

**T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI**

**YALNIZ YAŞAYAN YAŞLI KADINLARIN
GÜNDELİK HAYAT DENEYİMLERİ VE BAŞA
ÇIKMA STRATEJİLERİ: ÇORUM İLİ ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

MELİKE ÖZLEM UYGUN

İZMİR-2022

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

YALNIZ YAŞAYAN YAŞLI KADINLARIN
GÜNDELİK HAYAT DENEYİMLERİ VE BAŞA
ÇIKMA STRATEJİLERİ: ÇORUM İLİ ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

MELİKE ÖZLEM UYGUN

DANIŞMAN: DOÇ. DR. FATİH KAHRAMAN

İZMİR-2022

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Yalnız Yaşayan Yaşlı Kadınların Gündelik Hayat Deneyimleri ve Başa Çıkma Stratejileri: Çorum İli Örneği” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

07.01.2022

Melike Özlem UYGUN

İmza

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

YALNIZ YAŞAYAN YAŞLI KADINLARIN GÜNDELİK HAYAT DENEYİMLERİ VE BAŞA ÇIKMA STRATEJİLERİ: ÇORUM İLİ ÖRNEĞİ

Melike Özlem UYGUN

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Dünya nüfusu her geçen gün hızla artmaktadır. Yaşam süresinin uzaması, ölüm oranlarının ve aynı zamanda doğum oranlarının düşmesi tüm dünyada yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının artmasına neden olmaktadır. Hızla artış gösteren yaşlı nüfus içerisinde kadınlar erkeklerden daha uzun yaşamakta ve özellikle ileri yaşlarda yaşlıların çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Kadınların erkeklerden daha uzun yaşamasına bağlı olarak ortaya çıkan bu durum “yaşlılığın kadınlaşması” (Tews, 1993) olarak tanımlanmaktadır. Yaşlılığın kadınlaşması ile yalnız yaşayan yaşlı nüfusun çoğunluğunu yaşlı kadınlar oluşturmaktadır. Kadınların yaşam beklentilerinin daha uzun olması, eşleri öldükten sonra tekrar evlenmemeleri, boşanma oranlarının artması vb. yalnız yaşayan yaşlı kadınların çoğalmasına neden olmaktadır. Bu nedenler yaşlılık dönemlerini yalnız geçiren yaşlı kadınların gündelik hayatlarına eğilme gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın konusunu yalnız yaşayan yaşlı kadınların gündelik hayat deneyimleri oluşturmaktadır.

Bu çalışmada yaşlılık döneminde kadınların yalnız yaşama deneyimlerine, gündelik hayatlarında karşılaştıkları zorluklara ve bu zorluklara karşı geliştirdikleri başa çıkma stratejilerine yer verilmiştir. Yaşlı kadınların gündelik hayat deneyimlerini anlayabilmek için nitel yöntem içerisinde yer alan görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu bağlamda Çorum ilinde yalnız yaşayan 23 yaşlı kadın görüşülenle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırmanın analizinin sonucunda yalnız

yaşamanın yaşlı kadınlar için çoğunlukla tercih edilen bir yaşam biçimi olduğu anlaşılmıştır. Yaşlı kadınların yaşlılık döneminde sağlık, sosyal ve ekonomik bakımdan koşulları imkân verdiği ölçüde alışık olduklarını gündelik yaşamlarını devam ettirmek istedikleri görülmüştür. Gündelik yaşam içerisinde birtakım zorluklar yaşayan yaşlı kadınların başa çıkma stratejileri geliştirdikleri gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: gündelik hayat, yaşlı kadın, yalnız yaşama, deneyim, başa çıkma, taktik

ABSTRACT

Master Thesis

DAILY LIFE EXPERIENCES AND COPING STRATEGIES OF OLDER WOMEN LIVING ALONE: THE CASE OF ÇORUM

Melike Özlem UYGUN

İzmir Kâtip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of Sociology Program

The world population is increasing day by day. The prolongation of life expectancy, the decrease in death rates and also the decrease in birth rates cause an increase in the proportion of the older population in the total population all over the world. Among the rapidly increasing older population, women live longer than men, and women constitute the majority of the older, especially in advanced ages. This situation, which occurs due to the fact that women live longer than men, is defined as “feminization of old age” (Tews, 1993). With the feminization of old age, the majority of the older population living alone are older women. Longer life expectancy of women, not remarrying after the death of their spouses, increasing divorce rates etc. leads to an increase in older women living alone. These reasons reveal the necessity of dealing with the daily lives of older women who spend their old age alone. In this direction, the subject of the study is the daily life experiences of older women living alone.

In this study, women’s experiences of living alone in old age, the difficulties they face in their daily lives and the coping strategies they developed against these difficulties are included. In order to understand the daily life experiences of older women, the interview technique, which is included in the qualitative method, was used. In this context, in-depth interviews were conducted with 23 older women interviewees living alone in Çorum. The data obtained as a result of the interviews were analyzed with the descriptive analysis method. As a result of the analysis of the research, it was understood that living alone is a mostly preferred lifestyle for older women. It has been

observed that elderly women want to continue their daily lives that they are accustomed to in their old age as much as their health, social and economic conditions allow. It has been observed that older women who experience some difficulties in daily life develop coping strategies.

Keywords: daily life, old woman, living alone, experience, coping, tactics

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLO LİSTESİ.....	xi
GRAFİK LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
ÖNSÖZ.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE METODOLOJİSİ

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	6
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI	6
1.3. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ VE ALT PROBLEMLERİ.....	7
1.4. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	7
1.5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE TEKNİKLERİ.....	8
1.5.1. Araştırmanın Modeli.....	8
1.5.2. Araştırmanın Örneklem Seçimi.....	9
1.5.3. Araştırmanın Veri Toplama Aracı ve Süreci.....	10
1.5.4. Araştırmanın Verilerinin Analizi.....	12
1.6. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI VE ZORLUKLARI.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

YAŞLANMA VE YAŞLILIK

2.1. YAŞ, YAŞLI, YAŞLANMA VE YAŞLILIK KAVRAMLARI.....	16
2.1.1. Yaş ve Yaşlı.....	16

2.1.2. Yaşlılık ve Yaşlanma.....	18
2.2. YAŞLANMA ÇEŞİTLERİ	20
2.2.1. Kronolojik Yaşlanma.....	21
2.2.2. Biyolojik Yaşlanma.....	22
2.2.3. Psikolojik Yaşlanma.....	23
2.2.4. Sosyal Yaşlanma.....	24
2.2.5. Toplumsal Yaşlanma.....	25
2.3. YAŞLANMA BİLİMİ: GERONTOLOJİ VE YAŞLILIK SOSYOLOJİSİ.....	27
2.4. YAŞLILIK VE KADIN.....	30
2.4.1. Yaşlılığın “Kadınlaşması”.....	30
2.4.2. Yaşlanan Kadın ve Yaşam Koşulları.....	34
2.4.2.1. Çalışma Hayatı ve Emeklilik.....	36
2.4.2.2. Yoksulluk.....	37
2.4.2.3. Bakım Sorunu.....	39
2.4.2.4. Sağlık Durumu	41
2.4.2.5. Medeni Durum.....	43
2.4.2.6. İstismar ve İhmal.....	45
2.4.3. Yaşlılıkta Yalnız Kadın.....	47
2.5. DÜNYADA YAŞLANMA VE YAŞLILIK.....	50
2.6. TÜRKİYE’DE YAŞLANMA VE YAŞLILIK.....	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAŞLILIK ÜZERİNE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

3.1. YAŞLILIK ÜZERİNE TOPLUMSAL KURAMLAR.....	59
3.1.1. Yapısal İşlevselci Kuram ve Yaşlılık.....	61
3.1.1.1. Yaşamdan Geri Çekilme Kuramı.....	63
3.1.1.2. Aktivite Kuramı.....	65
3.1.1.3. Süreklilik Kuramı.....	68
3.1.2. Çatışmacı Kuram ve Yaşlılık.....	69
3.1.2.1. Politik Ekonomik Kuram.....	70
3.1.2.2. Yaş Tabakalaşması Kuramı.....	72

3.1.3. Yorumsamacı- Etkileşimci Kuram ve Yaşlılık.....	74
3.1.3.1. Etiketleme Kuramı.....	77
3.1.3.2. Sosyal Alışveriş Kuramı.....	79
3.1.3.3. Alt Kültür Kuramı.....	81
3.1.4. Feminist Kuram.....	82
3.1.5. Yaşam Seyri Perspektifi.....	86

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜNDELİK HAYATIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

4.1. GÜNDELİK HAYAT KAVRAMI.....	92
4.2. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE GÜNDELİK HAYAT SOSYOLOJİSİNİN GELİŞİMİ.....	95
4.3. MİCHEL DE CERTEAU VE GÜNDELİK HAYAT: STRATEJİLER VE TAKTİKLER.....	102

BEŞİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA VERİLERİNİN ANALİZİ

5.1. YAŞLI KADINLARIN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ.....	113
5.1.1. Yaş ve Medeni Durum.....	115
5.1.2. Eğitim ve Meslek Durumu.....	115
5.1.3. Gelir Durumu ve Sosyal Güvenlik.....	116
5.1.4. Barınma ve Mülkiyet Durumu.....	117
5.2. YALNIZ YAŞAMA DENEYİMİ.....	118
5.2.1. Evliliğe Bakış: “ <i>Olmaz Bu Yaştan Sonra</i> ”.....	118
5.2.2. Bir Tercih Olarak Yalnız Yaşama: “ <i>Ha Bu Dünyada Kime Öte Git Desen Bura Benim Evim Der</i> ”.....	124
5.2.3. Bir Zorunluluk Olarak Yalnız Yaşama: “ <i>Ne Yapayım Mecbur Gibiyim Sanki</i> ”.....	130
5.3. GÜNDELİK HAYAT PRATİKLERİ.....	133

5.3.1. Gündelik İhtiyaçlar ve İşler: “Kızım Benim Desteğim, Elimde Değneğim”	133
5.3.2. Boş Zaman Değerlendirme: “Evimde Dolaştığım Yetiyor Bana”	141
5.4. SOSYAL İLİŞKİLER.....	147
5.4.1. Aile İlişkileri: “Ben Deli Olurum Çocuklarıma, Ömrümü Veririm”	147
5.4.2. Komşuluk ve Akraba İlişkileri: “Akraba Gelene Kadar Komşu Çenemi Bağlar”	153
5.5. KONUT VE GÜVENLİK	160
5.6. SAĞLIK DURUMU VE HASTALIKLAR	167
5.7. YAŞLIĞA BAKIŞ VE GELECEK BEKLENTİSİ.....	173
5.7.1. Yaşlılığa Bakış: “Yaşlılık Hastalık”	173
5.7.2. Gelecek Dair Beklenti: “Üç Gün Yatak Dördüncüsü Gün Toprak”	179
SONUÇ.....	183
KAYNAKÇA.....	191
EKLER.....	204
ÖZGEÇMİŞ.....	209

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Yaşlı Kadınların Genel Profili.....	114
---	-----

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Yaşlı nüfus oranının en yüksek ve en düşük olduğu 10 ülke, 2020.....	53
Grafik 2: Yaş Grubuna Göre Nüfus Oranı, 1935-2080.....	55
Grafik 3: Medeni Durum ve Cinsiyete Göre Yaşlı Nüfus.....	57

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Akt.	: Aktaran
BM	: Birleşmiş Milletler
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UN	: United Nation
Vb.	: Ve benzeri
Vd.	: Ve diğerleri
Vs.	: Vesaire
WHO	: World Health Organization

ÖNSÖZ

Covid-19 pandemi sürecinde görüşmeyi kabul edip evlerinde beni misafir ederek kendi bilgi ve deneyimlerini samimiyetle ve içtenlikle benimle paylaşan ve bana yardımcı olmak için uzun ve yorucu sohbetlerimize destek veren yaşlı teyzelerime teşekkür ederim.

Uzun soluklu bir sürecin sonucu olan bu çalışmanın tamamlanmasında en başından sonuna kadar desteğini esirgemeyen, bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan ve önerileriyle çalışmama katkıda bulunan danışman hocam Sayın Doç. Dr. Fatih KAHRAMAN'a emeklerinden ötürü çok teşekkür ederim.

Tez savunma sınavımın jürisinde yer alan Doç. Dr. Meyrem TUNA UYSAL'a ve Dr. Öğr. Üyesi Emrah BAŞARAN'a eleştirileriyle tezime sundukları katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Ders dönemimin ilk yıllarında bilgi ve birikimleriyle eğitimime katkıda bulunan İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi'nin çok değerli sosyoloji bölümü öğretim üyeleri Prof. Dr. Osman KONUK, Prof. Dr. Yılmaz YILDIRIM, Doç. Dr. Halil Saim PARLADIR, Doç. Dr. Muhammed ERTOY'a ve bölümün diğer değerli hocalarına emeklerinden ötürü çok teşekkür ederim.

Yaşamım boyunca maddi ve manevi desteğini benden esirgemeyen, bana her zaman inanan, tez çalışmam süresince de beni motive eden sevgili aileme; anneme, babama ve özellikle bu süreçte bana her daim destek olan canım abim Yusuf UYGUN'a ve kardeşlerime sonsuz teşekkür ederim. Bana olan güvenlerini her zaman hissettiğim aileme minnettarım.

Berber başladığımız bu tez sürecinin en stresli anlarında manevi desteğiyle her zaman yanımda olduğunu hissettiren sevgili arkadaşım Cansu TAŞCI'ya teşekkür ederim. Her daim dostluğunu hissettiğim sevgili arkadaşım Merve KOÇAK'a bu uzun ve yorucu dönemde de desteğini benden hiçbir zaman esirgemediği, "sen yaparsın" diyerek bana benden daha çok inandığı ve mesafelere rağmen her daim yanımda olduğu için teşekkür ederim.

Sizler iyi ki varsınız...Sonsuz teşekkürler...

Melike Özlem UYGUN

İzmir-2022

GİRİŞ

Günümüzdeki bilimsel ve tıbbi ilerlemeler, sağlık hizmetlerinin iyileşmesi, yaşam sürelerinin uzaması ve doğurganlığın düşmesine bağlı olarak şekillenen toplam nüfus içerisindeki yaşlı nüfus, tüm dünyada giderek artmaktadır. Bu durum küresel olarak dünya nüfusunun yaş ortalamasının giderek yükseldiğini ve nüfusun yaşlandığını ortaya koymaktadır. Artan yaşam beklentisi ve azalan doğurganlık seviyeleri nedeniyle küresel nüfusun yaş yapısı sürekli bir değişim içerisinde. İnsanlar daha uzun yaşamakta ve toplam nüfustaki yaşlıların hem payı hem de sayısı hızla artmaktadır. Küresel olarak, 2020'de 65 yaş ve üstü 727 milyon kişi vardır. Önümüzdeki otuz yıl içinde, dünya çapında yaşlı nüfusun sayısının iki katından fazla olacağı ve 2050'de 1,5 milyarı aşacağı tahmin edilmektedir. 2020 ile 2050 yılları arasında tüm bölgelerin yaşlı nüfusunun bir artış göstereceği ve 2020'de % 9,3 olan 65 yaş ve üstü nüfusun payının 2050'de %16,0'a yükseleceği beklenmektedir (United Nations, 2020).

Tüm dünyada olduğu gibi, nüfusun büyük çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu Türkiye'de de yaşlı nüfus oranı gün geçtikçe artmaktadır. Öyle ki istatistiklere bakıldığında her geçen zaman diliminde genç nüfusun azaldığı ve yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisinde ciddi bir orana ulaştığı gözlemlenmektedir. Türkiye'de doğurganlık ve ölüm oranlarındaki azalma ile birlikte sağlık alanında kaydedilen ilerlemeler, doğuştan beklenen yaşam süresini artırmıştır ve nüfusun yaş yapısını değiştirmiştir. Çocuk ve gençlerin toplam nüfus içindeki oranı azalırken, yaşlıların toplam nüfus içindeki oranı artmıştır. Türkiye, oransal olarak yaşlı nüfus yapısına sahip ülkelere göre hâlâ genç bir nüfus yapısına sahip olsa da yaşlı nüfusu sayısal olarak oldukça fazladır. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre, yaşlı nüfus olarak kabul edilen 65 ve üzeri nüfus 2015 yılında 6 milyon 495 bin 239 kişi iken, son beş yılda %22,5 artarak 2020 yılında 7 milyon 953 bin 555 kişi olmuştur. Nüfus projeksiyonlarına göre yaşlı nüfus oranının 2025 yılında %11,0, 2030 yılında %12,9, 2040 yılında %16,3'a yükseleceği tahmin edilmektedir (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2020). Bu oranlar

2050 yılında Türkiye'nin artık genç bir nüfusa sahip olmayacağını göstermektedir. Bütün bu gelişmeler, Türkiye'nin nüfus yapısında ciddi bir değişim sürecinin başladığını ve devam edeceğini göstermektedir. Zira günümüzde Türkiye yaşlanmayla ilgili iki önemli gelişmenin odağındadır. İlk olarak Türkiye dünyanın en hızlı yaşlanan ülkelerinden birisidir. İkinci olarak, Türkiye yaşlı bir toplumdur (Arun, 2018a: 7).

Hızla artış gösteren yaşlı nüfus içerisinde kadınlar erkeklerden daha uzun yaşamakta ve özellikle ileri yaşlarda yaşlı nüfus içerisinde kadın nüfusu daha fazladır (World Population Ageing, 2020). Doğuştan beklenen yaşam süresine bakıldığında cinsiyet temelinde farklılaştığı görülmektedir. Erkekler için 70 yıl olan yaşam süresi, kadınlar için 74 yıldır (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2020). Kadınların erkeklerden daha uzun yaşamasına bağlı olarak ortaya çıkan bu durum “yaşlılığın kadınlaşması” olarak tanımlanmaktadır (Tews, 1993: 29). Türkiye’de de yaşlı nüfusun %44,2’sini erkek, %55,8’ini kadın nüfus oluşturmaktadır. 65 yaşına ulaşan bir kişinin kalan yaşam süresi ortalama 18,0 yıl olup, erkekler için bu süre 16,3 yıl, kadınlar için 19,6 yıldır. Diğer bir ifade ile 65 yaşına ulaşan kadınların erkeklerden ortalama 3,3 yıl daha fazla yaşayacağı tahmin edilmektedir (Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu, 2018). Ortalama yaşam sürelerinin daha uzun olması nedeniyle kadınlar yaşlı nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktadır.

Öte yandan kadınların yaşam süresinin erkeklerden daha uzun olması yaşlılıkta yalnız kalma durumlarını arttırmaktadır (Tufan, 2003: 54). Kadınların erkeklere göre daha uzun yaşaması, genel olarak kendilerinden büyük erkeklerle evlenme eğilimleri ve eşleri öldükten sonra tekrar evlenmemeleri nedeniyle, yaşlılıkta kadınlar yalnız yaşamaktadır. Bu durum aynı zamanda Tews’in yaşlılık döneminde tek başına yaşama ve yalnızlık durumunu kategorileştirdiği “yaşlılığın tekilleşmesi” (Tews, 1993) olgusunu destekler niteliktedir. Bu nedenle yaşlılığın tekilleşmesi, öncelikle kadınlaşma ile ilişkili olup özellikle yalnız yaşayan yaşlı kadınları vurgulamaktadır (Tufan, 2003: 28; Tufan, 2014: 70). Günümüzde Türkiye’inde yalnız yaşama oranlarına bakıldığında nüfusun %75,3’ünü yaşlı kadınların, %24,7’sini ise yaşlı erkeklerin oluşturduğu görülmektedir (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2020). Bu durum Türkiye’de yaşlandıkça yalnızlaşan bir kadın kuşağının varlığına işaret etmektedir.

Çoğu zaman yaşlılıkta yalnızlık, eşin kaybıyla bağıntılı olarak gelişmektedir. Türkiye’de, yaş ilerledikçe evli kadın oranı azalmakta ve eşini kaybedip yaşlılığını dul

olarak geçirenlerin oranı artmaktadır (Arun ve Karademir Arun, 2011: 1519). Bu durum ise yaşlılığın kadınlaşmasında dul yaşlı kadınların çoğaldığını göstermektedir (Tufan, 2014: 68). Genel toplama bakıldığında, yaşlı erkeklerin %83,8'i evliyken, yaşlı kadınlarda evli olanların oranı %45,8'dir. Toplumsal cinsiyetle medeni durum arasındaki bu ilişki, kadınların yaşlılık dönemlerini yalnız geçirdiklerine dair ipuçları sunmaktadır. Zira Türkiye'de yaşlı erkeklerin %11,6'sı dul iken, yaşlı kadınların yarıya yakını (%47,7'si) duldur (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2020). Öte yandan artan boşanma oranları da yaşlılıkta kadınların yalnız yaşama durumlarını etkilemektedir. Özellikle orta yaştakilerde boşanmaların çoğalması, yaşlılık yıllarının yalnız geçirilmesinde büyük rol oynamaktadır (Tufan, 2003: 54). Dolayısıyla kadın olmak ve yaşlılık/yaşlanma arasında sıkı bir ilişki vardır. Yaşam süreleri uzadıkça yaşlılık dönemini yalnız deneyimleyen çoğunlukla yaşlı kadınlar olmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde bu çalışma cinsiyete özgü bir yaşlılık yaşantısının olduğunu göz önünde bulundurarak yalnız yaşayan yaşlı kadınlara odaklanmaktadır.

Yaşlı nüfusun illere göre dağılımına bakıldığında Çorum'un yaşlı nüfusun en yüksek olduğu iller arasında 9. sırada yer aldığı görülmektedir. Çorum'da 65 yaş üstü nüfus 82.916 olarak belirtilmiştir. Bu durumda cinsiyete göre 65 yaş üstü yaşlı nüfus incelendiğinde; yaşlı erkeklerin sayısının 36.987, yaşlı kadınların sayısının 45.929 olduğu görülmektedir. Çorum'da 65 yaş üzeri nüfusun toplam nüfusa oranı % 15,6 olarak tespit edilmiştir. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı erkeklerde % 14,1 iken, kadınlarda 17,2'dir (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2020). Bu veriler doğrultusunda Çorum'da yaşlı kadın sayısının yaşlı erkeklerden fazla olduğu görülmektedir. Bu da "yaşlılığın kadınsallaşması" olgusunun Çorum'da geçerli olduğunu göstermektedir. Cinsiyete göre tek kişilik yaşlı hane halkı oranlarına bakıldığında ise erkeklerde bu oran %24,3 iken, kadınlarda %75,7'dir (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2020). Bu durum araştırmanın gerçekleştirildiği Çorum ilinde yalnız yaşayan yaşlı kadın sayısının, yalnız yaşayan yaşlı erkek sayısından daha fazla olduğunu göstermektedir.

Yukarıda anlatılanlara paralel olarak bu çalışmada yaşlı kadınların gündelik yaşamlarını nasıl sürdürdüklerine, gündelik yaşam içerisinde neler yaptıklarına, kimlerle görüştiklerine, gündelik yaşamlarında ne gibi sorunlarla/zorluklarla

karşılaştıklarına ve bu sorunların/zorlukların üstesinden gelmek adına ne gibi stratejiler geliştirdiklerine yer verilmiştir.

Bu noktadan hareketle çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümü araştırmanın konusu ve metodolojik bilgileri içermektedir. Bu bölümde araştırmanın konusuna, amacına, önemine, yöntem ve tekniklerine son olarak araştırmanın sınırlılıkları ve zorluklarının neler olduğuna yer verilmiştir.

İkinci bölümü yaşlılık ve yaşlanmanın kavramsal çerçevesi oluşturmuştur. Bu bölümde ilk olarak, kavramsal karışıklığın giderilmesi adına yaş, yaşlı, yaşlılık ve yaşlanma tanımları açıklanmıştır. Bu doğrultuda farklı yaş tanımları ekseninde değişen yaşlı ve yaşlılık tanımlanmış, yaşlılık ve yaşlanmanın ne olduğuna açıklık getirilmiştir. Ardından yaşlanma türlerine ve yaşlanma bilimi olan gerontolojinin tanımına yer verilerek sosyal gerontolojinin bir alt alanını oluşturan yaşlılık sosyolojisi tanımlanmıştır. Ardından çalışmamızın konusunu oluşturan yaşlılık döneminde kadın, “yaşlılığın kadınlaşması” kavramsallaştırmasından hareketle açıklanmıştır. Yaşlı kadınların yaşlılık döneminde karşılaştığı belirli sorunlar irdelenmiş ve yaşlılıkta kadınların yalnız yaşama durumlarına yer verilmiştir. Bu bölümde son olarak dünyada ve Türkiye’de yaşlanma ve yaşlılık oranları açıklanmış ve yaşlılık döneminde kadınların, bilhassa yalnız yaşayan kadınların oranlarına dikkat çekilmiştir.

Üçüncü bölüm yaşlılığın kuramsal çerçevesine ayrılmıştır. Bu kapsamda yaşlılık ve yaşlanma literatüründe öne çıkan toplumsal kuramlar açıklanmıştır. Çalışmanın temelinde yaşam seyri perspektifine odaklanılmıştır. Bu nedenle bölümde yaşlanmayı yaşam seyri içerisinde devam eden bir süreç olarak kavrayan yaşam seyri perspektifine yer verilmiştir.

Dördüncü bölümü gündelik hayatın kavramsal ve kuramsal çerçevesi oluşturmuştur. Bu bölümde ilk olarak gündelik hayat kavramı tanımlanmıştır. Ardından tarihsel süreç içerisinde gündelik hayat sosyolojisinin gelişimi açıklanmıştır. Devamında gündelik hayat sosyolojisinde önemli bir yer tutan Michel de Certeau’nun gündelik yaşama dair görüşlerine yer verilmiştir.

Çalışmanın son bölümü olan beşinci bölüm araştırma verilerinin analizine ayrılmıştır. Nitel araştırma yöntem ve tekniklerinin kullanıldığı bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak 23 yaşlı kadın ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan derinlemesine görüşme sonucunda elde edilen

veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu doğrultuda bu bölümde araştırmaya dâhil olan yaşlı kadınların sosyo-demografik özellikleri sunulmuştur. Ardından alan araştırması sonucunda elde edilen verilerinin analizine geçilmiştir. Bu bağlamda “*Yalnız Yaşama Deneyimi*”, “*Gündelik Hayat Pratikleri*”, “*Sosyal İlişkiler*”, “*Sağlık Durumu ve Hastalıklar*”, “*Konut ve Güvenlik*”, “*Yaşlılığa Bakış ve Gelecek Beklentisi*” olarak belirlenen ana başlıklara yer verilmiştir. Konuların daha ayrıntılı şekilde anlaşılabilmesi için bazı ana başlıklar alt başlıklara ayrılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE METODOLOJİSİ

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Dünyanın farklı bölgelerinde kadınların ortalama yaşam beklentisinin daha uzun olması nedeniyle kadınlar biyolojik açıdan erkeklerden daha şanslı görülmektedir. Bu nedenle “yaşlılığın kadınlaşması” olarak adlandırılan ve yaşlı nüfustaki kadın ağırlığını vurgulayan bu demografik etkiye dikkat çekilmektedir. Günümüz toplumlarının birçoğunda kadınların erkeklerden daha uzun yaşamaları, kadınların sayısının artmasına ve kadınların ağırlıklı olarak yalnız yaşamalarına yol açmaktadır. Hâlihazırda yaşlı nüfusun çoğunluğunu yalnız yaşayan yaşlı kadınların oluşturduğu gerçeği göz önünden bulundurulduğunda yaşlı kadınların gündelik yaşamlarının incelenmesi dikkate değer görünmektedir.

Bu tezin konusunu, 65 yaş ve üstü yalnız yaşayan kadınlar oluşturmaktadır. Bu kapsamda Çorum ilinde yalnız yaşayan yaşlı kadınların gündelik hayat deneyimleri ve karşılaştıkları zorluklar karşısında geliştirdikleri başa çıkma stratejileri incelenmiştir. Bu doğrultuda araştırmamızda yaşlı kadınların gündelik yaşamları nasıl sürdürdükleri, gündelik yaşam içerisinde neler yaptıkları, kimlerle görüştikleri, gündelik yaşamlarında ne gibi sorunlarla/zorluklarla karşılaştıkları, bu sorunların/zorlukların üstesinden gelmek adına ne gibi stratejiler geliştirdikleri konularına yer verilmiştir.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmada Çorum ilinde yaşlı nüfusun çoğunluğunu oluşturan yalnız yaşayan yaşlı kadınların (65 yaş +) gündelik hayat deneyimlerini yaşlılık ve gündelik hayat ilişkisi bağlamında ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaçla yalnız yaşayan yaşlı

kadınların gündelik hayat deneyimleri ve zorluklara karşı geliştirdikleri başa çıkma stratejileri görüşmelerden hareketle anlamak hedeflenmiştir.

1.3. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ VE ALT PROBLEMLERİ

Yalnız yaşayan yaşlı kadınların gündelik hayat deneyimlerini ele alan bu çalışmanın ana problemi, Çorum ilinde yalnız yaşayan yaşlı kadınların gündelik yaşamlarında karşılaştıkları zorluklarla başa çıkarken kullandıkları stratejilerin neler olduğudur.

Çalışmanın alt problemleri ise şu şekildedir:

- 1) Yalnız yaşayan yaşlı kadınların gündelik yaşam deneyimleri nelerdir?
- 2) Yalnız yaşama durumu yaşlı kadınların gündelik hayat deneyimlerini nasıl etkilemektedir?
- 3) Yaşlı kadınların sosyo-demografik durumları (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durumu, meslek, gelir ve sosyal güvence) ve gündelik yaşam deneyimleri arasında bir ilişki var mıdır?
- 4) Yalnız yaşayan yaşlı kadınların gündelik yaşamlarında karşılaştıkları sorunlar nelerdir?

1.4. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Yaşlı nüfusun, nüfus içerisinde sayısının ve oranının artması nedeniyle yaşlılık olgusu tüm dünyada ve Türkiye’de son yıllarda daha fazla ele alınan bir konu haline gelmiştir. Buna bağlı olarak yaşlıların yaşadığı sosyal, ekonomik, psikolojik ve sağlık sorunlarını araştıran çalışmalar giderek yaygınlaşmaktadır. Son yıllarda yaşlılığın kadınlaşması gerontoloji, sosyal hizmet, sağlık bilimleri, sosyoloji ve psikolojinin araştırma ve ilgi konusu olmaktadır. Böylece yaşlılık çalışmalarında “kadın bakış açısı” öne çıkmaya başlamaktadır. Türkiye’de kadınların ortalama yaşam süresinin erkeklere nispeten daha uzun olduğu ve yaşlılığın genellikle kadınların sorunu olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda yaşlı kadınların bakış açısıyla yapılacak çalışma, araştırma ve hizmetlere ihtiyaç vardır.

Kadınlar erkeklerden daha uzun yaşadıkları için kadının yaşlılığı da yalnızlık içinde geçmektedir. İleri yaştaki kadın sayısı arttıkça ortaya yeni bir kadın toplumu

çıkmaktadır (Tufan, 2003: 52). Sayılarının giderek artmasından dolayı gelecekte yaşlılığın görüntüsünü yaşlı kadınların belirleyeceği düşünülmektedir. Bu noktada sosyal ve ekonomik açıdan ve sağlık noktasında yaşlı kadınların, erkeklere göre daha fazla bakıma ihtiyaç duyacağı öngörülmektedir. Bu nedenle ilerleyen yıllarda yalnız yaşayan yaşlıların sayısının artacağı ve bu grubun çoğunluğunu da kadınları oluşturacağı öngörüsü ciddiye alınmalıdır. Bu açıdan yalnız yaşayan yaşlı kadınların yaşlılık döneminden nasıl etkilendiklerini ve bu dönemde gündelik yaşam deneyimlerinin neler olduğunu anlamak önemlidir.

Yaşlılık alanında pek çok çalışma yapılmasına rağmen “yaşlılığın kadınsı siması”nı (Tufan, 2016a: 8) dikkate alan araştırmaların az olması ve yaşlı kadınları gündelik yaşam odağında ele alan herhangi bir alan araştırmasının bulunmaması çalışmanın özgünlüğünün ilk safhasını oluşturmaktadır. Yalnız yaşayan yaşlı kadınların sayısının fazla olmasına rağmen, bu kadınların yaşlılık döneminde gündelik yaşamlarını başlı başına ele alan yeterli sayıda çalışmanın olmayışı alandaki boşluğun doldurulmasına yönelik önemli bir adımdır. Bu çalışmanın önemi, yaşlılık döneminde yalnız yaşayan kadınların gündelik yaşam deneyimlerini inceleyerek yaşlılık ve gündelik hayat ilişkisini ortaya koymaktır. Sonuç olarak yapılan bu çalışma ile yaşlılık olgusuna sosyolojik perspektiften bakılarak kadın bakış açısıyla yaşlılık ve yaşlanma literatürüne katkıda bulunulması ve yaşlı kadınların gündelik yaşamlarının desteklenmesine/geliştirilmesine yönelik sosyal politikalara ve hizmetlere bir değerlendirme çerçevesi sunulmasını hedeflenmiştir.

1.5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

1.5.1. Araştırmanın Modeli

Çorum ilinde yalnız yaşayan yaşlı kadınların gündelik yaşam deneyimlerini tespit etmek amacıyla çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemleri bireyin içinde yer aldığı koşullara, sosyal olguların bağlamsal özelliklerine, tarihsel, sosyal, mekânsal varoluşlara ve simgesel anlam dünyasına duyarlı esnek bir yöntem olarak araştırmacıya araştırılanın iç dünyasına girme imkânını sunmaktadır (Kümbetoğlu, 2019: 45). Sosyal olguları bulunduğu çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşım olma anlamını

taşımaktadır (Şimşek ve Yıldırım, 2016: 41). Bu anlamda gündelik hayat içerisindeki sosyal gerçekliği derinlemesine kavrama imkânı sağlaması, sosyal gerçekliği oluşturan bireylerin profilini vermeye çalışması ve bu süreçte hem bireylerce hem de araştırmacının kendisince yorumlama anlamlandırma faaliyeti sunması açısından nitel araştırma yöntemi seçilmiştir.

1.5.2. Araştırmanın Örneklem Seçimi

Yalnız yaşayan 65 yaş ve üzeri kadınları konu edinen araştırmanın alanını Çorum ili oluşturmaktadır. Alan araştırmasında Çorum ilinin tercih edilmesinin öncelikli nedeni buradaki yaşlı nüfusun yüksek olmasıdır. Türkiye’de yaşlı nüfus oranının illere göre dağılımı incelendiğinde Çorum, yaşlı nüfus oranının en yüksek olduğu 10 il içerisinde 9. sıradadır (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2020). TÜİK 2020 yılı verilerine göre, Çorum’da yaşayan 65 yaş üstü yaşlı nüfus sayısı 82.916 olarak tespit edilmiştir (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2020). Bu nedenle Çorum yaşlı nüfusun en yüksek olduğu illerden biri olarak çalışmamızın gerçekleştirildiği örneklem grubunu temsil etmektedir. Cinsiyete göre yaşlı nüfus incelendiğinde yaşlı erkeklerin sayısının 36.987, yaşlı kadınların sayısının 45.929 olduğu ve yaşlı kadınların sayısının yaşlı erkeklere göre daha fazla olduğu görülmektedir (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2020). Bu durum TÜİK’in verileri ışığında “yaşlılığın kadınlaşması” (Tews, 1993) olgusunun Çorum ilinde geçerli olduğunu göstermektedir. Cinsiyete göre tek kişilik yaşlı hane halkı oranlarına bakıldığında ise erkeklerde bu oran %24,3 iken, kadınlarda %75,7’dir. Çorum’da yalnız yaşayan yaşlı nüfusun çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır.

Çorum ilinde yalnız yaşayan yaşlı kadınların oluşturduğu örneklemin seçiminde amaçlı örnekleme kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme pek çok durumda, olgu ve olayların keşfedilmesinde ve açıklanmasında yararlı olmakta, zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak vermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2021: 116). Bu örneklem biçiminin avantajı, “küçük bir örneklem içinde araştırma evreninin farklı karakteristikleri içinde barındıran bir kesitini kapsayabilmesidir” (Black, 2002’den akt. Kümbetoğlu, 2019: 99).

Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden kartopu örnekleme tekniği kullanılması tercih edilmiştir. Kartopu örnekleme, istenen özellikleri taşıyan kişilerin

saptanmasıyla bu nitelikleri taşıyan diğer bireylere ulaşılmasında kullanılan örnekleme tekniğidir (Merriam, 2013: 76). Kartopu örnekleme tekniği, bir bilgi kaynağına ulaşıldığında bu kaynak aracılığıyla araştırma için veri sağlayabilecek başka birimlere ulaşılmasının mümkün olduğu durumlarda oldukça iyi bir yöntemdir. Evrende yer alan birimlerden ya da gruplardan birkaçı ile temas kurulur ve bu birim ya da gruplar aracılığıyla örneklem büyüklüğüne ulaşılan kadar başka birimlere gidilir (Yıldırım, 2019: 76). Böylece araştırma, alanında kaynak kişilerden diğer kişilere ulaşılması ve bir kartopu gibi, ilerledikçe yeni kişilere ulaşarak örneklemin büyümesi ile oluşmaktadır. Yalnız bu teknikte “kaynak kişilerden doğru gidilerek diğer kişilere ulaşıldığından başından bir yönlendirme ve sadece belli grup ya da kişilere ulaşma riskleri bulunmaktadır” (Kümbetoğlu, 2019: 99). Bu riskin farkında olmakla beraber çalışmamızda kaynak kişi olarak belirlenen ölçütleri taşıyan yaşlı kadınlara ulaşılmış ve ardından bu bireyler aracılığıyla görüşmeye katılacak diğer yaşlı kadınlara ulaşma imkânı sağlanmıştır. Örneklem seçimi giderek büyüyen bir kartopuna benzer bir şekilde veriler doyum noktasına ulaşana kadar devam etmiştir. Çorum ilinde yalnız yaşayan 23 yaşlı kadın çalışmanın örneklem grubunu oluşturmuştur.

1.5.3. Araştırmanın Veri Toplama Aracı ve Süreci

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada; açık uçlu soruların sorulması, dinlenmesi, cevapların kaydedilmesi ve konu ile ilişkili ilave sorularla araştırma konusunun detaylı şekilde incelenmesine imkân vermesi (Kümbetoğlu, 2019: 71) açısından derinlemesine görüşme tekniğinden faydalanılmıştır. Görüşme sürecinde istenilen bilginin derinlemesine elde edilmesi, var olan durumu göstermesi ve alınan cevaplara dönüt vermeye imkân sağlaması açısından yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formunu kullanmanın avantajı, görüşme zamanını görüşmeciye en etkin şekilde kullanma şansı vermesidir (Kümbetoğlu, 2019: 75). Görüşmeye rehberlik edecek bu formda sorular sırasıyla iki gruptan oluşmaktadır. İlki sosyo-demografik bilgilerin edinilmesine olanak sağlayan sorular iken, ikincisi yalnız yaşayan yaşlı kadınların gündelik yaşam deneyimlerinin neler olduğunu ortaya çıkarmaya yarayacağı düşünülen sorulardan oluşmaktadır.

Araştırmanın veri toplama süreci Ocak-Temmuz 2021 tarihleri arasında Çorum’da gerçekleştirilmiştir. Çorum ilinde yalnız yaşayan yaşlı kadınlarla görüşme

yapabilmek için İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Etik Kurul'undan bilimsel araştırma izni alınmıştır. Ocak ayında bir hafta ve Temmuz ayında iki hafta olmak üzere toplamda üç hafta sahada görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ocak ayı pilot görüşmelerin gerçekleştirildiği tarih iken, asıl görüşmeler Temmuz 2021'de gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda kartopu örnekleme tekniğiyle ulaşılan 23 yaşlı kadın ile Çorum ilinin Merkez ilçesine bağlı Üçtutlar, Karakeçili, Buhara, Ulukavak ve Mimarsinan mahallelerinde derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler sırasında 23 yaşlı kadın ile yalnız görüşülmüştür.

Görüşmelere başlamadan önce görüşmeyi kabul eden yaşlı kadınlara çalışma hakkında ön bilgilendirme yapılmıştır. Kendini tanıtmada sırasında bir araştırmacı olarak orada bulunduğu ve verdikleri bilgilerin yalnızca tez çalışması için kullanılacağı belirtilmiştir. Görüşmelerin başlangıcında mahremiyetin korunması ve güvene dayalı bir ilişkinin kurulması açısından yaşlı kadınların kimliklerinin gizli tutulacağı belirtilmiştir. Görüşülen kişilere sadece sosyo-demografik bilgileri içeren sorular yöneltilmiştir. Görüşme sürecinde sorulan soruların araştırmacıya kılavuzluk etmesi amacıyla önceden hazırlanmış, yarı-yapılandırılmış sorulardan oluşan görüşme formuna referans olarak bağlı kalınmıştır ve bu sorular görüşülenlerin tümüne aynı düzende sorulmuştur. Yöneltilen soruların algılanış biçimlerine dikkat edilmiş ve görüşülen yaşlı kadınların bu soruları doğru anlaşılması için çaba sarf edilmiştir.

Görüşmelerin hiçbirisinde fotoğraf, video gibi görsel malzeme sağlanmamıştır. Görüşmelerde ses kaydı kullanılmıştır. Ayrıca ses kaydı yapılması için tüm görüşülenlerden izin alınmıştır. Bazı görüşülen yaşlı kadınlar ses kaydının kimseye dinletilmemesini istemiş ve bu husus da araştırmacıya güvenmişlerdir. Araştırmacı tarafından görüşmeler esnasında kayıt cihazının yanında, gerekli görüldüğünde deftere not da alınmıştır. Görüşülen kadınların anlattıkları birinci ağızdan ve söylenegeldiği şekilde not edilmiştir. Ayrıca her bir görüşülenin evinde mümkün olduğunca gözlem yapılmaya çalışılmış ve kişisel gözlemler yazılı kayıt altına alınmıştır. Görüşmelerin etkin ve verimli geçmesi için gerekli durumlarda sessiz kalmak, soruyu tekrarlamak, bazı örnekler vermek, görüşülen kişinin daha az konuştuğu durumlarda biraz daha fazla ayrıntı istemek gibi taktikler (Kümbetoğlu, 2019: 103) kullanılmıştır. Görüşmeler esnasında sürekli soru sormaktan ziyade dinleyen konumunda olunmuştur. Görüşmeler kişiden kişiye değişmekle beraber ortalama 52 dakika

sürmüştür. Görüşme süresini bazı yaşlı kadınların kısa cevaplar vermesi bazılarınınsohbet etmeye ve kendini anlatmaya istekli olması, sorunlarını paylaşma arzusu ve görüşme esnasında yaşanan duygu durumları gibi nedenler etkilemiştir. Görüşmeler sırasında pandemi koşulları göz önünde bulundurularak sosyal mesafe, maske ve hijyen kurallarına riayet edilmiştir. Görüşmelerin sonunda görüşmeyi kabul ederek kendisi hakkında bilgi veren görüşülenlere teşekkür edilmiştir.

1.5.4. Araştırmanın Verilerinin Analizi

Yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak 23 görüşülen ile derinlemesine görüşme sonucunda elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Betimsel analiz, araştırma sorularının ortaya koyduğu temaları, görüşme ve gözlemde yer alan verilerden yola çıkarak özetleyerek yorumlamaktır. Bu süreçte görüşme verilerinin özgün biçimlerine sadık kalınarak, bireylerin söylediklerinden doğrudan alıntılar yapılarak, görüşme çözümlerinde yer alan kelimelere, ifadelere, diyalogların yapısına dayanarak tanımlayıcı bir analiz sunmak esastır (Kümbetoğlu, 2019: 154).

Betimsel analize göre elde edilen veriler çeşitli aşamalardan geçilerek oluşturulmaktadır. Bu anlamda betimsel analiz dört aşamalı olarak ilerlemektedir.

- 1) Betimsel analiz için ilk aşama bir çerçeve oluşturmaktır. Bu aşamada araştırmada yer alan sorulardan, araştırmanın kavramsal çerçevesinden ya da görüşme ve gözlemde yer alan boyutlardan yola çıkarak veri analizi için bir çerçeve oluşturulur. Ardından verilerin hangi temalar altında düzenlenip sunulacağı belirlenir.
- 2) İkinci aşama ise tematik çerçeveye göre verilen kodlanması aşamasıdır. Daha önce oluşturulan çerçeveye göre elde edilen veriler okunur ve düzenlenir. Böylelikle verilerin araştırmanın temelinde yer alan kuramlara ve kavramlara göre seçilmesi, anlamlı şekilde mantıklı bir biçimde bir araya getirilmesi söz konusudur.
- 3) Üçüncü aşama bulguların tanımlanması aşamasıdır. Son aşamada düzenlenen verilerin tanımlanması ve gerekli yerlerde doğrudan alıntılarla desteklenmesi yer alır. Bu aşamada verilerin kolay anlaşılması ve okunabilir bir ifadeyle tanımlanmasına ve gereksiz tekrarlardan uzak durulmasına dikkat edilmelidir.

- 4) Son aşama olan bulguların yorumlanması aşaması ise araştırma verilerinde ortaya çıkan temaların ve araştırmacının yorumlarının anlamlı bir biçimde birbiriyle ilişkilendirildiği aşamadır. Bu aşamada tanımlanan bulgular açıklanır, ilişkilendirilir ve anlamlandırılır (Yıldırım ve Şimsek, 2021: 244-249).

Bu kapsamda ilk olarak görüşmelerden elde edilen veriler bilgisayar ortamında yazıya geçirilmiştir ve metin haline dönüştürülmüştür. Ardından bu metinler görüşme soruları etrafında gruplandırılmıştır. Daha sonra görüşme sorularına ve görüşmelerden elde edilen verilerin içeriğine bakılarak temalar oluşturulmuştur. Bu doğrultuda analizde yer alan temaları; *evliliğe bakış, yalnız yaşama, gündelik ihtiyaçlar ve işler, boş vakit, aile ilişkileri, komşuluk ve akraba ilişkileri, sağlık durumu ve hastalıklar, konut ve güvenlik, yaşlıya bakış ve gelecek beklentisi* oluşturmuştur. Bu temaların altında araştırma bulgularının analizi ve yorumlanması yapılırken bulgular arası ilişki kurmaya ve ilgili yerlerde görüşülen anlatılarına yer verilmeye çalışılmıştır. Bu anlatıların birinci ağızdan söylenegeldiği şekilde yazılmasına dikkat edilmiş ve bireylerin orijinal ifadelerinin verilmesine özen gösterilmiştir. Görüşmecilerin anlatım esnasında kullandıkları kişi isimleri gizlilik ilkesinden ötürü çıkarılmıştır. Araştırmada görüşülen yaşlı kadınların kimliklerinin korunması amacıyla yaşlı kadınlar G1, G2, G3, ... G23 olarak numaralandırılmıştır. Görüşülenlerin ifadelerinin okuyucuya sunulması aşamasında daha kolay bir değerlendirmenin yapılması için parantez içerisinde görüşülenin sırasıyla yaşı ve yalnız yaşama süresi de verilmiştir. Örneğin; G1, 76, 6 şeklindeki gösterimin anlamı, “1 numaralı görüşülen, yaşı 76 ve 6 yıldır yalnız yaşıyor” şeklindedir.

1.6. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI VE ZORLUKLARI

Biyolojik, kronolojik, psikolojik ve sosyolojik boyutları bulunan yaşlılığın başlangıcı olarak bir yaş sınırı belirlemek oldukça güçtür. Ancak Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün kronolojik yaş ile yaptığı yaşlı tanımı üzerinde fikir birliği bulunması nedeniyle 65 yaş ve üzeri bireyler yaşlı olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede araştırmanın kapsamı yalnız yaşayan 65 yaş ve üzeri kadınlar ile sınırlandırılmıştır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu araştırmada, nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünün ne kadar olması gerektiğine ilişkin belirli bir hesaplama biçimi

olmamasından dolayı görüşme sayısının belirlenmesinde “doygunluk noktası” kriteri gözetilmiştir. Araştırma verilerinin kendisini tekrar ettiği noktada görüşmeler sonlandırılmıştır. Zira amaca yönelik örneklemede örneklemin büyüklüğü sorulan sorular ve toplanan veriler göz önünde bulundurularak belirlenir. Amaç bilgiyi arttırmak olduğunda seçim örneklem birimlerinden yeni hiçbir bilgi elde edilmediğinde son bulur (Lincoln ve Guba, 1985’den akt. Merriam, 2013: 79). Bu nedenle araştırma verilerinin kendisini tekrar ettiği doyma noktasına ulaşıldığında örneklem büyüklüğü 23 kişi ile sınırlandırılmıştır.

Araştırma açısından sınırlılık olarak nitelendirebileceğimiz bir diğer nokta, araştırmanın kentte yalnız yaşayan yaşlı kadınlara odaklanmış olmasıdır. Çalışmanın alan araştırması Ocak-Temmuz 2021 tarihleri arasında Çorum ilinin merkez ilçesine bağlı Üçtutlar, Karakeçili, Buhara, Ulukavak ve Mimarsinan mahallelerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma sahasının Çorum’da gerçekleştirilmesinin öncelikli nedeni, Çorum ilinde yaşlı nüfusun çoğunluğunu kadınların oluşturması ve Çorum’un bilhassa yalnız yaşayan yaşlı kadınların oluşturduğu şehirlerden biri olarak öne çıkmasıdır. Çorum ilinin seçilmesindeki bir diğer neden ise araştırmacının sahaya erişebilir oluşudur. Araştırmanın diğer bir sınırlılığı ise sağlığı görüşmelere cevap verebilecek düzeyde olan yaşlı kadınları kapsamış olmasıdır. Bu amaçla araştırma; Çorum ilinde yalnız yaşayan, sorularımıza cevap verebilecek ölçüde sağlığı yerinde olan ve gönüllülük esasına bağlı olarak çalışmaya katılan 23 yaşlı kadın ile sınırlandırılmıştır.

Görüşmelerle ilgili bir diğer konu da görüşmeler esnasında ortaya çıkan zorluklara ilişkindir. Görüşmelerin gerçekleştirilmesi sürecinde ortaya çıkan en temel zorluk tez çalışmasının Covid-19 salgın sürecine denk gelmesidir. Zira salgın koşulları nedeniyle yaşlı kadınlara ulaşmakta kimi zaman zorluklar yaşanmıştır. Salgın sürecinde 65 yaş ve üzeri bireylerin risk grubunda bulunmasından kaynaklı olarak hastalığa yakalanma korkusuyla görüşmeyi kabul etmeyen yaşlı kadınlar olmuştur.

Araştırma sürecinde karşılaşılan bir diğer zorluğu güven problemi oluşturmuştur. Yalnız yaşamalarından da kaynaklı olarak korkuya kapılıp karşı tarafa güvenmeyerek görüşmeyi kabul etmeyen yaşlı kadınlar olmuştur. Bu nedenle çalınan kapılar bazı zamanlarda araştırmacının yüzüne kapatılmıştır. Öte yandan Covid-19 pandemisine yönelik alınan tedbirler kapsamında yaşlı bireylere yönelik uygulanan

sokağa çıkma kısıtlamaları da saha çalışmasının seyrini etkileyen bir diğer önemli faktör olmuştur. Bu nedenle görüşmeler salgının normalleşme döneminde karşılıklı olarak maske takılarak, sosyal mesafe ve hijyen kuralları dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin tamamı, salgın koşulları göz önünde bulundurularak yaşlı kadınların evlerinde yapılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

YAŞLILIK VE YAŞLANMA

2.1. YAŞ, YAŞLI, YAŞLILIK VE YAŞLANMA KAVRAMLARI

2.1.1. Yaş ve Yaşlı

Yaş kavramı, bir canlının bir olay ya da olgunun ortaya çıkışından itibaren geçen süreyi belirleyen bir zaman göstergesidir (Sevil, 2005: 7). İnsan yaşamında geçen süreyi belirleyen bir zaman göstergesi olarak doğduğumuz gün ve bugün arasındaki süre olarak kabul edilir (Tufan, 2014: 11). Diğer bir tanımlamayla yaş, doğumla başlayan ve ölümlle sonlanan yaşam sürecindeki zamanı temsil eden kavramdır. “Bir kişinin yaşadığı süre, yaşamış olduğu zaman aralığı” şeklinde zamanın bir fonksiyonudur (Özgün Başbüyük ve Başbüyük, 2019: 160).

Yaşı ölçmenin çeşitli yolları vardır. Yukarıda bahsi geçen yaş tanımlamaları takvim yılıyla ölçüm olarak kronolojik yaşı içermektedir. Bir kişinin yaşadığı gerçek zaman miktarını gün, ay veya yıl sayısı olarak ifade eder (Özgün Başbüyük ve Başbüyük, 2019: 160). Kronolojik yaş, yalnızca biyolojik ve sosyal yaşlanma için bir veridir. Yaşlılığı anlatmak için en çok kullanılan yaş türü olsa da yaşlılığı ifade gücü en zayıf olandır (Tufan, 2014: 12). Doğumdan itibaren başlayan zaman ile incelemeye tabi tuttuğumuz zamana kadar geçen sürenin toplamını temsil etmesi nedeniyle ifade biçimi çoğunlukla nicel (sayısal) olur (Sevil, 2005: 9).

Yaş, sadece bireyin yaşadığı yılların toplamı veya yaşam boyunca vücutta meydana gelen fizyolojik değişikliklerin bir göstergesi değildir. Yaş, aynı zamanda hayatın her evresinde geçerli olan sosyal normların ve beklentilerin bir ürünüdür. Kim olduğumuzu şekillendiren yaşam deneyimlerinin zenginliğini temsil eden bir kavramdır (Büyükyörük, 2020: 207-208). Özellikle toplum içinde sosyal rollerin tahsis

edilmesi veya belirli sosyal faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde yaş önemli düzenleyici bir faktördür. Örneğin, birçok toplumda eğitim-öğretime başlama, evlenme, oy kullanma, ehliyet alma gibi durumlarda yaş ile ilgili düzenlemeler söz konusudur. Bu farklı sosyal aktivitelere girişi belirlemek için kullanılan yaş kriterleri hem farklı toplumlarda hem de tarihsel olarak değişmektedir (Victor, 2005: 32).

Neticede yaş, tanımlaması kolay olmayan bir kavramdır. Yaş ile ilgili genel geçer bir tanım yoktur. Bu nedenle yaş tanımları çeşitlilik göstermektedir. Böylece farklı yaş tanımları geliştirilmiş ve bireylerin yaş temelinde incelenmesinde kronolojik yaşın yanı sıra diğer yaş tanımları da kullanılmaya başlanmıştır. Tufan'a göre takvimsel yaşın yanı sıra basitçe yaş; biyolojik yaş, idari yaş, hukuksal yaş, işlevsel yaş, sosyal yaş, etik yaş, bilişsel yaş, dinsel yaş, tarihsel yaş, kişisel ya da psikolojik yaş olarak sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırmalar ise yaş kavramının belirsizliğine işaret etmektedir (Tufan, 2014: 11-13).

Yaşlı kavramı ise, bireyin psikolojik, fizyolojik, zihinsel ve bedensel olarak eski gücünü yitirmesi anlamına gelmektedir (Arpacı, 2016: 8). Biyolojik, fizyolojik ve psikolojik fonksiyonlarında gerilemesi ile yaşamsal aktivitelerini sürdüremeyecek duruma gelen insanlar için kullanılmaktadır (Tuna ve Tenlik, 2017: 5). Yaşlı kavramı yaşı ilerlemiş, "ihtiyar" anlamında kullanılmakla birlikte toplumda deneyimli veya tecrübeli, güngörmüş, olgun insan anlamlarını da taşımaktadır (Sevil, 2005: 9-10). Tarihin eski zamanlarından günümüze kadar yaşlı kavramına farklı açılardan pek çok tanımlamalar getirilmiştir. Ancak bireyin hangi yaştan itibaren "yaşlı" olarak nitelendirileceği tartışılan konular arasındadır. OECD (1992)'nin açıklamalarına göre yaşlı denildiğinde "davranışları ve ihtiyaçları değişen heterojen bir gruptan oluşan 65 yaş ve üzerindeki insanlar" anlaşılmaktadır (Akt. Görgün Baran ve diğerleri, 2005: 24). Birleşmiş Milletler ise 60 yaş ve üzerini yaşlı olarak tanımlarken, birçok gelişmiş ülke 65 yaş referans almaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) kronolojik olarak 65 yaş ve üzerindeki bireyleri "yaşlı" olarak tanımlamaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün kronolojik yaş değişkeniyle yaptığı yaşlı tanımı üzerinde fikir birliği bulunması nedeniyle de 65 yaş ve üzeri "yaşlı" olarak tanımlanmaktadır (Şentürk, 2018a: 17).

Bugün dünya genelinde 65 yaş ve üzeri bireyler "yaşlı" olarak kabul edilmektedir. Buna göre ilk olarak yaşlı nitelemesinin öncelikle kronolojik yaş temelinde yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda 65 yılı geride bırakan insanların yaşlı

olarak tanımlanması üzerinde bir fikir birliği vardır. Ancak yaşlı tanımlaması için kronolojik yaş günümüzde yeterli bilgiyi vermemektedir. Zira yaşlılığın başlangıcına dair kesin bir sınırın olduğunu söylemek mümkün değildir. Her dönemde ve toplumda “yaşlı” sayılma yaşı farklılık gösterebilmekte, üzerinde uzlaşılan bu “yaşın” hangi yaş olduğu, toplumdan topluma ve zaman içinde değişebilmektedir. Bu da yaşın, yalnızca kronolojik bir sıralama olmadığını, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir olgu olduğunu göstermektedir. Böylece yaşa ilişkin sosyokültürel değerler “yaşlı” tanımlamasının farklı biçimlerde anlamlandırılmasına yol açmaktadır (Görgün Baran vd., 2005: 24). Bu nedenle yaşlılık ve yaşlanma kavramlarının tanımlanması yaşlının ne olduğunu da açıklığa kavuşturacaktır.

2.1.2. Yaşlılık ve Yaşlanma

Yaşlılık; bebeklik, çocukluk, ergenlik, gençlik gibi bireyin yaşam dönemlerinden biri olarak kabul edilir. Yaşam boyunca tüm dönemlerin sentezi olarak görülür. İnsan yaşamının son evresi ve bireyin ileri yaşlanma devresi olarak kabul edilir (Kalınkara, 2016: 7-8). Yaşlılık, sözlük anlamı olarak yaşlı olma, ilerlemiş yaşın etkilerini gösterme halidir. Biyolojik işlevler yönünden erişkin konuma ulaştıktan sonra, ölüme kadar geçen zaman dilimindeki değişim ve dönüşümdür (Şentürk, 2018a: 22).

Yaşlılık insanın bedensel ve ruhsal yapısının değişmesini, var olan fiziksel ve mental kapasitelerinin azalmasını ifade eden bir dönemdir. Aynı zamanda sosyal ve ekonomik koşulların değişmesi ile yaşam kalitesinin gerilediği dönemidir. Bireylerin bağımsızlıklarını yitirdiği, yaşam alanlarında kayıplar yaşadığı bir dönemi ifade eder. Böylece bireylerin çevresine bağımlı duruma geçtiği sabit ve durağan bir yaşam periyodu olarak görülmektedir (İçli, 2016: 41; Görgün Baran vd., 2005: 27). Yaşlılık çoğunlukla bilişsel ve fiziksel yönden gerileme, üreticilik rolünün bırakılması, sağlığın kaybedilmesi, bireyin sosyal konumunun değişmesi, kişilerarası ilişkilerin farklılaşması gibi sorunların yaşandığı bir yaşam dönemi olarak kabul edilmektedir (İçli, 2016: 57). Ancak yaşlılık beraberinde getirdiği birtakım gerilemeler, hastalıklar, yetersizlikler ve sorunlar nedeniyle olumsuz bir dönem olarak algılsa da aslında, diğer dönemlerin bir sentezi olarak hayatın önceki dönemlerinin nasıl geçirildiğiyle

ilişkilidir. Bu nedenle yaşlılık, sadece yaş almakla varılan bir dönem değil, tüm yaşamın bir sonucudur (Daşbaşı, 2020: 207).

Yaşlılık genellikle takvimsel yaş esasına dayanan kronolojik yaklaşımla ele alınmaktadır. Bu bağlamda dünya genelinde kronolojik yaşa bağlı yaşlılığın başlangıcı olarak 65 yaş kabul edilmektedir. Ancak yaş, yaşlılığı tanımlamak için yeterli bir kriter değildir (Ceylan, 2020: 28). Yaşlılık genelde bireyin yaşına bağlı olarak tanımlanmasına rağmen aslında büyük ölçüde toplum tarafından inşa edilmiş bir olgudur. Her zaman toplumsal ve kültürel anlamlar içermekte ve farklı sosyokültürel ortamlara göre değişmektedir. Bireylerin yaşam deneyimleri, rolleri, sosyalleşme süreçleri farklı gelişmişlik düzeyindeki toplumlarda yaşa bağlı olarak değişebilmekte, kültüre bağlı olarak farklı anlamlar ortaya çıkarabilmektedir (İçli, 2016: 41-42). Bu nedenle yaşlılığa ilişkin birbirinden farklı tanımlar yapılmaktadır. Bu yönüyle yaşlılık, karmaşık yönleri olan göreceli bir kavramdır. Tarihsel süreçlere göre çeşitlilik gösteren ve kültürden kültüre değişen bir olgudur ve farklı toplumlarda yaşlılığa farklı anlamlar yüklenmektedir (Arpacı, 2016: 2). Tufan'ın da ifade ettiği gibi “yaşlılık, toplumsal gelişmişliğe, kişinin sağlık durumuna, sosyal ve psikolojik durumuna bağlı değişken olarak yaşanan çağa ve bölgeye göre farklılaşan sübjektif bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır” (2016a: 132). Dolayısıyla yaşlılığın standart bir tanımı olmamakla beraber yaşlılık bireyin yaşam serüvenine, genetik faktörlere, sosyoekonomik duruma ve döneme göre farklılık gösteren bir olgudur. Yaşlılığın kronolojik olarak ele alınması ise genellikle sosyal ve ekonomik yaşamda bir takım düzenlemelerde yaş kriterinin esas alınması ile ilgilidir (Ceylan, 2020: 28).

Yaşlanma; kronolojik, biyolojik, psikolojik ve sosyal boyutları olan doğumdan ölüme kadar devam eden bir büyüme ve gelişme sürecidir. Anne karnında cenin oluşumundan başlayıp biyolojik anlamda insanın ölümüne kadar geçirdiği süreçte kat ettiği mesafedir. Doğumdan ölüme kadar olan normal bir süreçtir (Arpacı, 2016: 2; Görgün Baran, 2016: 77). Bireyin ana rahminde başlayıp ölümüne kadar devam eden süreçlerden meydana gelmektedir (Tufan, 2016a: 18). Bu nedenle yaşlanmanın belli bir sınırı yoktur (Şentürk, 2018: 23), yaşam boyu süren bir deneyimdir (Arun, 2018a: 14).

Kültürel, sosyal ve ekonomik açıdan ortaya çıkan etkiler, her bireyin yaşlanma sürecini farklılaştırmaktadır. Yaşamın ilk evresinde verilen kararlar yaşlanma

sürecinde kişinin yaşamını eğitim, sağlık ve refah düzeyi açısından değiştirebilmektedir (Arun, 2018a: 10-13). Sosyoekonomik düzey ile birlikte yaşam farklılıklarının bulunması kadar coğrafik açıdan rakım, jeolojik yapı ve iklim gibi çevresel etmenlerin de yaşlanma üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Aynı zamanda toplumdaki bireylerin yaşlanma ve yaşlılık sürecine bakış açıları ve yaşlıya karşı davranış biçimleri de bireyin yaşlanması ve uzun ömürlülüğünü etkilemektedir (Arpacı, 2016: 17). Yaşlanma evrensel bir deneyim olmasına rağmen sağlık ve sosyoekonomik durum, medeni durum, cinsiyet, etnik köken, cinsellik, coğrafi konum ve sosyal destek ağlarına göre insanların yaşlanma şekilleri değişiklik göstermektedir. Tek birleştirici özelliği ise kronolojik yaştır (Davidson, 2011: 227). Dolayısıyla kişinin genetik yapısı, sosyoekonomik düzeyi ve kültürü; yaşama biçimi, alışkanlıkları ve kalitesi tarafından belirlenen yaşlanma için standart bir tanım vermek çok olası değildir (Şentürk, 2018a: 23).

Yaşlanma ve yaşlılık kavramlarının birbirlerinden ayrıldıkları en önemli nokta, iki sürecin başlangıç noktalarıdır. Yaşlanma sürecinin başlangıcı, yaşlılıktan çok önce başlamaktadır. Yaşlılık döneminin belirtileri olarak gösterilen fiziksel ve zihinsel yeterlilik, yetenek kayıpları, yaşlılık dönemi olarak kabul edilen dönemden çok daha önce görülmeye başlamaktadır. Dolayısıyla vücudun normal fonksiyonlarının yavaşlaması, fiziksel gücün azalması, yaşlılık döneminin başlangıcı olarak kabul edilen 60'lı yaşlardan çok önce başlamaktadır. Bu durum ise yaşlanma sürecinin yaşlılık dönemi ile karıştırılmaması gerektiğini göstermektedir (Akçay, 2015: 11).

Sonuç olarak, yaşlılık bir dönemi ifade ederken, yaşlanma ise süreci ifade etmektedir. Bu süreç insanın doğumu ile başlayıp ölümü ile sonlanmaktadır. Doğum ve ölüm arasında başlangıcı ve bitişi belirli olan bir yaşam sürecinin en son evresi yaşlılıktır (Arun, 2018a: 13). Yaşlanma, daha çok bireysel ve biyolojik bir duruma işaret ederken, yaşlılık denildiğinde daha çok toplumsal bir olgudan söz edildiği anlaşılmaktadır (Tuna ve Tenlik, 2017: 5).

2.2. YAŞLANMA ÇEŞİTLERİ

Yaşlanma sürecinin birçok boyutu söz konusudur. Yaşlanma sürecindeki bu boyutları ele alacak olursak kronolojik yaşlanma, biyolojik yaşlanma, psikolojik yaşlanma, sosyal yaşlanma olarak dört boyuttan söz etmek mümkündür. Yaşlanmanın

bu dört boyutu bireysel farklılıklar içermektedir ve her insan bu yaşlanma sürecinde bu dört boyutu farklı biçimde yaşamaktadır (Kalınkara, 2016: 8-9). Öte yandan yaşlanma sadece bireylerin yaşamı ile ilgili bir özellik olmayıp, toplumlarda yaşlı bireylerin artmasına bağlı olarak toplumların yaşlanması da ön plana çıkmaktadır. Böylelikle toplumdaki yaşlı nüfusun artışı ile yaşlanmanın toplumsal boyutundan da söz edilmektedir.

2.2.1. Kronolojik Yaşlanma

İnsanın doğumundan başlayarak içinde bulunduğu zamana kadar geçen, yıllara bağlı değişimler kronolojik yaşlanma olarak tanımlanmaktadır (Akçay, 2015: 13). Geçen süreyle birlikte birey kronolojik olarak yaşlanmaktadır. Doğum yaşı ya da takvim yaşı olarak da ifade edilmektedir (Kalınkara, 2016: 8). Kronolojik olarak yaş, doğumdan ölüme kadar geçirilen yaş evrelerini tarihsel bir süreç içerisinde açıklamayı ifade etmektedir (Görgün Baran vd., 2005: 27).

Gerontoloji uzmanları tarafından kronolojik yaş temelinde kategorize edilen yaşlılık, üç temel evreye ayrılmıştır. İlk evre, en kalabalık yaşlı nüfusun oluşturduğu “genç yaşlılık” (65-74 yaş), ikinci evre yaşlı nüfusta erkeklerinin oranının hızla düştüğü “orta yaşlılık” (75-84 yaş) ve üçüncü evre erkeklerin oranının kadınların oranına göre çok düşük olduğu “ileri yaşlılık” (85 yaş ve üzeri) olarak nitelendirilmektedir (Canatan, 2016: 139-140).

Dünya Sağlık Örgütü resmi olarak yaşlılık dönemini 65 yaş ve ilerisi olarak belirlemiştir. Birçok gelişmiş ülke tarafından 65 yaş, özellikle sosyal güvenlik sisteminden yararlanmak amacıyla yaşlılığın başlangıcı olarak referans alındığı için kronolojik olarak 65 yaş ve üstünde olan kişiler yaşlı kabul edilmektedir (Şentürk, 2018a: 17). Ancak bu tanımlama sadece kronolojik temelli bir yaş sınırlaması belirlediği için bireylerin genel sağlık, fiziksel, ruhsal, zihinsel kapasiteleri ve becerileri gibi fonksiyonlarını tanımlamada yetersiz kalmaktadır (Kalınkara, 2016: 8). Bireyin 65 yaşını emekliye ayrılması, sağlık ve sosyal güvencelerden yararlanmaya başlaması ile eşleştiren Dünya Sağlık Örgütü, yaşlılığı tanımlamak için kullanılan kronolojik yaşı kesin bir gösterge olmadığını, yaşlanmaya eşlik eden değişikliklerin her yaşlı için aynı olmadığını ve aynı yaştaki yaşlıların bağımsız yaşayabilme ve

yaşama katılma düzeylerinin çok farklılaşabildiğini belirtmektedir (Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2018).

2.2.2. Biyolojik Yaşlanma

Biyolojik yaşlanma, insan vücudundaki büyüme ve gerileme değişiklikleri ile ilgilidir (Powell, 2012: 4). Yaşın ilerlemesine bağlı olarak insan organizmasındaki fiziksel ve mental kapasitelerin fonksiyonlarının azalmasına ve hücre kayıplarına yol açan değişimlerdir (Görgün Baran vd., 2005: 27). Başka bir tanımlamayla, çok çeşitli moleküler ve hücre hasarların kademeli birikimi ile ilişkili olarak vücudun gerilemesiyle ortaya çıkan değişimler, biyolojik yaşlanmaya referans olmaktadır. Fizyolojik gerilemeler ve hastalıklara karşı direncin düşmesi biyolojik yaşlanma sürecine işaret etmektedir. Biyolojik yaşlanma kronolojik yaştan ayrılarak kalıtsal etmenlerin etkisiyle oluşmaktadır (Şentürk, 2018a: 26). İçinde bulunan biyolojik basamağın zaman birimi olarak gösterilmesidir. Bireyin bedeninin ve organlarının işleyişine göre sağlık durumunu yansıtmaktadır (Akçay, 2015: 13).

Biyolojik yaşlanma, zamana bağlı olarak ilerleyerek tüm yaşam boyunca ortaya çıkan vücuttaki anatomik ve fizyolojik işlev değişikliklerini içerir. Gittikçe ilerleyen, birikmeli ve ağırlaşan bir tarzda tüm yaşam boyunca ortaya çıkan değişikliklerle ortaya çıkar. Yaşlanma aslında döllenme ile başlar, zaman akışı içinde gittikçe hızlanır ve orta yaş sonuna doğru saç ağarması, deri kırışması, kas gücünün zayıflaması gibi dış görünüşteki yaşlanma belirtileri ile kendini gösterir, bel bükülmesi, yavaş hareket etme, özellikle görme ve işitme gibi bazı duylardaki zayıflama ile artar, unutkanlık ve kavgacılık eğilimi gibi tipik kişilik değişikliği ve bazı kronik hastalıkların artışı ile tanımlanabilir duruma gelir (Arpacı, 2005: 17).

Yaşlanma sürecinde önemli bireysel farklılıklar olabilir. Her bireyde biyolojik yaşlanma hızı; genetik özelliklere, yaşam biçimine, geçirdiği hastalıklara ve kazalara ve bunlarla başa çıkabilme yollarına göre farklılık gösterir (Arpacı, 2005: 18). Yaşlanmanın biyolojik etkilerinin tam olarak hangi kronolojik yaşta ortaya çıktıkları, genetik etkenlere ve yaşam biçimine bağlı olarak bireyden bireye değişir. Genel olarak erkeklerde ve kadınlarda benzer biyolojik yaşlanma belirtileri görülür (Giddens, 2013: 221). Biyolojik yaşlanma belirtileri, toplam yaşlanma değişikliklerinin bir kısmını içerir ve genellikle daha az belirgin olarak ortaya çıkan, daha yavaş seyreden

psikolojik ve sosyal yetenek ve işlevlerdeki değişikliklerden çok daha önce gözlenmeye başlar (Arpacı, 2005: 17).

2.2.3. Psikolojik Yaşlanma

Psikolojik yaşlanma kronolojik yaşın ilerlemesine bağlı olarak bireyin kişiliğinde, duyularda ve zihinsel işlevlerde yaşam süresince ortaya çıkan değişimleri ifade etmektedir. Bu değişimin bazıları yetişkin gelişiminin doğal bir parçası olarak kabul edilirken, bazılarının ise beynin işleyişindeki fizyolojik değişikliklerin bir sonucu olarak ortaya çıktığı varsayılır. Örneğin, Alzheimer hastalığı ve depresyon gibi farklı hastalık süreçleri yaşlanmanın doğal bir parçası olmayıp, beynin işleyişindeki fizyolojik değişikliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkarak bireyin yaşlanma deneyimini etkiler. Dolayısıyla, zihinsel işlevlerin yitilmesi her kişi için, her koşulda ve her zaman yaşlanma sürecinin kaçınılmaz bir parçası değildir. Fiziksel yaşlanma süreçlerinin etkileri nasıl ki evrensel ve kaçınılmaz değilse, psikolojik yaşlanma sürecinin etkileri de her birey için farklı seyir izleyebilir. İlerleyen yaşla birlikte zihinsel aktivite değişmeyebilir, işlevsel açıdan yıkım ve kayıp her zaman yaşanmayacağı gibi bazı durumlarda zihinsel faaliyetler gelişebilir, zihinsel açıdan üretkenlik artabilir (Morgan ve Kunkel, 2016: 4).

Psikolojik yaşlanma, kişinin biyolojik veya fiziksel yaşlanmaya psikolojik olarak uyum sürecini etkiler. Bu nedenle yaşlanmanın kronolojik ve biyolojik yönüne direnme süreci ile ilgilidir. Yaşlılığın sorunlarına başarılı uyum sürecini içerir ve bu yönüyle bireyin kendisini hangi yaşta hissettiği ile yakından ilgilidir (Akçay, 2015: 14). Kişisel veya sosyal stres psikolojik yaşlanma sürecini tetikleyerek bireyin psikolojik yaşlanmasında etkili rol oynar. Yaşam koşullarında meydana gelen olumsuzluklar, sosyal statü kayıpları, emeklilik, yakın çevreden birinin ölümü vb. durumlar ise insanın psikolojik yaşlanma sürecine hızlı bir şekilde girmesine neden olur (Şentürk, 2018a: 27).

Bireyin davranışsal uyum yeteneğindeki yaşa bağlı değişimler psikolojik yaşlanmayı oluşturur. Psikolojik yaşlılık daha çok bireyin kendisini yaşlanmaya hazırlanmamasından doğar. Yaşlılıkta değişen durumlara uyumun zorlaşması bireyde ruhsal çöküntüye neden olur. Zamanla yitirilen fiziksel güç kayıpları yaşlı bireyi umutsuzluğa iter ve ruhsal çöküntülere neden olur. Yaşlı birey mücadeleden

vazgeçerek kendi kabuğuna çekilir ve ölümü bekler hale gelir. Yaşlılıkta diş ve işitme kayıpları, iletişim bozukluğunun, depresyonun ve yalnızlık duygusunun birincil nedenleri olarak görülür (Arpacı, 2005: 18-20; Kalınkara, 2016: 105-106).

2.2.4. Sosyal Yaşlanma

Sosyal yaşlanma, bireyin yaşadığı toplumda yaşa bağlı norm ve değerlerle ilgili olarak, toplumda belirli bir yaş grubundan beklenen davranışlar ve toplumun o gruba verdiği değerlerle ilgilidir (Kalınkara, 2016: 107). Yaşlanmanın sosyal boyutu, deneyimlerin toplum tarafından şekillendirilmesiyle anlam kazanır. Toplum tarafından nasıl davranmamız, neleri yapabileceğimiz, neleri yapmamız ya da yapmamamız ve nasıl bir kişi olmamız gerektiğine ilişkin beklentileri ve varsayımları şekillendiren deneyimleri içerir (Arun, 2018a: 11). Yaşlanmanın, insanların bireysel davranışlarının ve yaşamlarının yaşadığı sosyal ortamdan etkilenmesine bağlı olarak inşa edilmesi yaşlanmanın sosyal yönünü ortaya çıkarır (Powell, 2012: 5).

Toplum içerisindeki bireylerin görev, rol ve sorumluluklarını yaşa, cinsiyete ve sosyal statüsüne göre tanımlamaktadır. Tanımlanan her bir sosyal rol yaşamın belli bir dönemine ilişkindir. Sosyal statü ve rollerin yaşamın belli bir bölümüne ilişkin olması, yaşlanma ve yaşlılığında bu kategori içinde yer almasını gerektirir. Dolayısıyla yaşlı bireyler ileri yaşlarda uymaları gereken birçok farklı sosyal rol çerçevesinde sosyalizasyon sürecinde yer alırlar (Kalınkara, 2016: 107). Böylece bireyin yaşadığı toplumda girdiği sosyalleşme ve etkileşim süreciyle yaşlı algısı ve statüsü de toplumsal olarak inşa edilir. Bu açıdan sosyal yaşlanma, kişinin içinde yaşadığı toplumla girdiği iletişim ve etkileşim süreciyle oluşur. Doğduğu andan itibaren kişinin içinde yaşadığı toplumsal çevre ve koşulların yaşa biçtiği rol ve yaşlılığa ilişkin tutum ve değerleri yaşlılığın sosyal yönünü ortaya çıkarır (Şentürk, 2018a: 29). Bu anlamda Görgün Baran'ın (2016: 77) tanımladığı gibi sosyal olarak yaşlanma, “yaşama yaşayarak yıllar katmak, öğrenmek, kültürleşmek, kültürlenmek ve deneyim sahibi olmaktır.” Nitekim yaşa bağlı normlar, tüm toplumlarda sosyalizasyon süreci içerisinde kazanılır ve sosyalizasyon süreci gerçekte tüm bir yaşam boyunca devam eder.

Sosyal yaşlanma, yaşlanan bireyin zamanla gücünün ve yeteneğinin azalmasına bağlı olarak bireyin toplumsal rollerinde bir değişikliğe ve çoğu zaman bir kayba yol açmaktadır. Yaşlının yetenek ve becerilerini yerinde kullanamama, topluma ya da bir

gruba sosyal yönden iyi uyum sağlayamama durumunu ortaya koymaktadır (Kalınkara, 2016: 9). Örneğin, emeklilik, yaşlılıkla gelen en önemli değişikliklerden biridir. Kişinin isteği ile gerçekleşmişse bir kayba yol açmamaktadır. Ancak emekliliğin toplumsal normlarla belirlenmesi, bireyin çalışma yaşamında değişikliğe yol açacağı için ruhsal sıkıntı kaynağı olabilmektedir. Öte yandan evlilik durumu, ileri yaşlardaki kadın ve erkek gruplarında birbirinden çok farklılaşmaktadır. Eşin kaybından doğan yaş tepkileri depresif belirtilerde artmaya neden olmakta, yaşlı bireyin çevresindeki sosyal desteğe ve ilişkilere bağlı olarak yaşlı erkekler ve kadınlar için farklı sonuçlar doğurabilmektedir (Arpacı, 2005: 16).

2.2.5. Toplumsal Yaşlanma

Yaşlanma ve yaşlılıkla ilgili tanımlamalar onun belirli bir takvim yılıyla açıklanamayacak kadar geniş ve biyolojik, psikolojik yönü yanı sıra toplumsal bir yönünün bulunduğunu ortaya çıkarmaktadır. Nitekim yaşlanma ve yaşlılık nedenleri, koşulları ve etkileri göz önünde bulundurulduğunda toplumsal yönü olan bir olgu olduğu görülmektedir (Şentürk, 2018a: 30). Toplumsal yaş, belirli bir kronolojik yaşla kültürel olarak eşleşen normlar, değerler ve rollerden oluşur (Giddens, 2013: 223). Bu açıdan yaşlanma, toplum vasıtasıyla bir toplumsal süreç olarak bilinir. Birey belirli bir yaşa geldiğinde artık toplum tarafından yaşlı olarak düşünülür (Arpacı, 2005: 23). Toplumsal yaşlanma hakkındaki düşünceler ise toplumdan topluma değişir. Örneğin, Japonya ve Çin gibi geleneksel toplumlar yaşlı insanları tarihsel bellek ve bilgelik kaynağı olarak görürken, Birleşik Krallık ile A.B.D. gibi toplumlar ise yaşlıları üretken olmayan bağımlı insanlar olarak görür (Giddens, 2013: 224).

Toplumlar için de yaşlanmadan söz edilmektedir. Bu açıdan toplumsal yaşlanma, belli bir nüfusta yaşlı oranının artmasıdır. Toplumsal yaşlanmanın temel unsuru, toplumun giderek daha fazla oranda yaşlanmasıdır. Bu anlamda, bir toplumsal yaşlanmanın meydana gelebilmesi için 65 yaşın üzerindeki nüfus oranında önemli bir artış olması gerekmektedir. Böylece toplumun yaşlanmasına neden olan yaşlı bireylerin çoğalışı ön plana geçmektedir (Tufan, 2016b: 99; Tufan, 2014: 7). Ancak toplumsal yaşlanma sadece yaşlılıkla bağlantılı değildir. Yaşlılar ne kadar çoğalırsa çoğalsın, doğurganlık oranı yüksek olan bir toplumda toplumun yaşlanması söz konusu değildir. Tufan'a göre, bir toplumu yaşlandıran yaşlıların sayısındaki artış

değil, yaşlıların nüfus içindeki oranlarının gençlerden daha hızlı artmaya başlamasıdır (Tufan, 2003: 40). Doğurganlığın azalması ve yaşam süresinin artışına bağlı olarak ortaya çıkan demografik değişimler toplumun yaşlanmasına yol açmaktadır. Doğurganlığın azalması ve yaşam süresinin uzaması ile birlikte toplumsal yaşlanma hızı da artmaktadır. Yaşam süresinin uzaması hem yaşlanmaya hem de nüfusun çoğalmasına etki etmektedir (Tufan, 2014: 41-44). Böylece genel nüfus içindeki 60-65 yaş grubu yüksek olan toplumlarda toplum yaşlanmasından söz edilmektedir. Buna göre;

Genç toplum: 65 yaş ve üzeri nüfus oranı % 4'den az olan toplumdur.

Olgun toplum: 65 yaş ve üzeri nüfus oranı % 4-7 olan toplumdur.

Yaşlı toplum: 65 yaş üzeri nüfus oranı % 7-10 olan toplumdur.

Çok yaşlı toplum: 65 yaş ve üzeri nüfus oranı % 10'un üzerinde olan toplumdur (Arpacı, 2005: 23-24).

Tufan'a göre, toplumsal yaşlanma sadece yaş gruplarında kaymaya yol açmakla kalmayıp, aynı zamanda ekonomik, toplumsal ve politik değişimleri gerekli kılan bir olgudur. Zira yaşlı nüfustaki artış, sadece yaşlı nüfusun birtakım sorunlar yaşamasına neden olmamakta aynı zamanda, toplumun tüm alanlarına yayılan birtakım toplumsal problemleri de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle toplumsal yaşlanma olgusundan söz edebilmemiz için bireysel yaşlılık sorunlarından değil, toplumun yaşlılık sorunlarından etkilenişi üzerinden söz etmek gerekmektedir. Devletin sosyal güvenlik, sağlık ve bakım hizmetlerinin finansmanı, hizmet sunumu noktasında birtakım sorunlarla karşılaşması ve bu sorunların toplumun geneline yayılması yaşlılığı sosyal sistemin çözmek zorunda olduğu bir sorun alanına dönüştürmektedir (Tufan, 2014: 7).

Gerek kişisel, gerekse toplumsal açıdan yaşlanmanın bir sorun olarak algılanmasının temel nedeni ise yaşlı bireyin kendine yetememesinden kaynaklanmaktadır. Yaşlanmayla birlikte bireyin fiziksel ve zihinsel kayıplar yaşaması, günlük yaşam ve kendine bakım aktivitelerinden bağımsız olamaması ve bir başkasına gereksinim duyması yaşlılığı sıkıntı verici bir duruma getirmektedir (Kalınkara, 2016: 111). Böylece hem yaşlı nüfus hem de toplum birçok yönden çeşitli problemlerle karşı karşıya kalmaktadır. Toplumsal yaşlanmayı bir sorun olmaktan çıkarmanın yolu ise sahip olunan nüfusun ihtiyaçlarının ve sorunlarının

çözümlemesini gerektirmektedir (Arun, 2018b: 30). Bu nedenle toplumsal yaşlanma sadece ulusal bir sorun olmakla kalmayıp, dünyadaki tüm kişi, grup ve toplumları etkileyen bir olgu olarak kabul edilmektedir (Phillipson, 2014: 68).

Sonuç olarak, yaşlanma ve yaşlılık olgusu son yıllarda giderek daha ilgi çeken bir alan olmuştur. Bu olgunun giderek ilgi çeken bir inceleme alanına dönüşmesinin arka planında bazı gelişme ve olgular yatmaktadır. Bu gelişme ve olgulardan ilki, bebek doğum oranlarındaki azalma ve buna bağlı olarak dünyanın demografik yapısındaki değişimlerdir. İkinci olarak son yıllarda tıptaki gelişmelerle birlikte yaşam süresinin uzaması ve bu gelişmeye paralel olarak da yaşlıların toplam nüfus içindeki oranının artmasıdır. Yaşlı sayısının gittikçe artması yaşlılık dönemine ve bu döneme ilişkin sorunlara ilgiyi de arttırmaktadır. Bu gelişmeler ise yaşlanma süreciyle ilgilenen gerontolojiyi incelemeye değer bir bilim alanı haline getirmektedir (Akçay, 2015: 1).

2.3. YAŞLANMA BİLİMİ: GERONTOLOJİ VE YAŞLILIK SOSYOLOJİSİ

Yaşlılığı ve yaşlanmayı inceleyen bilim dalı, Yunanca geros-‘yaşlı adam’ ve logos-‘bilim’ kelimelerinin birleşmesiyle oluşan gerontoloji’dir (Yazıcı, 2014: 21). Gerontoloji, yaşlılık ve yaşlanma olgusu üzerine inceleme yapan bilim anlamına gelmektedir. Terim Oxford Sözlüğü’nde “yaşlılık ve yaşlanma süreci ve yaşlıların özel problemleri üzerine bilimsel çalışma” olarak tanımlanmaktadır. Gerontoloji, yaşlanmanın biyolojik, psikolojik ve sosyal yönlerinin bilimsel olarak çalışılmasıdır (Quadagno, 2018: 25).

“Gerontoloji” terimi ilk kez 1908’de yayınlanan “*The Prolongation of Life*” kitabında Rus biyolog Metchnikoff tarafından kullanılmıştır (Victor, 2005:1). Bilimin kökleri eski zamanlara kadar dayansa da 1940 yılına kadar fazla gelişme olmamıştır. 1945’te yaşlılık konusuyla ilgilenen birçok alandan uzmanın birleşmesiyle “*Gerontological Society of America*” kurulmuştur. 1960’lardan itibaren gerontoloji bilimleri daha hızlı gelişmeye başlamış ve 1975 yılında, ilk akademik gerontoloji bölümü olan “*USC Leonard Davis School of Gerontology*” kurulmuştur. Bu nedenle gerontoloji genç bir bilimdir. Yaşlanmayı biyolojik, psikolojik ve sosyal yönleri ile ele alan gerontoloji, bu perspektiflerin her birinin değerli bir katkısının olduğu çok disiplinli bir araştırma alanıdır (Kalınkara, 2016: 14).

Gerontolojinin nesnesi biyolojik, psikolojik ve sosyal süreçlerden oluşan yaşlanma olgusunun kendisidir. Bu nedenle gerontoloji, asıl olarak yaşlılığın değil, yaşlanmanın bilimidir. İnterdisipliner ve multidisipliner bir bilim dalıdır (Tufan, 2016a: 9). Baltes ve Baltes'in (1992) yapmış olduğu tanımlamada da bu açıkça görülmektedir. "Gerontoloji, yaşlanma ve yaşlılığın bedensel, psişik, sosyal, tarihsel ve kültürel yönlerinin tarifi, açıklanması ve modifikasyonu ile ilgilenmektedir. Yaşlanma açısından önemli ve yaşlılığı yapılandıran çevre ve sosyal kurumlar da buna dâhildir" (Akt. Tufan, 2016a: 9).

Gerontoloji yaşlıların yaşam durumlarının bilimsel olarak anlaşılmasında anahtardır. Yaşlanma ve yaşlılık süreci ile ilgili sorunların ve imkânların belirlenmesi, bunların değerlendirilmesi, bu tespitlere yönelik önerilerin geliştirilmesi, sürdürülebilir uygulamaların hayata geçirilmesi ve bunların takibinin sağlanması noktasında önemli rolleri ve görevleri üstlenir (Gültekin, 2020: 2). Bireyin davranış nedenlerinin biyolojik, psikolojik ve sosyolojik kökenli olması gerontolojinin disiplinlerarası çok boyutlu araştırmalar yapmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda yaşlılık araştırmaları disiplinlerarası bir tarzda ve sistematik olarak ilk kez 1928 yılında Harvard Üniversitesi Longitudinal Araştırma Merkezi'nin kurulması ile başlamıştır. Bu kapsamda pek çok bilim dalı ile ortak çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Kalınkara, 2016: 17).

Farklı bilim dallarının katkılarıyla yaşlanma ve yaşlılığı inceleyen gerontolojinin alt dallarından biri 1954 yılında Clark Tibbitts'in katkılarıyla tıbbi ve psikolojik gerontolojiden ayrı olarak literatüre giren sosyal gerontolojidir. Gerontolojinin bir alt dalı olarak sosyal gerontoloji, "yaşlanmanın toplumsal yapıyı nasıl etkilediğini ve karşıt olarak nasıl etkilendiğini" inceleyerek kuramsal bir çerçeveye oturtmayı amaçlar. Sosyal gerçeğe yaşlılık arasındaki karşılıklı etkileşim üzerinde durur, yaşlıyı içinde yaşadığı toplum içerisinde inceler. Yaşlı nüfusun içinde yaşadığı sosyal çevreyle ilişkiselliğini dikkate alır (Kalınkara, 2016: 15-20).

Sosyal gerontologlar, yaşlanmanın fiziksel veya biyolojik yönü ile birlikte esas olarak sosyal alanla ilgilenirler. Sosyal gerontolojinin ele aldığı konular arasında aile ilişkileri, sağlık, ekonomi, emeklilik, dulluk ve yaşlıların bakımı gibi benzer konular bulunmaktadır. Sosyal gerontologlar sadece sosyoloji, antropoloji, psikoloji, ekonomi ve politika bilimi ve diğer sosyal bilim alanlarında yapılan araştırmalardan

yararlanmakla kalmaz, aynı zamanda biyolojik süreçlerin yaşlanmanın sosyal yönlerini nasıl etkilediğini de anlamaya çalışırlar (Quadagno, 2018: 25). Toplumsal yaşlanmayı sosyal bilimlerin yöntemi ile inceleyen sosyal gerontoloji, teorik çalışmaların yanı sıra, pratik çalışmalar yapar ve öneriler geliştirir. Yaşlı bireyi, içinde yaşadığı toplumun özellikle kültür başta olmak üzere politik, ekonomik, antropolojik yönleriyle inceler. Sosyal gerontoloji, yaşlılığı toplum içerisinde ele alan disiplinler arası bir alan olarak ekonomi, siyaset ve sosyoloji de dâhil olmak üzere diğer sosyal bilimlerden gelen bilgilerin uygulaması ile davranış bilimlerini içerir (Kalınkara, 2016: 20). Bu yönüyle demografi, tıp, psikoloji, gerontoloji, geriatri, sosyal politika ve sosyal hizmet gibi çeşitli disiplinler tarafından farklı yönleriyle ele alınan yaşlılık olgusu, sosyolojinin de temel çalışma alanlarından birini oluşturur (Ceylan, 2016: 169).

Yaşlılık sosyolojisi, toplumsal yaşlanma boyutunu ön plana çıkararak hem toplumsal bir grup olarak yaşlıların yaşadıkları sorunlara odaklanır hem de toplumsal yaşlanmanın neden olduğu sorunları sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel boyutlarıyla ele alır. Yaşlılıkla ilgili toplumsal rol ve statülerin değişmesi ve toplumun yaşlılardan beklediği davranışlar ve toplumun yaşlılara yüklediği anlamları ortaya koyar. Yaşa bağlı olarak gelişen toplumsal rolleri ve beklentilere odaklanır. Bu anlamda yaşlılığın ve yaşlanmanın sosyal rol ve statüde meydana getirdiği dönüşümü “yaş statüsü” bağlamında inceler (Ceylan, 2016: 172).

Yaşlanma ve yaşlılık sosyolojisinin en temel konusu yaşlıların yaşam koşullarını belirleyen toplumsal yapı analizidir. Böylece yaşlı nüfusunun gelişme ve sosyal farklılaşma koşulları tarif edilebilir. Yaşlıların toplumdaki pozisyonları ve performanslarının tarihsel dönüşümünün yanı sıra yaşlıların kurum ve organizasyonlardaki konum ve ilişkilerinin analizi diğer inceleme alanlarını teşkil etmektedir (Backes ve Clemens, 2017: 109-110) Yaşlanma sosyolojik açıdan ele alındığında, nesil, kuşak, yaş katmanları, cinsiyete bağlı yaşlanma süreçleri, göç, üretkenlik, aktif yaşlanma ve kimlik kavramlarıyla açıklanmaktadır (Tufan, 2016a: 4). Yaşlanma ve yaşlılığın sosyolojisinin güncel konuları demografik dönüşümde toplumun yaşlanması, yaşlılığın yapısal dönüşümü, yaşlı çalışanların durumu ve emeklilik sorunu, aile ilişkileri, ikamet durumu sorunları, sapkın davranış biçimleri, hastalık ve engellilik, yaşlı hizmet ve yardım kurumları, ölüm ve ölüm süreci ile ilgili

bir dizi araştırmalardır. Sosyal yapı analizindeki paradigma değişiminden gelişen yeni perspektifler arasında yaşam durum analizi, cinsiyete özgü yaşlanma ve yaşlılık, yaşlılıkta yaşam ve serbest zaman biçimleri bulunmaktadır (Backes ve Clemens, 2017: 110-111).

Sonuç olarak, sosyal gerontoloji ve yaşlılık sosyolojisi, yaşlılık ve yaşlanmanın karmaşık süreçlerini fiziksel ve biyolojik aırlarını da dikkate alarak sosyal açıdan inceleyen iki bilimsel alandır. Sosyal gerontoloji, yaşlılık sosyolojisinden daha geniş bir alanı kapsar ve merkeze yaşlanma olgusunu alarak farklı disiplinler açısından inceler. Yaşlılık sosyolojisi ise bir alt alandır, yaşlılığın anlaşılmasıyla ilgilenir ve bu anlayışı genel olarak sosyolojiye uygular. Bu anlamda yaşlılık sosyolojisi sosyal gerontolojiye katkıda bulunur. Ancak yaşlılık araştırmalarında her iki alanın da sınırları net olmamaktadır.

2.4. YAŞLILIK VE KADIN

2.4.1. Yaşlılığın “Kadınlaşması”

Kadınlar ve erkekler aynı oranda yaşlanmaktadır. Ancak ortalama yaşam uzunluğu erkekler ve kadınlar arasında farklılık göstermektedir. Birçok batı toplumunda yirminci yüzyılın başlarında, cinsiyet farklılığının yaşam beklentisi üzerindeki etkisi artmıştır ve bugün tüm dünyada bu farklar kadın lehine ilerlemiştir (Gündüz, 2013: 136). Yaşam beklentisine cinsiyet temelinde bakıldığında; erkekler için 70 yıl kadınlar için 74 yıl olan doğuştan yaşam beklentisi ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılık göstermekte olup, gelişmiş ülkelerde erkekler için 76 yıl, kadınlar için 82 yıl olmaktadır (Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2018). Kadınların yaşam beklentisi her ülkede erkeklerin yaşam beklentisi süresini açmaktadır (Gündüz, 2013: 136). Böylece dünyanın hemen her yerinde kadınların erkeklere göre daha uzun hayatta kalma beklentileri, özellikle yaşlı nüfus içerisindeki kadınların oranını erkeklere göre oldukça yüksek kılmaktadır (Dericioğulları Ergun, 2017: 26).

Dünya yaşlı nüfusunun cinsiyete göre dağılımında, 2017 yılında 60-79 yaş grubundaki erkek oranı %41 ve 80 yaş üzerindeki erkek oranı %6 iken, bu oran 60-79 yaş grubundaki kadında %45 ve 80 yaş üzerindeki kadında %9’a çıkmaktadır (Şentürk, 2018a: 177-178). Nitekim kadınlar ortalama yaşam sürelerinin daha uzun olması

nedeniyle, yaşlı nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktadır. Böylece dünyadaki hemen hemen her ülkede kadınlar erkeklerden daha uzun yaşamaktadır (Austad, 2006: 79). Bu nedenle yaşlı nüfustaki kadın faktörünü vurgulayan bu demografik duruma dikkat çekilmektedir (Tufan, 2015: 13). Cinsiyete bağlı bu durum “*yaşlılığın kadınlaşması*” (Tews, 1993) kavramının kullanılmasına neden olmaktadır. Tews’e göre yaşlılık imajı nicel olarak “kadınların üstünlüğü” ile şekillenmektedir. Bu nedenle yaşlılık “kadınsı”dır (Tews, 1993: 29). Kadınların genellikle erkeklerden daha uzun yaşaması nedeniyle yaşlı nüfus içinde kadın oranlarının daima yüksek olması, yaşlılığın “kadınsı simasını” oluşturmaktadır (Tufan, 2016a: 92).

Kadınların erkeklerden daha uzun süre yaşamasının ardında birden fazla faktör bulunmaktadır. Genetik faktörler, yaşama biçimi ve çevresel koşullar erkeklerin kadınlardan daha erken ölmelerinde etkili faktörlerdir (Hablemitoğlu, 2016: 119). Yaşam süresindeki cinsiyet farklılığı, biyolojik bir temelin varlığının güçlü destekleyicisidir. Bütün toplumlarda kadınların ortalama yaşam beklentisi erkeklerde daha uzun olduğu için biyolojik açıdan kadınlar erkeklerden daha şanslı görülmektedir. Erkekler genellikle fiziksel olarak daha güçlü ve daha hızlıdır iken kadınlar da bütün yaşlanma dönemlerinde (anne karnı, çocukluk, yetişkinlik ve yaşlılık) erkeklere göre daha güçlü yapıdadır. Doğal olarak bu yaşam süresi avantajı nedeniyle tüm dünyada yaşlı erkeklerden çok yaşlı kadınlar vardır (Gündüz, 2012: 139).

Yaşam süresi bağlamında bir kadın üstünlüğü durumu görülse de burada en önemli etken, erkeklerin bazı ölümle sonuçlanan hastalıklara daha çok ve erken yakalanma riskine sahip olmalarıdır (Şentürk, 2018a: 179). Bu açıdan erkeklerin kadınlara göre çok yaşlanmadan, kalp hastalıkları ve diğer hastalıklardan ölme olasılığı yüksektir (Sevil, 2005: 65). Aslında kadınlar genellikle erkeklerden daha uzun yaşarken, daha uzun yıllar süren sınırlayıcı, uzun süreli hastalık yaşamaktadır. Bu nedenle, “kadınlar daha çok hasta olurken, erkekler daha erken ölmektedir” (Davidson, 2011: 238). Dolayısıyla kadınların ölüm oranları daha düşük olmasına rağmen, erkeklerden daha yüksek fiziksel hastalık oranlarına sahiptirler (Austad, 2006: 79). Kadınlar bütün yetişkinlik dönemlerinde daha yüksek oranlarda fiziksel hastalıklarla karşılaşarak daha çok doktora gitmekte ve hastanede daha çok zaman geçirerek, daha çok ilaç kullanmaktadır (Gündüz, 2012: 139). Kadınların erkeklerden daha fazla

sağlıklarıyla ilgilenmeleri ve erkeklerden daha fazla hastaneye gitme ve ilaç kullanma sıklıkları olası ciddi hastalıkların önlenmesini sağlayarak daha uzun yaşamalarına katkı sağlamaktadır (Tufan, 2003: 53). Erkekler “güçlü erkek” imgelerine bağlı olarak hastalık sorunlarını görmezden gelirken, kadınlar bu konuda daha erken harekete geçebilmektedir (Zastrow ve diğerleri, 2015’den akt. Şentürk, 2018a: 183). Dolayısıyla kadınlar erkeklerden daha yüksek fiziksel hastalık oranlarına ama aynı zamanda daha fazla doktor ziyaretine ve hastanede kalış oranlarına sahiptirler (Austad, 2006: 85).

Yaşlanma ve uzun ömürlülükteki cinsiyet farklılığı için tam kapsamlı açıklamalar henüz mevcut olmasa da “yaşlılığın kadınlaşması” ile ilgili somut durumu değerlendirmek için yaşam koşullarına ilişkin kadın-erkek farklılığı üzerinde durulmaktadır (Erden Aki, 2012: 234). Kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyete bağlı yaşam ve davranış farklılığı yaşlanmada cinsiyet değişkenine bağlı bir fark ortaya çıkarmaktadır. Cinsiyetler arası uzun ömür farklılığı özellikle kadının ve erkeğin, doğal ve sosyal çevrelerden gelen yetişmeye dayalı rol ve davranış farklılığının sonucudur (Hablemitoğlu, 2016: 120). Yaşama biçiminden yaşam alanına, meslek seçiminden sosyal ilişki biçimine kadar cinsiyet farklılığı söz konusu olmaktadır (Şentürk, 2018a: 177).

Cinsiyete bağlı ölüm nedenleri ile yaşam biçimleri ve alışkanlıkları arasındaki ilişkiye bakıldığında bu fark, kadınların lehine bir durum olarak nitelendirilmektedir. Zira erkeklerin kadınlara oranla sigara, içki ve dikkatsizce araba kullanma olasılığı daha yüksektir ve riskli davranışlarda bulunma eğilimlerinin bir sonucu olarak erkekler yaşam seyrinin her aşamasında kadınlardan daha yüksek ölüm oranlarına sahiptir (Quadagno, 2018: 84; Hooyman ve Kiyak, 2018: 583). Erkeklerin alkol ve sigara içme gibi alışkanlıklarının yanı sıra, motorlu taşıtları kullanma oranlarının da kadınlardan daha yüksek olması, ölümcül trafik kazalarında, amfizem ve akciğer kanseri gibi tedavisi çok zor olan hastalıklara yakalanma olasılığının yüksek olmasını beraberinde getirmektedir (Hablemitoğlu, 2016: 132).

Erkeklerin kadınlara göre daha farklı ve ağır koşullarda çalışmaları kadınlardan daha erken ölmelerinde etkili olmaktadır (Hablemitoğlu, 2016: 132). Erkeklerde vücut yıpranması kadınlara göre daha fazladır (Sevil, 2005: 40). Erkekler çoğunlukla çalışma yaşamını nedeniyle zamanlarının önemli bir kısmını dışarıda geçirdikleri için dışarının

yoğun ve stresli yaşamına ve olumsuz hava koşullarına maruz kalma durumları onları daha erken yaşta yıpratmakta ve ölümlü hastalıklara karşı savunmasız bırakmaktadır (Şentürk, 2018a: 182). Diğer taraftan, erkeklerde duyguların bastırılması, öfke patlamaları ve istenmeyen çeşitli duyguların stresi artırması sonucu, stresten kaynaklanan rahatsızlıklar veya hastalıklar artmakta ve erkeklerin yaşam süreleri kısalmaktadır (Zastrow vd., 2015'den akt. Şentürk, 2018a: 181-182). Psikolojik zayıflıklar ve bozukluklar erkeklerde daha fazla görülmektedir. Sorunlar, eksiklikler, çöküntü vb. rahatsızlıklar erkekler tarafından dile getirilmeyerek gurur konusu edilmektedir (Sevil, 2005: 40). Kadınların ise sorunlarını/sıkıntılarını daha kolay ifade etmeleri, yardım arayışına girmeleri ve geniş sosyal destek ağlarına sahip olmaları onların sorunlarla başa çıkmalarında etkili olmaktadır (Hablemitoğlu, 2018: 133). Erkekler kadınlara oranla daha az destekleyici sosyal ilişki sürdürürken, kadınların ilişkilerinde daha samimi olmaları, ilişkilerine daha fazla anlam yüklemeleri ve uzun süre ilişkilerini sürdürme olanağı yaratmaları, destek ve paylaşımına en fazla ihtiyaç hissedildiği yaşlılık döneminde, yaşlı kadının lehine sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (Powell, 2014: 141; Canatan, 2016: 150-151).

Ayrıca hemen her toplumda kadınların kendilerinden büyük erkeklerle evlenme eğilimi nedeniyle genellikle kocaları eşlerinden daha önce ölmektedir. Diğer yandan kadınların eşlerini kaybettikten ya da boşandıktan sonra yeniden evlenme oranları erkeklere göre düşüktür. Böylece erkeklerin ortalama yaşam beklentisinin daha kısa olması, yaşlı nüfusta eşini kaybetmiş yaşlı kadınların artmasının temel nedenidir (Hablemitoğlu, 2016: 125). Bu nedenler bir araya gelerek yaşlılar içerisinde kadın nüfus oranlarının daha fazla olmasını ve “yaşlılığın kadınlaşması” durumunu ortaya çıkarmaktadır.

Nitekim yaşlanmakta olan toplumlarda ileri yaşlarda hayatta olan kadınların sayısının artışının devam etmesi beklenmektedir (Wall, 1996; Myers, 1990'dan akt. Duben, 2018: 72). Nüfus projeksiyonları gelecekte de yaşlı kadın oranının yaşlı erkek oranından yüksek olacağını göstermektedir. 2050 yılına ilişkin nüfus verilerine göre 60-79 yaş grubundaki yaşlı erkek oranının %38, 80 yaş üzerindeki yaşlı erkek oranının %8; 60-79 yaş grubundaki yaşlı kadın oranının %41 ve 80 üzerindeki yaşlı kadın oranının %12 olacağı belirtilmektedir (Şentürk, 2018a: 178). Yaşam beklentisine 65 ve 85 yaşlar için bakıldığında tüm dünyada yaşam sürelerinde 2045-2050 için bir artış

beklenmektedir (Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2018). Bu demografik durum ise “yaşlılığın kadınlaşması” kavramını güçlendirmektedir.

2.4.2. Yaşlanan Kadın ve Yaşam Koşulları

Günümüzde yaşam süresinin uzaması erkekler ve kadınlar için farklı sonuçlar meydana getirmektedir. Kadınların erkeklerden daha uzun yaşamasına bağlı olarak ortaya çıkan “yaşlılığın kadınlaşması” olgusu her ne kadar biyolojik açıdan bir avantaj olarak görülse de, toplumsal açıdan yaşlılık ve yaşlanma konusunu daha çok kadına mâl olmuş bir konu haline getirmektedir (Artan ve Irmak, 2018: 236; Canatan, 2008: 341). İleri yaştaki kadınların artmasıyla yaşlılık, kadının problemi haline gelmektedir. Yaşlılık sorunları da çoğunlukla yaşlı kadınların sorunları olarak değerlendirilmektedir (Canatan, 2008: 341).

Yaşlılıkta fiziksel, sosyo-kültürel ve psikolojik yönler kadınlar ve erkekler için farklı sonuçları ortaya çıkarmaktadır (Canatan, 2008: 341). Yaşlılık ve yaşlanma biçimleri bireyden bireye değişebildiği gibi, cinsiyete göre de değişmektedir (Şentürk, 2018a: 37). Cinsiyet, sadece biyolojik bir özellik olarak kalmayıp, sosyal anlamı olan bireye imkân kapılarını aralayan veya kapatan nitelikler sunmaktadır (Tufan, 2016a: 92). Bu nedenle cinsiyet, sosyal bir kategori olarak kadının tüm yaşamını ve yaşlanma sürecini belirlemektedir.

Toplumsal cinsiyetin yaşlanma süreçlerine etkisi sadece cinsiyete bağlı biyolojik özellikler arasındaki farklılıklardan değil, kadınların yaşamları süresince cinsiyetlerine bağlı olarak karşılaştıkları sosyal dezavantajlardan kaynaklanmaktadır (Artan ve Irmak, 2018: 236). Kadın ve erkeklerin yaşamları boyunca toplumsal cinsiyete bağlı olarak rolleri ve ilişkileri farklılaşmıştır ve yaşlılık deneyimleri de bunu yansıtmaktadır (Arber ve Ginn, 1995’den akt. Buz, 2015b: 274). Kadının deneyimlediği yaşlılığı erkeklerden daha farklı olabilmektedir. Yaşlanmadan önceki kadının ve erkeğin içinde yaşadıkları sosyal ve kültürel koşullar, toplumsal algı ve kabuller bireylerin yaşlılığı deneyimlemesini etkilemektedir (Şentürk, 2018a: 36).

İlerleyen kronolojik yaşla ilişkili sosyal ve ekonomik değişiklikler, erkeklerden daha çok yaşlı kadınlar için belirgin olumsuz sonuçlar ortaya koymaktadır (Arber vd., 2003: 3). Yaşlılığın kadınlaşması; yaşlı kadınların sayısının artışı ifade ederken, aynı

zamanda kadın yaşlılar açısından çok boyutlu bir sosyal sorun haline gelmektedir (Tufan, 2014: 68). Yaşlılık cinsiyete bağlı bir süreç olarak düşünüldüğünde, kadınlar açısından yaşlanma süreci de cinsiyete özgü “sorunların birikimi” olarak değerlendirilmektedir (Tufan, 2015: 11). Yaşlı ve genç kadınların sorunları birbirinden farklı olsa da, bunlar gençlikte başlayıp yaşlılıkta devam eden sorunlardır. Bu nedenle kadının yaşlılığı, yaşından çok cinsiyetten kaynaklanan sorunlarla bağlantılıdır (Tufan, 2016a: 92). Nitekim yaşamları boyunca çoğunlukla dezavantajlı konumda olan kadınların yaşlılıkta da karşılaştıkları dezavantajları artarak devam etmektedir (Arun, 2018b: 48). Bu çerçevede yaşlılık özellikle ileri yaştaki yaşlı kadın için bir “dezavantaj birikimi” olarak görülmektedir ve aslında yaşlılık, yaşlı kadının problemi olarak değerlendirilmektedir (Rosenmayr ve Majce, 1978’den akt. Tufan, 2003: 24).

Yapılan gerontolojik çalışmalar yaşlılıkta kadının dezavantajlarının daha fazla olduğunu göstermektedir. Kadınların cinsiyetinden kaynaklanan dezavantajları, yaşlılıkta devam ederek kadının yaşam koşullarını olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla kadınların ortalama yaşam süresinin daha uzun olması, dezavantajlardan etkilenme süresinin uzaması anlamına gelmektedir (Tufan, 2016a: 92-93). Uzun yaşam; gelir, sosyo-ekonomik koşullar, barınma, beslenme, sağlık durumu, sağlık bakımı, sosyal destek bağlamında kadınlar için dezavantaj yaratmaktadır. Bu bağlamda yaşlılık; kadınlar açısından, mevcut toplumsal sorunların ağırlaştığı ve çeşitlendiği bir dönemdir (Dericioğulları Ergun, 2017: 26). Yaşlı kadınlar “yaşlılık bariyerleri” ile mücadele etmenin yanı sıra, bir de kadın olmanın yarattığı dezavantajlar ile baş etmek zorundadır (Tufan, 2003: 24). Birçok kadın yaşlılıkta hem yaşın hem de cinsiyetin yüklediği “çifte tehlike” ile karşı karşıya kalmaktadır (Calisanti, 2009’dan akt. Santrock, 2011: 612). Eğitim düzeyinin düşük oluşu, dar gelir, dulluk, sağlık problemleri ve yalnızlık yaşlı kadınların en önemli niteliklerini oluşturmaktadır (Tufan, 2003: 29).

Yaşlılık döneminde kadınlar, çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu sorunlar içerisinde çalışma hayatı ve emeklilik, yoksulluk, medeni durum, bakım, sağlık durumu, ihmal ve istismar kadınların yaşlılıkta yaşam koşullarını etkileyerek kadınlar açısından iç içe geçmiş bir problem yumağı oluşturmaktadır.

2.4.2.1. Çalışma Hayatı ve Emeklilik

Yaşlılık döneminde kadının yaşam koşullarını belirleyen en önemli sorunlardan biri çalışma yaşamı ve emekliliktir. İş ve emeklilik kadınlar ve erkekler arasında yaşam süresi boyunca yaratılan ve sürdürülen cinsiyetlendirilmiş farklılıkların temelini oluşturmaktadır (Buz ve Beydili, 2015: 559). Kadınlara atfedilen, sabır, uysallık ve itaatkârlık özellikler “vasıfsız, düşük ücretli, emek yoğun, rutin, sıkıcı, dikkat gerektiren, hünere dayalı işlerde veya kadınların ev sorumluluklarının ev dışındaki bir uzantısı olarak görülen eğitim, bakım, temizlik gibi işlerde” yoğun olarak çalışmalarına neden olmaktadır. Kadının istihdam olanaklarına kolayca erişememesi, ev kadını olmak ya da enformel işlerde çalışmak gibi iki seçeneğe mahkum olmasıyla sonuçlanmaktadır. Çalışma hayatındaki cinsiyetçi işbölümü, kadınlara yüksek kazançlı ve yüksek vasıflı bazı işleri kapalı tutarken, kadınların eşit değerde yaptıkları iş için eşit ücret alamamalarına, yarı zamanlı, düşük statülü ve kayıt dışı işlerde çalışmak zorunda kalmalarına neden olmaktadır (Ünlütürk Ulutaş, 2009: 28).

Doğurganlık, çocukların bakımı, evlilik, ev işleri sorumlulukları ve çalışmaya ilişkin normlardan dolayı kadınlar genel olarak işgücüne erkeklerden daha az katılmaktadır. Kadınların doğal olarak bakıma uygun olduğu varsayımı, kadınların ekonomik faydalara erişimini engellemekte ve kadınlar ve erkekler için ayrı alanlar sunmaktadır (Cruikshank, 2013: 125-126). Çoğunlukla aileye gelir getirenin erkek olması tercih edilirken, kadının emeği ev içi rollerde ücretlendirilmeden sarfedilmektedir (Canatan, 2008: 352).

Kadınların ikincil konumda olması, erkeklerle eşit hizmetlere, fırsatlara ve kaynağa sahip olmamaları yaşamları boyunca daha düşük statü, iş ve yaşam kalitesi anlamına gelmektedir ve bu durum yaşlılıkta da devam etmektedir (Buz, 2015b: 271). Yaşam akışının cinsiyete dayalı doğası, istihdam geçmişi, çocuk ve ebeveyn bakımı, diğer ev sorumlulukları, kariyer kesintileri, meslek türleri, kazançlar ve emeklilik koşullarında farklılıklar yaratmaktadır ve bunların tümü yaşlılıkta kadınların ekonomik durumunu etkilemektedir (Hooyman ve Kiyak, 2018: 573).

Kadınların çalışma hayatına katılamaması ya da düşük statülü, kayıt dışı işlerde çalışması sosyal güvenlik sisteminde yer almamasına yol açmaktadır. Dolayısıyla genellikle ya hiç çalışmamış ya da düşük ücretli kalifiyesiz işlerde çalışmış kadınların,

erkeklerden daha alt düzeyde bir statüye sahip olmaları ve sosyal güvenlik sisteminden yararlanamamaları onların yaşlılığını daha da zorlaştırmaktadır (Tufan, 2001: 44). Yaşlı kadınların emeklilik öncesi karşılaştıkları dezavantajlar, erkeklerden daha düşük emeklilik gelirine sahip olmalarına ya da emeklilik gelirinin hiç olmamasına neden olmaktadır (Hooyman ve Kiyak, 2018: 578).

Erkek yaşlılık dönemine kadar olan süreçte elde ettiği iyi düzeydeki ekonomik kazanımlarından ötürü maddi sorunlar yaşamazken, kadın bu durumun tersine çalışma hayatının dışında tutulması, emeğinin karşılığını alamaması veya daha düşük ücretlerle çalıştırılması sebebiyle yaşlılık döneminde ekonomik sorunlarla baş etmek durumunda kalmaktadır. Bu anlamda, erkek ile kadının yaşayacağı yaşlılık dönemlerinin birbirinden farklı olduğunu söylemek mümkündür (Şentürk, 2018a: 39). Kadınların erkeklerle kıyaslandığında eğitim ve çalışma olanakları açısından dezavantajlı bir cinsiyet olması nedeniyle, kadınları ekonomik kazanımlar açısından daha sınırlı bir yaşlılık karşılamaktadır (Powell, 2014: 141). Yaşanmayla birlikte emeklilik ve gelirden yaşanan azalma özellikle yaşlı kadınları daha güçsüz kılmaktadır (Dericioğulları Ergun, 2017: 27). Kadınların eğitim düzeyinin düşüklüğü, çalışma ve emeklilik haklarının yetersizliği ve sosyal güvenceden yoksun olması ise onları yaşlılık döneminde yoksullukla karşı karşıya getirmektedir (Büyükyörük, 2020: 218). Bugünün eğitimsiz ve gelirsiz genç kadını geleceğin yoksul ve yaşlı kadını olmaya aday olmaktadır (Canatan, 2008: 350).

2.4.2.2. Yoksulluk

Yaş ve cinsiyetin kesişme noktaları, kadınların yüksek yoksulluk oranlarının temelini oluşturmaktadır (Hooyman ve Kiyak, 2018: 574). Kadınların çalışma hayatındaki cinsiyet ayrımcılığına maruz kalması, bakım sorumluluğu nedeniyle çalışma hayatlarının kesintiye uğraması, çalışılan işlerden yetersiz gelir elde etmeleri ya da hiçbir gelire sahip olmamaları ve emeklilik koşulları yaşlı kadınların yüksek yoksulluk oranlarına ve yoksulluğa yakın olmalarına neden olmaktadır (Canatan, 2008: 350; Buz, 2015a: 5).

İleri yaşlarda kadınlarda erkelere kıyasla daha düşük öznel refah ve yaşam doyumu görülmektedir. Cinsiyetin genel yaşam doyumu ve refah üzerinde nispeten bir etkisi olsa da, bu cinsiyet farkının altında kadınların yaşlılıkta daha fazla sağlık sorunu

yaşaması, dul kalma olasılığının yüksek olması ve cinsiyet eşitsizliğine bağlı olarak sosyo-ekonomik durumunun daha kötü olması (“fakirliğin dışileştirilmesi”) gibi unsurlar yer almaktadır (Wise, 2018: 63).

Ücretli işçiliğe karşı, çocuk ve yaşlı bakımının ve evin bakımının ücretsiz işçiliği, kadınların istihdam modellerinin ve özellikle yaşlılıkta düşük gelirin temelini oluşturmaktadır. Genel olarak, 70 yaş ve üstü kadınlar, ekonomik güvencelerini kocalarının emekli maaşlarından ve onların sosyal güvencesinden ayrı olarak inşa etme fırsatlarından yoksundur. Yaşlı kadınların çoğunun genellikle evlenmeleri, çocuk yetiştirmeleri ve kocalarına bağımlı olmaları beklendiğinden çalışmamaktadır (Hooyman ve Kiyak, 2018: 574).

Yaşlılık döneminde kadınların yoksulluk oranlarının yüksek olması kadınların ücretli ve sigortalı bir işte çalışma pratiklerinin erkeklere oranla daha düşük seviyede olmasıyla ilişkidir. Daha önceki yıllarında çalışmayan ve sosyal güvenceden yoksun kalan kadınların yaşlılık döneminde yoksulluk riskiyle karşılaşma olasılığı daha fazla olmaktadır (Dericioğulları Ergun, 2017: 31). Evlilik, boşanma ve doğum gibi yaşam olaylarının etkisi, kadınların işgücü piyasasına katılımını ve dolayısıyla emekliliğe erişimini etkilemektedir (Venn vd., 2011: 74). Nitekim erkeklerde emekli aylığı almayanların oranı yaş yükseldikçe artarken, kadınlarda yaş faktörünün emekli aylığına etki etmediği görülmektedir. Zira kadınların büyük bir bölümü her yaş grubunda emekli aylığına sahip değildir. Yaşlı kadın, her yaşta ekonomik açıdan bağımlı gözükmektedir (Tufan, 2019: 5). Özellikle doğum ve çocuk bakımı gibi nedenlerle kadınların emek piyasalarında erkeklerden daha az sürede bulunmaları ve yaşam sürelerinin erkeklere göre daha uzun olması, yaşlı kadınların yoksulluğa maruz kalma ihtimallerini ve sürelerini arttırmaktadır (Dericioğulları Ergun, 2017: 28). Bu nedenle toplumda hem yaşlı hem de kadın olmanın yoksulluk riskini artırıcı etkisi belirtilmektedir. Toplumda kadın olmak ve yaşlı kadın olmak dezavantajlı bir durum iken, bunun üstüne yoksulluk riski de eklenince ortaya daha da olumsuz bir tablo çıkmaktadır. Yaşlı kadınlar toplumun en yoksul grubunu oluşturarak, yaşamları süresince ve yaşlılık döneminde “yoksulluğun kadınsallaşması”nı temsil etmektedir (Canatan, 2008: 350).

Tews’e göre, yaşlılığın kadınlaşmasının özellikle belirgin ve etkili sonuçlarından biri, yaşlı yoksulluğunu kadınlaştırmasıdır. Kadınlar özellikle yaşlı yoksulluğunun en

büyük bölümünü oluşturmaktadır. Kadınlar için emeklilik haklarının zamanla artmasına rağmen, bu gelecekte pek de farklı olmayacaktır. Kadınlar yaşam boyu süren düşük gelir ve yaşlılıkta meydana gelen sorunlar (tekilleştirme, hastalık/sakatlık vb.) nedeniyle “kümülatif olarak dezavantajlı” olmaya devam edecektir (Tews, 1993: 29). Dolayısıyla “yaşlanmanın kadınlaşması gibi, yoksulluğun yüzü de kadın yüzü olmaktadır” (Hablemitoğlu, 2016: 134).

Yoksulluk uzun yaşayan yaşlı kadın nüfusunda daha yüksek oranda görülmektedir (Hablemitoğlu, 2016: 122). Özellikle yalnız yaşayan yaşlı kadınlar gelir, hane zenginliği, yoksulluk oranları açısından evli erkek ve kadınlara göre daha dezavantajlı bir grup oluşturmaktadır. Yalnız yaşayan kadınların büyük bir kısmı yoksulluk içinde yaşamaktadır (Buz ve Beydili, 2015: 559). Boşanmış ve dul yaşlı kadınlarda yoksulluk daha fazla karşılaşılan bir durum olmaktadır (Canatan, 2008: 342). Yaşamın önceki dönemlerinden getirilen olumsuzlukların yanı sıra yaşlılıkla beraber ortaya çıkan sorumluluklar ve kısıtlar, sağlık sorunları ve sağlık hizmetlerine erişememe, edinilen yeni roller yaşlı kadınları birçok yönden dezavantajlı konuma getirmektedir. Yaşlı olmak, kadınları yoksullaştırdığı gibi, var olan yoksulluğun derinleşmesine de neden olmaktadır (Dericioğulları Ergun, 2017: 30).

2.4.2.3. Bakım Sorunu

Yaşlı kadınlarda ekonomik açıdan incinebilirliğe neden olan en önemli noktalardan biri kadınlara atfedilen bakım verme rolüdür (Canatan, 2008: 352). Nüfusun çoğunluğunu oluşturan kadınlar toplumsal iş bölümünde bakımla ilgilenmek zorunda bırakılmaktadır (Hablemitoğlu, 2016: 134). Kadınlar geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde bakım vermeye özdeşleştirildiği için hane içindeki herkese bakım verme ve hanenin yeniden üretimini üstlenmek durumunda kalmaktadır (Buz, 2015b: 273). Annesine, babasına, kardeşine, çocuğuna, torununa, kayınpederine, kayınvalidesine bakan her zaman kadın olmaktadır. Aile içinde işlevsel bir görevi yerine getiren kadının toplumsal konumu ise oldukça sorunludur. Kadının toplumsal statüsünü belirleyen bakım, kadın istihdamının en önemli engellerinden birisini oluşturmaktadır (Hablemitoğlu, 2016: 134). Bakım hizmeti sunma sorumluluğu nedeniyle de kadınlar çoğunlukla çalışma yaşamı dışarısında bırakılmaktadır (Artan ve Irmak, 2018: 241).

Hizmet sektöründe bakım işinde ücretli olarak çalışan kadınlar ise kadın bakıcılar olarak daha düşük gelir, daha düşük emekli maaşı ve daha düşük sosyal güvenlik yardımları nedeniyle uzun vadeli ekonomik kayıplara maruz kalmaktadır (Cruikshank, 2013: 126). Kadınların düşük statülü işlerin yanı sıra aile bakıcıları olarak ücretsiz ve az değer verilen işlerde erkeklerden daha fazla yoğunlaşmaları, yaşlılıkta ekonomik zorluklarla karşılaşmalarıyla sonuçlanmaktadır. Bu durum fiziksel ve zihinsel sağlıkları ve yaşlandıkça uzun vadeli bakım seçenekleri üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır (Hooyman ve Kiyak, 2018: 571).

Özellikle erken yaşlılık döneminde kadınların yaşlı bakımını yapan bireyler haline geldiği görülmektedir (Efe ve Aydemir, 2015: 201). Yaşlıların bakımından her ne kadar aile sorumlu olarak görülse de gerçekte yaşlıların bakımını genellikle ailenin kadınları üstlenmektedir (Tufan, 2016a: 194). Evde yaşlı bakımı hemen hemen her toplum ve kültürde genellikle erkeklerin iş hayatına katılımı nedeniyle, genç veya yaşlı kadınlar tarafından yapılmaktadır (Efe ve Aydemir, 2015: 201; Şentürk, 2018a: 40). Çalıştıkları bir işleri olsa bile kadınlar, ailede çocuklara ve yaşlı kuşağa bakım görevini yerine getirebilmek için her zaman işi bırakmaları gereken ilk kişiler olmaktadır (Canatan, 2008: 350). Birçok kadın araya giren evlilik ve doğan çocuklarına bakabilmek için meslek yaşamına son vermek zorunda kalmaktadır (Tufan, 2003: 108). Bu nedenle bir kadın ortalama olarak yaşamının yarısını ailede bakıma ihtiyacı olanlara bakmakla harcamaktadır. Başlangıçta çocuk büyütme, daha sonra bir üst kuşaktaki yaşlı ebeveyn bakımı ve en son hasta kocanın bakımı kadının yaşamının yarısını almaktadır (Canatan, 2008: 352).

Yaşlılık döneminde yalnız yaşayan veya çocuklarının desteğine muhtaç olan kadınlar da orta ve ileri dönemlerinde, bakıcı olurlar: Orta yaşlardayken anne-babalarından sorumlu olan kadınlar daha sonraki yıllarda torunlarına büyükanne olurlar ve yaşlanan eşlerine bakıcı olarak yaşarlar (Duben, 2018: 73). Bir taraftan kendi bakımını diğer taraftan da yaşlı ebeveyninin bakımı üstlenen 50+ kuşağı orta yaşlı kadınlar “sandviç kuşağı” olarak anılırlar (Victor, 2003: 250; Quadagno, 2018: 56).

Ancak yaşlı kadınlara hastalandıklarında ve bakıma muhtaç hale geldiklerinde onlara kimin bakacağı sorun olmaktadır. Zira bakıma muhtaç yaşlılar arasında da yaşam süresi uzaması nedeniyle kadınların sayısı daha fazladır ve yaşlısına bakan kadınların da bakıma muhtaç hale gelme riski her geçen gün artmaktadır (Canatan,

2008: 354; Tufan, 2016a: 194). Bir taraftan yaşlılıkta bakıma muhtaçlık öncelikle kadının bir sorunu iken, diğer taraftan bakıma muhtaçlığın yükünü yine kadınlar taşımaktadır (Tufan, 2015: 15). Bu nedenle yaşlılıkta bakım sorununda “kadın faktörü” ciddiye alınması gereken bir konu olmaktadır (Tufan, 2016a: 194). Kadınların ortalama yaşam süresinin erkeklerden uzun olması nedeniyle yaş ilerledikçe kadın nüfus oranının artması, böylece kadınların bakıma daha çok ihtiyaç duyması ve bakım verenlerinde çoğunlukla kadın olması nedeniyle “bakımın feminizasyonu” son yıllarda tartışılan önemli kavramlardan biri olmaktadır (Özmete, 2015: 29).

2.4.2.4. Sağlık Durumu

Kadınların yaşam süresinin uzaması, yaşlılıkta daha fazla sağlık problemleriyle karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Kadınlar daha çok hastalık geçirme ve çok sayıda ilaç kullanma gibi birçok nedenlerle erkeklere göre daha fazla risk taşımaktadır (Dağ, 2016: 482). Uzun yaşam her zaman sağlıklı yaşam anlamına gelmemektedir. Yaşlılıkla birlikte kronik sağlık sorunları da artış göstermektedir. Özellikle 65 yaş ve üzeri bireylerin %90’ında bir, %15’inde ise dört veya daha fazla kronik hastalık bir arada görülmektedir. Çoğu yaşlı birey kronik hastalıklar nedeniyle sağlık problemleri ve engellilik ile karşı karşıya kalmakta ve yaşam kalitesi bu durumdan olumsuz yönde etkilenmektedir (Gökçe Kutsal, 2016: 63). Ortalama yaşam beklentisinin erkeklerden daha yüksek olması nedeniyle kronik sağlık sorunlarının görülme sıklığı kadınlarda daha yüksektir (Danış, 2011). Yaşlı kadınların yaklaşık %85’i kronik bir hastalığa sahiptir (Hooyman ve Kiyak, 2018: 582). Kadınlara özgü temel sağlık sorunları da bunlara eklenince artan sağlık sorunları yaşlı kadınların yaşam kalitesini etkilemektedir (Canatan, 2008: 342). Özellikle yaşlılık dönemi ile birlikte kadınların kronik hastalıklarının artması, yaşlı sağlığı hizmetlerinden yeterince yararlanamamaları ve evde bakım hizmetlerinin yeterince gelişmemiş olması çeşitli zorluklar yaşamalarına neden olmaktadır (Aktaş vd., 2013: 66). Kadınlar erkeklere göre daha uzun bir süre başta kardiyovasküler hastalıklar ve kanserler olmak üzere çeşitli sağlık sorunları yaşamaktadır. Bu da yaşlı kadınların sağlık hizmetlerine ulaşımını gerektirmektedir. Fakat yapılan çalışmalar tedaviye ulaşma çabasının kadınlar arasında yaşla birlikte hızlı bir düşüş eğilimi gösterdiğini de ortaya koymaktadır (Hablemitoğlu, 2016: 134).

Yapılan araştırmalar kadınların erkeklere göre daha uzun yaşadıklarını ancak yaşam kalitelerinin daha düşük olduğunu, daha fazla hastalık yaşadıklarını göstermektedir. Yaşlı kadınlar genellikle yaşlılık döneminde kadınlara özgü temel sağlık sorunları yaşamaktadır. Bunlar birbirine yakın zamanlarda ortaya çıkan osteoporoz (kemik erimesi) ve menopoza'dur (Canatan, 2008: 342). Bu bağlamda, 50 yaş üzeri her üç kadından birinde menopoza bağlı osteoporoz oluşuğu belirtilir (Efe ve Aydemir, 2015: 216). Gelişmiş ülkelerde yapılan araştırmalara göre 65 yaş üstündeki her dört kadından birinin osteoporoz geliştirdiği ileri sürülmektedir (Canatan, 2008: 342). Bu durum yaşlı kadının günlük yaşam aktivitelerini yerine getirmesinde kısıtlılıklara neden olabilmekte ve yaşam kalitesini azaltabilmektedir (Aktaş vd., 2013: 67). Yaşlı kadınlarda aylarca süren hareket zorlukları ve günlük yaşamda karşılaşılan kısıtlamaların yanında psikolojik ve sosyal sorunları da beraberinde getirmektedir. Ayrıca böyle bir durumda hem yaşlı kadın hem de ailesi ve yakınları için bakım sorunu gündeme gelmektedir.

Günümüzde kalp hastalığı, yüksek tansiyon, yüksek kolesterol, kanser, üriner yetmezlik ve engellilik kadınlarda sık görülmeye başlamaktadır (Canatan, 2008: 346). Özellikle kadınların erkeklere göre daha uzun yaşama oranına sahip olmaları yaşamlarını engelli olarak sürdürme ihtimalini yükseltmektedir. Bu nedenle yaşlı kadınlar arasında engellilik oranının erkeklere kıyasla daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Hooyman ve Kiyak, 2018: 582). 1991'de ABD'de yapılan Ulusal Yaşlılık Enstitüsünün desteklediği "Kadınları Etkileyen Hastalıklar" araştırmasının sonuçlarına göre, kadınların erkeklerden daha uzun ve dolayısı ile hem engelli ve hem de kronik hastalıklı olarak uzun yıllar yaşadıkları bulunmuştur (Akt. Canatan, 2008: 346). Kadınların engelli olarak yaşamaları ise bağımsız davranmalarını etkilemekte, sosyal hayatlarını kısıtlamakta, bakım sorununu getirmekte ve psikolojik sorunlara neden olabilmektedir. Yaşlı kadınlarda en sık görülen psikolojik sorunların başında Alzheimer hastalığı ve depresyon gelmektedir (Canatan, 2008: 346). Bu hastalıklar sosyal ilişkiler ve bakım hizmetleri açısından sorunlar teşkil edebilmektedir (Efe ve Aydemir, 2015: 216). Kadınların erkeklerden daha uzun yaşamasına bağlı olarak zihinsel gerileme ile seyreden Alzheimer hastalığı kadınlarda daha fazla görülmektedir (Sevil, 2005: 65). 80 yaş üstü kadınların nüfus içindeki oranı aynı yaş grubundaki

erkeklere göre daha yüksektir ve kadınları erkeklere göre daha fazla etkilemektedir (Canatan, 2008: 346).

Depresyon yaşlılıkta en sık rastlanılan ruhsal hastalıklardan biri olmakla beraber kadınlarda iki kat daha fazla rastlanmaktadır. Yaşlı kadının karşılaştığı yaşam olayları depresyon gelişmesinde etkili olmaktadır. (Canatan, 2008: 347; Tufan, 2002: 15). Kadınların toplum içindeki konumları, birbiriyle çatışan iş, aile ve sosyal rolleri, özellikle çocuk ve aile bireylerinin bakımında üstlendiği yük ve yaşadığı çatışmalar ile kadının düşük statüde görülmesi, çalışma yaşamında eşit şartlara sahip olmaması, yoksulluktan daha fazla pay alması gibi sosyal faktörler kadınları depresyona daha duyarlı kılmaktadır (Erden Aki, 2012: 230). Ayrıca kadının yaşı arttıkça akranlarından yakın kayıplarının artması da yalnızlık duygusuna ve depresyona neden olabilmektedir (Canatan, 2008: 347). Bu gibi olumsuz durumlar sonucunda kadınlar yaşlılık döneminde kendilerini, yalnız, güvensiz, huzursuz ve korku içerisinde hissetmektedir ve kadınların depresyona yakalanma riskleri erkeklere göre daha fazla artmaktadır (Tufan, 2003: 23).

Sonuç olarak, kadınlar erkeklerden daha uzun yaşasalar da, kronik hastalık ve komorbidite oranları, hekim ziyaretleri ve ilaç kullanımını daha yüksek oranlara sahiptir. Kadınların kronik sağlık durumları yaşamlarını tehdit etmese de, günlük işleyişi etkilemekte; sık doktor ziyaretleri ve daha fazla kısıtlı aktivite ile sonuçlanmakta ve yaşam kalitelerini düşürmektedir (Hooyman ve Kiyak, 2018: 582). Kadınlar erkeklerden daha uzun yaşamasına rağmen, yaşlılık döneminde kadınların sağlık durumu genellikle erkeklerden daha kötüdür. Bu da sağlık hizmetlerinden daha fazla yararlanmalarına yol açmaktadır (Tufan, 2003: 52). Ayrıca yaşlılıkta ekonomik eşitsizlikler kadının sağlık riskini artırmaktadır. Kadınların sağlık durumu, yoksullukla ilişkili olumsuz koşullardan erkeklere göre daha fazla etkilenmektedir. Sağlık hizmetlerinin artan maliyeti sınırlı olan kaynaklarını ve düşük olan geliri iyice azaltmaktadır (Hooyman ve Kiyak, 2018: 582).

2.4.2.5. Medeni Durum

Yaşlı kadının toplumdaki yaşam koşullarını belirleyen önemli faktörlerden biri de medeni durumudur (Arber, 2004: 92). Kadının yaşlılık dönemindeki medeni durumu onun geri kalan yaşamını yakından ilgilendirmektedir. İleri yaşlarda evli olma

durumu, gelir açısından daha iyi bir yaşamın göstergesi olabilmektedir (Arun ve Karademir Arun, 2011). Bu nedenle yaşlılık dönemini eşiyile sürdüren bir kimseyle, yaşlılığında dul kalan ve evlenmeyen kimsenin yaşam koşulları farklılık göstermektedir (Şentürk, 2018a: 40).

Toplumsal yaşamda medeni durum bakımından bireylerin evli olması yaygın bir eğilimdir. Ancak yaş ilerledikçe evli kalma olasılığı azalmaktadır. Yaşlı kadınların ilerleyen yaşlarda, yaşlı erkeklerle karşılaştırıldığında, daha yüksek oranlarda eşlerini kaybederek yaşamlarının geri kalan kısmını yalnız geçirdiği bilinmektedir (Arun ve Karademir Arun, 2011: 1519). Özellikle yalnız yaşlı kadınlar gelir, hane zenginliği, yoksulluk oranları açısından evli erkek ve kadınlara göre daha dezavantajlıdır. ABD’de 2004 rakamlarına göre yalnız kadınların %28’i, evli kadınların %12.5’i ve erkeklerin %7.3’ü yoksuldur. Kadınlar eşlerinin kaybı nedeniyle gelir ve emeklilik hakları kaybına bağlı olarak gelir kaybı yaşamaktadır (Gillen ve Kim, 2009’dan akt. Buz, 2015b: 273).

Yaşlı erkeklerin sadece binde ikisi hiç evlenmemiş ve sadece binde biri de boşanmıştır. Yaşlı kadınlarda ise oranlar biraz daha yüksek olsa da, genel olarak kadınların hiç evlenmeme ve boşanma durumu düşük düzeydedir. Bu nedenle özellikle dullukla beliren gelir kaybı yaşlılıkta kadınların yaşam koşullarını etkilemektedir. Dul yaşlı kadının karşılaştığı en önemli problemlerden birisi, haneye gelen gelir miktarının azalmasıdır. Bu nedenle dul yaşlı kadınlarda yoksulluk görülme riski evli kadınlara göre daha fazla olmaktadır ve bu grup gelir açısından en kırılgan kesimi oluşturmaktadır (Arun ve Karademir Arun, 2011: 1518-1519). Hiç evlenmemiş kadınların ise yoksulluk içinde yaşama olasılığı boşanmış kadınlara göre daha düşüktür. Çünkü evlenmemiş kadınların çoğu hayatları boyunca işgücü piyasasında yer almıştır ve yaşlılıkta emekli olmaları muhtemeldir (Arber, 2004: 98). Bu nedenle hiç evlenmemiş yaşlı kadınlar boşanmış ve dul kalmış kadınlara göre daha iyi ekonomik durumdadır. Çünkü kadın hem dul kalınca hem de boşanınca daha önce çalışmadığından ve ekonomik olarak eşine bağlı olduğundan zararlı çıkmaktadır, eş ölünce ya da eşinden boşanınca düzenli gelir kaynağını yitirmektedir (Canatan, 2008: 351). Dolayısıyla kadının medeni durumu basit bir demografik göstergeden ziyade, yaşlılıkta yaşam standardını etkileyen bir olgudur (Arun ve Karademir Arun, 2011: 1520). Erkeğin ölmesi ya da boşanma durumunda düzenli gelir ve sosyal güvenceden

yoksun olan kadın, diğer kadınlara göre yoksulluk riskiyle daha fazla karşı karşıya kalmaktadır (Karadeniz ve Öztepe, 2013: 86).

Sonuç olarak, cinsiyet ve medeni durum, yaşlılar arasında doğrudan gelir farklılıklarına yol açan eşitsizlikler ortaya çıkarmaktadır (Arber vd., 2003: 149). Eş kaybından dolayı yalnızlık ortaya çıkarken, ekonomik anlamda da hane gelirinin azalması söz konusu olmaktadır (Dericioğulları Ergun, 2017: 30). Yaşlılıkla birlikte medeni durumda yaşanan bu değişiklikler, daha çok yaşlı kadınların deneyimleriyle ilişkili olduğundan, kadını bireye ya da kuruma bağımlı hale getirmektedir (Arun ve Karademir Arun, 2011: 1521). Bu nedenle kadınların son yıllarını aile dışındaki kurumlar tarafından bakılarak geçirme olasılıkları erkeklerden daha fazla olmaktadır. Kadınlar devlet desteğinden de daha fazla yararlanmaktadır (Blome, 2009'dan akt. Duben, 2018: 72).

2.4.2.6. İstismar ve İhmal

Yaşlılık döneminde kadınların karşılaştığı en önemli sorunlardan biri de istismar ve ihmaldir. Yaşlıların yaşam sürelerinin uzamasına bağlı olarak yaşlı sayısının artması, yaşlı istismarı ve ihmali vakalarının artmasının en olası nedeni olarak belirtilmektedir. İhmal ve istismar her yaş ve cinsiyette görülmekle birlikte, özellikle kadınlar açısından yaşlılık döneminde de karşılaşılan bir durumdur (Bilgili, 2015: 65)

Genel anlamda yaşlı istismarını, “yaşlı bireyin sağlık veya iyilik halini tehdit eden veya zarar veren herhangi bir davranış” olarak tanımlamak mümkündür. İstismar; bedensel, psikolojik veya ekonomik olabilmekte aynı zamanda ihmale de dönüşebilmektedir (Kalaycıoğlu vd., 2003: 59). Yaşlı bireye fiziksel, duygusal veya ruhsal yönden kötü davranmak, zarar vermek ve acı çektirmek yaşlı istismarının genel belirleyicilerindedir. Yaşlı ihmali ise, “yaşlının sosyal, fiziksel, duygusal gereksinmelerini karşılamada bilinçli veya bilinçsiz yetersizlik” olarak tanımlanmaktadır (Özmete, 2016: 46). Yaşlı istismarı kavramsal olarak üç kategoride ele alınmaktadır. Bunlar; aile içi istismar, kurumsal istismar ve yaşlının yalnız yaşaması sonucu, kendi kendine dikkat etmemesi, kendine gereken özeni gösterememesi ve kendini ihmal etmesidir (Uysal, 2002; Artan, 2016: 49).

Yaşlı istismarı aile içi şiddetin bir türü olarak, literatürde ilk kez 1975 yılında Baker ve Burstun tarafından “*hırpalanmış yaşlı kadın (granny battering)*” olarak tanımlanmıştır (Artan, 2016: 49). Yaşlı istismarına yönelik yapılan çalışmalarda kadınların, ekonomik açıdan diğer bireylere daha bağımlı yaşam sürmekte oldukları ve bu nedenle erkeklere oranla daha çok istismara uğradıkları, istismarcıların ise çoğunlukla erkek olduğu belirtilmiştir (Fadıloğlu ve Şenuzun Aykar, 2012: 70). Bu durum erkekleri istismarcı/fail, kadınları istismara maruz kalan/kurban olarak kategorizelemektedir (Bilgili, 2015: 69).

Kadın olmak, her yaş döneminde olduğu gibi yaşlılıkta da ihmal ve istismar açısından önemli bir dezavantaj yaratmaktadır. Nitekim ABD’de yaşlı istismarına ait ilk istatistiklerin toplandığı 1987 yılından 1994 yılına kadar yaşlı istismar ve ihmali vakalarının %206 arttığı saptanmıştır. Bu araştırmalarda ise istismarı uygulayan kişilerin %52’si kadının, %48’inin de erkek olduğu tespit edilmiştir. İstismara uğrayanların çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır (Uysal, 2002).

Kadınların erkeklere göre daha uzun yaşamaları ve ekonomik olarak erkeklere göre daha yüksek oranda bağımlı olmaları istismar ve ihmali yaşama olasılıklarını arttırmaktadır (Canatan, 2008). Kadınlar her yaş döneminde olduğu gibi yaşlılıkta da daha fazla istismar ve ihmali uğramaktadır. Yaşlı kadınların bakıma muhtaç olduğu dönemde fiziksel istismara maruz kalma ve gelirlerine el konulma gibi ekonomik istismarı yaşama ihtimali çok fazla olmaktadır (Dağ, 2016: 483). Bu nedenle yaşlı istismarı tipik olarak aslında ‘yaşlı kadın istismarı’ olmaktadır. Çünkü hemen her toplumda yaşlılık döneminde kadın nüfusu erkek nüfusundan fazladır. İleri yaşlılıkta kadının kendine bakım yetersizliği de varsa istismar açısından en riskli grubu oluşturmaktadır (Bilgili, 2015: 66).

İlerleyen yaş ile birlikte kadınların fiziksel kapasitelerindeki azalma, üretkenliklerindeki kayıplar, toplumsal yaşamın dışında kalma durumları onları istismara daha yatkın hale getirmektedir (Artan ve Irmak, 2018: 241). Yaşlı kadınlar hem eş şiddetine hem de aile üyeleri ve bakım verenler tarafından uygulanan şiddete maruz kalabilmektedir (Bilgili, 2015: 69). Amerika’da 2004 yılında yapılan bir araştırmada en yaygın istismar türü olarak yaşlı bireyin kendini ihmal etmesi (%37,2), bunu bakım verenlerin ihmali (%20,4) ve ekonomik istismarın (%14,7) izlediği bulunmuştur. Yaşlı istismarına uğrayanların %65,7’sinin kadın olduğu ve yine

istismarı uğrayan faillerin de %52,7'sinin yine kadın olduğu bildirilmiştir (Bilgili, 2015: 66).

İstismar ve ihmal bazı durumlarda bakımı aksatma, yetersiz bakım verme durumundan kaynaklanırken, özellikle fiziksel şiddette olduğu gibi doğrudan zarar verme amacıyla da gerçekleştirilmektedir (Bilgili, 2015: 65). Yaşlı kadınlara yönelik gerçekleştirilen istismarların özellikle vücutta kırık, çürük, yaralanma ve hastalanma gibi fiziksel sonuçları; depresyon, korku, çaresizlik, ürkek ve çekingen olma gibi psikolojik sonuçları ile karşılaşılmaktadır (Artan ve Irmak, 2018: 241). Ayrıca yaşlı kadınlar temel haklar bakımından ihmal edilen grupların en başında gelmektedir. Eğitimsizlik, yoksulluk, çalışma hayatından uzak tutulmaları ve bunlara bağlı olarak sosyal statülerinin düşük olması ve giderek yalnızlığa itilmeleri gibi nedenlerle yaşlanan kadınlar sosyal yaşamdan uzak kalmakta ve yaşam kaliteleri daha da olumsuzlaşmaktadır (Bilgili, 2015: 72).

2.4.3. Yaşlılıkta Yalnız Kadın

Kadınların yaşam süresinin erkeklerden daha uzun olması, yaşlılıkta yalnız kalma durumlarını arttırmaktadır (Tufan, 2003: 54). Yaşam süresinin uzaması ve kadınların erkelerden daha uzun ömürlü olmaları yalnız yaşayan yaşlı kadın sayısında büyük artışa neden olmaktadır. Kadınların uzun yaşamı ve evlendikleri erkeklerin kendilerinden yaşça daha büyük olması, erkeğin kadına göre daha erken ölmesine ve yalnız yaşayan yaşlı kadınların çoğalmasına yol açmaktadır (Canatan, 2008: 355).

Tüm dünyada yalnız yaşayan kadınların sayısı, yalnız yaşayan erkeklerden sayıca daha fazladır. Gelişmiş ülkelerde yalnız yaşayan yaşlı erkeklerin oranı Japonya'da %5'ten İsviçre'de %25'e kadar çeşitlilik gösterirken, kadınlarda bu oran Danimarka, Almanya ve İsviçre gibi ülkelerde %50'nin üstüne çıkmaktadır. Bu rakamlar gelişmekte olan ülkelerde daha düşük olsa da günümüze kadar hızla yükselmiştir. Örneğin, Kanada'da 1996 sayımında 700.000 yalnız yaşayan yaşlı kadın tespit edilmiştir. Kanada'da 1961'den beri yalnız yaşayan kadınların sayısının yıllık ortalama artış hızı %5.4'tür (Kalaycıoğlu vd., 2003: 30). Bu durum aynı zamanda Hans Peter Tews tarafından yaşlılık döneminde tek başına yaşama ve yalnızlık durumunun kategorileştirildiği "yaşlılığın tekilleşmesi" (Tews, 1993: 29) olgusunu ön plana çıkarmaktadır. Bütün dünyada kadınlar erkeklerden daha uzun yaşadıkları ve aynı

zamanda gençlik yıllarından itibaren yalnız bir yaşam tarzını tercih ettikleri için kadının yaşlılığı da yalnız geçmektedir. Bu nedenle yaşlılığın tekilleşmesi, kadınlaşma ile ilişkili olup öncelikle kadını etkileyen bir olgu olmaktadır. Özellikle yalnız yaşayan yaşlı kadınları vurgulamaktadır (Tufan, 2003: 28; Tufan, 2014: 70).

Yalnız yaşayan yaşlı kadınların sayısında meydana gelen güçlü artışın genellikle dulluktan ileri geldiği görülmektedir (Tufan, 2003: 56). 65 yaş ve üzerindeki tüm kadınların yaklaşık %34'ü, erkeklerin %12'sine kıyasla dul kalmıştır. Bu oranlar, 75-84 yaş arası kadınların %43'üne ve erkeklerin %16'sına, 85 yaş ve üstü için kadınların %73'üne ve erkeklerin %34'üne sıçramaktadır. Biyolojik yapıları nedeniyle kadınların ortalama yaşam sürelerinin erkeklerden yaklaşık 7 yıl daha fazladır. Beklenen dul kalma yılları ise kadın ve erkekler arasındaki ortalama yaşam süresindeki 7 yıllık farktan çok daha fazladır ve bazı kadınlar hayatlarının üçte birine kadar dul olarak yaşamaktadır (Hooyman ve Kiyak, 2018: 589).

Diğer taraftan artan boşanma oranları da yaşlılıkta kadınların yalnız yaşama durumlarını etkilemektedir. Özellikle orta yaşta artan boşanmalar, yaşlılık yıllarının yalnız geçirilmesinde büyük rol oynamaktadır (Tufan, 2003: 54). Yaşam süresinin uzamasıyla kadınlar hayatlarının son yıllarında erkeklere göre yeniden evlenmeyi düşünmeyip yalnız yaşamaya daha meyillidir. Yaşlı erkeklerin yalnız kalma durumları çok sık rastlanan bir durum olmamakla birlikte, erkekler ya daha genç biriyle evlenmekte ya da aile fertleriyle yaşamaktadır. Zira erkeklerin yaşlandıklarında bile sembolikte olsa ailenin başında kalmaları yaygın bir durumdur (Wall, 1996'dan akt. Duben, 2018: 72). Ayrıca erkeklerin kadınlar tarafından "bakılması" nedeniyle eşleri öldükten sonra yaşamlarını devam ettirme konusunda bakım sorumluluğunu eşlerine yükleyerek tekrar evlenmeye daha yatkındır (Buz, 2015a: 2). Eşleri ölen erkekler daha fazla desteğe ihtiyaç duyabilmektedir ve bu da erkeklerin yeniden evlenmesi için önemli bir motivasyon kaynağı oluşturmaktadır (Buz, 2015b: 560). Bu nedenle yaşlı erkeklerin evli olma olasılığı yaşlı kadınlardan daha yüksektir (Hooyman ve Kiyak, 2018: 589). Yaşlı kadınların yaşlılık yıllarında yeniden evlenme ihtimalleri erkeklere göre daha düşük olması nedeniyle 65 yaşın üstündeki kadınların dullukta geçirdikleri yıllar erkeklerinkine göre daha fazladır. Dul olarak geçirilen yıllar arttıkça yaşam biçimi olarak yalnız yaşama ihtimali de artmaktadır (Canatan, 2008: 353). Kadınlar için bir eşle yaşama oranları yaşla birlikte azalmaktadır. Nitekim 2016 yılında ABD'de

75 yaş ve üstü kadınların yalnızca %32'si ve 85 yaş ve üstü kadınların %15'i bir eşle yaşamıştır (Hooyman ve Kiyak, 2018: 589).

Yaşlı kadınlarda yalnız yaşama oranı erkeklere göre iki kat fazla görülmektedir ve yaşlı kadınlarda boşanma, dulluk ve bekârlık oranı giderek artmaktadır. Yirminci yüzyılın başında dullar 5-10 yıl yalnız yaşarken, günümüzde 20-25 yıla yükselmiştir (Canatan, 2008: 349). Kadınların daha uzun yaşadığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda yalnızlıkla ilişkili dulluk olgusu ile daha çok kadınlar karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum aynı zamanda dulluğu büyük ölçüde kadınlık deneyimi haline getirmektedir (Hooyman ve Kiyak, 2018: 589). Örneğin, İngiltere'de 65 yaşın üzerindeki yaşlı kadınların yarısı duldur ve bir kadın hayatının ortalama 9 yılını dul olarak geçirmektedir. Erkeklerle karşılaştırıldığında, kadınlar evlenmeyerek yaşamlarını sürdürmektedir (Arber vd., 2003:6).

Kadınlar geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle tekrar evlenme konusunda erkeklere nazaran daha dezavantajlıdır. Yaşlı erkekler için tekrar evlenmek en doğal ve tek seçenek olarak algılanırken, toplumsal cinsiyet durumuna bağlı olarak, kadınlar için tekrar evliliğe olumlu bakılmamaktadır. Anneliğin merkezi konumu nedeniyle kadınlar tekrar evlenmeyi düşünmemek zorunda bırakılmakta, çocukları varsa kendisini çocuklarına adamasının beklenmektedir (Buz, 2015a: 2). Ayrıca yaşlı kadınlar, erkek akranlarına göre daha az yeniden evlenme seçeneğine sahiptir. Zira yaşlı erkekler kendilerinden çok daha genç kadınlarla evlenmeyi tercih ederken, yaşlı kadının genç erkeklerle evlenmesine karşı olan kültürel kalıp yargılar vardır. Bu nedenle yaşlı kadının yaşı ilerledikçe yeniden evlenme şansı da hızla düşmektedir (Canatan, 2008: 354). Böylece yalnızlık yaşlı kadın sorunsalı olmaktadır. Yalnız yaşamayla beliren gelir kaybı, yalnızlık, bakım, yaşamın geri kalanını yeniden organize etme ve uyum sağlama sorunlarını kadın cinsiyeti deneyimlemektedir. Dolayısıyla yalnız yaşamanın ortaya çıkardığı olumsuzlukların büyük bir kısmını kadın yaşamaktadır (Şentürk, 2018a: 41).

Eşini kaybeden yaşlı kadınların bir anlamda daha özgür ve bağımsız oldukları yönünde tespitler yapılırsa da, aslında kadınlara göre bunun bir avantajı bulunmamaktadır (Arber vd., 2003: 2). Genel olarak değerlendirildiğinde yapılan çalışmalar, ileri yaşlarda evli ve eşiyle birlikte yaşayan kişilerin dul, boşanmış ya da hiç evlenmemiş bireylere göre daha avantajlı bir durumda olduğunu göstermektedir.

Yaşlılığı evli olarak geçiren kişilerin maddi ve manevi açıdan birbirlerine destek olduklarını, başkalarının yardımına daha az ihtiyaç duyduklarını ve daha az yalnızlık hissi yaşadıkları belirtilmektedir (Kalaycıoğlu vd., 2003). Dolayısıyla yaşlı kadınların büyük çoğunluğu uzun yaşama, boşanma ve dulluk nedeniyle yalnız yaşamaktadır ve yaşlılık döneminin güçlükleriyle yalnız başlarına yüzleşmek zorunda kalmaktadır.

Diğer yandan yapılan çalışmalar, kadınların dul kalma ve yalnız yaşama ile daha kolay başa çıktıklarını ve daha az depresyon geliştirdiklerini göstermektedir (Erden Aki, 2012: 232). Kadınların dulluk, boşanma veya ömür boyu bekârlık nedeniyle yalnız yaşama olasılıkları daha yüksek olsa da, genellikle erkeklere göre daha sağlam sosyal ağlara sahip oldukları bilinmektedir (Hooyman ve Kiyak, 2018: 589). Yaşlı kadınların, yerel toplulukları içindeki bağlantılarını sürdürmek için sosyal ağlarından ve komşularından yararlanma olasılıkları daha yüksektir (Venn vd., 2011: 74). Kadınların sıkıntılarını daha kolay ifade ettikleri, yardım arayışına girdikleri, yakın arkadaşlık ilişkileri kurma kapasitelerinin yüksek olduğu ve arkadaşlarıyla duygusal paylaşımlarının daha yoğun olduğu ileri sürülmektedir (Erden Aki, 2012: 232). Bu anlamda yalnız yaşayan yaşlı kadınlar sosyal ilişki ağlarının daha geniş olmasından dolayı sosyal hayata daha kolay uyum sağlayabilirken, aynı durum erkek yaşlılar için geçerli değildir (Şentürk, 2018a: 177). Tüm olumsuzluklara rağmen kadınların yaşam boyu edindikleri deneyimleri etkili başa çıkma stratejileri oluşturmalarına, yaşlanmanın getirdiği olumsuzlukları daha kolay kabullenmelerine ve mücadele etmelerine neden olmaktadır. Kadınların erişkinlik döneminde yaşadıkları sorunlarla uğraşırken edindikleri başa çıkma becerilerinin yaşlılıkta uyum kapasitelerini arttırdığı, kadınların baş etme becerileri açısından daha avantajlı oldukları ileri sürülmektedir (Erden Aki, 2012: 232-234).

2.5. DÜNYADA YAŞLANMA VE YAŞLILIK

Sanayi Devrimi sonrası Avrupa'da yaşanan gelişmeler, yaşam süresinin uzamasına, ölüm oranlarının ve aynı zamanda doğum oranlarının düşmesine yol açarak tüm dünyada yaşlı nüfusun toplum içindeki oranının artmasına neden olmuştur (Korkmaz ve Yazıcı, 2014: 10). Ortalama yaşam süresinin uzaması ve doğurganlığın azalması sonucunda nüfusun yaş yapısı değişerek toplam nüfus içindeki genç yaşlardaki nüfusun payını azaltırken, yaşlı nüfusun payını arttırmıştır. Uzayan ömür

ve düşen doğurganlıkla beraber dünya nüfusu hızla yaşlanma sürecine girmiştir (Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2018).

Yaşlı nüfusun sayı ve oranının artması ile genel nüfus yaşlanmaktadır. Nüfus yaşlanması ise bir ülkede yaşayan insanlar içinde 65 yaş ve üzeri grubun rakamsal artışı olarak ifade edilmektedir (Arpacı, 2016: 1). Nüfustaki çocukların ve gençlerin payının azalması ve yaşlı insanların payının göreceli olarak artmasıdır (Mandıracıoğlu, 2010: 39). Bireylerin yaşlanmasından farklı olarak toplumun “yaşlı” tanımlanan kesiminin (birçok ülkede 65 yaş üstü), gittikçe nüfusun büyük bir bölümünü teşkil etmesi anlamına gelmektedir (Duben, 2018: 68). 1950’lerde dünyada 65 yaş ve üzerinde 131 milyon insan varken, 1995’lerde yaklaşık üç katına 371 milyona ulaşmıştır (Kalınkara, 2016: 73). Dünya toplumlarının 1950’den beri yaşlılık oranlarının artmasıyla 2050’de dünyanın %16’sının yaşlı olacağı tahmin edilmektedir. “Çok yaşlı” olan Avrupa’da bu oranın %30, artık genç olmayacak Türkiye’de ise bu oranın %18 olacağı öngörülmektedir (Duben, 2018: 68).

Dünya nüfusunun yaşlanması sağlık, sosyal, ekonomik gelişmelerin ortak pozitif bir sonucudur. Ancak toplam nüfusun yaşlı nüfusa oranı ülkelerin demografik yapısını etkilemektedir. Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren dünya nüfusu düşük doğurganlık ve düşük ölümlülük olarak nitelendirilen bir “demografik yaşlanma” trendinin içerisine girmiştir. Demografik eğilimler hızla devam ederse 2050’de ilk kez yaşlı nüfusun genç nüfusu geçeceği öngörülmektedir (Bengston ve Lowenstein, 2004’den akt. Powell, 2014: 156). Yaşlı nüfus sorunu uzun bir süre gelişmiş ülkelerin gündeminde iken Birleşik Milletler, nüfus yaşlanmasının yalnızca gelişmiş ülkeleri değil, gelişmekte olan ülkeleri de etkileyen küresel bir olgu olduğunu belirtmiştir. Alt yapı ve teknoloji bakımından gelişmiş ülkelerin 20-30 yıl gerisinde kalan gelişmekte olan ülkelerin nüfusu hızla değişmektedir. BM’ye göre, doğurganlık oranının azalmasıyla 2050 yılında 65 yaş ve üzeri küresel nüfusun ikiye katlanacağı tahmin edilmektedir (Kalınkara, 2016: 24). 65 yaş ve üstü nüfus payının 2019 ile 2050 arasında ikiye katlanacağı tahmin edilen bölgeler arasında Kuzey Afrika ve Batı Asya, Orta ve Güney Asya, Doğu ve Güney Doğu Asya ile Latin Amerika ve Karayipler bulunmaktadır (United Nation, 2019).

65 yaş ve üzeri nüfus gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere göre daha hızlı artmaktadır (Tufan, 2016a: 128). Gelişmiş ülkelere göre, nüfusun

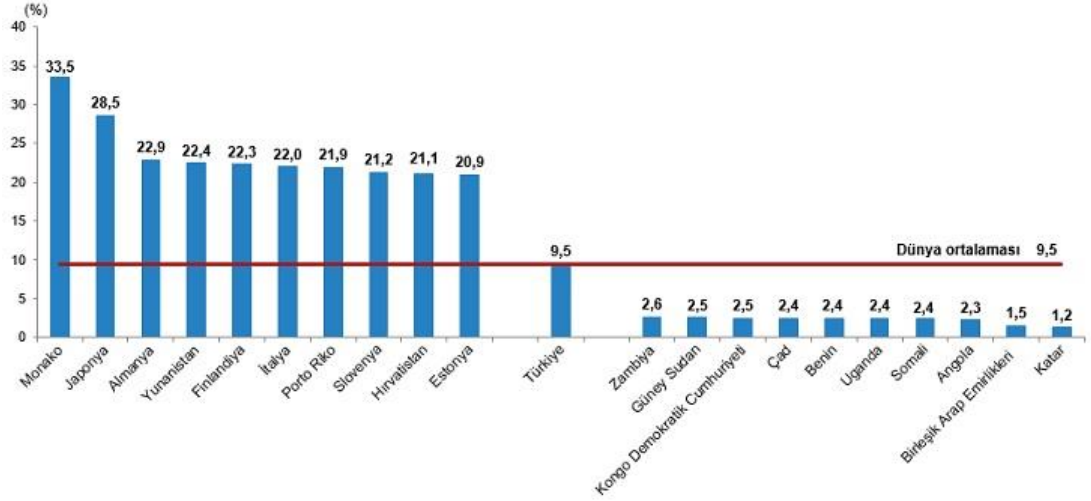
yaşlanması, doğurganlık oranlarının daha erken düşmesi ve sanayi devriminden sonra nispeten uzun bir süre boyunca nüfusun çoğunluğu için yaşam standartlarının iyileştirilmesi sonucunda yavaş yavaş gerçekleşmiş, yeni ve etkili ilaçlar ile aşıların geliştirilmesi ve tıp alanındaki teknolojik ilerlemeler daha sonra bu sürece katkıda bulunmuştur. Buna karşılık gelişmekte olan ülkelerde, hızlı bir doğurganlık düşüşü, ileri teknoloji ve ilaç kullanımına dayalı tıbbi müdahalelere bağlı olarak artan yaşam beklentisi daha hızlı gerçekleşmektedir (Samancı Tekin ve Kara, 2018: 223). Ortalama yaşam beklentisinin yükselmesi ve nüfus artış hızının azalması özellikle gelişmiş ülkelerde yaşlı nüfusun çoğalmasına neden olmuştur. 1950’lerde yaşam beklentisi 46 yaş iken, 2000’de 65,4’e yükselmiştir. Bu değişim gelişmiş ülkelerde 65,8’den 75,9’a, az gelişmiş ülkelerde ise 41,1’den 63,9’a yükselmiştir (Kalınkara, 2016: 71). Bu bağlamda, yaşlılıkla ilgili olarak dünyadaki genel görünüm hızla değişmekte; yaşlılık gelişmiş toplumlarda öncelikli bir sorun iken, giderek büyük ölçüde gelişmekte olan ülkeler için de öncelikli bir sorun haline gelmektedir (Şentürk, 2018a: 83).

Günümüzde yaşlı nüfusun en fazla olduğu ülkeler gelişmiş ülkeler iken, en hızlı artış gösteren ülkeler ise az gelişmiş ülkeler olmaktadır. 2006 ile 2030 yılları arasında az gelişmiş ülkelerde yaşlı nüfus oranında %140’lık bir artış olacağı, gelişmiş ülkelerde ise bu oranın %51 olacağı öngörülmektedir (Krug, 2002’den akt. Powell, 2014: 136). Dolayısıyla gelişmiş ülkelerin tümü önümüzdeki yıllar içerisinde nüfuslarının büyük oranda yaşlanmasına tanıklık edecektir. Bu durumun yaşlı nüfus içinde “yaşlıların yaşlanması” olarak adlandırılan bir süreci başlatacağı belirtilmektedir. Bu süreçte 2050’lere kadar 85 yaş üzerindeki “yaşlı yaşlılar/ileri yaşlıların” sayısının 65-85 yaş arasındaki “genç yaşlıların” sayısından altı kat fazla olacağı tahmin edilmektedir (Arpacı, 2016: 2).

Günümüzde yaşlı nüfus 65 ve üzeri nüfus olarak kabul edildiğinde dünya nüfusunun %9’u, yaşlı insanlardan oluşmaktadır. Sayısal olarak 678 milyon olan 65 ve üzeri yaşlardaki nüfusun toplam nüfus içindeki payı çok gelişmiş ülkelerde %18, daha az gelişmiş ülkelerde %7, en az gelişmiş ülkelerde ise %4’dür. Ayrıca 21. yüzyılın ilk çeyreği tamamlanırken dünya genelinde 1 milyar yaşlı olacağı tahmin edilmektedir (Yaşlılık Özel İhtisas Raporu, 2018). Uzun yıllar İsveç ve İtalya en yüksek yaşlı nüfusa sahipken, 2010 yılından sonra Japonya demografik olarak dünyanın en fazla yaşlı nüfusuna sahip olmaya başlamaktadır (Şentürk, 2018a: 85).

Amerika Birleşik Devletleri nüfus bürosu, uluslararası veri taban 2020 yılı nüfus tahminlerine göre, dünya nüfusunun %9,5'ini yaşlı nüfus oluşturmuştur. En yüksek yaşlı nüfus %33,5 ile Monako, %28,5 ile Japonya ve %22,9 ile Almanya'da bulunmaktadır (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2020).

Grafik 1: Yaşlı nüfus oranının en yüksek ve en düşük olduğu 10 ülke, 2020

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2020

Yaşlı nüfus artışıyla beraber çoğu ülkede yalnız yaşayan yaşlıların sayısı ve oranları artmaktadır. Bazı Avrupa ülkelerinde 65 yaş ve üzeri kadınların %40'tan fazlası yalnız yaşamaktadır. Geçmişte ileri yaşta yalnız yaşamak sosyal yalıtım ve ailenin dışlanması ile ilişkilendirilirken, farklı kültürel ortamlarda yapılan araştırmalar, günümüzde yaşlıların, yalnız yaşayanlar dâhil, kendi evlerinde ve yerel ortamlarında yaşamayı tercih ettiklerini göstermektedir (Powell, 2014: 151). Pek çok ülkede 65 yaş üstü erkeklerin %10-20'si ve kadınların da yarısından fazlası duldur. Bunun nedeni hem erkeklerin kadınlardan daha genç yaşta vefat etmesi, hem de dul kalan erkeklerde yeniden evliliklerin daha fazla olmasıdır (Mandıracıoğlu, 2010: 42). Dünya genelinde kadınların erkeklerden daha uzun yaşamaları yaş ilerledikçe kadın sayısının artmasıyla sonuçlanmaktadır (United Nations, 2020). Bu nedenle "yaşlıların yaşlısı" olarak adlandırılan yaş grubunda kadınların ağırlıklı olarak yer alması demografik araştırmaların odağında yer almaktadır (Hablemitoğlu, 2016: 125).

Yapılan nüfus tahminleri yaşlı nüfusun artış trendini devam ettireceğini ortaya koymaktadır. Bu durum bir yandan yaşam kalitesinin artmasına ve yaşam süresinin

uzamasına yol açarken, bir yandan da yaşlı nüfusun ve yaşlı nüfus sorunlarının artmasına yol açacaktır. Sadece demografik değişim gibi görünen yaşlı nüfusun, toplam nüfus içindeki oranının artması, onunla ilişkili toplumsal yapı unsurlarını da etkisi altına almaktadır. Artan yaşlılık beraberinde ekonomik ve sosyal içerikli bakım, emeklilik, sosyal güvenlik, sağlık ve yaşam sorunlarını getirmektedir (Şentürk, 2018a: 91). Dolayısıyla yaşanan demografik değişim toplumlar üzerindeki ekonomik ve toplumsal pek çok sorunsal yükün artmasına neden olmaktadır (Kalınkara, 2016: 72). Yaşam süresinin uzaması sonucunda sağlıklı yaşam yılları uzamakla birlikte, yaşlıların fiziksel ve zihinsel kapasitelerinde düşüşler meydana geldiğinden, bu durumun yaşlı insanlar ve toplum için olumsuz etkileri daha fazla olabilmektedir (Samancı Tekin ve Kara, 2018: 223). Bu durum yaşlı nüfusunun artmasına bağlı olarak yeni sorunsallar ortaya çıkarmakta ve yeni hizmet modelleri gereksinimi gerektirmektedir (Kalınkara, 2016: 75-76).

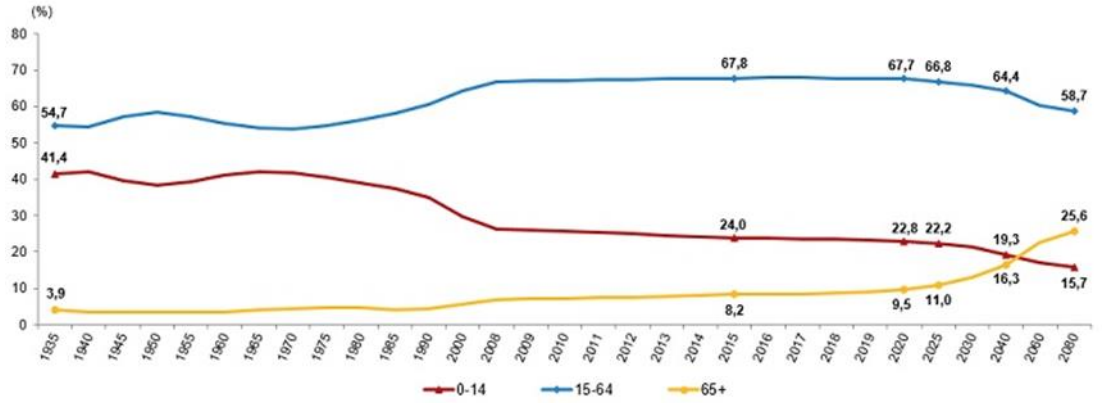
2.6. TÜRKİYE'DE YAŞLANMA VE YAŞLILIK

Türkiye'de yaşlılık henüz bir sorun olarak algılanmamakla birlikte nüfusu zannedildiğinden çok daha büyük bir hızla yaşlanmaktadır. Bunun önemli nedeni, çocuk doğum oranlarının düşmesine bağlı olarak genç nüfusun artış hızının azalması ve yaşam süresinin uzamasıdır. OECD'nin raporunda (OECD, 2011) da bu gerçekliği görmek mümkündür. Bu rapora göre 1983-2008 yılları arasında Türkiye'de yaşama süresi 14 yıl artmıştır. Bu yıllar arasında OECD ortalama yaşam süresi 6 yıl civarındayken Türkiye'deki yaşlanma sürecinin hızı dikkat çekici olmaktadır (Akt. Arun ve Karademir Arun, 2011: 1522). Türkiye oransal olarak yaşlı nüfus yapısına sahip ülkelere göre genç bir nüfus yapısına sahip gibi görünse de, mutlak yaşlı sayısı her geçen yıl, bir öncekine göre yükselme eğilimindedir (Şentürk, 2018a: 235). Nüfusun yaş yapısı değişerek toplam nüfus içinde genç yaşlardaki nüfusun payı düşmekte ve yaşlı nüfusun payı yükselmektedir. 1940 ve 1960 yılında %3,5 olan yaşlı nüfus oranı, 1980 yılında %4,7, 2000 yılında %5,7, 2010 yılında %7,2, 2012 yılında %7,5 olup, 2013 yılında ise bu oran %7,7, 2014 yılında %8,0 ve 2018 yılında %8,8'e yükselmiştir (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2020).

Türkiye nüfusunun yaş yapısının değişimine geniş yaş grupları temelinde bakıldığında üç önemli dönüşüm göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi, Türkiye

nüfusunun doğurganlık seviyesindeki azalmanın ve ölümlülük koşullarındaki iyileşmenin bir sonucu olarak zaman içinde genç nüfus yapısının gittikçe yaşlı nüfus yapısına dönüşmesi ikincisi, 15 yaşından küçük olan nüfusun payının zaman içinde azalması ve üçüncü gelişme ise, çalışma çağındaki nüfusunun zaman içindeki artışıdır (Buz, 2015: 1). Türkiye’de çocuk ve gençlerin toplam nüfus içindeki oranı azalırken, yaşlıların toplam nüfus içindeki oranı yükselmektedir. Yaşlı nüfus, diğer yaş gruplarındaki nüfusa göre daha yüksek bir hız ile artış göstermektedir (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2020).

Grafik 2: Yaş grubuna göre nüfus oranı, 1935-2080

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2020

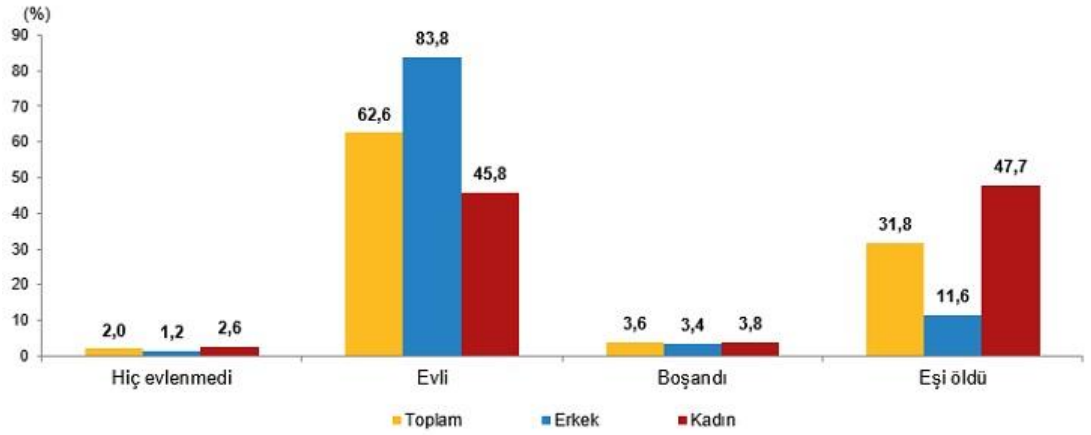
Türkiye’de nüfus istatistiklerine bakıldığında, toplumun hızla yaşlanmaya başladığı dikkat çekmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu’nun “İstatistiklerle Yaşlılar” raporunda yer alan nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde değişen yaşlı nüfus oranlarında sürekli artış söz konusudur. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının 2015 yılında %8,2 iken, son beş yılda %22,5 artarak, 2020 yılında %9,5’e yükseldiği görülmektedir (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2020). Nitekim Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayınlanan nüfus istatistiklerine göre “toplumsal yaşlanma” sürecine girdiğimiz görülmektedir. Tufan’a göre, “Türkiye’de toplumsal yaşlanma geçtiğimiz yüzyılın 30’lu yıllarında başladığı halde doğum oranlarının aşırı yüksek oluşu bunun algılanmasına engel olmuştur. Türkiye hala genç bir nüfusa sahip olmakla birlikte hızla yaşlanmaktadır” (Tufan, 2007’den akt. Tufan, 2016b: 99).

Türkiye yaşlanma sürecinin hızlı olduğu gelişmekte olan ülkeler arasındadır. Dünyanın en hızlı yaşlanan ülkelerinden birisidir (Arun, 2018b: 29-30). Amerika

Birleşik Devletleri nüfus bürosu uluslararası veri tabanı, 2020 verilerine göre, Türkiye yaşlı nüfus oranı bugün %9,5 oranı ile 167 ülke arasında 66'ncı sıradadır. Yapılan bazı nüfus senaryolarına göre bugün 9,5 oranında olan 65+ yaş grubunun 2025 yılında %11,0, 2030 yılında %12,9, 2040 yılında %16,3, 2060 yılında %22,6 ve 2080 yılında %25,6'ya ulaşacağı öngörülmektedir (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2020). Bir ülkedeki yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı, Birleşmiş Milletler'in tanımına göre, %8 ile %10 arasında olması o ülke nüfusunun "yaşlı" olduğunu göstermekte, %10'u aşması ise "çok yaşlı" olduğu anlamına gelmektedir. Bu tanıma göre Türkiye, "yaşlı bir toplum" olarak sınıflandırılmaktadır ve "çok yaşlı toplum" olmaya da aday bir ülkedir (Arun, 2018b: 29).

Türkiye nüfusunun yaşlanmasında dikkat çeken diğer bir durum ise cinsiyete göre yaşlanma durumudur. Türkiye İstatistik Kurumu'nun nüfus projeksiyonlarına göre yaşlı nüfusun 2020 yılında %44,2'sini erkek nüfus, %55,8'ini kadın nüfus oluşturmuştur (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2020). Türkiye'nin yaşlı nüfusunda kadınların sayısının erkeklerin sayısını aştığı göz önünde bulundurulduğunda, yaşlılığın "kadınlaşması" sürecinin başladığı söylenebilir (Tufan, 2014: 68). Doğuştan beklenen yaşam süresi ortalama 78,6 yıl iken, bu oran erkekler için 75,9 yıl ve kadınlar için 81,3 yıldır. Doğuştan beklenen yaşam süresi farkı 5,4 yıl olup, genel olarak kadınlar erkeklerden daha uzun süre yaşamaktadır. Kadınların daha uzun yaşaması nedeniyle, 65 ve daha yukarı yaş grubundan itibaren ortalama yaşam süresi kadınların lehine değişmiştir. 65 yaşına ulaşan bir kişinin kalan yaşam süresi ortalama 18,0 iken, erkekler için bu sürenin 16,3 yıl, kadınlar için 19,6 yıl olması dikkat çekicidir (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2020). Bu durum yaşam beklentisinin hem kadınlar hem erkekler için artacağı ama gelecekte de yaşlı yaş kuşaklarında kadınların erkeklerden daha fazla olacağı anlamına gelmektedir.

Grafik 3: Medeni durum ve cinsiyete göre yaşlı nüfus oranı, 2020

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2020

Yaşlı nüfus medeni duruma göre incelendiğinde, yaşlı erkek nüfusunun 2020 yılında %1,2'sinin hiç evlenmemiş, %83,8'inin resmi nikâhla evli, %3,4'ünün boşanmış, %11,6'sının eşi ölmüş olduğu görülürken; yaşlı kadın nüfusun %2,6'sının hiç evlenmemiş, %45,8'inin resmi nikâhla evli, %3,8'inin boşanmış, %47,7'sinin ise eşi ölmüş olduğu görülmektedir. Bu durumda eşi ölmüş yaşlı kadınların oranı, eşi ölmüş yaşlı erkeklerin oranının 4 katı olduğu görülmektedir. Erkek yaşlılar ile kadın yaşlılar arasındaki bu temel farkın en önemli nedeni kadınların erkeklere nazaran yaklaşık 5,4 yıl daha fazla yaşamasıdır (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2020). Daha uzun yaşamları nedeniyle yaşlı kadınların çoğu, eşlerini daha önce öldüğünden tek başlarına ikamet etmektedir (Tufan, 2003: 52). Türkiye'de yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bulgular, bilhassa yaşlı kadınların ilerleyen yaşlarda, yaşlı erkeklerle karşılaştırıldığında, daha yüksek oranlarda yalnız yaşadığını ortaya koymuştur. Adrese dayalı nüfus kayıt sisteminde, cinsiyete göre tek başına yaşama oranına bakıldığında, yalnız yaşayan yaşlı nüfusun %75,3'ünü yaşlı kadınların, %24,7'sini ise yaşlı erkeklerin oluşturduğu görülmektedir (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2020).

Bu demografik değişimler Türkiye'nin gelecekte yaşlılık sorunlarının artacağına işaret etmektedir. Demografik geçiş aşamasında Türkiye'nin genç nüfusu fazla olsa da, gelecekte yaşlı oranının hızla artacağı beklenmektedir. Ancak burada önemli olan Türkiye'nin yaşlı toplum olması değil, Arun'un belirttiği üzere, bu sürece ne kadar hazır olduğudur. Türkiye için sorun yaşlanma değil, sosyal, ekonomik ve çevresel şartlarının yaşlanma sürecine hazır olmamasıdır. Bu nedenle gelişmiş ülkelerin

yaşadıkları sorunları yakın gelecekte Türkiye'nin de yaşayacağı tahmin edilmektedir. Özellikle Türkiye'nin yaşlanan gelişmiş ülkelerin yaşadığı ekonomik gelişmeyi yaşamadan yaşlılıkla yüzleşmek zorunda kalacağı belirtilmektedir (Arun, 2018b: 36). Bu nedenle Arun'a göre Türkiye'nin sorunu hızla yaşlanması değil, bu standardı yakalayamadan, zenginleşmeden yaşlanıyor olmasıdır (Arun, 2018b: 31).

Nitekim nüfus verileri Türkiye'nin gelecekte de 65 yaş ve üzeri nüfusunun artış göstereceğini öngörmektedir. Ortalama yaşam süresinin uzayacağı kabul edilirse, Tufan'a göre, "bugünün 'genç yaşlıları', gelecekte 'yaşlı yaşlılar' olacaktır" (Tufan, 2014: 50). Bugün genç ve orta yaşlı olanlar ileride yaşlı ebeveynlerine bakmak zorunda kalacak ve bu grubun kendisi de zamanla yaşlanacak, aralarından bazıları "yaşlısına bakan yaşlılar" olarak anılacaktır (Tufan, 2014: 56).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAŞLILIK ÜZERİNE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Yaşlılık kuramları yaşlılıkla birlikte ortaya çıkan biyolojik, psikolojik ve toplumsal özellikler dikkate alınarak ortaya konmuştur. Yaşlılığın ilk belirtilerinin fizyolojik olarak görülmesi nedeniyle 1930'lu yıllarda ilk olarak biyolojik kuramlar geliştirilmiştir. Daha sonra yaşlıların sosyal ve psikolojik yönlerinin incelenmesi ihtiyacı ile 1960'larda sosyal gerontoloji bilimi altında yürütülen araştırmalar içerisinde sosyal kuramlar ortaya konmuştur (Gültekin, 2020: 3). Bu nedenle yaşlılıkla ilgili kuramlar temel olarak biyolojik kuramlar ve psiko-sosyal kuramlar olarak ele alınmaktadır. Yaşla birlikte ortaya çıkan anatomik ve fizyolojik değişiklikleri ele alan kuramlar *biyolojik kuramlar*, yaşlı bireylerin davranışlarını ve tüm süreci konu alan kuramlar ise *psiko-sosyal kuramlar* olarak tanımlanmaktadır (Kalınkara, 2016: 27). Dolayısıyla yaşlılık ve yaşlanma ile ilgili kuramları biyolojik açıdan ve psiko-sosyal açıdan olmak üzere iki boyutta incelemek mümkündür. Bu çalışmada yaşlılığın toplumsal yönleri ele alındığından biyolojik kuramlara değinilmemiş, yaşlılık üzerine ortaya konan toplumsal kuramlar incelenmiştir.

3.1. YAŞLILIK ÜZERİNE TOPLUMSAL KURAMLAR

Yaşlılık ve yaşlanma ile ilgili toplumsal kuramlar, toplumsal yapı ve ilişkilerde yaşlı bireylerin değişen sosyal statü, rol ve davranışını anlamaya ve farklı toplumlarda farklı şekillerde deneyimlenen yaşlılık ile toplumsal yapı arasındaki ilişkileri çözmeye çalışır. Kuramlar, yaşlanmayla ortaya çıkan yeni durumun birey ve topluma yansımalarını irdelemeyi hedefler. Yaşlanma üzerine psikolojik ve fizyolojik perspektifler, bireysel deneyimlere ve değişikliklere odaklanırken, toplumsal kuramlar hem gruplar hem de bireyler için yaşlanmanın meydana geldiği sosyal bağlama odaklanır. Böylece toplumsal kuramlar, yaşlılık sürecinin çeşitli deneyimlerine sosyal perspektiflerden vurgu yaparlar (Victor, 2005: 10).

Toplumsal kuramlardan her biri sosyal davranışın ancak belirli bir yönüne odaklanarak sosyal yaşamın diğer yönlerine ilişkin en az düzeyde açıklamalar geliştirir. Bu nedenle her toplumsal kuram doğası gereği, kısmı ve görecelidir. Yani her kuram, gerçekliğin ancak belirli bir bölümünü açıklayabilecek potansiyele sahiptir. Hiçbir kuram gerçekliğin tamamını açıklayabilecek donanıma sahip değildir. Yaşlılıkla ilgili kuramlar birkaç disiplinin kendi alanlarında kullandıkları kuramların bir araya gelmesiyle şekillenmiştir. Yaşlılık olgusu gerontoloji, geriatri, sosyoloji, sosyal psikoloji ve psikoloji disiplinlerinin ortak ilgi alanlarına girdiğinden yaşlanmayla ortaya çıkan durumu açıklayabilmek için her disiplin kendi kuramından hareket etmekte ve yaşlılık sürecinin çeşitli deneyimlerini farklı perspektiflerden ele almaktadır (Şentürk, 2018a: 113-115). Bu nedenle yaşlılık ve yaşlanma olgusuna ilişkin farklı kuramsal çerçevelerden bahsetmek olanaklıdır.

Quadagno (2018) toplumsal kuramları makro ve mikro olarak sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmaya göre geri çekilme, aktivite, süreklilik, alt kültür, toplumsal değiş tokuş, sosyal yapılandırıcılık kuramlarını mikro iken; modernleşme, yaş tabakalaşması, ekonomi politik ve feminist kuramları makro kuramlardır. Burada geçen makro kavramıyla toplumsal yapının birey üzerindeki etkisi, mikro kavramıyla da bireyin yapı ve koşul üzerindeki etkisinin belirleyiciliği kast edilmektedir (Şentürk, 2018a: 115).

Bir diğer sınıflandırma girişiminde bulunan Hooyman ve arkadaşları (2015), sosyal gerontolojinin yaşlılık kuramlarını, hem gelişimleri doğrultusunda dönemsel olarak hem de içerik açısından, mikro ve makro kuramlar grubu olarak temelde iki şekilde sınıflandırmışlardır. Buna göre 1960 öncesi erken dönem çalışmalarında rol ve aktivite kuramının; daha yeni gelişme döneminde (1961 sonrası) yaş tabakalaşması, toplumsal alışveriş, politik ekonomi ve sosyal yapılandırıcılık kuramı ve yaşam seyri perspektifini, en son dönemde (1980 sonrası) olarak ise sosyal fenomenoloji ve feminist gerontoloji kuramlarının etkili olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Yaşlanmanın meydana geldiği sosyal bağlama odaklanırken, Victor da (2005) sosyal gerontoloji kuramlarını geri çekilme, aktivite, süreklilik, yaş tabakalaşması ve modernleşme kuramlarını işlevselci kuram; politik ekonomik kuramını çatışma kuramı; ve sembolik etkileşim, etiketleme, sosyal alışveriş kuramlarını yorumlayıcı kuramlar olarak ele almıştır.

Yaşlılık sosyolojisindeki değişik görüşler arasında çeşitli açılardan ayrımlar yapılabilmektedir. Bu görüşler zengin sosyolojik kuramlaştırma geleneği içermektedirler ve yaşlılıkla ilgili kuramların sınıflandırılması için yararlı bir yol sunmaktadırlar (Kalınkara, 2016: 39-40). Böylece sosyal gerontoloji içerisinde yer alan; aktivite, süreklilik, geri çekilme, yaş tabakalaşması, modernleşme, politik ekonomi, alt kültür, etiketleme, feminist, sosyal yapılandırmacı, alışveriş ve rol kuramlarını sosyolojideki makro ve mikro kuramlar da olduğu gibi yapısal fonksiyonel, çatışmacı ve yorumsamacı kuramlar içerisinde değerlendirmek mümkündür (Şentürk, 2018a: 113). Dolayısıyla, yaşlılık ve yaşlanma olgusuna sosyoloji disiplini içerisinde kabul görmüş bir kuramsal çerçeveye yaklaşmak çalışmamızı destekler niteliktedir. Bu nedenle yapılan bu sınıflandırmalar dikkate alınarak çalışmamızda sosyal gerontolojiye ait kuramlar yapısal işlevselci kuram, çatışmacı kuram ve yorumsamacı kuramlar içerisinde sınıflandırılarak incelenmektedir. Ayrıca kuramlar açıklamayı amaçladıkları konuların düzeyi açısından ve kuramların altında yer alan görüşler/ideolojiler açısından makro ve mikro kuramlar olarak değerlendirilmektedir.

Araştırma tamamen bu kuramlardan her birine dayalı olarak gerçekleştirilmese de yaşlılık literatüründe yer alan bu kuramların aktif yaşlanma ve başarılı yaşlanma gibi temel kavramlarının ve yaşlılık/yaşlanmaya dair geliştirdikleri argümanlarının araştırmaya ışık tuttuğu düşünülmektedir. Bu nedenle literatürde yer alan bazı kuramlar çalışmamızda ana hatları ile özetlenmektedir.

3.1.1. Yapısal İşlevselci Kuram ve Yaşlılık

Yapısal işlevselci kuram, sosyal bilimlerde özellikle sosyoloji de en önemli kuramsal yaklaşımlardan biridir. Toplumun nasıl korunduğunu ve geliştiğini açıklamak için toplumun unsurları (sosyal kurumlar ve yapılar) ile ilgilenen makro düzey bir kuramdır. Kurama göre, vücudun nasıl çalıştığını anlamak için her bir organın nasıl çalıştığını, organların birbiriyle nasıl ilişkili olduğunu ve bir bütün olarak vücutla nasıl bir ilişki içinde olduğunu anlamamız gerekir. Benzer bir yaklaşımla, toplumu anlamak ve kuramsallaştırmak için de, belirli sosyal düzenlemelerin herhangi bir toplum için yerine getirdiği işlevleri tanımlamak gerekmektedir. Bu nedenle toplum, farklı birleştirici parçaların benimsendiği ve tüm sistemlerin bütün ve göreceli

olarak durağan ve değişmez kalmasını sağlayan bir işlevin olduğu açık bir sistem olarak görülür. Bu anlamda kuram, toplumun öğelerini işlevsel olarak birbirine bağımlı görür; birey ve toplum arasında her zaman bir denge sağlama arayışı olduğunu varsayar (Victor, 2005: 17). Genel anlamda kuram, toplumun alt sistemlerindeki değişimleri açıklamaya ve toplumsal değişme dinamiğini bu yolla ortaya koymaya çalışır. Toplumu, toplumsal yapıyı ve bu yapı içerisindeki alt sistemlerin fonksiyonlarını ve bu fonksiyonların toplum için önemi üzerinde durur. Toplumsal düzenin sürmesinde denge, düzen ve uyum kavramlarına dikkat çeker (Şentürk, 2018a: 116).

Sosyolojideki temel makro yaklaşımlardan birisi olan yapısal işlevselci kuram, sosyal gerontolojiye ait bazı kuramların veya yaklaşımların açıklanmasında etkili olmuştur. Yaşlılığa ilişkin en eski kuramlar, 1950 ve 1960'larda sosyolojide baskın olan işlevselci yaklaşımı yansıtmaktadır. Bu kuramlar, bireylerin yaşlandıkça değişen toplumsal rollere nasıl uyum sağladıklarını ve bu rollerin toplum için yararlarının neler olduğu üzerine yoğunlaşmışlardır. Yaşlılığın sosyolojik süreçte değişen rollerine yaşlıların nasıl ve ne şekilde uyum gösterdikleri, bu yeni rollerin toplumsal açıdan ne kadar işlevsel olduğuna dair ipuçları vermiştir (Giddens, 2013: 225). Genellikle yaşlılıkta yaşam doyumu, kişisel ve sosyal uyum ve yaşa bağlı sosyal rollerdeki değişiklikleri araştırma ve anlamada yapısal işlevselci kuram etkili olmuştur (Victor, 2005: 17). 1950'lerin en önemli işlevselci kuramcılarında olan Talcott Parsons, toplumun yaşlı insanlar için ilerleyen yaşla uyumlu yeni roller üretmesi gerektiğini belirterek sağlıklı bir yaşam sürdürebilmek için yaşlı insanların ruhsal olarak kendi değişen koşullarına ayak uydurmalarının, toplumunda yaşlı insanların sahip olduğu toplumsal rollerin yeniden tanımlanmasının gerekli olduğunu ileri sürmüştür (Giddens, 2013: 226).

Bu bağlamda yapısal işlevselci kuram, gerontolojik düşünce üzerinde etki yaratarak gerontoloji kuramlarının oluşumuna zemin hazırlamıştır (Victor, 2005: 17). Geri çekilme, aktivite, süreklilik kuramları yapısal işlevselci kuramın bakış açısından ve terminolojisinden etkilenecek gelişmiştir.

3.1.1.1. Yaşamdan Geri Çekilme Kuramı

Yaşlılığı açıklamak üzere geliştirilen ilk kuram, Elaine Cumming ve William Henry tarafından 1950'lerin sonlarında Kansas'ta geliştirilen geri çekilme kuramıdır. Kuram, yaşlılığı toplumsal ve yapısal perspektiften inceleyerek yaşlanma, yaşlılık ve toplum arasındaki ilişkileri dikkate almaktadır. Hem bireyin hem de toplumun birbirinden karşılıklı olarak uzaklaşmasını konu ederek yaşlılıkta yaşam durumları üzerine açıklamalar getirmektedir (Victor, 2005: 18).

Cumming ve Henry'ye göre yaşlanma, ölüme hazırlık için toplumdan kademeli fakat kaçınılmaz bir şekilde geri çekilmeyi içermektedir. Yaşlanma, kişi ile ait olduğu sosyal sistemdeki diğer kişiler arasında azalmış etkileşim ile sonuçlanan kaçınılmaz bir karşılıklı geri çekilme veya ayrılmadır. Bu süreç birey tarafından veya durumun içindeki diğer kişiler tarafından başlatılabilir. Yaşlı kişi, diğerlerine nispeten daha kapalı kalırken, bazı toplumsal ilişkilerinden daha belirgin bir şekilde çekilebilir. Toplumdaki bazı kurumlar da (emeklilik gibi) çekilmeyi kolaylaştırabilir. Yaşlanma süreci tamamlandığında, birey ve toplum arasında daha önce var olan denge, daha büyük bir mesafe ve değişen bir ilişki türü ile karakterize edilen yeni bir dengeye yol açmaktadır. Kuram, yaşlılıkta geri çekilme ile sosyal etkileşimde bir azalma olduğunu söylerken, genellikle emeklilikle ilişkili hayatta büyük bir rolün kaybolduğunu ileri sürmekte ve bununla genç nesillere sosyal alanda yaşamak için “yer açtığını” belirtmektedir (Cumming ve Henry, 1961'den akt. Davidson, 2011: 231). Böylece geri çekilme kuramı, yaşlılıkta bireyin kendi isteğiyle sosyal rol ve görevlerinden geri çekildiği tezinden yola çıkar. Yaşlılığı önlenmesi gereken bir yaşam dönemi olarak değil, yeni bir gelişim aşaması olarak görür. Yaşlılık, bireyin kendi isteğiyle ölüme hazırlık yaptığı bir yaşam dönemi olarak tanımlanır (Tufan, 2014: 16-17).

Yaşlılık hem bireyin hem de toplumun karşılıklı ayrılma yaşadığı doğal bir dönemdir. Yaşlanma ile bireyin fiziksel etkinlikleri azalırken, toplumsal olarak da bir uzaklaşma yaşamakta ve kendi iç dünyasına çekilmektedir (Kalınkara, 2016: 31). Tews'e göre kuramın çıkış noktasında takvimsel yaş vardır ve bu mantık üzerine oturtulmuştur. İnsanın orta yaşlarda elde ettiği rollerden ve etkinliklerden kendisini geri çekmesi kaçınılmaz, gerekli ve doğal olarak yorumlanmaktadır (Akt. Tufan, 2001: 41). Geri çekilme süreci, toplum tarafından değil, aynı zamanda yaşlının kendisi

tarafından da arzu edilmektedir (Tufan, 2016a: 149). Bu nedenle kuram, takvimsel yaşa bağlı olarak yaşlıların kendini meşgul eden çeşitli rollerinden ve sosyal ilişkilerinden aşamalı olarak kopmalarına verdikleri tepki süreci için “kopuş” kavramını kullanır (Şentürk, 2018a: 118). Toplumdan kopuş ile birlikte yaşlıların geliştirdiği birtakım işlevler gençlere aktarılabilmektedir. Yaşlanma ile yaşanan bireylerin yerine topluma dinamizm katacak genç kuşağın geçme fırsatı doğmaktadır. Birey için geri çekilme, yüksek üretkenlik için yapıdan uzaklaşma sağlarken; toplum içinde değişimin gerçekleşmesine katkı sağlanmaktadır (Cox, 2001’den akt. Şentürk, 2018a: 119). Bu nedenle geri çekilme, genç nesillerin güçlü ve önemli pozisyonlarda yaşlıların yerini almasına izin vermesi bakımından sosyal sistemin bir zorunluluğu olarak kabul edilir (Powell, 2012: 6).

Geri çekilme ile birey, (i) rol kaybı, (ii) sosyal ilişki ve etkileşimde sınırlama ve (iii) sosyal gelenek ve değerlere katılımda azalma şeklinde üçlü bir kayıp yaşayarak bu ayrılmadan fayda sağlamaktadır. Böylece geri çekilmeden hem toplum hem de yaşlı fayda sağlamaktadır. Geri çekilme hem sosyal sistem hem de birey için işlevsel ve kullanışlıdır. Emeklilik ile birlikte sosyal bağların zayıflaması bireyi toplumdan aşamalı olarak ayırır, bu ayrılma (rol kaybı) yoluyla bireyi yaşamdan giderek koparır ve onu sosyal ve psikolojik olarak ölüme hazırlar (Victor, 2005: 18). Emeklilik, yaşlanan kişiyi mesleğin sorumluluklarından kurtulması ve diğer rolleri üstlenmesini sağlayarak ekonomik üretimin devamını sağlaması nedeniyle ayrılma sürecinin iyi bir örneğidir (Powell, 2012: 6).

Böylece yaşamdan geri çekilme kuramı, yaşlı insanların işgücünden, toplumdan ve nihayetinde yaşamdan nasıl ve neden uzaklaştığına dair açıklamalar getirir (Venn vd., 2011: 72). Tezin merkezinde hem bireyin hem de toplumun süreçten yararlandığı varsayımı vardır. Bireyin geri çekilmesi, üretkenliği, rekabeti ve devam eden başarıyı vurgulayan sosyal baskılardan kurtulmak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bireyin ve toplumun karşılıklı olarak geri çekilmesi, hem başarılı yaşlanma hem de toplumun düzenli bir şekilde devam etmesi için gerekli bir koşul olarak sunulmaktadır (Victor, 2005: 18). Sonuç olarak, işlevsel bakış açısına sahip olan bu kurama göre, yaşlıların yaşamdan uzaklaşması ve ölümü toplumun dengesini bozmamakta, aksine yaşlı kişi ve toplum arasında karşılıklı olarak uyum sağlamaktadır (Öztop ve Şanlı Akkurt, 2016: 47).

Geri çekilme kuramının ana eleştirisi, uzun süreli iş deneyimi yaşamış (beyaz) erkek odaklı olmasıdır (Venn vd., 2011: 72). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Batı Amerika'da kadınların uzun süreli istihdamda olma olasılıkları daha düşük olduğundan ve bu nedenle emeklilikten kaynaklanan ayrılma hissini yaşamadıkları için kadınların deneyimlerini dikkate almamaktadır. Aynı zamanda, kötü sağlık nedeniyle işgücünü emeklilik yaşından önce terk eden ya da mali nedenlerden dolayı emeklilik yaşından sonra çalışmaya devam eden erkek ve kadın etnik azınlıkların deneyimlerini görmezden gelmiştir. Yaşlanmayı meşrulaştırarak yaşlı bireyin izolasyonunu kaçınılmaz olarak yansıtmaktadır. Bu nedenle yaşlı insanların olumsuz stereotiplerini güçlendirmektedir. Kuram, yaşlı insanlardan bahsetmekle birlikte çalışan insanların durumunu ve özsaygısını değerlendirmektedir (Davidson, 2011: 231). Toplumun işleyişini çalışma hayatına indirgeyerek açıklamaya çalışması, kuramın diğer zayıf yönünü oluşturmaktadır. Uzayan yaşam süresi de göz önünde bulundurulduğunda daha da geçersiz bir hâl almaktadır (Tufan, 2016a: 150) .

Çok fazla eleştiri alan yaşamdan geri çekilme kuramı, bilim insanları arasında çetin tartışmaların alevlenmesine yol açmış ve sonunda bu kuramın savunucuları “geri adım atmak ve kesinlik iddiasından vazgeçip, temel prensiplerinden ödün vermek zorunda kalmışlardır. Yaşlıların toplumdaki soyutlanmalarına bilimsel bir zemin hazırlayan bu kuram, özellikle gençlerin vicdani rahatsızlıklarını gidermek için icat edilmiş bir araç” olarak da görülebilir (Ebel, 1987'den akt. Tufan, 2001: 41).

3.1.1.2. Aktivite Kuramı

Aktivite kuramı, geri çekilme kuramına bir eleştiri olarak R. Havighurst ve arkadaşları tarafından ortaya atılmıştır. Yaşlının içinde bulunduğu sosyal sistemden kopması, yaşamdan kendisini geri çekmesi ve çevresiyle ilişkisini kesmesi kuramına karşı, yaşlıların psikolojik ve sosyal gereksinimlerinin diğer yaş gruplarından farklı olmadığını, yaşlıların normal şartlarda aktif kaldıklarını, eğer toplumdaki kopuyorlar ise bunun sebebinin yaşlanma değil, eşlik eden hastalıklar ve özel durumlar olduğunu kabul etmektedir (Yazıcı, 2014: 24-25).

Kuram, orta yaştaki davranış kalıpları ve değerlerin ileri yaşlarda da devam ettirilerek başarılı bir yaşlılığa ulaşabileceğini tartışmaktadır. Kurama göre, yaşlının etkinlik durumunu önceki yaşam biçimi, sosyoekonomik durumu ve sağlık düzeyi

belirlemektedir. Kişi, yaşam doyumunu devam ettirmek için orta yaşta edinilen ve sonra kaybedilen rollerin, ilişkilerin ve etkinliklerin yerine yaşlılıkta yenilerini koyup devam ettirerek, yani aktif kalarak başarılı bir biçimde yaşlanma süreci yaşayabilmektedir (Kalınkara, 2016: 27-28). Bu nedenle kuram, aktif olan insanların aktif olmayanlara göre daha iyi uyum sağladıklarını ve daha çok tatmin olduklarını, bu nedenle yaşlı insanların ne kadar aktif olurlarsa yaşamlarından memnun olma olasılıklarının o kadar yüksek olacağını varsaymaktadır (Kalınkara, 2016: 27-28; Tekin, 2020: 17).

Aktivite kuramının iki merkezi varsayımı bulunmaktadır. Birincisi, yaşam doyumunu yüksek aktivite düzeyi ve sosyal bütünleşme ile olumlu bir ilişki içindedir. İkincisi ise dulluk veya emeklilik gibi rol kayıpları, yaşam doyumunu olumsuz etkilemektedir ve bu kayıpların diğer faaliyetlerle telafi edilmesi gerekmektedir (Tekin, 2020: 18). Böylece yaşlanmayla birlikte meydana gelen rol kayıpları yeni sosyal rollere aktif katılımı telafi edilmezse, özellikle emeklilik gibi bireyin tercihinin dışındaki durumlarda, bireyin daha düşük aktiviteye katılımına yol açabileceği ve dolayısıyla yaşam memnuniyetinde düşüşe neden olabileceği ifade edilmektedir (Yuvakgil, 2020: 110). Yaşlılıkta yaşam doyumunu ve etkinlik arasında sıkı bağlantılar bulunduğunu, pasifliğin ve geri çekilmenin yaşam memnuniyetini azalttığını kabul etmektedir (Tufan, 2014: 17). Dolayısıyla aktivite kuramcıları için geri çekilme doğal bir süreç değildir. Başarılı bir yaşlanma sürecinin olduğunu ve bunun roller ve ilişkiler sürdürerek başarılabilirliğini, etkinlik ve meşguliyetin başarılı yaşlılığa giden yolu gösterdiğini ileri sürer (Powell, 2012: 6).

Odak noktası, sosyal sisteme uyum ve entegrasyon üzerinedir ve başarılı yaşlanmaya giden bir yol önermektedir (Victor, 2005: 21). Aktivite kuramının en önemli temalarından biri 'başarılı yaşlanma'dır. Geri çekilme kuramının aksine başarılı yaşlanmanın (successful aging) 'aktif bir yaşlanma' olduğu tezini savunur (Quadagno, 2018: 69). Baltes ve Baltes (1993) ilk bakışta "yaşlılık" ve "başarı" kelimelerinin birbirleriyle çelişkili gibi durduğunu, çünkü genellikle yaşlılığın bir tür kaybı, azalmayı, ölüme yaklaşmayı ifade ederken, başarı kelimesinin ise kazancı, oyunda galip gelmeyi çağrıştırdığını yazsalar da onlara göre yaşlılık ve başarı kelimelerinin bir arada kullanımı yaşlılığın doğasını mevcut haliyle kabul etmek yerine onu eleştirel ve inşacı bir tarzda yeniden oluşturma amacına vurgu yapmaktadır

(Akt. Kalaycıoğlu vd., 2003: 10). Bu nedenle kuram, başarılı yaşlanmanın anahtarının “aktif kalmakta” olduğunu belirtir. Yaşlılıkta birlikte kalan zamanın kişinin aktifliğiyle “başarılı yaşlanmayla” eş anlamlı olduğu öncülünü benimser (Marshall ve Bengtson, 2011: 18).

Kuram, çoğu yaşlı insanın yaşamının önceki dönemlerinde oluşan rolleri ve yaşam faaliyetlerini sürdürdüğünü söyler, bunun nedeni olarak da yaşlıların önceki dönemlerindeki ihtiyaçlara ve değerlere sahip olmaya devam etmesini gösterir (Kalınkara, 2016: 29). Diğer bir ifadeyle, kişinin yetişkinlikteki davranışlarının yaşlılıktaki davranış kalıplarını belirlediğini varsayar. Yaşlı bireyin yetişkinlik dönemindeki davranış ve etkinliklerini sürdürmek istediğini, kendi isteği dışında yapamadığı ya da yapmaktan vazgeçmek zorunda kaldığı davranışlarının yerine yaşlılıkta başkalarını koyduğunu öne sürer (Üçok, 2018: 453). Yaşlanmayla birlikte ortaya çıkan kayıplara bazı kazançların eklenmesiyle dengenin sağlandığını ileri sürerek denge kavramına yaptığı vurguyla yapısal fonksiyonelci özelliği taşımaktadır (Victor, 2005: 20; şentürk, 2018a: 124-125).

Yaşamın en ileri dönemine kadar aktifliğini koruyabilen insanların daha mutlu ve huzurlu bir yaşlılık geçirebildiklerini iddia eden aktivite kuramının taraftarları olduğu kadar karşıtları da vardır. Ömür boyu aktif kalmak isteyip istemediğini sormadan herkesin aynı olanaklara sahip olmadığını, eğer aktif kalmak istiyor, ama” bunu elde edemiyorsa, o zaman bu kişinin durumunun ne olacağını cevaplayamayan kuramın en zayıf yönü de, zaten bu soruya tatmin edici cevap veremeyişinden kaynaklanmaktadır (Tufan, 2001: 40). En fazla eleştiriye maruz kaldığı konu, devamlı aktif bir yaşlı insan tipi empoze etmeye çalışarak, yaşlı insanı sosyal çevreye yansıtma biçimidir. Ayrıca her yaşlı bireyin eşit imkânlarla sahip olamayacağına göre, bu durum pratikte pek mümkün değildir. Kuram, odak noktasına yerleştirdiği orta yaşlı ve aktif insanın yaşlanınca da böyle kalmasını ister, fakat bunun uygulamada nasıl olacağına kesin bir açıklık getirmez (Tufan, 2016a: 147). Ayrıca birçok yaşlının yaşlarının artmasıyla sosyal gerçeklerden yavaş yavaş çekildikleri böylece yaşlılığa en iyi biçimde uyum sağladıkları görülmektedir (Öztop ve şanlı Akkurt, 2016: 47). Öte yandan aktivite kuramı, geri çekilme kuramının zayıflığına bir tepki olarak ortaya çıkırsa da her iki kuram da, yaşlılığa ve sosyal sorunlara kayıtsızlığın üstünü örtmekte,

yaş grupları arasındaki güç, eşitsizlik ve çatışma konularını ihmal etmektedir (Powell, 2012: 6).

3.1.1.3. Süreklilik Kuramı

Süreklilik kuramı, 1989 yılında Robert Atchley tarafından ortaya atılmıştır. Kurama göre, bireyler, zamanla kişiliklerinin bir parçası haline gelen yetişkinlik sürecinde edindikleri birtakım alışkanlıkları, ilişkileri, becerileri ve tercihleri yaşlılık sürecinde devam ettirme eğilimi gösterirler. Yaşlı bireyler, kaybettikleri rollerinin yerine yaşlılıkta yenilerini koyarak yıllar içinde geliştirdikleri yaşam tarzlarındaki istikrarı, yaşlanmanın gelişim sürecinde de korumaya ve çevrelerine uyum sağlamaya devam ederler (Kalınkara, 2016: 37; Alptekin, 2011: 13; Tekin, 2020: 19). Böylece süreklilik kuramı yaşlı bireylerin yaşa ilişkin olarak değişen durumlara uyum sağlayabilmeleri konusunda önceki yaşam deneyimlerinin alt yapısının önemini vurgulamaktadır (Alptekin, 2011: 13).

Süreklilik kuramı, yaşlıların değişen koşullara nasıl adapte olduklarını ve hedeflerini nasıl belirlediklerini tanımlamak için sürekliliğin içsel ve dışsal yapılarını dikkate alır. Bireyin kişilik özellikleri gibi içsel yapısı kişinin yaşamı boyunca nispeten sabit kalır. Bireyin sosyal roller ve ilişkilerden oluşan dışsal yapısı ise istikrarlı bir benlik kavramı ve yaşam tarzının korunmasını destekler (Tekin, 2020: 19). Bu duruma bağlı olarak kişi, yetişkinlik döneminde geliştirdiği kişisel özelliklerini, etkinliklerini, davranışlarını, bazı sosyal rollerini ve ilişkilerini yaşlılıkta da devam ettirme eğilimindedir. Temelde bu bakış açısına göre, gençliğimiz de ne idiysek, yaşlılığımızda da o oluruz. Örneğin, her zaman pasif ve çekingen olan insanların emeklilikte de aktif olmaları olası değildir. Benzer şekilde her zaman aktif ve sosyal katılımlı insanların da yaşlandıklarında evlerinde oturmaları beklenmez (Kalınkara, 2016: 37). Böylece bireyler normal yaşlanma sürecinde de hem içsel hem de dışsal süreklilik gösterirler ve yaşamın getirdikleri ile karşılaşmaları bu süreklilikleri ile karakterizedir (Yuvakgil, 2020: 111).

Yaşam doyumunun temeli başarılı yaşlanmadır. Yaşlılıkla birlikte kişisel özellikler daha çok belirir ve temel değerler daha çok dikkat çeker. Bireyler büyürken olgun ve bütünleşmiş bir kişilik geliştirirse başarılı bir şekilde yaşlanırlar (Kalınkara, 2016: 37). Süreklilik kuramı, yaşlılık ile yaşamın erken evreleri arasındaki bağlantıları

vurgular. Yaşlı bireyin yaşam deneyimini anlamaya çalışırken biyografisini ve önceki yaşam biçimini anlama ihtiyacı duyar (Tekin, 2020: 19). Yaşamın erken dönemlerinde edinilen davranış biçimleri yaşlılık dönemi için iyi bir birikim oluştururlar. Yaşlanma sürecinde kazanılan beceri ve yetenekler, kimlik ve özgüvenin korunmasında önemli faktörler olarak kabul edilir. Süreklilik kuramına göre, yaşlılıkta görevlerden, kritik gelişmelerden kaçınmak için stratejiler geliştirilip bunlar kullanılabilirse, yaşlılıkta yaşam memnuniyeti uzun süre korunabilir. Böylece kuramın temelini, bireylerin yaşadığı şeylere karşı geliştirdiği bireysel çözüm ve davranış stratejileri oluşturur (Tufan, 2016a: 144).

Kuram, yaşlanma ile başa çıkmak için kişinin hangi rolleri göz ardı edeceğini ve hangilerini sürdüreceğine ilişkin kararı bireyin geçmişi, tercih ettiği yaşam tarzı ve gelir, sağlık durumu gibi yapısal faktörler tarafından belirleneceğini ifade eder. Böylece hem yaşamdan geri çekilme hem de aktivite kuramı, başarılı bir yaşlanmanın tek yönde ilerleme ile sağlanacağını iddia ederken, süreklilik kuramı, bu kuramların aksine, bireyin tercih edilen yaşam tarzını mümkün olduğunca uzun süre korumaya çalışacağı öncülünden yola çıkarak adaptasyonun bireyin değişen durumunu nasıl allgıladığına göre çeşitli yönlerde olabileceğini öne sürmektedir (Yuvakgil, 2020: 111).

Süreklilik kuramına yöneltilen en önemli eleştiri, yetişkinlik dönemindeki bazı özelliklerin yaşlılıkta da sürdürülebilir olmasının mümkün olamayacağını açıklayamamasıdır. Çünkü birey emekli olduğunda bu ilişkilere bağlı olarak sürdürdüğü yaşam biçimini yaşlılığında da sürdürmek isterse çeşitli güçlüklerle karşılaşır. Bozulan sağlık, azalan gelir ve değişen sosyal çevre, kişinin yaşlılığında yeni bir yaşam biçimini benimsemesini gerektirmektedir (Öztop ve Şanlı Akkurt, 2016: 49).

3.1.2. Çatışmacı Kuram ve Yaşlılık

Çatışma kuramları, farklı sosyal grupların ortak sahip olduğu değerleri vurgulayan işlevselcilerden ziyade toplumun örgütlenmesine dair oldukça farklı bir görüşe sahiptir. Marx'ın toplum görüşünden türemiş olan çatışma kuramı, toplumda var olan çatışma ve uyumsuzluğu vurgular. Toplumsal alanı bağımlılık, eşitsizlik ve baskının hüküm sürdüğü bir çatışma alanı olarak değerlendirir. Toplum, belirli

gruplara ve sınıflara ayrılmış farklı tabakalar arasındaki çatışmanın sonucu olarak görür. Sosyal gruplar, karşıt görüşlere sahip olarak kavramsallaştırılır ve bu grupların kontrol ve sosyal kaynaklara erişim konusunda çatışma içinde olduğu öne sürülür. Neo-Marksistler, bu çatışmayı, ekonomik gücün belirli özel gruplar içinde yoğunlaşmasından kaynaklanan ekonomik eşitsizliklerin bir sonucu olarak açıklar. Neo-Weberyenler ise yalnızca ekonomik gücü değil, aynı zamanda sosyal statü ve ideolojiyi de içeren sosyal çatışmanın köklerine dair daha geniş bakış açısı ele alır (Victor, 2005: 27).

Kuram bireylerden ziyade, yapının birey üzerindeki etkisini vurguladığından makro düzeyde bir özellik taşır. Vurguları açısından temelde makro düzeyde bir kuram olduğu için sosyal düzenlemelerin üzerinde durur. Belli bir sosyal düzenlemelerden kimin yararlanacağını ya da toplumsal yaşamın yapılanmasında hangi kuralların dikkate alındığını sorar (Kalınkara, 2016: 40). Sosyolojik açıdan ele alınan çatışma, bireylerin sosyal grup ve toplulukların amaç, hedef, norm ve değerlerin farklılaşması sonucu birbirleriyle mücadele ve rekabet ettiklerini savunur. Sosyolojide yapısal işlevselci kurama karşıt görüş olarak ortaya çıkan çatışma kuramı, işlevselci kuramın öne sürdüğü toplumsal bütünleşme, denge, uyum ve düzen kavramlarının yerine; mücadele, anlaşmazlık ve çatışma kavramları koyar (Şentürk, 2018a: 139).

Çatışma kuramının yaşlılık kuramlarındaki karşılığı politik ekonomi kuramı ve yaş tabakalaşması kuramlarıdır. Yaşlanmanın ekonomi politiği ve yaş tabakalaşması kuramsal olarak Marxçı geleneklere dayanır, temelde yaşlanma sorunlarına yapısal ve ekonomik bir yaklaşım benimsediği için ekonomik ve sosyal yapıların yaşlılıkta deneyimleri ve davranışları nasıl etkilediğinin anlaşılmasını sağlar (Bengtson vd., 1997: 81).

3.1.2.1. Politik Ekonomik Kuram

Kökenleri Marksizm ve eleştirel kurama dayanan politik ekonomi kuramı, toplumsal düzenin sürdürülmesi ve uyuma vurgu yapan biyolojik perspektife ve yapısal-işlevselciliğe karşı bir tepki olarak gelişmiştir (Powell, 2012: 7). Kuram, ekonomik ve politik güçlerin etkileşiminin sosyal kaynakların nasıl tahsis edildiğini ve yaşlı politikalarının, ekonomik eğilimlerin ve sosyal yapısal faktörlerin incelenmesi

yoluyla yaşlıların davranışlarındaki ve statüsündeki değişimlerin nasıl anlaşılabilirliğini açıklamaya çalışmaktadır (Bengtson vd., 1997: 82).

Kurama göre, yaşlıların sosyal olarak yapılanmasında ulus ve ekonomi gibi unsurların etkisi belirgindir. Ekonomi ve politika arasındaki etkileşim, yaşlanma deneyiminde, özellikle hayat standartları, yaşam beklentisi ve günlük yaşamdan beklentiler açısından belirgin eşitsizliklere yol açmaktadır. Bu nedenle ekonomi politığın görevi, bazı yaşlılar için kontrol ve güce, diğerleri için de bağımlılık ve güçsüzlüğe yol açan süreçlerin analizini yapmaktır (Phillipson, 2014: 69).

Ekonomi politik bakış açısında, yaşlı insanların konumunun birincil belirleyicisi olarak sosyal sınıf üzerinde durulur. Sınıf yapısı, yaşlıların konumunun temel belirleyicisi olarak görülür (Powell, 2012: 7). Kapitalist toplumda egemen gruplar sınıf eşitsizliklerini sürdürerek kendi çıkarlarını korumaya çalışırlar. Kişinin içinde olduğu yaşlılık süreci, ait olduğu sosyal yaşantısı ve sınıf tarafından belirlenir. Kişinin eğitimi, geliri, dünya görüşü, yaşam alışkanlıkları ve ait olduğu sınıfı onun yaşlılığını etkiler. Ekonomik ve siyasal güçler, kapitalist ekonomide toplumsal kaynakları sadece kronolojik yaş veya toplumsal sınıf değil; ırk, etnisite, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim ve işlevsel beceri temelinde de sosyal tabakalaşmaya neden olan eşitsizlikleri koruyacak veya artıracak şekilde dağıtır. Ekonomik ve kamu politikası ile kurumsallaştırılan veya pekiştirilen bu yapısal faktörler, fırsatları, seçimleri sınırlandırarak, daha sonraki yaşam deneyimlerini kısıtlar ve yaşlılıkta kümülatif dezavantajlara yol açar. Dolayısıyla sosyoekonomik ve politik kısıtlamalar yaşlanma deneyimini şekillendirirler ve yaşlı insanlar için güç, özerklik ve nüfuz kaybına neden olurlar. Yaşlanma deneyimine ve yaşa dayalı eşitsizliğe bireysel faktörler değil, politik ve ekonomik statülerinin yanı sıra iktidar ve toplumsal kaynakların kontrolü ve dağıtım biçimi neden olur (Hooyman ve Kiyak, 2018: 261).

Kuram, yaşlılığın inşasına ve sosyal politikaya katkıda bulunan yapısal güçlerin ve süreçlerin yaygın etkilerini vurgular. Yaşlılığın ve yaşlanma sürecinin iktidar ilişkilerinden bağımsız olmadığı, yaşlılığı şekillendiren sosyal politikaların ekonomik, siyasal ve kültürel güçlerin ürünü olduğunu varsayar. Yaşlılığın ne kronoloji ne de biyoloji tarafından değil, sosyal politika ve özellikle üretim araçları arasındaki ilişki ile tanımlandığını savunur. Yaşlılar ile toplumun geri kalanı arasında

yapısal bir ilişki olduğunu; toplumun, yaşlılığın tanımlandığı kurumları ve kuralları inşa ettiğini ileri sürer (Victor, 2005: 27).

Ancak, kuram ilk olarak yaşlıların statüsünü açıklarken sosyal yapı ve ekonomik determinizme çok fazla dayanması ile eleştirilmektedir. Yaşlılar ile ekonomik/siyasi kurumlar arasında bir çatışma olduğu ve bugünün sosyal yapısında yaşlıların tahakküm ve kontrol altına alındığı ve marjinalleştirildiği varsayılır. İkincisi, yaşlıların zayıf sosyoekonomik durumunu abartır ve kendi yaşamları üzerinde hiçbir kontrolü olmayan baskıcı yapısal düzenlemeler altında var olmaya zorlanan tüm yaşlıların güçsüz bir resmini çizerek tüm yaşlıları yapısal güçler karşısında güçsüz ve pasif olarak kabul eder. Son olarak, farklı sosyal ortamlarda yaş ve bağımlılık anlamında önemli farklılıklar bulunduğu belirtilerek tüm bağımlılık durumlarını negatif kabul eder (Bengtson vd., 1997: 83).

3.1.2.2. Yaş Tabakalaşması Kuramı

Sosyal gerontologlar, yaşlıların statüsünü açıklamanın bir yolu olarak, modernleşme kuramı gibi büyük ölçekli toplumsal gelişim kavramlarını terk etmeye başlayınca, yine yaşlıların statüsünü sorgulayan yaş tabakalaması kuramı yaş ve sosyal yapı arasındaki ilişkiyi açıklamak üzere 70'lerin sonunda Matilda White Riley (1971) tarafından geliştirilmiştir (Quadagno, 2018: 47). Riley, farklı sosyal toplumların kişileri farklı sosyal gruplara böldüğü, ayrı dönemlerde doğanları kapsayan farklı kohortların farklı özellikleri olduğu öncülünden yola çıkmıştır (Yazıcı, 2014: 25-26). Bu anlamda, yaş tabakalaşması kuramı, “tüm toplumların insanları sosyal kategoriler halinde gruplandırdığı” temel düşüncesinden hareket eder. Burada, sosyal kategorilerle yaş ilişkisini derinleştirmek üzere öne çıkan temel kavram “yaş grubu”dur (age cohort); “aynı zamanda doğan ve böylelikle benzer yaşam deneyimlerini paylaşan bir insan grubu anlamına gelir” (Quadagno, 2018: 46-47).

Temelde yapısal işlevselciliğe dayanan bu makro düzey kuram, toplumlarda sosyal sınıf, cinsiyet ve ırk açısından bir tabakalaşma olduğu gibi, insanları yaşlarına göre “genç, “orta-yaşlı” ve yaşlı” olarak farklı yaş grupları halinde kategorilendiren yaş tabakalaşmasının da mevcut olduğunu öne sürer (Hooyman ve Kiyak, 2018: 258). Bir yaş tabakasının üyelerinin hem yaşam evreleri (genç, orta yaşlı, yaşlı) hem de deneyimledikleri (yapılandırılmış) tarihsel dönemler nedeniyle birbirlerinden farklı

olduklarını kabul eder. Tarihin farklı aralıklarında doğan insanların aynı tarihsel durumla karşılaşmalar bile, yaşları farklı oldukları için farklı deneyimler yaşadıklarını belirtir. Böylece yaşlılığa veya yaşamın herhangi bir evresine, tarihsel zaman noktasından bakarak, insan gruplarının kendi içlerinde ve birbirleriyle olan ilişkilerini tarihsel bir bağlam içinde incelemeyi salık verir. Tarihsel boyutu takvim yılı ile açıklarken, rol dağıtım ve tanımlayıcısı olarak da kronolojik yaşı kullanır (Riley, 1971: 80).

Kuram temelde (1) değişen yaş yapısı içinde bireyin pozisyonunun, davranış ve tutumlarının yaş tabakalaşmasını nasıl etkilediğini; (2) hem toplumdaki yaş katmanları arasında hem de bireyin kendi yaş katmanı içindeki ilişkilerini nasıl kurulduğunu; (3) bireyin yaşamı boyunca bebeklikten çocukluğa, ergenlikten yetişkinliğe ve yaşlılığa kadar temel dönüşümlerden nasıl geçtiğini; (4) bu sorulara verilecek cevapların toplumun bütününe etkisinin nasıl olduğunu anlamaya çalışır (Quadagno, 2018: 80).

Üç temel konu yaş tabakalaşması kuramında baskındır: birincisi yaşın anlamı ve herhangi bir sosyal grup içerisindeki yaşın konumu; ikincisi, yaşın bu sosyal tanımlamaları nedeniyle bireyin yaşam döngüsünde yaşadığı geçişler ve üçüncüsü, bireyler arasında rollerin tahsisidir. Riley (1971) her yaş grubunun, o grubun üyelerinin toplum içinde oynadığı rollere ve bunların nasıl değerlendirildiğine göre analiz edilebileceğini tartışır. Ona göre, örneğin istihdam alanında çalışanlar “daha yaşlı” ve “daha genç” olarak sınıflandırılabilir ve daha genç olanlar, daha büyük üretkenlik, yenilik ve canlılık algısı sağladıkları için daha çok değer verilir. Toplumsal rollerin düzenlenmesine rehberlik etmek için kronolojik yaşın kullanımı muhtemelen tüm kültürler için evrenseldir, ancak bu yaş normlarının doğası, belirli toplumların kültürünü, tarihini, değerlerini ve yapısını yansıtır (Victor, 2005: 24-25). Aynı zaman diliminde (kohort) doğan insanlar ortak bir tarihsel ve çevresel geçmişi, bugünü ve geleceği paylaşırlar. Benzer olaylara ve değişikliklere maruz kalırlar ve bu nedenle dünyayı farklı şekilde görmeye başlarlar. Örneğin, 1910 doğumlu Amerikalılar 30 yaşına ulaştığında hepsi bir şekilde Birinci Dünya Savaşı ve Büyük Buhran yaşamışlardır. Burada ifade edilen yalnızca tarihler değil, belirli dönemlerde bireyin maruz kaldığı belirli sosyo-kültürel ve çevresel olaylar ve koşullardır (Riley, 1971: 81).

Kurama göre, yaş tabakası benzer yaştaki bireylerden oluşur, toplum ise yaş tabakası dizilerinden oluşur. Kuramda yaş tabakası üyelerini tanımlamak için “gerçek” yaş yerine kronolojik yaşı kullanımı yaşa yüklenen tarihsel ve kültürel anlamını göz ardı eder. Yaş tabakalaşması sistemi içinde yaş-temelli rollerin sınıflandırılması, yaş ayrımları eşitsizliklerine yol açar. Kuram, makro düzey bir yaklaşım sunması nedeniyle bireysel davranışları açıklamada değeri düşüktür. Politik süreçleri ihmal eden önemli ölçüde statik bir kuram ve kişilerin makro düzeyde yönlendirilmeleri yüzünden bireysel olarak sosyal aktörün eylemlerine az özgürlük tanınmasından çoğunlukla deterministik olarak görülebilir (Victor, 2005: 25).

Riley’in bu orijinal modelinin hem bireysel yaşam seyri ritimlerini hem büyük ölçekte yapısal değişimi yaş tabakalaşmasının kısımları olarak içermesine rağmen, bu modelden yola çıkan araştırmaların çoğu yapısal değişim boyutunu görmezden gelmiştir. Bunun sebeplerinden biri sosyal yapı kavramının geniş olması ve pek çok anlam içermesidir. Yaş tabakalaşma kuramı ile ilgili bir başka sorun, yaş grupları içinde eşitsizlik yaratan sosyal sınıf, cinsiyet ve ırk gibi sosyal tabakalaşmanın diğer temellerini göz ardı etmesidir (Quadagno, 2018: 81).

3.1.3. Yorumsamacı-Etkileşimci Kuram ve Yaşlılık

Yorumsamacı-etkileşimci kuramlar makro düzeydeki yaşlılık kuramlarının aksine, sosyal bilimlerde yorumlama geleneğinden geliştirilen mikro düzeyde bir odağa sahiptir. Yorumsamacı bakış, sosyolojik çözümlemenin öznel ve yorumlayıcı yönünü ele almaktadır.

Yorumsamacı kuram içerisinde değerlendirilen sembolik etkileşimcilik, yorumlayıcı perspektifin önemli bir varyantını temsil eder (Victor, 2005: 29). Yapısal işlevselciler ve çatışmacı perspektif, kurumlar ve büyük gruplar gibi toplumun geniş yönlerinin sosyal dünyayı nasıl etkilediği ile ilgilenirken sembolik etkileşim bakış açısı, küçük gruplar içinde etkileşimde bulunan bireylerin sosyopsikolojik dinamikleri ile ilgilenir (Akçay, 2015: 54). Bu nedenle sembolik etkileşimcilik, ana akım sosyolojinin makro düzeydeki süreçlere odaklanmasının aksine, mikro süreçlere yönelir. Sembolik etkileşimci perspektiften toplumu anlamak, toplumsal gerçekliğe ulaşmak için toplumu mümkün kılan etkileşim süreçlerine bakmak; bizzat gerçek hayata yönelerek “toplumu içerden analiz etmek” gerekir. Bu nedenle bireylerin

toplumsal deneyim inşasında kullandıkları bedensel deneyimler ve pratik bilgiler ile sembolik ve öznel arası anlamlara odaklanır (Slattery, 2008: 338). Bu perspektiften bakıldığında sosyal yaşam, sosyal eylem ve sosyal süreçler dış etkenler tarafından “öngörülmekten” ziyade, birçok bireyin kümülatif eylemlerinden ortaya çıkar.

George Mead (1934) tarafından geliştirilen sembolik etkileşimcilik sosyal varlık olan bireylerin toplumsal düzlemde ilişkilerini nasıl kurdukları ve bu düzlemde nasıl etkilendiğini öğrenmeyi ve ortaya koymayı amaçlar (Victor, 2005: 29-30). Mead’ın temel kavramı olan benlik (self), yapının nesnel gerçekliğinin içselleşmesini ya da öznel bir yorumunu temsil eder. “Benlik” kişinin ‘genelleştirilmiş diğerleri’ ya da geniş topluluğun alışkanlıklarının içselleştirilmesidir. Sembolik etkileşim sembol olan dilin kullanımı ile gerçekleşir. Semboller toplumsal yapıda olmuş bitmiş durağan gerçeklikler değil, bir süreci ifade ederler. Bu etkileşimde anlam (meaning) süreci önemlidir. Anlamın paylaşılması dilin kullanımı ve gelişimi ile gerçekleşerek sembolik bir karakter taşımaktadır (Polomo, 2010: 233). Bu nedenle sembolik etkileşimcilik kuramında iki temel bileşen olan eylem ve anlam önemlidir. Kişiler arası etkileşim ve bu süreçteki anlama ve yorumlama bireyin yaşamının merkezini oluşturur. Birey içinde yaşadığı toplumda yaşantısını çevresindekilerle kurduğu etkileşimlere, olaylara ve ilişkilere verdiği anlamla kazanır (Şentürk, 2018a: 147).

Sembolik etkileşimci bakış açısının temel varsayımı, bireylerin başkalarıyla etkileşim sürecinde gerçeklikleri veya sosyal dünyaları inşa ettiğidir. Anlamlar sosyal olarak tanımlanır, ancak sosyal aktör sosyal dünyayı tanımladığı kadar onunla da tanımlanmaktadır (Victor, 2005: 30). Bu nedenle sembolik etkileşimcilik gündelik yaşantılarımıza, insanların ‘sembolik iletişim’ aracılığıyla gündelik yaşantılarında nasıl etkileştiklerine, düzen ve anlamı nasıl yarattıklarına odaklanır (Slattery, 2008: 334). Yetişkin davranışlarının çoğu toplumsallaşma sürecinde başkalarıyla sembolik iletişimden öğrenilir. Sosyal etkileşim sürecinde birey hem bir aktör hem de reaktördür. Çok sayıda sosyal anlam ve hareket etme yollarını öğrenmemiz sembollerin iletişimi yoluyla olur. Sembollerin iletişimi yoluyla, bireyler kültürlerinin değerlerini ve anlamlarını öğrenir (Victor, 2005: 30).

Mead’e göre, insan düşüncesi, deneyimleri ve eylemleri özünde toplumsaldır ve her toplumsal etkileşimin temeli sembolik etkileşim, anlamların semboller, özellikle dil aracılığıyla paylaşılmasıdır. Hiçbir nesne iletişim içindeki insanların ona yüklediği

anlam dışında hiçbir anlama sahip değildir. Bu nedenle paylaşılan anlamlar olmadan, semboller olmadan ne bir insan etkileşimi ne de bir insan toplumu var olacaktır (Slattery, 2008: 336). Semboller sosyal etkileşme sürecinde şekillenen konuşmayı, düşünmeyi ve anlaşmayı sağlayan araçlardır. Sembollerin ortak anlamı, bireylerin birbirlerinin farkında olarak yaşamlarının sonucunda gelişir. Bu durum iletişimin kolay kurulmasını ve bireylerin birbirlerini anlamasını sağlar (Kalınkara, 2016: 41).

Yaşlanma ve yaşam seyri çalışmaları, bireylerin yaşamlarında mücadele ederken oynadıkları aktif rolü vurgulamak için yorumsamacı bakış açını kullanır (Marshall ve Bengtson, 2011: 21). Yaşlanmayla ilgili sembolik etkileşimci bakış açısı, yaşlıların sosyal dünyasının öznel bir gerçeklik olarak anlaşılabilirliği varsayımını temel alarak, yaşlı birey ile sosyal çevresi arasındaki karşılıklı ilişki ile ilgilenir. Diğer sosyal aktörler gibi yaşlı insanların da kendi sosyal gerçekliklerini inşa ettiğini belirtir. Yaşlanma deneyimlerini biçimlendiren kişilerarası etkileşimlerin önemini kabul eder. Birey ve çevre arasındaki etkileşimin ve çevre değişkenlerindeki farklılaşmanın yaşlanma sürecini etkilediğini vurgular. İnsanların yaşlılığı algılama biçimlerinin ve yaşlılık dönemini nasıl yaşadıklarının sosyal hayatları üzerinde büyük etkilerinin olduğunu savunur. Böylece insanların yaşlanmaya ve yaşlılığa yüklediği anlamlara odaklanarak yaşamlarında yaşlılığı ve yaşlanmayı nasıl anlamlandırdıkları ve algıladıkları üzerinde durur (Victor, 2005: 30). Bireyin gündelik hayatına ve yüz yüze etkileşimlerine eğilerek, bireylerin kendi gerçekliklerini nasıl inşa ettiğini ve inşaların etkinlikleriyle toplumsal dünyayı nasıl biçimlendirdiklerini anlamaya çalışır (Tekin, 2020: 15). Bu tür bir yaklaşımın ortaya çıkardığı araştırma sorusu türleri, yaşlı insanların sosyal dünyasına odaklanır.

Sonuç olarak bu yaklaşım, yaşlanmayı hem yapısal hem de normatif bağlamlarla birlikte bireysel kapasitelere ve algılara yanıt veren dinamik bir süreç olarak görür. Yaşlanmanın doğasını ve bireysel düzeyde etkisini anlama ihtiyacını vurgular. Bu nedenle yaşlanmanın etkisinin anlaşılması, yaşlılığa eşlik eden ve yaşlı insanlar tarafından ifade edilen ve tanımlanan olayların anlamını ve yorumunu anlamayı gerektirmektedir (Victor, 2005: 30). Yorumsamacı-etkileşimci içerisinde değerlendirilen sosyoloji içerikli etiketleme, sosyal alışveriş ve alt kültür kuramları gerontoloji ilişkiselliğinde yaşlılığı açıklamaktadır.

3.1.3.1. Etiketleme Kuramı

Sembolik etkileşim kuramının uzantısı olan etiketleme kuramı, bireyin davranışlarında sosyal etiketlemenin önemine odaklanır. Sosyal etiketler, genellikle kültürel çerçevenin bir parçasını oluştururlar ve insanlar sosyal dünyayı tanımlamak ve kategorize etmek için bu etiketleri kullanırlar (Benburg, 2019). Kuramının önde gelen temsilcilerinden biri olan Howard Becker, etiketlemeyi sapma davranışı üzerinden ele alarak, bu durumu bireylerin doğuştan getirdiği genetik özelliklerinden ziyade, diğer insanlar tarafından bireylere uygulanan ‘toplumsal etiketler’ olarak tanımlar (Slattery, 2015: 215).

Etiketleme kuramının temel varsayımı, benlik kavramının sosyal çevremizdeki diğer insanlarla etkileşimden türetilmesidir. Yani kişinin gündelik hayat içerisinde değer ve kimlik duygusunu, başkalarının ona verdiği tepkilerden ve başkalarıyla olan etkileşimlerinden hareketle şekillendirdiği varsayılır (Victor, 2003: 30). İlişki ve etkileşime girdiğimiz her olay, durum ve kişilerde etiketlemeye devreye girer. Bu yönüyle etiketleme çift yönlü işleyen bir süreçtir. Hem etiketlenen/damgalanan hem de onunla etkileşime giren kişi ya da kişiler bu durumdan etkilenmektedir (Şentürk, 2018a: 152).

Etiketleme kurama göre, bireyin çevresi ile etkileşime girmesi sonucu çevresi tarafında bazı etiketlendirmelere maruz bırakılmaktadır. Bireyin çevresiyle olan ilişkilerinde, etkileşim içinde edindiği tanımlama veya toplumsal etiketler bireyin onlardan etkilenmesine bağlı olarak yaşamını belirlemektedir. Birey kendisinde oluşturulan etiketlenme ve nitelendirmeler doğrultusunda tutum, düşünce ve algılarını belirlemektedir ve bireye yönelik oluşturulan bu etiketlendirmeler her defasında toplumsal olarak yeniden üretilmektedir. Bu nedenle kuram, bireyin yaşadığı toplumda nasıl etiketlediğine göre bir yaşam biçimi sergilediğini ve davranışlarını da bu etiketlere göre şekillendirdiğini ifade etmektedir (Şentürk, 2018a: 151).

Toplumda yaşın ilerlemesine bağlı olarak ortaya çıkan “yaşlılık” da bir toplumsal etiketleme veya damgalama biçimidir. Yaşlı insanların davranışları büyük ölçüde, yakın çevrelerindeki onlar için önemli olan insanların yaşlıları nasıl tanımladıklarına, sınıflandırdıklarına ve değer verdiklerine bağlı olarak şekillenmektedir (Victor, 2005: 30). Yaşlı etiketleme süreciyle kişi, toplumda

genelleştirilmiş yaşlı kişilerin yaşama tarzı ve alışkanlıklarına göre yaşamını sürdürmektedir. Yaşlı bireyin etkileşimde bulunduğu kişiler de, bu genellemeye bağlı olarak ona davranmakta ve yaklaşmaktadır. Bu anlamda yaşlılık, toplum tarafından koyulan bir etiket olarak görülmektedir (Şentürk, 2018a: 152)

Toplumsal etkileşmeye bağlı olarak ortaya çıkan etiketler, ender durumlarda pozitif, genellikle negatif yüklüdür (Tufan, 2014: 17). Gençliğin, sağlığın ve verimliliğin yüceltildiği bir toplumda yaşlılık, sapkın ve damgalayıcı bir durum olarak tanımlanabilir veya etiketlenebilir (Victor, 2005: 30). Etiketlenen gruplarla ilgili olumlu veya olumsuz yorum ve değerlendirmeler, kendi içinde uyumlu ve mantıklı görünüm kazanır ve yaşlılara karşı geliştirilen stigmalar kapalı bir sisteme dönüşerek normal ve doğal olarak görünür. Yaşlılıkta davranış sapmaları (örn. bedensel engellilik) yaşlı insana etiket olarak yapııştırılarak kişinin yaşlı olarak görülmesine yol açar. Böylece birey, diğer insanların ve denetleyici kurumların beklentilerine uyan davranışlar göstermeye başlayarak kendisi açısından ‘kehaneti’ doğrular (Tufan, 2016a: 146). Söz gelimi, yaşlılığın bağımlılık gibi negatif unsurlarla özdeşleştirildiği bir toplumda yaşayan yaşlı, bu negatif etiketlemeyi kabul ederek bağımlı pozisyona yönelir. Birey yaşlı insanlar gibi davranmayı öğrenir, önceki becerilerini, güven ve bağımsızlığını kaybeder. Son olarak kendisini yetersiz olarak tanımlar ve kısır bir döngü yaratır. Böylece insanlar, emekli olduklarında “yaşlı” olarak etiketlendikten sonra, bir “emekli” rolünü oynamalı ve emekli maaşlarını kabul etmeli ve kazançlı bir iş aramamalıdır (Victor, 2005: 30).

Stigma sahibi bireyler sosyal yapısal nedenlerden ötürü diğer bireyler hakkında yeterli bilgiye sahip olamayacakları, bu nedenle uygun ve doğru bir değerlendirme yapamayacaklarından dolayı bu bireylerin “tiplere” indirgenmesini kolaylaşmaktadır (Tufan, 2014: 17). Etiketleme ile bu grupların çevre tarafından algılanışı genellikle birkaç özelliğe indirgenmektedir. Örneğin, “yaşlılar hastalıktır” veya “yaşlılık her yönden gerilemedir” düşünceleri bu etiketlemelerin sonucunda ortaya çıkmıştır (Tufan, 2014: 18). Öyle ki bazen genç kişinin unutkanlığının “dalgınlık”, yaşlı kişinin unutkanlığının ise “bunaklık” olarak algılanması da bu etiketlemelerin bir sonucudur (Müftüler, 2021: 49). Sosyal etiketlemenin yaşlılar üzerindeki olumsuz etkisine ilişkin benzer bir örnek, yaşlıların belirli belirtiler için doktorlara danışmadıklarını, çünkü onları hastalık belirtisi olarak yorumlamaktan ziyade ‘yaşlılıktan kaynaklı’ olduklarını

düşündüklerini ifade etmeleridir (Victor, 2005: 30). Dolayısıyla yaşlı insanların özel belirtileri bir hastalığın işareti olarak yorumlanmaktan ziyade, ‘yaşlılık’ belirtisi olarak değerlendirilerek normalleştirilir (Şentürk, 2018a: 155).

Buradaki örnek yaşlılığın olumsuz bir imajı olmasına rağmen, toplumda yaşlıların olumlu şekilde etiketlenmesi de mümkündür. Bu durumda ise negatif etiketlenmenin tersine, o toplumda yaşayan insanların davranışları olumlu yönde olacaktır. Yaşlı bireylere yönelik olumlu etiketler ise yaşlı bireylerin nasıl davranışlar geliştireceğini şekillendirecektir (Victor, 2005: 30).

3.1.3.2. Sosyal Alışveriş Kuramı

Kökeni mikro ekonomik kurama dayanan, toplumsal değiş-tokuş veya toplumsal değişim kuramı olarak da adlandırılan sosyal alışveriş kuramı Homans (1961) ve Blau (1964) tarafından geliştirilmiştir (Bengston vd., 1997: 77). Kuram, sosyal katılımın maliyet ve faydaya dayandığı ekonomik bir modelden hareketle sosyal etkileşim ve faaliyetin neden yaşla birlikte azaldığını cevaplamaya çalışır. Ancak önceki kuramların aksine, nesiller boyunca yapılandırılmış kaynak alışverişini hesaba katar (Hooyman vd., 2015: 149). Bu nedenle kuram, karşılıklılık ilkesini esas alarak kaynak dağılımının nasıl bir güç oluşturduğu üzerinde durur. Bireylerin başka kişilerle olan sosyal alışverişlerinde denge sağlamak amacıyla yaptıkları çabaları dikkate alır (Kalınkara, 2016: 41).

Sosyal alışveriş kuramının temel varsayımı, bireyler arasında sosyal etkileşimin rasyonel hesaplamalara dayandığı ve aktörlerin ancak faydalar maliyetlerden daha yüksek olduğu sürece alışveriş ilişkisini sürdürmeye devam edeceğidir (Quadagno, 2018: 74). Başka bir deyişle ilişkiler, kişilerin karşılıklı alıp vermeleri üzerine kuruludur. Bu nedenle bireyler maddi ve manevi kazançlarını en üst düzeyde tutma, maddi ve manevi giderlerini ise düşürmeye yönelik etkileşimlerde bulunmaktadır (Yazıcı, 2014: 25).

Sosyal alışveriş kuramı öncelikle, yaşlanmayla birlikte ilerleyen yaşa eşlik eden roller, beceriler ve kaynaklardaki değişimin bir sonucu olarak farklı yaşlardaki bireyler arasındaki değişen davranışı açıklamaya çalışır. İkincisi, nesiller arasında alınan ve verilen dengenin açıklamalarını sunar. Örneğin, yaşlı insanların neden bazı insanlarla

etkileşimlerden çekildiğini ve bazılarıyla da etkileşimlerini arttırdıklarını sorgular. Üçüncü olarak, sosyal alışveriş davranışlarının yaşlıların ve aile üyeleri ya da sosyal destek ağlarında bulunan diğerleri gibi etkileşimde bulunanların değişen koşullarını nasıl yansıttığını anlamaya çalışır (Bengston vd., 1997: 78).

Kuram, yaşlılarda görülen geri çekilme ve sosyal izolasyon davranışlarının, yaşlılar ve gençler arasında eşit olmayan bir “yatırımlar ve getiriler” sürecinden kaynaklandığını ileri sürer. Yani kurama göre, yaşlı ve genç arasında, orta yaşlı ve gençlere göre daha az etkileşim olmasının sebebi, yaşlıların sosyal paylaşımlarda daha az kaynak sunmasından ileri gelir. Yaşlılar ve toplumun diğer üyeleri arasında etkileşimlerin dengesini maliyetler ve faydalar belirler. Yaşlılar kaynakları azaldığı ölçüde toplumdan geri çekilirler (Hooyman vd., 2015: 149). Bu durumda, toplumla bağımlı en çok koruyabilen yaşlılar, daha fazla kaynağa sahip olan ve böylece daha genç insanlarla takas edecek şeyi bulunan yaşlılardır. Yaşlılar daha az kaynağa – azalan gelir, güncelliğini yitiren eğitim, gerileyen sağlık – sahip olduklarında ise genç kuşaklarla etkileşimleri zayıflar ve yaşlıların takas ilişkisinde sunabilecekleri azalır. Bu durumda, yaşlı yetişkinler gittikçe artan bağımlılıklarının maliyeti ile karşılaştıkça, arkadaş ve yakınlarının sunduğu desteğin yükünün, maliyetinin arttığını deneyimler ve bu alışveriş denklemini dengelemek için toplumdan kopmaya başlarlar (Quadagno, 2018: 53).

Ancak, yaşlı bireyler etkileşime girmek için daha az ekonomik ve maddi kaynağa sahip olsalar da, genellikle saygı, onay, sevgi, bilgelik ve topluma geri dönme zamanı gibi maddi olmayan varlıklara sahiptirler. Bu nedenle alışveriş kuramı, yaşlı bireylerin akıl, saygı, sevgi, dostluk gibi diğer kuşaklara aktarabilecekleri maddi olmayan niteliklere de sahip olduğu ve kuşaklar arasındaki alışverişin yaşam boyu sürdüğü gerçeğini görmezden gelmekle ve sadece anlık etkileşimlere odaklanmakla eleştirilmektedir. Nitekim, aile ve arkadaşlarla kurulan uzun süreli yakın ilişkiler ve sunulan destek, ileri yaşlarda duyulan külfetli ihtiyaçlar için saklanan ömür boyu geçerli krediler sunabilmektedir (Hooyman vd., 2015: 149; Quadagno, 2018: 74). Kurama getirilen bir diğer eleştiri de evrensel olmadığı ve herhangi bir sınıf ya da cinsiyet sorununu ayrıntılı olarak ele almadığı yönündedir (Victor, 2005: 32).

3.1.3.3. Alt Kültür Kuramı

Arnold Rose tarafından uyarlanan “yaşlılık alt kültürü” kavramı en temelde, yaşlı kişilerin kendi benzerleriyle arttırdığı etkileşim ve iletişimin yarattığı sosyal gerçekliği açıklamaktadır. Kuram, yaşlanan bireylerin toplum içinde kendi yaşlılarıyla daha çok diyaloga geçtiği, toplumun geri kalanlarıyla ilişkilerini sınırlandırdığı görüşüne sahiptir (Şentürk, 2018a: 164). Yaşlı kimselerin gençler tarafından dışlanmasının da bu duruma sebep olduğunu iddia eden kuram, yaşlıların fiziksel kısıtlamalarından ve ortak ilgi alanlarından dolayı bir alt kültür grubu oluşturduklarını savunmaktadır (Yazıcı, 2014: 25).

Kurama göre yaşlılar, kendi aralarında bir alt kültür oluşturmuşlardır. Yaşlıların kendilerini bir grup olarak düşünme eğilimine neden olan şey ise yaşlıların karşılaştıkları ortak sorunlara, başa çıkma stratejilerine ve kendi kategorilerindeki diğer insanların beklenti ve imajlarına dayanmaktadır (Longino ve diğerleri 1980’den akt. Yuvakgil, 2020: 118). Bu yönüyle kuram, insanların yaşlılıkta statü kaybına ve yaşamdaki rol değişikliğine odaklanan aktivite ve geri çekilme kuramları ile birçok özellik paylaşmaktadır (Quadagno, 2018: 51). Alt kültür kuramı aktivite ve geri çekilme kuramları ile benzer özellikler gösterse de kuramın oluşumunda yaşlılar ve toplum arasındaki ilişkiyi anlamak için iki temel koşul etkilidir. Bunlardan ilki, toplum üyelerinin aynı koşulları paylaşmasını içeren ortak çıkarlar, benzer problemler ve sorunlar ile endişeler yaşanması, ortak geçmiş ve dostluklar oluşması, benzer ilgi ve alanlarından oluşan birbirlerine temelde olumlu bir yakınlık hissi içeren ilişkilere sahip olma deneyimlerinin olmasıdır. İkincisi ise, toplumdaki diğer gruplardan dışlanarak, özellikle gençlerle etkileşimden uzak tutulmalarıdır. Bu durumlar yaşlıların her iki koşulda da kendilerini daha geniş toplumdan ayırt ederek alt kültür oluşturmalarını sağlamaktadır (Street, 2007: 152).

Kuramın oluşumunda toplum ile birey ikileminin yarattığı çift yönlü bir ilişki mevcuttur. Yaşlı bireyler, ilerleyen zamana bağlı olarak ortaya çıkan yeni değişimlere ayak uyduramamakta bu durum toplumun yaşlıyı kendi çemberinin dışına itmesine neden olmaktadır. Diğer yandan gençlerin ilişkilerini biçimlendiren yeniçağın toplumuna ayak uyduramayacağını düşünen yaşlı, kendini hem gençlerden hem de bu yeniçağın özelliklerinden uzaklaştırmaktadır. Dolayısıyla hem yaşlılar kendi

iradeleriyle kendilerini toplumun geri kalanından geri çekmekte, hem de toplumun geri kalanları yapısal ve sosyal koşullardan dolayı yaşlıyla arasına mesafe koyarak iletişimi azaltmaktadır. Böylece çift yönlü bir süreçte yaşlılar kendilerine ait bir alt kültür oluşturmaktadır (Şentürk, 2018a: 166). Yaşlılar kendilerini anlayan ve kendileri gibi yaşayan diğer yaşlılarla bir arada olup hayatlarının geri kalanını bu tür kişiler ile iletişime geçerek devam etme amacını taşımaktadır. Yaşlı bireyler toplumsal statülerinde yaşadıkları kayıp ve karşılaştıkları toplumsal olumsuzluk paydasında bir alt kültür oluşturarak toplumdan ayrılmayı tercih etmektedir (Lange ve Grossman, 2010'dan akt. Yuvakgil, 2020: 119).

Her ne kadar yaşlı insanların ortak rol değişiklikleri yaşadıkları doğru olsa da, ortak ilgi ve yönere sahip olan yaşlıların tek bir alt kültür oluşturduğu fikri eleştirilmiştir (Quadagno, 2018: 52). Kuram, yaşlıların ortak yönlerinin fazlalığından söz etse de gerontolojik araştırmalar tam tersini ortaya koyan sonuçlara erişmiştir (Tufan, 2016a: 153). Yapılan gerontolojik çalışmalar, yaşlı insanların aile bağları, ırksal ve etnik kimlik, sosyal sınıf veya dini bağlılık temelinde yaşlarına göre ilişki kurma olasılığının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Sonuç olarak, alt kültür kuramı bugün geçerliliği olmayan zayıf bir kuram olarak kalmıştır (Quadagno, 2018: 52).

3.1.4. Feminist Kuram

Sosyal bilimlerdeki araştırmalarda kadının yokluğunu 1970'lerde fark ederek yükselişe geçen feminist kuram, cinsiyetin yaşlanma deneyimini önemli ölçüde değiştirdiğini varsayarak yaşlanmayı ve yaşlıyı anlama girişimlerinin toplumsal cinsiyet temelinde incelenmesi gerektiğini düşünür. Mevcut yaşlanma kuramlarını, cinsiyet farklarını içermedikleri ve yaşlanma sürecinde kadınların deneyimlerini görmezden geldikleri için eleştirir (Bengtson vd., 1997: 80). Böylece kuram, cinsiyete dayalı bir yaşlılık inşa edildiğinden yaşlılık olgusunun cinsiyet bağlamında değerlendirilmeden anlaşılamayacağını ileri sürer (Şentürk, 2018a: 160).

Feminist anlayış, cinsiyetin yaş, ırk, etnik köken, cinsel yönelim ve sınıf ile kesişme noktalarını inceleyerek yaşlanma deneyiminin çeşitliliği konusunda farkındalık yaratmaya çalışır. Yaşlılık dönemindeki kadınların erkeklere oranla sayıca üstünlüğü, yirminci yüzyılın ikinci yarısında yaşlılığın “kadınlaşması” olarak

tanımlanır (Davidson, 2011: 235). Bu tür feminist vurgu, yaşlı kadınların karşılaştığı belirli sorunları dikkate alarak yaşlı kadınları, emekli maaşları, sağlık durumları ve bakıma erişimleri ile ilgili dezavantajlı bir konumuna yerleştirir. Böylece yaşlı nüfusun kadınlaşması olarak ifade edilen yaşlıların çoğunluğunu kadınların oluşturduğu gerçeği, feminist kuramın yaşlı kadınların yaşadığı sorunlara özel bir dikkatle eğilmesini gerektirir (Venn vd., 2011: 73). Özellikle 1990’lardan itibaren feminist kuramın kabul görmesiyle, yaşlı sorunları içerisinde ‘kadın sorunu’ şeklinde bir başlık oluşturma eğilimi ortaya çıkar. Böylece feminist kuram, yaşlı kadınların yaşadığı yoksulluk, dulluk ve kötü sağlık durumları üzerine çalışmalara başlar (Russell, 2007: 175). Bu nedenle kuram, kadınların daha büyük kısıtlamalarla karşılaşma ve daha az kaynağa erişme olasılığının daha yüksek olduğunu gözlemleyerek, daha sonraki yaşamlarda ağırlıklı olarak kadınlarla ilgili olan sorunların daha önceki ihmalini telafi etmeye çalışır (Venn vd., 2011: 73).

Feminist kuram, yaşlanmayı makro ve mikro yaklaşımlarla entegre eder; makro seviyede yaşlı erkek ve yaşlı kadınlar arasındaki ekonomik ve iktidar ilişkilerine, mikro seviye de ise sosyal anlamlar bağlamında toplumsal cinsiyete odaklanarak bireyler ve sosyal yapılar arasında bağ kurar. Kuram, kavramsal olarak makro seviyede cinsiyet tabakalaşması, iktidar yapıları ve toplumsal kurumlara; mikro seviyede ise bakım sağlama ve aile işleri, sosyal anlamlar ve kimliği temel alır (Bengtson vd., 1997: 80).

Kuram, politik ekonomi ve yaşam seyri perspektiflerine toplumsal cinsiyet boyutunu ekleyerek toplumun cinsiyetlendirilmiş doğasını aydınlatma hedefi güder. Kadın ve erkekler yaşlılığı farklı deneyimlediğini, ancak bu farkın biyolojik farklılıklardan değil, sosyal yapının örgütlenme biçiminden ve gerçekliğin cinsiyetçi sosyal tanımlarından kaynaklandığını savunur. Kadınların ve erkeklerin deneyimlerinin yaşam boyunca yapısal, cinsiyete dayalı eşitsizliklerden nasıl etkilendiğini açıkça ortaya koyar (Quadagno, 2018: 84).

Kurama göre, cinsiyete dayalı eşitsizlikler ve yaşam boyu kadınların ezilmesi, erkeklerin ve kadınların yaşlanma deneyimlerini farklı şekilde yapılandırmaktadır. Cinsiyet, insanların “erkeksi” ve “kadınsı” olarak kabul ettikleri süreçlerle kurumsallaştırıldığı için erkekler ve kadınlar yaşlanmayı farklı yaşamaktadır. Bu farkın bir örneği, kadınların dolaylı olarak birincil aile bakıcıları olarak görülmeleridir.

Yaşam boyu sosyal etkileşimlerde ortaya çıkan bu gibi cinsiyet kimlikleri ise özellikle kadınlar için yaşlılıkta dezavantaj sağlamaktadır (Hooyman vd., 2015: 155). Kadınların aile bakıcıları olarak ücretsiz ve az değer verilen işlerinin yanı sıra düşük statülü işlerde erkeklerden daha fazla yoğunlaşmaları, yaşlılıkta ekonomik zorluklarla karşılaşmalarıyla sonuçlanır ve bunun sonucunda fiziksel ve zihinsel sağlıkları ve yaşlandıkça uzun vadeli bakım seçenekleri üzerinde olumsuz etkiler yaratır (Hooyman ve Kiyak, 2018: 571-572).

Tüm toplumlarda dağıtım ve üretim ilişkileri cinsiyetten etkilenecek cinsiyetlendirilmiş bir anlam kazanmaktadır. Kapitalist toplumda toplumsal cinsiyet dağılım ilişkileri tarihsel olarak köklenmiştir ve üretim araçları değiştiğinde bu ilişkilerde dönüştürülmektedir. Benzer şekilde, yaş ilişkileri de kapitalist üretim tarzıyla ve dağıtım ilişkileriyle bağlantılıdır. Bu nedenle “ücretler” toplumsal cinsiyete ve yaşa bağlı olarak belirli bir anlam kazanır. Her cinsiyet için yaşa uygun tutum ve roller ‘kronolojisi’, sosyal olarak tanımlanır ve onaylanır. Örneğin, erkek kronolojisi istihdama bağlıdır, ancak bir kadının yaş durumu, üreme döngüsündeki olaylar açısından tanımlanır (Powell, 2012: 8). Kurumsallaşmış mekanizmalar kadınları yaşam süreci boyunca işgücü piyasasında fırsatlarını daraltarak, dezavantajlı konuma getirir; cinsiyet temelli eşitsizlikler ve kadının yaşam seyri boyunca maruz kaldığı baskı, kadın ve erkeklerin yaşlılığı farklı deneyimlemesine yol açar (Hooyman vd., 2015: 155).

Ekonomik ve sosyal yapı içinde kadın, cinsiyet ayrımcılığına maruz kalarak yaşamını sürdürdüğünden yaşlılığa erkeğe göre daha dezavantajlı girer. Geçmiş yıllardaki kadına yönelik eşitsizlikler yaşlılık döneminde de etkisini devam ettirir (Şentürk, 2018a: 162). Özellikle güçlü olumsuz çağrışımlara sahip kadınlarda yaşla birlikte “çifte yaşlanma standardı” görülür. Yaşlı kadınlar saygı görmeye veya düşünmeye değmez olarak görülür (Arber and Ginn, 1995’den akt. Powell, 2012: 8).

Yaşlılığı anlamada toplumsal cinsiyet faktörüne, özellikle yaşlı insanların çoğunluğunun kadın olması nedeniyle, merkezi bir önem verilmelidir. Ancak, hâkim feminist kuram genelde “istihdam eşitliği”, “cam tavan” ve benzeri konularda daha genç kadınlara odaklandığı için feminist gerontologlar tarafından eleştirilir (Quadagno, 20018: 84). Zira tipik olarak, feministler daha genç ve orta yaşlı kadınlara

odaklanır ve “yaşam döngüsü” üzerine erken çalışmalar nadiren 65 yaş üstü kadınları içerir (Calasanti ve Slevin, 2001: 189).

Feminist gerontoloji’nin diğer yaşlılık kuramlarına yönelttiği temel eleştirilerden biri de araştırmacıların belirli konuları erkeklere, diğerlerini kadınlara ayırarak ayrı yaşlanma modelleri oluşturmalarıdır. Mesela dulluk ve aile hayatı genellikle kadınlara, emeklilik ise erkeklere ilişkinmiş gibi görülür. Burada ortaya çıkan varsayım ise emekliliğin kadın yaşamında önemsiz olduğudur (Quadagno, 20018: 84; Hooyman vd., 2015: 155).

Sonuç olarak feminist kuram, yaşlanan nüfusun büyük çoğunluğunu kadınların oluşturduğunu belirterek, yaşlı kadınların ihtiyaçlarına ve yaşadıkları sorunlara odaklanır. Ayrıca yaşlılar arasındaki diğer farklılıkları keşfetme yoluna gider. İkinci olarak, kadınların gündelik yaşam dünyalarıyla ilgili konulara değinir. Öte yandan feminist kuramcılar, hem yapısal hem de bireysel kuram düzeylerine hitap ederek yaşlanma sosyolojisinde makro-mikro kavramsal bağlantılar için modeller sağlar. Son olarak, feminist gerontologlar, geleneksel olarak yaş meselelerini görmezden gelen “ana akım” feminist kuramları yaşçı yanlılıkları eleştirir (Bengtson vd., 1997: 80).

Ancak feminist yaşlanma kuramı ilk olarak, cinsiyet ve yaşlanmayı birleştirerek en yaygın yaşlanma kuramlarına meydan okumasından kaynaklı olarak kurama yeterince odaklanamadığı gerekçesiyle eleştirilir. İkinci olarak, feminist kuramlar yanlı ya da değer yüklü oldukları eleştirisiyle karşı karşıya kalır. Son olarak, yaşlanan kadınları göz ardı eden kuramsal bakış açılarına meydan okumasına rağmen, kendisi de aynı zamanda erkekleri görmezden geldiği; çoğunlukla yaşlanmaya ilişkin feminist araştırmaların erkekler için yaşlanmanın cinsiyetli bileşenini göz ardı ettiği, “yaşlılığın kadınlaşması” (feminization of aging) üzerine odaklanan akademik söylemin erkek, erkeklik ve yaş konularını reddettiği iddiası üzerine eleştirilere maruz kalır (Bengtson vd., 1997: 81).

Yaşlı kadınların gündelik hayat deneyimlerini daha iyi analiz edebilmek için yaşlılık literatürü içerisinde bireylerin yaşlanma deneyimlerini gözlemlememize imkân sunan “yaşam seyri perspektifi”ni dikkate alarak konuya yaklaşmak gerekmektedir. Nitekim yaşam seyri perpektifini çalışmada öne çıkaran nokta, diğer yaşlılık kuramlarının aksine yaşlılığı; bireysel ya da toplumsal düzeyde yaşam boyu süren pratiklerden ve deneyimlerden bağımsız bir süreç olarak görmemesi ve

yaşlanmanın yaşam boyu devam eden bir deneyimin sonucu olduğuna ilişkin net bir kavrayışa sahip olmasıdır (Arun, 2019: 82). Yaşam seyri perspektifi en basit haliyle, bireylerin yaşamı boyunca edindikleri olumlu/olumsuz deneyimlerinin ileri yaşlarda bireylerin yaşamlarını etkilediğini ileri sürmesi nedeniyle yaşlı kadınların geçmişten bugüne gelişen gündelik hayat deneyimlerini anlayabilmek için araştırmaya bakış açısı sunduğu düşünülmektedir. Böylece çalışmada yaşam seyri perpektifinden bakılarak, yaşlı kadınların bugünkü gündelik yaşam deneyimlerinde geçmişin izleri de anlaşılmasına çalışılmaktadır. Bu nedenle yaşlı kadınların yaşam boyu edindikleri deneyimlerinin yaşlılık döneminde gündelik yaşamlarını nasıl etkilediği ve mevcut gündelik deneyimlerine nasıl biçim verdiğini anlayabilmek için yaşlılık araştırmalarında kendisine önemli bir yer bulan yaşam seyri perspektifine aşağıda yer verilmektedir.

3.1.5. Yaşam Seyri Perspektifi

Yaşam seyri perspektifi; tarihsel olayların ve bireysel kararların etkileşimini ve daha sonraki yaşamda sonuçlarını belirlemede erken yaşam deneyimlerinin etkisini vurgulayan yaşlanma çalışmasına yönelik bir yaklaşımdır (Elder, 2006'dan akt. Quadagno, 2018: 47). Yaşam seyri hem sosyal etkileşimi hem de sosyal yapıyı vurgulayarak, mikro ve makro perspektiflerden insan gelişimini etkileyen yapısal, toplumsal ve bireysel, psikolojik seviyedeki faktörler arasında bir köprü kurar (Bengston vd., 1997: 80; Hooyman vd., 2015: 150).

Yaşam seyri perspektifi biyolojik süreçlere dayalı gelişimsel değişikliklerin insan davranışını doğumdan ölüme kadar şekillendirdiğini, ancak bunun yanı sıra insan gelişiminin bir dizi büyük ölçekli psikolojik, sosyal, tarihsel ve ekonomik faktörden de etkilendiğini öne sürer (Featherman, 1983'den akt. Quadagno, 47). Buna göre, bireylerin yaşam seyri, kısmen hayatın erken dönemlerinde alınan kararlar kısmen de kişinin kontrolü dışında gelişen olaylar ile belirlenir. Bu erken deneyimlerin, fırsatların ve kararların yetişkinlikte bireysel farklılıklara yol açtığı ve gelecekteki yaşamları için kritik bir öneme sahip olduğu yaşam seyri araştırmasının merkezi bir öncülüdür (Alwin, 2012'den akt. Quadagno, 2018: 48). Tarihsel dönem, kültür, mekân, demografik değişim, bireysel deneyimler, fırsatlar ve büyük ölçekli sosyal, ekonomik olayların yaşamın önemli olaylarının zamanlamasını, sırasını,

süresini ve düzenini biçimlendirdiğini; dolayısıyla da yaşlanmayı ve yaşlanmanın anlamını da biçimlendirdiğini öne sürer (Quadagno 2018: 47; Hooyman vd., 2015: 150). Bu nedenle yaşlanmayı, kişinin doğumundan ölümüne dek yaşam boyu devam eden bir süreç olarak tanımlar. Yaşlanmayı yaşam döngüsünün daha önceki dönemlerinde ortaya çıkan toplumsal, tarihsel, ekonomik ve çevresel faktörler tarafından belirlenen yaşamın bir dönemi olarak görür. Yaşam seyri perspektifini çalışmalarına dâhil eden araştırmacılar çalışmalarında;

(1) yaşlanmanın dinamik, bağlamsal ve süreçsel doğasını;

(2) yaş ile ilgili geçişler ve yaşam yörüngelerini;

(3) yaşlanmanın, toplumsal bağlam, kültürel anlam ve sosyal yapısal konumla nasıl ilişkili olduğunu ve bunlar tarafından nasıl şekillendirildiği;

(4) zaman, dönem ve yaş grubu'nun bireylerin ve sosyal grupların yaşlanma süreçlerini nasıl biçimlendirdiğini açıklamaya çalışmaktadırlar. Yapılan çalışmalar yaşam seyri perspektifinin bu dördünü de dâhil edememiş olsa da, yeni metodolojik ilerlemeler gelecekte böyle çok seviyeli, çapraz zaman modelini önermektedir (Schaie,1992; Schaie ve Willis, 1995'den akt. Bengtson vd., 1997: 79).

Yaşam seyri perspektifinin temel kavramlardan biri "geçiş"tir (transition). İnsanlar yaşlandıkça, onlara farklı kimlikler sağlayan farklı sosyal rollerden (öğrenci, karı veya koca, işçi, ebeveyn) geçerler. Geçiş, bireylerin, okulu bıraktıklarında, bir işe başladıklarında, evlendiklerinde, çocuk sahibi olduklarında veya emekli olduklarında yaptıkları rol değişimleridir (Quadagno, 2018: 48). Bu anlamda yaşam seyri, tüm bireylerin yaşlandıkça geçtiği bir dizi geçiş veya sosyal rollerden oluşur. Kişi doğduğu andan itibaren geçirdiği bebeklik, çocukluk, yetişkinlik, olgunluk, yaşlılık ve ileri yaşlılık gibi yaşam evrelerinde yaşa bağlı sosyal roller geliştirir. Bireyler ilerleyen yaşıyla değişen rollerini içinde bulunduğu toplumla olan etkileşimiyle elde edip, benimseyerek uygular (Victor, 2005: 32). Böylece yaşam seyri, kültürel ve tarihsel olarak spesifik rol ve beklentilerden oluşur; bu sosyal rollerden çıkış, yeni rollere giriş ve yaşa ilişkin normlarından etkilenir. İnsanlar ayrıca başkalarının rol değişiklikleri tarafından üretilen karşı geçişler de yaşarlar. Çocuğu evlenince anne kendiliğinden kayınvalide olur, bir çocuğu olduğunda baba otomatik olarak büyükbaba olur, eşiniz ölürse dul olursunuz. Bireyler değişmese de, onlarla ilgili başka birilerinin değişimi karşı geçişlerini üretir (Quadagno, 2018: 48).

Yaşam seyri yaklaşımının bir diğer temel kavramı da “yörünge”dir. Geçmişte, yörüngeler nispeten istikrarlı ve net bir düzene sahip biri dizi dönüşüm içerirken artık yaşam olaylarının sıralanmasında ve zamanlamasında birden fazla yol olduğunu kabul edilmektedir. Örneğin artık istihdam yörüngelerinde belirgin cinsiyet farklılıkları oluşmuştur; kadınlar, çocuklara ve yaşlanan ebeveynlere bakmak için işgücüne girip çıktıkça erkeklere göre daha düzensiz iş kariyerlerine sahip olmaktadırlar. İstihdam yörüngesinde belirgin toplumsal cinsiyet ayrımları bulunduğundan kadınların iş yörüngelerinin ileri yaşlarındaki gelir güvenlikleri üzerinde negatif etkileri bulunmaktadır (Quadagno, 2018: 48). Benzer değişimler aile sürecinde de meydana gelmiştir. Geçmişte, aile hayatı flört ile başlayan ve ardından nişan, evlilik, ilk çocuğun ve son çocuğun doğumu, çocukların evden ayrılması ve bir eşin nihai ölümü ile devam eden açık geçiş noktalarını içerirken; bugün birçok evlilik boşanmayla sonuçlanmakta ya da bir kişi birden fazla evlilik yapabilmekte ya da yaşam boyunca birden fazla aileye mensup olabilmektedir (Elder ve Shanahan, 2006’dan akt. Quadagno, 2018: 48).

Yaşam seyri perspektifindeki diğer bir önemli kavram, insanları statülerine göre gruplara ayırmak için kullanılan “yaş derecelendirmesi”dir. Yaş dereceleri, insanları statülerine göre gruplandırmak için yaşı sosyal bir kategori olarak kullanır. Her toplumun yaşam seyrini düzenlemek için kuşaklarla ilgili farklı prensipleri vardır. Yaş derecelendirme sistemlerinde erkekler yaşlarına göre hiyerarşik olarak derecelendirilirler. Her bir grubun farklı bir derecesi veya rolü bulunur, mesela genç erkekler savaşçı, yaşlılar büyük olur (Quadagno, 2018: 49).

Yaşam seyri birçok insan için, genellikle aynı anda rollerde ve işlevlerdeki hem kazanımları ve kayıpları hem de yapılandırılmış avantajları ve eşitsizlikleri kapsar. Gelişim örüntüleri bütün insanlar için aynı değildir. İnsan gelişimi sadece sürekli büyüme veya değişme olmayıp, rol kazanımlarının ve kayıplarının yanı sıra yapısal avantaj ve eşitsizliklerin etkisi altındadır. Ayrıca, yaşlı yetişkinlerde yaşam geçişlerinin heterojenliği dikkate alındığında, gelişim örüntülerinin her birey için aynı olmadığı anlaşılmaktadır (Hooyman vd., 2015: 150). Bu durumda kişiler yaşlandığında sadece şimdiki durumlarından değil, geçmiş deneyimlerinden de etkilenirler (Hooyman vd., 2015: 3).

Yaşam seyri perspektifi, “cinsiyete dayalı eşitsizlikler”in yaşam seyrini etkileyen önemli durumlardan biri olduğunu ortaya koyar. Kadınlar tarafından

yaşamlarının daha erken dönemlerinde deneyimlenen eşitsizliklerin, özellikle yaşlılıkta daha da şiddetlendiğini ileri sürer. Örneğin, kadınların yaşam süreci boyunca bakım sorumlulukları nedeniyle, yaşamları boyunca birikim yapma fırsatları sınırlıdır. Bunun sonucunda kadınlar yaşlılıkta erkeklerden daha düşük sosyal güvenliğe ve emeklilik maaşına, daha yüksek yoksulluk oranlarına sahip olurlar (Hooyman vd., 2015: 150).

Yaşam seyri, risklerin ve kaynakların birikimiyle birlikte kişinin geleceğini etkileyen bireysel kararların rolünü dikkate alır. Bir kişinin hayatı boyunca hem avantajları hem de dezavantajları nasıl devam ettiğine dair bir çerçeve sağlar. Dezavantaj riske maruziyeti artırır, ancak avantaj fırsata maruz kalmayı büyütür. Örneğin, liseden ayrılmak veya okul birincisi olarak mezun olmak, ekonomik ve sosyal refah üzerinde yaşam boyu sonuçları bulunur. Son olarak, çocukluk koşullarının yaşam seyrini hem demografik hem de gelişimsel süreçlerle nasıl yapılandırıldığını ve eşitsizliğin nesiller arası aktarımını göz önünde bulundurur. Yoksul doğanlar, yoksulluk kalıplarının üstesinden gelmek ve bunları tersine çevirmek için daha az eğitim ve ekonomik fırsata sahiptir ve yaşam boyunca yoksul olma olasılıkları daha yüksektir (Ferraro, Shippee ve Schafer, 2009; George, 2007'den akt. Hooyman vd., 2015: 150). Sonuç olarak yaşam seyri perspektifinin temel odağı, yaşam seyri aşamalarının birbiriyle bağlantılı olduğu ve bireylerin yaşam seyrinde hem kendi biyografilerinin hem de toplumsal koşulların etkisinin rol oynadığıdır (Akış ve Korkmaz Yaylagül, 2021: 281).

Yaşam boyu perspektifinin bir teori, bir model veya bir paradigma olarak düşünülüp düşünülemeyeceği tartışmalıdır (Bengtson ve Allen, 1993; Dannefer, 1984a, 1984b; Marshall, 1995'den akt. Bengtson vd., 1997: 79). Genel olarak değerlendirildiğinde, yaşam seyri perspektifi bir teoriden çok "belirli bir yaş grubunda doğmuş olmaktan ve belirli fırsatların erişimine sahip olmaktan kaynaklanan farklılıklar" hakkında düşünmek için sunulan bir çerçevedir (Elder, 1994, 1998'den akt. Hooyman vd., 2015: 150). Yaşam seyri perspektifi, yaşlanmanın tarihsel ve sosyal bağlamda çalışılması gereken dinamik bir süreç olduğunu vurgular. Bir bireyin veya bir grubun yaşamının bir bölümüne odaklanmak yerine, yaşam döngüsünü bütünüyle yansıtmaya çalışır (Dannefer ve Sell, 1988'den akt. Bengtson vd., 1997: 80). Genel olarak yaşlanma çalışmalarında yaşam seyri perspektifi, sosyal ilişkilerin ve toplumsal

koşulların bireylerin yaşam seyri boyunca yaşlanma deneyimlerini nasıl şekillendirdiğini anlamayı ve bireyin yaşlılık aşaması ile daha önce geçirdiği aşamalar arasında bağlantı kurulmasını sağlar (Akış ve Korkmaz Yaylagül, 2021: 283). Ancak yaşam seyri perspektifinin en sorunlu sınırlılığı, sunduğu kavramsal değişkenlerin bir analize sığdırılmayacak kadar çok ve geniş olmasıdır (Bengtson vd., 1997: 80).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜNDELİK HAYATIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

Yalnız yaşayan yaşlı kadınların gündelik hayat deneyimlerini incelemeyi amaçladığımız çalışma kapsamında bu bölümde öncelikle gündelik hayatın kavramsal çerçevesi sunulmaktadır. Ardından tarihsel süreç içerisinde gündelik hayat sosyolojinin gelişimine kısaca değinilmektedir. Son olarak çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan Michel de Certeau'nun gündelik hayata dair görüşlerine yer verilmektedir.

Bu çalışmanın kuramsal çerçevesini oluştururken Michel de Certeau'nun tercih edilmesinin sebebi, sosyoloji biliminde bireyi önceleyen bir kuramsal yaklaşım ortaya koymasıdır. De Certeau, “Gündelik Hayatın Keşfi” adlı yapıtında gündelik yaşam içerisindeki “sıradan insan” a yani gündelik hayat içerisinde yer alan herhangi bir bireye odaklanmaktadır. Nitekim De Certeau'ya göre sıradan insan; herkesin ortak kahramanı, her yere serpilmiş, her yere yayılmış kişidir (De Certeau, 2009: 65). Bu araştırma kapsamında yalnız yaşayan yaşlı kadınlara odaklanırken benimsenen yaklaşım da De Certeau'nun sıradan bireyden yola çıkarak geliştirdiği yaklaşımdır.

De Certeau, gündelik yaşamdaki “sıradan insan” olarak nitelendirdiği bireyin zekâsına, yaratıcılığına ve hareket serberstliğine önem verir (Giard, 2009: 23). Sıradan bireyin, yaratıcı zekâsının bir ürünü olarak gündelik hayat içerisinde karşısına çıkan zorluklar (stratejiler) karşısında “taktik” adı verdiği “hesaplı eylemlere” başvurur (De Certeau, 2009: 113). De Certeau'ya göre; sıradan birey, gerçekleştirmiş olduğu bu eylem türleri sayesinde gündelik yaşamına mücadelelerini dâhil eder. Bu nedenle De Certeau'ya göre, gündelik hayatta herhangi bir mücadele ancak taktikleri hayata geçirmekle mümkündür. Taktik, sürekli olarak olaylarla oynamak ve bunları “fırsatlara” çevirmek durumundadır ve bir çabayı gerektirir (De Certeau, 2009: 54-55).

Yaşamın her döneminde olduğu gibi yaşlılık dönemi de olumsuzlukların fırsatlara çevrilerek olumlu yönde bir değişimin sağlandığı bir dönemdir. Yaşlılığı tanımlarken çıkış noktamız yaşlılığın fiziksel gerilemeler nedeniyle bireylerin kayıplar yaşaması neden olan bir dönem olduğu kadar aynı zamanda insanın psikolojik ve sosyal yönden en güçlü olduğu bir döneme karşılık gelmesidir. Çünkü birey bu döneme kadar gündelik yaşamda doğrudan ya da dolaylı olarak birçok yönden deneyime maruz kalmıştır. Gündelik yaşamda karşılaşılabileceği durumlara ne tür tepkiler vereceğine, yaşadıkları sorunlar ve zorluklarla nasıl başa çıkacağına ilişkin şemalar oluşturmuştur (Bayraktar, 2018: 132). Bu nedenle çalışmanın odağında yer alan yalnız yaşayan yaşlı kadınların, gündelik yaşamlarını sürdürürken karşılaştıkları sosyal, ekonomik, sağlık vb. ile ilgili temel zorluklar karşısında bunlarla başa çıkmak adına gerçekleştirdikleri “hesaplı” eylemleri De Certeau’nun anlamda “taktik”lere karşılık gelmektedir. Bu noktada yaşlı kadınların gündelik hayat deneyimlerine bakarken De Certeau’nun gündelik yaşamdaki sıradan eylemlerin temel rasyonalitesini oluşturduğu “taktik” kavramı araştırma için önemli hale gelmektedir.

4.1. GÜNDELİK HAYAT KAVRAMI

Gündelik kavramı, temel bir rutine gönderme yapmakla beraber her gün olana, sıradanlığa ve aynılığa işaret etmektedir. Gündelik olan, bütün toplumlarda insan soyunun varlığını sürdürmek için geliştirdiği etkinliklerden oluşur: Yeme, içme, barınma, üretme, güvenlik, soyun yeniden üretimi vb. insani gereksinimleri karşılamak üzere yapılan tüm etkinlikler gibi, ‘gündelik’ rutinlerin, yığılmış bilgilerin ve ritüellerin, toplumsal işbölümünün arasına dağılmış bir yığın işi kapsar. Yani ‘gündelik’ terimi, dar anlamıyla rutine göndermede bulunsa da; bu rutinin içinde var olan bireylerin kendi yaşamlarını sürdürmek için yaptıkları tüm faaliyetleri kapsar (Şahin ve Balta, 2001: 185).

Gardiner’e göre Lefebvre gündelik hayatı anlamak için oldukça iyi bir metafor sunar: Gündelik hayatı, üzerinde yürüdüğümüz ama farkında olmadığımız, bize hayat veren ve aynı zamanda bir güç kaynağı olan verimli bir toprağa benzetir (Gardiner, 2016: 14). Gardiner ise şöyle yazar:

“Gündelik hayat, bizim doğayla dönüştürücü bir praksis içine girdiğimiz, yoldaşlığı ve aşkı öğrendiğimiz, iletişimsel becerileri edinip geliştirdiğimiz,

normatif kavramları pragmatik biçimde formüle edip uyguladığımız, çok çeşitli arzuları, acıları ve coşkunlukları hissettiğimiz ve sonunda sönümlendiğimiz hayati önemdeki çevredir. Kısacası gündelik, hem bireysel hem de kolektif anlamda, bizim kendi çok yönlü becerilerimizi geliştirdiğimiz ve tümüyle bütünleşip gerçek anlamda insan olduğumuz ortamdır” (Gardiner, 2016: 15).

Gündelik hayat, tüm insan eylemleriyle derinden ilişkilidir. Bir insanın gündelik olarak yaptığı, düşündüğü, hissettiği şeyleri içine alan bir kavramdır. Bizzat insanlar tarafından yorumlanan ve oluşturulan bir gerçeklik olarak karşımıza çıkar (Çetin, 2013: 27) Nitekim Lefebvre’ye göre gündelik hayat: “Ekonomik, psikolojik veya sosyolojiktir, özel yöntemler ve yollarla kavranması gereken özel nesnelere ve alanlardır. Beslenmedir, giyinmedir, eşyadır, evdir, barınmadır, komşuluktur, çevredir” (Lefebvre, 2016: 32).

Featherstone’a göre, “sosyolojik kavramlar içerisinde en fazla gündelik hayat kavramının tanımı zorluk çıkartmıştır. Bunun nedeni, günlük yaşamın, tüm kavramsallaştırmalarımızın, tanımlarımızın ve anlatımlarımızın kaynaklandığı nihai zemini sağlayan yaşam dünyası olmasıdır. Bu alana girişmek, yaşamın yöntemsellikten yoksun ve özellikle rasyonel sınıflandırmaya karşı dirençli olan bir yönünü keşfetmektir” (Featherstone, 2000: 55). Bennet’in (2018: 11) de ifade ettiği gibi, gündelik hayat konusuna ilişkin en büyük sorun kavramın mutlaklığıdır. Bununla ilgili ikinci sorun ise gündelik yaşam kavramının sıradanlığıdır. Gündelik hayatın görünürdeki sıradanlığı, kavramın alışıldık, kanıksanmış ve sağduyusal olanla kaçınılmaz çağrışımlarıdır. Bu yüzden gündelik hayatın incelenmesi “kişinin kendi aktivitelerine, heterojenliği ve düzensizliği neredeyse hiç kurumsallaştırılmamış olan pratik bilgiler ve rutinler çerçevesinde bakmasını gerektirir.” Nitekim tam da bu kanıksanmışlık niteliği gündelik hayatı toplumsal araştırma için değerli bir nesne haline getirir.

Gündelik hayata ilişkin her eylem “sıradan”, “alelade”, “değersiz” olarak görülür ve hatta görünmezdir. Bu yüzden aslında gündelik hayatın keşfi “aşına olunanın bilinmezliği” olarak tanımlanır. Dolayısıyla gündelik hayatın ifşası, gün içerisinde sıradan, önemsiz ve fark edilmesi zor olanın açığa çıkartılmasıdır (Esgin, 2018: 30). Lefebvre’ye göre, gündelik hayatı tanımlarken, içinde yaşadığımız toplumun gündelikliği doğuran özelliklerini saptamak zorunludur. Bu noktada gündeliklik sadece bir kavram olmakla kalmaz, bu kavram toplumu anlamak için bir ipucu olarak da alınabilir. “Gündelik olanı küreselliğin, devletin, tekniğin ve

teknikliğin, kültürün (veya kültürün çözümlenmesini), vs. içine yerleştirmek gerekir. Bize göre meseleyi ele almanın en iyi yolu, toplumumuzu kavramanın ve topluma nüfus ederek onu tanımlamanın en akılcı yöntemi budur” (Lefebvre, 2016: 40).

Aslında gündelik hayat, insanların yalnızca rutin eylemlerini gerçekleştirdikleri sıradan gündelik eylemlerinin basit bir toplamı değil, bütün karmaşıklığıyla bireylerin yarattığı sosyal dünyadaki zamansal ve mekânsal alanlara yayılan bir etkileşimler bütünüdür. Bireylerin sosyal pratikler ve rutinler aracılığıyla başkalarıyla etkileşimlere girmesini ve bu etkileşimleri sürdürmesini, gündelik eylemleriyle sosyal gerçekliği yeniden inşa etmesini gerektirmektedir ve gündelik yaşam bu etkileşimlerin her gün yeniden kurulmasının ürünüdür (Esgin, 2016: 172). Bu nedenle gündelik hayatı oluşturan bu türden karmaşık etkileşimleri görünümüleri ve anlamları ile bu anlamların nasıl üretildiği ve hangi biçimlerde ortaya çıktığı sorularına açıklık getirmek sosyolojinin yöneldiği sosyal gerçekliği ifşa etme çabası açısından hayati önemdedir (Esgin, 2018: 28-29).

Gündelik hayatın belirsizliğine ve konu hakkındaki fikir birliğine ilişkin tartışmalara yönelik literatürde bazı ortak tespitler söz konusudur. Bu tespitlerden birincisi, gündelik hayatın her gün meydana gelen, tekrarlanan olaylardan, yinelenen alışkanlık haline gelmiş rutin eylemlerden, hafife alınan deneyimlerden, inanç ve uygulamalardan meydana gelen sıradan bir dünya olduğudur. İkincisi, gündelik hayatın, diğer dünyaları ayakta tutan temel faaliyetlerin büyük ölçüde kadınlar tarafından gerçekleştirildiği yeniden üretim ve sürdürme alanı olduğudur. Üçüncüsü, gündelik hayatta tecrübelerin, gündelik etkinliklerin gerçekleştirilmesinde katılımcıların tam olarak farkında olmadığı mevcut ana/şimdiye bir vurgu vardır. Dördüncüsü, gündelik hayat spontane ortak faaliyetlerde bir arada olmanın bireysel olmayan somutlaşmış duygusuna odaklanır. Beşincisi ise gündelik hayatta bilginin heterojenliği konusudur (Featherstone, 2000: 55). Dolayısıyla gündelik hayat bütün gündelik eylemlerle ilişkilendirilmelidir. Günlük hayat, insan davranışlarının önemsiz, sıradan ve görünüşte değersiz görünen yönleriyle doludur (Crow ve Pope, 2008: 597). Oysa sıradan ve önemsiz görünen gibi görünen bu nitelikler gündelik hayatı sosyoloji için önemli bir analiz nesnesi haline getirmektedir (Esgin, 2018: 20).

“Gündelik hayat” kavramının araştırmanın temelini oluşturduğu bu çalışmada, gündelik hayatın nesneleştirilmesine ilişkin çeşitli kuramların getirdiği farklı bakış

açılırlarına bakmak konuyu daha anlaşılır hale getirecektir. Bu nedenle aşağıda gündelik hayat sosyolojisinin gelişimine katkısı olduğu düşünülen kuramlar birlikte ele alınmaktadır.

4.2. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE GÜNDELİK HAYAT SOSYOLOJİSİNİN GELİŞİMİ

Gündelik hayat sosyolojisinin gelişiminin ana itici gücü, yirminci yüzyılın ortalarında klasik ve çağdaş makro kuramlara karşı artan memnuniyetsizliktir. Sosyolojinin klasik ve makro yaklaşımlarının bireyi, toplumun normlarını ve değerlerini içselleştiren pasif ve kısıtlı bir aktör olarak tasvir etmesi ve makro sosyolojinin tekli nedensellik ilkesine dayanan sosyolojik çözümlerinin gündelik hayatın tüm karmaşık yapısını ortaya koyabilmedeki yetersizliği temelde tartışmaların kaynağı gibi görünmektedir. Bu tartışma konularının süreç içerisinde yapıyı ya da faili odağına alan iki farklı görüş tarafından beslenmesi ve yayılması gündelik hayat kuramlarının gelişimine yön vermiştir (Adler vd., 1987: 220).

Modern sosyolojinin içinde on sekizinci yüzyıl toplumsal felsefesinden on dokuzuncu yüzyıl klasik döneme kadar uzanan süreçte iki merkezi itici güç; bir yanda “sistem” perspektifi, diğer yanda “mikro odaklı” yorumsamacı yaklaşım etkili olmuştur. Onlarca yıl egemen olan, yapısal-işlevselcilik olarak da anılan sistem perspektifi, toplumsal olanın bireyi bütünle hemhal etme işleviyle yükümlü kapsayıcı ve tarafsız sistemler şeklinde var olduğu varsayımına yaslanmıştır. Comte, Durkheim, Parsons ve Ortodoks Marksizm bu perspektifin önemli örnekleri olarak gösterilmiştir. Söz konusu yaklaşım toplumsal alanda bireyleri, var olan toplumsal roller ve davranış normlarını pasif bir şekilde içselleştiren ve her defasında toplumsal yapıları ve kurumları farkında olmadan otomatikleşmiş bir biçimde yeniden üreten edilgin kuklalar olarak görmüştür (Gardiner, 2016: 17). Sosyal yapılar, bireysel eylem, amaç ve anlamların belirleyicisi olan nesnel kalıplar ya da sosyal düzenlilikler olarak formüle edilmiştir. Bireylerin eylemleri, çeşitli yapılarca belirlenen ve onlardan etkilenen unsurlar olarak kavramlaştırılmıştır (Esgin ve Özben: 2018: 36). Böylece sistem yaklaşımı, sosyolojide epistemeyi önceleyen bir nesnelci/pozitivist metodolojik tavırla da örtüşerek gündelik hayatın asli unsuru olan bireyi edilgin bir nesne haline getiren sabit tavrın mimarı olmuştur (Esgin, 2018: 18).

On dokuzuncu yüzyılda sistem perspektifine tepki olarak ortaya çıkan yorumsamacı yaklaşımın etkisiyle, Garfinkel'in terimiyle, bireyler "kültürel ahmaklar" değil, toplumsal aktörler olarak kendi öznel iradelerinin yaratıcıları olduğu varsayımına oturtulmuştur. Sistem perspektifine yönelik bir tepki ve buna paralel olarak da insan bilimlerinin, toplumun devamını sağlamaya yönelik toplumsal yapılarının nasıl işlev gördüğüne ilişkin soyut ve genel ilkelerin inşasıyla yetinemeyeceğine dair bir farkındalık güçlenmeye başlamıştır. Bunun bir sonucu olarak Wilhelm Dilthey, Heinrich Ricker ve Max Weber gibi yorumsamacı geleneğin temsilcileri ile George Herbert Mead gibi Amerikalı pragmatistler bir yapının, sistemin ve kurumun nasıl işlediğinin basitçe betimlenmesinin yeterli olmadığı, bakılması gereken asıl unsurun yapı içindeki bireylerin eylemlerinin anlamı olduğu şeklindeki iddialarıyla ön plana çıkmıştır. Böylelikle belirli toplumsal süreçlerin 'içeriden bakışa' ve bunun sonucunda, buldukları iradi ve yaratıcı eylemlere dair yorumsamacı bir anlayışa sahip olması gerektiği düşünülmüştür. Zira insanların kendilerini ve dünyalarını anlamak için düşünümsel biçimde kullandıkları sembolik ve öznel arası anlamların bir kenara itilemeyeceği ortaya konmuştur. Böylece gündelik deneyimin bağlamsal görünüşleri ile ilişkili biçimde aktörün kendi öznel bakış açısı ele alınarak incelenmek zorunda kalmıştır (Gardiner, 2016: 18). Bütün bu gelişmeler ekseninde sosyoloji, gündelik olanla ilişkili biçimde bireyin kendi öznel bakış açısını, eylemlerini ve etkileşimlerini daha önce olmadığı şekilde nesneleştirmiştir (Esgin, 2018: 19). Bu yorumsamacı dönemecin etkisi, etnometodoloji, sembolik etkileşimcilik, Alfred Schütz, Berger ve Luckmann'ın fenomenolojisi ve Erving Goffman'ın dramaturjisi dâhil, geniş bir mikrososyoloji çeşitliliğinin ortaya çıkmasında kendini göstermiştir (Gardiner, 2016: 18).

Klasik geleneğe karşı bir hoşnutsuzluğun ürünü olarak gündelik yaşam sosyolojisinin gelişiminin zemini, 1920'li ve 1930'lu yıllarda gelişen sosyal davranışçılık ve fenomenoloji geleneği içinde verilmiştir. George Herbert Mead en nihayetinde sembolik etkileşimciliğe dönüşecek olan pragmatik bir sosyal davranışçılık modeli geliştirirken, Almanya'da ise Edmund Husserl ve Alfred Schutz fenomenolojik bakış açısını oluşturmuşlardır. Bu çağ boyunca sosyal davranışçılık ve fenomenoloji birbirinden farklı ve izoleyken, 1950 ve 1960'lara kadar bu izolasyonun azalmaya başladığı görülmektedir. Schutz'un Amerika'ya gelmesi, Blumer'in,

Mead'in temellerini attığı sosyal davranışçılığı sembolik etkileşimcilik şeklinde kodlaması sosyolojide gündelik yaşam perspektifine kritik bir ivme kazandırmıştır. Goffman'ın ve nihayetinde Garfinkel'in sürece katılması, etkisi giderek büyüyecek bir teorik zeminin oluşumu sağlamıştır (Adler vd., 1987: 221).

Gündelik hayat sosyolojisini anlamak için sembolik etkileşimcilik stratejik bir tarihsel uğrak olarak görülmektedir. Gerçek başarısını 1960'larda, özellikle ana akım sosyolojinin çözülmesiyle sağlayan sembolik etkileşimciliğin kökleri George Herbert Mead, John Dewey ve Charles Horton Cooley'e kadar uzanmaktadır (Binay ve Tatlıcan, 2018: 154). Her ne kadar bu isimler, sembolik etkileşim yaklaşımında önemli bir yer tutuyorsa da, bu bakış açısının en etkili kurucusu Mead kabul edilir. Mead, sosyolojik düşünce için hem açık, ya da nesnel, hem de kapalı ya da öznel davranışın önemini vurgulayan bir yaklaşım kabul etmiş ve geliştirmiştir (Poloma, 2010: 228). Öyle ki, makro süreçlere odaklanan klasik sosyolojik düşüncenin aksine, toplumsal gerçekliği kavramada mikro süreçlerin önemine dikkat çekmesiyle Mead, modern sosyolojinin şekillenmesinde kurucu role sahip düşünürlerden biridir (Binay ve Tatlıcan, 2018: 167).

Çalışmalarında sosyal davranışçılığı temel alan Mead, sembolik etkileşimciliğin temellerini insan zihninin işleyişi hakkındaki yorumlarıyla atmıştır. Mead'a göre, insanlar toplumsal çevredeki uyaranlara mekanik tepki vermekten ziyade, belirli bir uyaranın ne anlama geldiğini düşünerek ve mevcut duruma uygun olduğunu düşündükleri bir davranış çizgisini seçerek tepki vermektedir. Zira insanlar bilinçli ve düşünceli bir tarzda tepki vermelerini sağlayan 'zihinler' ve benlikler'e sahiplerdir (Binay ve Tatlıcan: 2018: 169). Zihin ve benlik kapasiteleri ise toplumsal etkileşimde rol alma süreci içinde oluşur ve bu sürece bağlı olarak sürer. Birçok bakımdan zihin, alternatif davranışlar arasından seçim yapma kapasitesi iken; benlik, seçimleri diğerlerinin hareketlerinin okuyarak tutarlı bir çerçeve içinde düzenleme kapasitesini içerir (Turner vd., 2014: 496). Toplumsal etkileşim sürecinde 'zihin kapasiteleri'nin ortaya çıkmasında ise dil stratejik bir role sahiptir. Dilin kullanımıyla, yani dilsel anlamlı semboller ve göstergelerle iletişim ve etkileşim süreci insana özgü zihin (ve yanı sıra benlik) kapasitesinin ortaya çıkmasına olanak sağlar.

Mead'a göre benlik, belirli gelişim evrelerini izleyen hazırlık aşaması, oyun aşaması ve takım oyunu aşamasıyla üç gelişim evresi izler. Bu süreçte çocuk, hem

diğerlerinin hem de ‘genelleştirilmiş diğerleri’nin rolünü alarak “kendine bir nesne olarak bakabilme kapasitesi” geliştirir ve bu da kendine dair bilinçli ve tutarlı bir benlik imgesi oluşturmasına yol açar (Binay ve Tatlıcan: 2018: 169). Mead bu ortak eylem süreci içerisinde olan kişinin aslında ‘ferdi ben’ (*I*) ve ‘sosyal ben’ (*Me*) olmak üzere iki benliği olduğunu söyler. Sosyal ben, “bir kişinin belirli bir durum içindeyken sergilediği davranışlar sonucu ürettiği benlik” imgesini temsil ederken iken; ferdi ben, “eylemin kendiliğinden gelişen kısmına işaret eder” (Turner vd., 2014: 492). Dolayısıyla Mead, kişinin gerçek iç benliğini, diğerlerinin yanındayken sergiledikleri toplumsal imajlardan ayırır ve benliğin bu unsurlarının bir eylemde birbiriyle bağlantılı iki unsuru oluşturduğunu söyler (Slattery, 2015: 335). Böylelikle zihin ve benlik kavrayışı Mead’in insan özne kavrayışının en özgün yanını oluşturur. Zihin ve benlik sosyalleşmeyle kazanılıp gelişen süreçler olmanın yanı sıra, toplumsal ortama adaptasyon sağlayarak toplumu mümkün ve sürekli kılmaya yarayan bir içeriğe sahiptir. Bu nedenle Mead’in kuramında zihin ve benlik hem toplumu mümkün kılan hem de sürekliliğini sağlayan iki stratejik unsurdur (Binay ve Tatlıcan, 2018: 172).

Mead’ın arkasından sembolik etkileşimci geleneği ayakta tutan Mead’ın öğrencisi Herbet Blumer olmuştur ve Blumer bu alandaki metodolojik yol göstericiler üzerinde çalışmıştır (Poloma, 2010: 242). Mead’in rasyonel gönüllü aktör, düşünömsellik ve rol üstlenme kavramlarını, aktörlerin öznel anlamlar ve bireysel dayanaklar aracılığıyla kendi dünyalarını inşa etme biçimlerine vurgu yaparak birleştirmiştir. Bu anlayışla, öğrencilerini sosyal etkileşimde kurulan ortak anlamlara bakmaya ve farklı “anlam dünyalarını” keşfetmeye yönlendirmiştir (Adler vd., 1987: 221).

Schutz’un ise 1960’ların sonları ve 70’lerde, Husserl tarafından -aslında felsefi bir teori olarak- geliştirilen fenomenoloji düşüncelerini, Mead’inkilerle birleştirerek onu önde gelen bir ‘yorumlayıcı sosyoloji’ye dönüştürmesi fenomenolojinin sosyolojide bir yöntem olarak kullanılmasını sağlamıştır (Slattery, 2015: 231; Şentürk, 2018b: 250). Husserl’in gerçekliği keşfetmek için önerdiği fenomenolojinin Schutz’daki karşılığı ise gündelik hayatın inşasıdır. Schutz’un fenomenolojiyi metodolojik bir yöntem olarak kullanması ise Weber’in *verstehen* (öznel anlayış) kavramını, bireyin gündelik hayat durumlarına atfettiği değeri/anlamı önemsemesiyle gerçekleşir. Böylece Schutz, fenomenolojiyi, insanların gündelik hayatı doğrudan

deneyimlemelerini ve etkinliklerini anlamlarla doldurmalarını diğerk bir deyişle, bireylerin etkileşim sürecinde paylaştığı anlamları incelerken kullanır ve sosyal dünyanın bireyleri gündelik temelde nasıl bir arada tuttuğunu analiz etmeye çalışır (Şentürk, 2018b: 249). Gündelik toplumsal hayatın, bu hayatı deneyimleyenlerin bilinçlerinden bağımsız bir niteliğe sahip olmadığını savunarak, onu oluşturanlar tarafından ortaklaşa bilinen bir gerçeklik olarak betimler. Böylece gündelik sosyal düzende üç anahtar unsur belirler: Kendi toplumumuzda nasıl yorumlar yapacağımız ve nasıl davranacağımızı içeren ortak bilgi stokları, ortak bilgi stokları içinde inşa edilen nesnelere ve deneyimlerin ortak sınıflandırılmasına olanak sağlayan tipleştirme ve diğerlerinin de dünyayı kendilerine benzer biçimde görmelerini sağlayan ortak kabullerin varlığından söz eder (Slattery, 2015: 233). Schutz'un 'ortak bilgi stoku' fikri Mead'ın 'genelleştirilmiş diğerleri'ne benzer. Böylece bireylerin dünyayı, onlara toplumsal grupları tarafından verilen tipleştirmeleri (ya da ideal tipleri) kullanarak inşa etmekte olduklarını söyler (Şentürk, 2018b: 252). Bireyler sosyal yaşama anlam vermek için, diğer aktörün eylemlerini anlamlı kılan sosyal yaşamı tipleştirmektedir. Tipleştirmeler, insanların sahip olduğu deneyimler ve sağduyu bilgisiyle, yani bilgi stokları aracılığıyla kurulur (Esgin, 2016: 79). Yüz yüze etkileşim, dil kullanımı birey ve toplum hayatı için en basitinden en karmaşığına kadar bir bilgi birikimi oluşturur ve gündelik hayat, bu karşılıklı etkileşimle elde edilen birikim üzerine kurulur (Şentürk, 2018b: 253).

Husserl'in ve Schutz'un çalışmaları fenomenolojiye sosyolojik bir ilgi artışı getirir. Bu felsefi fikirler sosyolojik düzleme taşınır. Bu geleneğin ilk çalışmaları arasında olan Berger ve Luckmann'ın çalışması, fenomenolojinin gerçeklik odağı olarak bilinç üzerindeki vurgusunu, sosyal inşacı bir toplum görüşüne bağlar (Adler vd., 1987: 221). Berger ve Luckmann, tıpkı Schutz gibi gündelik hayattaki etkileşimi destekleyen mekanizmalar üzerine odaklanırlar. Sözelimi, gelişen anlamların genel prensipler tarafından yönetilen tipik eylemlerin 'tarif bilgisi' olarak kurumsallaştırmaya nasıl hizmet ettiğini tartışırlar (Kalekin-Fishman, 2013: 717). Berger ve Luckmann'ın çalışmalarının temel tezi, "gerçekliğin sosyal olarak inşa edilmiş olduğu" varsayımına dayanır. Berger ve Luckmann, insan hayatının genel şartlarını ve temel yapılarını teşhis etme amacıyla anlamı, öznel ve nesnel boyutlarıyla derinlemesine irdeler. Böylece anlamın, insan bilincinde yani sosyalleşen bireyin

bilincindeki öznel inşa edilmiş dinamikleri ile nesnel toplumsal gerçeklik düzeyindeki nesnel anlam stokları arasındaki ilişkiselliğinin inşa edilmiş, sürdürülüş ve yeniden üretiliş dinamiklerini, “içselleştirme”, “dışsallaştırma” ve “nesnelleştirme” olmak üzere tarihsel açıdan işleyen üç temel diyalektik moment üzerinden analiz ederler. Bu noktada Berger ve Luckmann’ın temel sayıltıları, anlamın birey egonun niyetsel eylemleri üzerinden inşa edildiğini ileri süren Husserlci fenomenolojik anlam kurgusundan farklı ve onu kapsayacak bir perspektifte; anlamın hem öznel hem de nesnel toplumsal gerçeklik içinde özneler-arası bir temelde kurulduğu bir perspektife karşılık gelmektedir (Uluocak, 2018: 269).

Bütün bu gelişmeler içerisinde Goffman *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (2009) adlı eseriyle yeni bir alt alan olarak geliştirdiği dramaturjik bakış açısını, insan davranışını çözümlemesiyle gündeme taşır. Blumer, Burke ve Durkheim’ın çalışmalarından etkilenen Goffman, toplumsal düzenin izini kişiler arası etkileşimde sürebileceğini savunur ve etkileşim alanını gerçekliğin, sosyalleşmenin ve toplumsal yenilenmenin odağı yapan toplumdaki bireyin analizine odaklanır (Adler vd., 1987: 221). Bireylerin kendilerini ve etkinliklerini, gündelik hayatlarında nasıl gösterdiklerine bakar. Günlük yaşam ve tiyatro performansları arasındaki benzerlikleri gösteren, “ön sahne” ve “arka sahne” rolü davranışları arasındaki zıtlıkları kapsamlı bir şekilde inceler. Böylece teori ile ampirik gözlemi iç içe geçirerek dramatik ilişkilerin bileşenlerini ve bunların farklı ortamlara uygulanabilirliğini araştırır (Kalekin-Fishman, 2013: 717). İnsan davranışlarını tiyatroya benzeten yaklaşımıyla Goffman, insanları kazanmak ya da oyunu kazanmak için davranışların nasıl değişebildiğini ortaya koyar. Goffman’ın anlayışında aktörün tek başına olduğundaki davranışları ile birden fazla kişi arasındayken sergilediği davranışları arasında bir karşıtlık bulunur (Orhan, 2018: 198-199). Çalışmasında hem rollerden (benliğin doğası) hem de kurallardan (mikro-sosyal normlar) bahseden Goffman, aktörleri, başkalarının onlar hakkındaki izlenimlerini yönetmek amacıyla kasıtlı bir biçimde veya bireysel çıkarlarına uygun olarak roller oynayan failer olarak betimler (Adler vd., 1987: 221). Bu nedendir ki Goffman, drama ve tiyatro benzetmesini insanların davranışlarını betimlemede kullanır. Sonraki çalışmalarında da yüz yüze ilişkilerle, özellikle insanların bu ilişkileri nasıl idare ettikleri ile ilgilenmeye devam eder (Poloma, 2010: 212).

Etnometodoloji çalışmasıyla gündelik yaşamı doğrudan inceleme nesnesi yapan kişi Garfinkel'dir. Garfinkel etnometodolojisini, Parsons'ın sosyal düzen ve sosyal yapı hakkındaki büyük sorularını yanıtlamak için Schutz'un aktörün bireysel bakış açısını kullanarak ele alır. Etnometodoloji yöntemi ile gündelik yaşamı ele alan Garfinkel, çalışmasını sosyal düzenin yaratıldığı ve sürdürüldüğü gündelik hayatın sıradan rutinlerini incelemeye yönlendirir. Bu nedenle Garfinkel, durumların nasıl tanımlandığı, öznel anlamların nasıl ortaya çıktığı ve paylaşıldığı ile daha az ilgilenerek daha ziyade, insanların toplumsal yapıyı gündelik bir düzeyde somutlaştıran kuralları nasıl müzakere ettiklerine ve uyguladıklarına odaklanır (Adler vd., 1987: 221). Garfinkel'in temel önerisi, gündelik hayattaki etkileşimlerin 'nasıl' veya 'hangi' metotlarla gerçekleştiğinin ayrıntılı olarak incelenmesidir (Binici ve Tatlıcan: 2018: 215). Bunun için öğrencilerinin rutin eylemlerin dengesini bozmaya ve bunun sonucunda ortaya çıkacak durumları tespit etmeye dönük sosyal deneyler yapmalarını sağlar. Böylece Garfinkel, yapılandırılmış bir bağlamı paylaşan gruplar için gündelik yaşamı yöneten çoğu zaman açık olmayan, ancak daha az zorlayıcı kurallar hakkında sorular yönelterek, gündelik hayatın sorunsuz performanslarını sağlayan ortak anlamların titizlikle incelenmesinin önünü açar (Kalekin-Fishman, 2013: 717).

1970'li yılların sonunda ve 1980'lerde yeni bir gündelik hayat sosyologları kuşağının ortaya çıkması gündelik hayat sosyolojinin gelişimine önemli bir temel sağlamıştır. Sosyologlar bu teorik yönelimleri empirik alanlarda uygulama imkânı bulmuş ve gündelik hayat gerçekliğine dönük nesneleştirme girişimleri meşruiyet kazanmıştır. Bu dönemde Douglas'ın (1970) çalışması etnometodolojinin, sembolik etkileşimciliğin ve fenomenolojik perspektifin eleştirisine ve kapsamlı bir sentezine odaklanmasıyla bu gelişmeleri somutlaştıran ilk çalışmalardan birisi olmuştur (Adler vd., 1980: 221). Fakat gündelik hayat sosyolojisinin asıl gelişimi Kıta Avrupası'ndaki, özellikle Almanya, Fransa ve İngiltere'deki teorisyenlerin Amerika'daki gelişmeleri destekleyici teorik yönelimlerinin gün yüzüne çıkmasıyla mümkün hale gelmiştir. Bu çerçevede kaynağı Amerika'daki pragmatist sosyolojiye dayanan gündelik hayat sosyolojisi, Kıta Avrupa'sındaki kaynaklarla da doğrudan ilişkili bir şekilde gelişmiştir. Nitekim 1970'li yıllardan sonraki gelişmelerle birçok teorisyenin konuya ilişkin analizleri alanda etki göstermeye başlamıştır. Örneğin, Alman Tarih Okulu

üzerinden tanımlanan ve yorumsamacı dönemecin düşünsel arka planına yaslanan Alman sosyoloji geleneği bir taraftan yapısalcı-işlevselci sosyoloji geleneğiyle çelişirken, diğer taraftan onun karşıtı olarak anlayışların kaynağı olarak görülmüştür. İngiltere’de ise gündelik yaşamı analiz etme ve açıklama kaygısı, 1930'larda sosyolog Elias (1994) tarafından gündeme getirilmiştir (Kalekin-Fishman 2013’den akt. Esgin, 2018: 23).

Gündelik hayat sosyolojisine asıl önemli açılım Fransız düşünce geleneği içinde yoğrulan Fransız düşünürlerden gelmiştir. Gündelik hayatı konu alan ilk klasik metinleri, gündelik yaşamı açık bir şekilde Marksist kuramın merceğinden analiz eden Fransız sosyolog Henri Lefebvre ve De Certeau’nun çalışmaları oluşturmuştur (Kalekin-Fishman, 2013: 716). Bu çalışmaları, Lefebvre’nin gündelik hayatın çok yönlü eleştirisini yaptığı iki cilt halinde yayınlanan *Gündelik Hayatın Eleştirisi* (2010) ve *Modern Dünyada Gündelik Hayat* (2016) adlı eserleri ile yine bu alana ilişkin önemli bir çalışma olan De Certeau’nun *Gündelik Hayatın Keşfi* (2009) adlı iki ciltlik yapıtları oluşturmaktadır. Benzer şekilde gündelik hayat konusu Fransa’da Michel Foucault tarafından beden ve iktidar etkileşiminin gündelik hayata irtibatı ekseninde ele almıştır. Ancak günümüze etkileri bakımında alana en fazla katkı yapan, eserlerinde “gündelik hayat” kavramına hiç rastlamadığımız ama yapmış olduğu çalışmalarda gündelik yaşama dair göz ardı edilemeyecek kadar bilgi edinebileceğimiz Fransız düşünür Pierre Bourdieu olmuştur. Bourdieu’nun alan, habitus, sermaye ilişkileri kapsamında geliştirdiği sosyal inşa kuramı, hem sosyolojideki kimi yetersizlikleri aşma hem de gündelik hayatı nesneleştirme adına günümüzdeki tartışmalar için önemli bir referans kaynağı olarak görülmektedir (Esgin, 2018: 25-26).

4.3. MİCHEL DE CERTEAU VE GÜNDELİK HAYAT: STRATEJİLER VE TAKTİKLER

Fransız sosyal bilimci Michel de Certeau, gündelik hayat sosyolojisi üzerine çalışmaları 1974 yılında Fransız Hükümetine bağlı Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurulu (DGRST) tarafından “geleceğe yönelik sezgilerde ve tahminlerde bulunulması” üzerine bir rapor hazırlanması göreviyle başlamıştır. Çalışmalarını yürütmek içinse Luce Giard ve Pierre Mayol ile bir grup oluşturmuştur. Oldukça uzun soluklu bir araştırmanın sonuçlarını kapsayan çalışmanın ilk basımı *Gündelik Hayatın*

*Keşfi I, Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*¹ adıyla Şubat 1980’de cep kitabı formatında yayınlamıştır (Giard, 2009: 9). Çalışmanın uygulama kısmını oluşturan ikinci cildi ise “bu girişimin ruhu olan De Certeau’nun” vefatının ardından, *Gündelik Hayatın Keşfi II, Konut, Mutfak İşleri* adıyla diğer çalışma arkadaşları Giard ve Mayol tarafından yayınlanmıştır. Günümüzde iki cilt halinde üç yazarın ürünü olarak yayımlanan eserler, gündelik hayatın eylem, uygulama ve üretim sanatları halinde işleyişini, zengin bir kavramsal çerçeve sunan “strateji ve taktik” ilişkisi içerisinde ele almaktadır (Deniz ve Kentel, 2016: 748).

Michel de Certeau, gündelik hayatı kuramsallaştırmayı amaçladığı çalışmalarında “sıradan insan”a ve onun kullanımlarına, günlük eylem, uygulama ve üretim tarzına yoğunlaşmaktadır. Sıradan insanın sıradan alışkanlık, tutum ve uygulamalarını incelemektedir. Bu uygulamaları, bu anlatıların kendilerine bir yol açtıkları uzamı oluşturan genel alışkanlıklar, dayanışmalar, mücadeleler ve özel deneyimlerle birlikte harmanlayarak incelemeyi belirli bir alan içine almaktadır. Sıradan insanların kültürünü okumak ve yazmak için, sıradan insanların paylaştığı ortak operasyonları yeniden ezber etmek gerektiğini belirten De Certeau, “eylem, uygulama ve üretim tarzları”nı ortaya çıkarmak/inceleme suretiyle gündelik hayatı keşfedebileceğimizi ifade etmektedir. Batıda egemenliğini sürdüren rasyonel mantık tarafından hasıraltı edilen, gözden uzak tutulan bir mantığı, yani ortama göre renk ve şekil değiştiren balık ya da semender türünden böceklerin uyguladığı binlerce kurnazlık ve yanılısama modeline kadar pek çok model ortaya koyan bir operasyon mantığını ele almaktadır. Böylece bir ‘kültür’ oluşturan *operasyonları ekleme ve bağdaştırma usullerini* açınmak ve edepli bir üstü kapalılıkla tüketici ve egemenlik altında olanlar adı altında sınıflandırılan kullanıcılara özgü eylem modellerini gün ışığına çıkartmak amacıyla, sıradan insanların gündelik hayat operasyonlarını keşfetmeye çalışmıştır (De Certeau, 2009: 43-44).

De Certeau, sıradan ve gündelik olan eylemlerin ardında yatan operasyonel mantığı anlamaya çalışırken insanların gündelik hayatta göstermiş oldukları faaliyetleri tüketim üzerinden aslında bir üreticilik olarak değerlendirmektedir.

---

¹ Daha geniş bilgi için Bkz. De Certeau, M. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi; I Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları. İkinci cilt için; De Certeau, M., Giard, L., Mayol, P. (2015). *Gündelik Hayatın Keşfi; II Konut, Mutfak İşleri*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları

“Gün ışığına çıkarılacak bu “imalat”, bir üretilimdir, bir yaratıcılıktır- ancak gizli bir üretim, gizli bir yaratıcılıktır; çünkü bu imalat, “üretim” (televizyon aracılığıyla üretim, kentsel üretim, ticari üretim vb.) sistemleri tarafından tanımlanan ve bu sistemlerin boyunduruğu altında bulunan bölgelere çaktırmadan yayılır, dağılır. Çünkü bu sistemlerin giderek daha da kapsamlı bir biçimde yayılmaları nedeniyle, “tüketiciler” ürettikleriyle ne yaptıklarını gösterebilecekleri bir yer bulamaz olmuşlardır. Merkezi, gürültücü ve gözalcı olduğu kadar ussal ve yayılmacı olan bir üretim biçimi, “tüketim” olarak nitelendirilen başka bir üretim biçimiyle örtüşmüştür: Bu üretim, kurnazdır, dağınıktır ancak her yere sızar, sessizdir ve neredeyse görünmezdir, çünkü bu üretim kendini, kendisine ait ürünlerle belli etmez; kendini, egemen ekonomik düzen tarafından dayatılan ürünleri kullanma biçimleriyle ortaya koyar” (De Certeau, 2009: 46).

Bu noktada De Certeau tüketicilerin kendilerine dayatılan sistemi kullanma biçimleriyle nasıl yeniden ürettiklerine örnek olarak İspanyol sömürgeciler ile Güney Amerikalı yerli kabilelerin ilişkisini örnek verir. Genelde egemen düzene boyun eğmiş ve hatta bu düzeni kabul etmiş, benimsemiş gözükken bu yerliler, onlara dayatılan ritüelleri, tasavvurları ya da kanunları çok daha farklı bir biçimde uygulamış, gerçekleştirmiş kısacası *“farklı bir biçime sokarak yeniden imal etmişlerdir”*. Böylece baskın düzenin kurallarını ve tasavvurlarını reddetme ya da değiştirme yoluna gitmeden bunları kendi yerli gelenekleri kapsamında başka bir düzleme çekerek, bu düzlemde işleterek dönüşüme uğratmışlardır. Onları dışarıdan “sindirmeye, öğütmeye” çalışan sömürgecilik sistemi içerisinde, öteki olarak kalmayı başarmışlardır ve egemen düzeni bu biçimde kullanarak, reddetme imkânlarından ve araçlarından yoksun oldukları erkle oyun oynamışlardır (De Certeau, 2009: 46).

De Certeau'nun merkezi önermesi aslında, gündelik faaliyetlerinin çoğunun ‘taktiksel’ nitelikte olduğudur. Bu faaliyetler modern öncesi mitolojideki hileci gibi, kurnazlığı, manevraları, akıllı numaraları ve yanıltmaları içerir (Gardiner, 2016: 234). De Certeau'ya göre, bir tasavvurun ortaya çıkışı ve yayılışı bu tasavvuru uygulayacakların kullanım biçimleri üzerinde hiçbir biçimde belirleyici değildir. Dolayısıyla bu tasavvurların, üretici değil, uygulayıcı konumunda olan kullanıcılar tarafından hangi yönle saptırıldıklarını incelemek gerekmektedir. Bu durumda, algılayabileceğimiz sadece imgenin ilk üretimi ile bu üretimin kullanım süreçlerinin ardında gizlenen ikinci üretimi arasındaki ayırım ya da benzerlik olduğunu söyler. Çalışmasını bu ayırımı konumlandıran De Certeau, alınan, algılanan bir sözdağarcığı ve sözdizimiyle, kendine ait, özgün tümceler oluşturma sürecini araştırmasının kuramsal göndermesi olarak kabul eder. Zira dilbilimde, “dil ediminin”, “dil yetisi”

demek olmadığı kabul edildiği gibi konuşma edimi (ve bu kavramın getirdiği tüm sözcelem taktikleri) de dil biliyor olmaya indirgenemez. Sözcelem kuramının bakış açısından değerlendirildiğinde, bu incelemede öne çıkan konuşma edimidir; bu bakımdan sözceler, bir dil sistemi içerisinde işler ve bir dilin kullanıcılarının benimseme ya da yeniden-benimseme süreçleriyle ilgilidirler. De Certeau göre, sözceleme ediminin bu özelliğini yürümek, yemek yapmak gibi başka eylemlerde de bulmak mümkündür (De Certeau, 2009: 46-47).

De Certeau, gündelik hayatta tüketicilerin salt birer tüketici olmadığını, bu tüketimin aslında ikinci bir üretimi sakladığını, bu ikinci üretimin genellikle taktik biçiminde ortaya çıktığını anlatmaya çalışır. Ancak bu sadece bir tüketim değildir, tüketim hiçbir zaman “yeniden üretim” de değildir; üretim, üretilen şeyin aynen tekrarlanması değildir. Sunulan mal, hizmet, fikir, bilgi, silah hiçbir zaman tam olarak üreticilerin, pazarlamacıların, bilim insanlarının, kumandanların, kurumların öngördüğü gibi tüketilmemektedir. Tüketen birey, farklılaşmış tüketimiyle üretimi çarpıtır: onun tüketimi yeni ve “başka bir üretim”dir (De Certeau, 2009: 110). Tüketim “ikinci bir üretimi” gizler. Böylece De Certeau tüketicilerin kendilerine dayatılan sistemi yeni bir üretimle kendi çıkarlarına çevirip kendilerine özgü kurallara dönüştürüp dümenler ve oyunlar çevirerek manevralar yaptıklarını söyler (De Certeau, 2009: 47). Örneğin okuma eylemi sessiz bir üretimin tüm özelliklerini taşır (De Certeau, 2009: 57). Aslında okumak, dayatılan bir sistemde (bir kentin ya da bir süpermarketin kurmuş olduğu düzene benzer metin sisteminde) uzak bir yolculuğa çıkmaktır. Ancak bu üretim biçimi görünmezdir. Okur başkasının metnine, yeniden benimsemenin ve zevk almanın kurnazlıklarını dâhil eder. Metinlerden, bunların “kastettiklerinden” farklı bir şeyler çıkarır ve kendine ait bir kültürel üretim olan yeni anlamları üretir. Metinleri kaynaklarından koparır, metinlerden parçalar seçer ve bunları birbirleriyle birleştirir ve farkında olmadan metinlerin, sayısız anlam ifade edebilme kapasitelerini ortaya koydukları bir uzamda yaratıcılığını gösterir (De Certeau, 2009: 280-281). Tıpkı kiralık daire misali metni oturulan bir mekâna dönüştürür. Başkasına ait olan bir mekân, oradan geçmekte olan biri tarafından kiralanın, bir süre için sahiplenilen bir yere dönüşür. Dolayısıyla okuma okumak yaratıcı bir eylemdir, pasif olmayan bir “sanattır” ve bu sanat, metne ve hatta geleneğin içine sızdırılan bir yeniliktir (De Certeau, 2009: 58). Okuma etkinliği, tüketim

etkinliğinin sadece belli bir yönün ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, diğer tüketim türleri de sıradan insanın, farklı kullanım biçimleriyle yarattığı bir üretim olarak her eylemde kendini ortaya koyabilir (De Certeau, 2009: 278).

De Certeau'nun gündelik hayatı açıklamaya çalışırken kullandığı en önemli kavramsallaştırmalardan biri “strateji”dir. Strateji'den kastı, bir istek öznesi ile bir erk öznesinin belli bir “çevre”yle yalıtılmasıyla oluşan güç ilişkilerinin ölçülüp tartılmasıdır (De Certeau, 2009: 54). Bir istek ya da erk öznesinin (işletme, ordu, kent, bilimsel kurum) yalıtılabilir olduğu anda gerçekleştirebileceği oyun ya da hesaplaşmadır (ya da manipülasyondur) (De Certeau, 2009: 112). Strateji uygulaması, her şeyden önce belirli bir *aidiyet* olarak çerçevesi çizilen bir alanın varlığını gerektirir, bir mekânın varlığını önkabul olarak benimser. Bu alan ilişkilere belirgin bir biçimde dıştan bakabilecek bir idareyi mümkün kılan, bu idarenin zeminini oluşturan alandır. Politik, ekonomik ya da bilimsel akılcılık bu stratejik model üzerine kuruludur. Dolayısıyla De Certeau, gündelik hayatın her alanı ve her ilişki biçimine nüfuz eden erk öznenin düzenlemelerini stratejiler olarak tanımlamaktadır (De Certeau, 2009: 54). Belirli yazılı olmayan, kültürel ve sosyal ürünlerde varlığını sürdüren ve kavranabilen stratejiler, kalıcı uygulamalar ve düzenlemeler bütünü oluşturmuşlardır.

Burada kritik olan nokta, stratejinin sınırları çizilmiş bir mekân ve mülkiyetin varlığını kabul etmesidir (Ergin, 2018: 346). De Certeau, stratejilere kıyasla bir mülkiyetin var olmamasıyla nitelenen hesaplı eyleme ise “taktik” adını verir. Taktik mekân olarak sadece ötekinin mekânını kullanır. Bu nedenle yabancı bir gücün yasalarıyla düzenlenmiş haliyle kendisine dayatılan alanda kendi oyununu kurmak zorundadır. Hamle üstüne hamle yapar, ‘fırsatları’ değerlendirir ama kazançlarını depolayabileceği, mülklerini çoğaltabileceği ve çıkışları öngörebileceği bir üsse sahip değildir. Kazandıklarını saklayamadığı bu “mekânsızlık” ona hareketlilik sağlar ve kaçak avlandığı yerlerdir. Taktik, mekânsız olduğu için zamana bağımlıdır ve kendi çıkarına kullanabileceği olasılıkları yakalamak için sürekli tetiktedir. En beklenmedik yerde ortaya çıkıverme olanağına sahiptir. Kısacası kurnazlıktır. De Certeau'ya kurnazlık zayıfın harcıdır ve genelde sadece kurnazlık zayıfın son çaresidir. “Stratejik yönetime maruz kalan güçler ne kadar zayıf olurlarsa, uygulayacakları yöntem de o kadar kurnazlığa yatkın olur, yani o kadar taktiğe dönüşür” (De Certeau, 2009: 113-

114). Bu nedenle taktik aslında “en zayıf konumu en güçlü kılmaktır” (De Certeau, 2009: 115).

De Certeau'nun gündelik hayatın merkezine koyduğu sıradan insan aynı zamanda zayıf olan kimsedir. Zayıf olan, kendisine yabancı, kendinden olmayan güçlerden çıkar sağlamak için hep çabalayandır. Zayıf olan, birbirinden ayrışık olan öğeleri bir araya getirerek, elverişli anlar yaratır ve bu güçlerden gerekli çıkarı sağlamaya çalışır. Örneğin süpermarket alışverişinde bir ev kadını, birbirinden ayrışık ve hareketli öğeleri bir araya getirmeye çalışır, dondurulmuş gıdaları, misafirlerinin damak tadı, iştahı ve zevkleriyle karşılaştırır, ucuz ürünleri ve bunların evinde bulunan malzemelerle olası kombinasyonlarını düşünür. Farklı öğelerin bir araya getirilerek düşünsel olarak sentezlenmeleri bir karar alış, bir eylem hatta bir “fırsat” yakalama biçiminde gerçekleşir (De Certeau, 2009: 55). Dolayısıyla De Certeau'nun taktik adını verdiği eylem türü, sıradan bireyin gündelik yaşam içerisinde gerçekleştirmiş olduğu operasyonel tavırların tümü, güçsüz olanın ürettiği eyleme biçimleridir. Sıradan insana özgü bir eylem türü olan “taktikler” aslında apaçık bir üretim şeklidir (Kırış, 2019: 137).

De Certeau'ya göre okumak, konuşmak, dolaşmak, pazara gitmek ya da yemek yapmak gibi birçok uygulama, tutum ve alışkanlık, gündelik hayat içerisindeki taktiklerdir. Ve ‘eylem, uygulama ve üretim tarzlarının’ büyük bir bölümü de taktiktir: “Zayıf olanın”, “güçlü olana” (erk sahipleri, hastalık, şiddet ya da bir düzenin uyguladığı şiddet vb.) karşı başarıları, dolap, oyun ve dümen çevirme sanatı, “avcılara” özel hileler, tuzaklar, el çabukluğu, çok biçimli simülasyonlar (öykünmeler), mücadeleci oldukları kadar şairane, sevinçli, neşeli bulgular, hepsi taktiktir. Taktikler bize, aklın, günlük mücadelelerden ve bu mücadelelere eklenen zevklerden ayrı düşünülmeceğini gösterirler. Bu operasyonel performanslar, çok eskilere dayanan bir bilgiyi gerektirir. Bu noktada De Certeau bu kavramı betimlemek için Antik Yunanca'da kurnazlık anlamına gelen *metis* kavramını kullanmaktadır (De Certeau, 2009: 55).

“... Metis, bir uygulama içerisine gizlenmiş durumda bulunan ve “önsezi, keskin zekâ, öngörü, kıvrak zekâ, aldatmaca, iş bilirlilik, dikkat, uygun fırsatı bulma becerisi, çeşitli maharetler, uzun bir sürede edinilen tecrübeler” gibi yeteneklerin birbirini tamamladığı bir çeşit zekâdır. Yunan düşüncesinin kendisiyle ilgili oluşturduğu imgeden (ve de kuramdan) yoksun olmasına karşın, Hellenizmi bir uçtan bir uca olağanüstü bir "istikrarla" kateden metis, güncel

taktiklere yakın durur. Bu yakınlığı da "el maharetleri, yetenekleri ve stratejileriyle" ve beceriden kurnazlığa kadar içinde barındırdığı tüm tutum ve davranışların çeşitliliğiyle sağlar" (De Certeau, 2009:172-173).

Tüm bu kurnazlık, manevra, düzenbazlık ve dolap çevirme yeteneklerini içeren metis, De Certeau'a göre, sıradan insanının kendi lehine geliştirdiği pratiklerin ardında bulunan bir beceridir. Bu beceri ise belirli düzeyde sıradan insanın sahip olması gereken bir durumdur. Çünkü gündelik hayatın her anında insanın kendi lehine çevirmesi gereken fırsatlar ve bu fırsatları değerlendirmeyi bilecek bir düşünsel bilgi ve beceriye ihtiyaç vardır. İşte bu beceri sıradan insanın taktikler geliştirmesine olanak sağlamaktadır (Gökalp Yılmaz, 2018: 26).

Taktikler, gündelik hayat içinde, sıradan olan insanın bir yandan kendini yeniden yaratma biçimidir. Gündelik hayat birçok fırsatı ve kurnazlık biçimlerini barındırmaktadır ve gündelik hayat, düzenbazlık yapmak, dolap çevirmek yani işini kendince yürütmek için herkese binlerce yol yardım sunar (De Certeau, 2009: 44). Günlük uygulamalar, taktik türünden üretimler olarak tüketicilerin günlük alışkanlık, tutum ve uygulamaları üzerinde geliştirilebilecek birkaç düşünce tarzını ortaya koyabilmekten ibarettir.

"Bir mekânda oturmak, dolaşmak, konuşmak, okumak, alışveriş yapmak ya da yemek yapmak, tüm bu etkinlikler, kurnazlıkların ve taktiklerden doğan sürprizlerin genel özelliklerini ortaya koyarlar: "Güçlü" tarafından kurulan düzende "zayıfın" çevirdiği dolaplar, ötekinin alanında gerçekleştirilen hamle sanatı, avcılarının püf noktaları, manevraya dayalı, çokyüzlü hareketlilikler, coşku uyandıran, mücadeleciler ve savaşçı buluntular" (De Certeau, 2009: 117).

De Certeau'ya göre, taktikler zamansız çağları aşan bir sürekliliğe ve kalıcılığa sahiptirler, toplumsal pratiklerle tekrarlanırlar ve aktarılırlar. Belli bir zamana ait olmayan, tarih öncesinden bugüne uzanan akıl oyunları gibi, bazı balıkların ya da bazı bitkilerin var olmak için büyük bir maharetle uyguladıkları simülasyonlar, hamleler ve oyunlarla benzerlik gösterirler. Prosedürleri ise okyanusların en dibinden megakentlerin sokaklarına uzanan dilsiz bir belleğin devamını sağlar (De Certeau, 2009: 117-118). Taktikler yerel dengelerin ufalanması, parçalanması sonucu daha da çoğalmıştır. Çünkü artık taktikler, belirli bir toplumun içinde sabitlenmeden yörüngelerinden çıkıp dolaşıma girmektedir. Dolaştıkları sistem, fazlasıyla geniş boyutlara sahip olduğu için taktikleri ve tüketicileri tanımlamak, sabitlemek mümkün değildir; ancak bu sistem, fazlasıyla bölümlenmiş, sınıflanmış olduğu için de bunların kaçıp gitmesine, sınırları aşmalarına olanak vermemektedir (De Certeau, 2009: 118).

Aslınsa taktikler gündelik pratiklere dayanan bir toplumsal hafıza ve birikim olarak değerlendirilmektedir. Bütün karmaşıklığıyla, ancak bütün birikimiyle ve yılların, yüzyılların hafızasıyla gündelik yaşamın kendisidir (Ergin, 2018: 347). Taktikler birçok sıradan eylem de görünmeyen ve fakat mücadele alanının ürünleri olarak sürekli bir şekilde var olmaktadır. Bu süreklilik ve kalıcılık, De Certeau'ya göre tekrarlarla sağlanır ve bu inanmanın asgari koşuludur. Uzun yıllara yayılan bu pratikler inanmanın sürekliliğini ve zeminini hazırlar. Ancak günümüzde o kadar çok inanılacak referans vardır ki, ortaya çıkan sonuç adeta bir “inanma krizi”dir. Bu yüzden taktikler çok daha savruk; çok daha uçuşkan bir şekilde birbirleriyle eklenip, ayrışır; başkalarıyla “operasyonel kombinasyonlar” halinde yeniden bir araya gelip, gündelik hayatı sürekli olarak yeniden “icad ederler” (Deniz ve Kentel, 2016: 755).

Sürekli bir tüketme ve üretme hali, gündelik hayat içerisinde sayısız, anonim ve görünmez biçimde bulunmaktadır. Tüketim bir üretim biçimi olarak, kendine özgü kurnazlıklara sahiptir, fırsatlara göre parçalanıp ufalanır, kaçak avlandığı yerler vardır, gizli kapalıdır ama sürekli mırıltılar çıkarır. Sonuç olarak bu üretim neredeyse hiç görünmez çünkü kendisini, kendine ait ürünlerle gösteremez; kendisini ancak kendisine dayatılanları kullanma sanatıyla ifade edebilir (De Certeau, 2009: 106). Tüketici, özümlediği basın ya da ticari ürünlerine göre tanımlanamaz ya da nitelendirilemez. Tüketici ile (bunları kullandı) ve bu ürünler arasında (tüketiciye dayatılan “düzenin” göndermeleridir) bu tüketicinin bu ürünleri kullanımından kaynaklanan az ya da çok derin bir uçurum bulunmaktadır (De Certeau, 2009: 107-108). De Certeau'ya göre farklı kullanımlar, farklı tüketim biçimlerini meydana getirmektedir. Her bir bireyin farklı şekillerde kullandığı her şey, yeni bir tüketim ve yeniden bir direniş alanı olmaktadır. Herhangi bir sözcüğün farklı bir biçimde kullanımı, ya da televizyondaki bir programın seyredilmesi bile farklı tüketim biçimlerini oluşturmaktadır.

De Certeau'ya göre, bireyin günlük operasyonları, bir sistemle ya da bir düzenle kurdukları ilişkiler bağlamında değil, güç ilişkileri bağlamında da tanımlanabilmektedir. Bu ilişkiler ise, bu operasyonların dâhil oldukları ve bunların yararlanabilecekleri koşulları sınırlandıran, çerçeveselendiren ağlardır. Bu noktada De Certeau, savaşılimi'ne gönderme yaparak söz konusu operasyonlarla güçlü ile zayıf arasındaki mücadeleyi ya da çeşitli oyunları değil, zayıfın olanağı dâhilinde kalan

“eylemleri” kastettiğini söyler (De Certeau, 2009: 109). Taktik, erk sahip olanların stratejisine karşı, zayıfın sanatıdır. Bu *erk, bilginin öncülüdür*. Bilginin oluşmasını erk sağlar ve bu bilginin özelliklerini yönlendiren de bu erktir. Kendine ait bir yeri olmayan, bütüncül bir görüşe sahip olmayan, kör ama zeki ve çevik olan, zamanın rastlantılarıyla yönlendirilen taktik ise *erkin yokluğuyla* tanımlanır. Oysa strateji, erkin varlığının önkabulüyle hareket eder. “Stratejilerin özel bir bilgi tipi olduğunu kabul etmek daha doğru bir yaklaşımdır. Bu bilgi, erki, kendine ait bir mekân edinmesi için destekleyen ve bu seçimi belirleyen bilgidir” (De Certeau, 2009: 113).

Stratejiler, mekân ilişkilerini öne çıkarırlar. Taktikler ise mekâna sızan ve mekânın ötesindeki alışkanlık, tutum ve uygulamalardır. Zaman kavramına ve olgusuna verdikleri kararlılık ve direnç özelliğiyle değerlendirilen prosedürlerdir. Stratejilere karşı geliştirilen mevkisiz direnişler taktikleri oluştururlar. Taktikler kendilerine özgü ölçütlere göre geniş üretim bütünlerinden parça seçer ve buna uygun hikâyeler oluştururlar. Bu apaçık yeni bir üretimdir (Certeau, 2009:111). Örneğin De Certeau’ya göre, uzmanların planladığı kent, sıradan insanları dâhil etmeyen, uyulması gereken kurallar bütünüdür; bir stratejidir ama aynı zamanda sıradan insanların, yayaların da kendi taktiklerini kullandıkları bir taktik alanıdır (Ergin, 2018: 348). Kent mekânı ile yürüme eylemi arasında kurduğu ilişkide De Certeau’ya göre yürümek mekânın ötesinde, mekândan yoksun ve yok olmanın ve ayrıca kendi aidiyetinin peşinde olmanın belirsiz operasyonudur. Kenti çoğaltan ve bir araya getiren amaçsız gezinti, kenti mekândan yoksun olmanın büyük toplumsal deneyimine dönüştürür (De Certeau, 2009: 200-201). Yürüyen kimse, olasılık ve yasaklamaların yerlerini değiştirir, seçimler yaparak kestirme yol gibi yürüyüşün türevleri ya da doğaçlamalarından yola çıkarak başkalarını icat eder. Yürüyen kişi seçen, seçim yapan kişidir. Hatta bazı göstergeleri mevcut kullanımlarının dışına kaydırıp kullanandır (De Certeau, 2009: 194-195). Dolayısıyla, De Certeau’ya göre, yürüyen bireylerin her birinin yarattığı kullanımlardan kaynaklanan yeni “üretimler” söz konusudur. Sıradan birey, yürüyüşü olduğu sokaklarda düzenlemelere kendince alternatifler üreterek taktikler yaratır ve stratejileri dönüştürür (Ergin, 2018: 350).

Benzere şekilde Certeau’nun gündelik hayatı çözümleme biçimi içerisinde ele aldığı en önemli pratiklerden biri olan yemek yapma pratikleri Giard tarafından ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Luce Giard, kaleme aldığı “beslenme sanatları”nda,

genelde kadınların yemek yapma işini üstlendiği Fransa’da en basit, en gerekli ama zekâ ve hayal gücü gerektirmeyen ve en küçümsenen işler olarak görülen günlük yemek yapma işinin kadınlar üstündeki yükümlülüğünü ve yemeğin hazırlanmasında kadınların ayrıcalıklı rolünü anlatmıştır (Giard, 2015: 183-184). Yemek yapmak basit olduğu kadar mütevazı, devamlılık gerektiren, zamanda ve mekânda sürekli bir şekilde tekrarlanan, ötekiyle olduğu kadar insanın kendisiyle de ilişkilerinin özü olan, bireysel olduğu kadar ailenin de hikâyesini ve anılarını oluşturan, iç içe geçmiş etkinliğin/pratiğin aracı olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte bu basit eylemin, çoklu bir bellek ve kurnazlıklar konusunda yaratıcı bir ustalık gerektirdiği belirtilmiştir. “Mutfağa girmek, sıradan işleri çekip çevirmek, zekâyı çalıştırır; bu ince, nüanslarla dolu, hızlı çözüm üreten bir zekâ, kısacası *çok sıradan bir zekâ*’dır” (Giard, 2015: 190-191).

Yemek yapma ile ilgili alışkanlık, tutum ve pratikler hiç bitmek bilmeyen, tekrar eden zorunlu eylem kesitlerini anlatmak için içerisi (mutfak) ve dışarısı (pazar, market, fırın, kasap) arasında bedensel olduğu kadar zihinsel –ne yapılacağını bilmek, her zaman yapılacak şeyi düşünmek, düzenlemek, karar vermek, öngörmek, hatırlamak, uyarlamak, değiştirmek, keşfetmek, birleştirmek, beğeni ve hoşnutsuzlukları hesaba katmak, parayı hesaplamak, bütçeyi geçmemek, fiyat, hazırlama kolaylığı ve lezzet açısından en iyi olanı değerlendirmek- bir etkinliktir. Bu nedenle her kadının kendi repertuarını oluşturduğu yemek yapma, zorunlulukların ve keyfiliklerin birbirine karıştığı, taktiklerin keşfedildiği, kestirme yollara gidildiği, eylem uygulama ve üretim tarzlarının bireyselleştiği sürekli değişen bir karışıma dayanmaktadır. Zira bedensel ve zihinsel işlemler çerçevesinde kendi başına yapılan bir keşfin artık sadece vesilesi olan tarif önemini kaybetmektedir. Yemek konusunda deneyimli, tamı tamına aynı tarifi uygulayan iki kadın, kişisel el becerisi ve işin püf noktalarıyla farklı sonuçlar elde edecektir (Giard, 2015: 238-240).

Son olarak, De Certeau’nun kuramını oluştururken Bourdieu’nün kavramları ile de yakın etkileşim içerisinde. De Certeau çalışmasının “Bilgin Cesaret: Bourdieu” başlıklı bölümünde, Bourdieu’cü anlamda “strateji” olarak tanımlanan toplumsal uygulamaları (pratikleri) ele almaktadır. De Certeau’ya göre, strateji teriminin kullanımını yine de çok sınırlı değildir. Ancak burada “stratejik bir niyet”, olası pek çok seçenek arasından yapılan bir seçim söz konusu değildir; daha iyi bir bilgiyle edinilmiş

düzeltilici bir girişim, dolayısıyla “en ufak bir hesaplama” ve öngörü yoktur. Sadece geçmişin bir yinelemesi olarak “önceden sezilen bir dünya” vardır. Sonuç olarak, “özneler tam olarak ne yaptıklarını bilmedikleri için, yaptıklarının, sandıklarından daha büyük bir anlamı vardır; Bilgin Cehalet yani kendisinin farkında olmayan maharet” (De Certeau, 2009: 141- 142). Bu maharet, De Certeau’nun kendi kuramında tartıştığı kurnazlık, düzen ve dolap çevirmeye ilişkin taktiksel beceriye benzese de, en yalın haliyle, öznelerin pratiklerinde yer alan ama amaçlanmamış niyetlerle ve taşıdıkları ama taşıdıklarının farkında olmadıkları daha derin toplumsal anlamların ifadesi olarak tartışılmaktadır (Gökalp Yılmaz, 2018: 46). Böylece, mekân olgusuyla idare edilen, bilgin ama bilinçsiz bu “stratejilerle” geri dönüş yapmış olur (De Certeau, 2009: 142).

Sonuç olarak De Certeau gündelik olanı, üzerinde türlü taktikler geliştirilip sahnelendiği bir zemin olarak kavramsallaştırır ve hemen hemen her yerde gündelik hayatın izlerini sürer. De Certeau’nun tüm bu geniş irdeleme alanıyla anlamaya ve anlaşılır kılmaya çalıştığı şey, gündelik olanın düzeneklerine ilişkin bütüncül bir şema oluşturmaktadır. Sıradan insanların gündelik hayat içerisinde taktiklerle küçük boşluklardan yararlanarak elde ettikleri küçük zaferlere odaklanmaktadır (Köse, 2018: 313). Dolayısıyla De Certeau’ya göre, gündelik hayatta her bir sıradan insan, taktiklerle aslında tamamen özgür ve bağımsız bir biçimde mücadelede bulunmaktadır. Zira bireyler operasyonları vasıtasıyla -en zayıf oldukları anda dahi- kendilerine dayatılan stratejiyi tüketirken ikincil bir üretimi gerçekleştirmektedir. Bu nedenle, toplumsal hayatta en sıradan görünen eylemler ve uygulamalar bile aslında “farklılıklarla kuşatılmış taktik alanlarıdır

BEŞİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA VERİLERİNİN ANALİZİ

Çorum² ilinde yalnız yaşayan yaşlı kadınların gündelik hayat deneyimlerini ve geliştirdikleri farklı başa çıkma stratejilerini ele alan araştırmanın bu bölümünde ilk olarak derinlemesine görüşme yapılan yaşlı (65 yaş ve üzeri) kadınların sosyo-demografik özellikleri sunulmaktadır. Çalışmaya dâhil olan kadınların yaş, medeni durum, eğitim, meslek, aylık gelir, sosyal güvenlik, barınma ve mülkiyet durumları üzerine genel bilgiler verilmiştir. Ardından araştırmanın nitel verilerinin analizine geçilmiş ve alan araştırması sonucu elde edilen veriler betimsel analiz tekniği kullanılarak 9 tema halinde analiz edilmiştir. Bu bağlamda *evliliğe bakış, yalnız yaşama, gündelik ihtiyaçlar ve işler, boş vakit, aile ilişkileri, komşuluk ve akraba ilişkileri, sağlık durumu ve hastalıklar, konut ve güvenlik, yaşlılığa bakış ve gelecek beklentisi* temaları oluşturulmuştur. Bu temalar doğrultusunda “*Yalnız Yaşama Deneyimi*”, “*Gündelik Hayat Pratikleri*”, “*Sosyal İlişkiler*”, “*Sağlık Durumu ve Hastalıklar*”, “*Konut ve Güvenlik*”, “*Yaşlılığa Bakış ve Gelecek Beklentisi*” olarak belirlenen ana başlıklar altında alan araştırmasının verileri literatür eşliğinde yorumlanarak sunulmuştur.

---

² Çorum, Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde yer alan bir ildir. 04 Şubat 2021 TÜİK verilerine göre Çorum ili nüfusu: 530.126'dır. Bu nüfusun %75,1'i şehirlerde yaşamaktadır. İlin yüzölçümü 12.428 km²'dir. Merkez ilçeye beraber 14 İlçe, 16 belediye, bu belediyelerde 126 mahalle, ayrıca 759 köy bulunmaktadır. Çorum ili, leblebisi ile tanınmaktadır. İlde toprak ve makine endüstrisi oldukça gelişmiştir. Osmancık ilçesinde pirinç üretimi etkin bir şekilde yapılmaktadır. Şehirde karasal iklim özellikleri görülmektedir. Ekonomisi; tarım, hayvancılık, sanayi ve ticarete dayanmaktadır. Ayrıca Çorum, tarihi devirlerin en başından beri çeşitli kültürlerle ev sahipliği yapmış, değişik kültür ürünlerini ve tarihi mirası bünyesinde barındıran bir ildir. Anadolu'da ilk organize devleti kuran Hititler'in başkenti Hattuşaş Çorum ilindedir. Hattuşaş UNESCO tarafından Dünya Kültür Mirası Listesine alınmış ülkemizdeki 16 değerden biridir. Müze olarak; Alacahöyük, Boğazköy ve Çorum müzeleri görülmeye değer tarihi yerlerdir. İlave olarak Hattuşaş ören yeri de açık müze olarak ziyaretçileri ağırlamaktadır (Vikipedi, 2022; TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022).

5.1. YAŞLI KADINLARIN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Tablo 1: Yaşlı Kadınların Genel Profili

G	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Meslek	Gelir Durumu	Sosyal Güvence
1	76	Dul	İlkokul	Ev hanımı	2.500 TL	SSK ve BAĞ-KUR
2	73	Dul	Okuma yazma bilmiyor	Ev hanımı	4.000 TL	SSK
3	70	Bekâr	Ortaokul	Ebe	2.500 TL	Emekli Sandığı
4	65	Dul	İlkokul	Ev hanımı	2.000 TL	SSK
5	66	Boşanmak üzere	Okuma yazma bilmiyor	Ev hanımı	750 TL	Yeşil kart
6	76	Dul	Okuma yazma bilmiyor	Ev hanımı	1.850 TL	SSK
7	71	Dul	İlkokul	Ev hanımı	2.400 TL	Emekli Sandığı
8	70	Dul	Okuma yazma bilmiyor	Ev hanımı	2.000 TL	Emekli Sandığı
9	81	Dul	Okuma yazma bilmiyor	Ev hanımı	2.250 TL	Emekli Sandığı
10	65	Dul	Okuma yazma bilmiyor	Ev hanımı	1.800 TL	SSK
11	79	Dul	Okuma yazma bilmiyor	Ev hanımı	2.000 TL	SSK
12	72	Dul	Okuma yazma bilmiyor	Ev hanımı	1.600 TL	BAĞ-KUR
13	75	Dul	Okuma yazma bilmiyor	Ev hanımı	1.800 TL	SSK
14	71	Dul	Okuma yazma biliyor	Ev hanımı	2.000 TL	SSK
15	76	Dul	İlkokul	Ev hanımı	1.500 TL	SSK
16	67	Dul	İlkokul	Ev hanımı	4.200 TL	SSK
17	87	Dul	Okuma yazma biliyor	Ev hanımı	1.800 TL	SSK
18	83	Dul	İlkokul	Ev hanımı	1.600 TL	SSK
19	73	Dul	Okuma yazma bilmiyor	Ev hanımı	1.500 TL	SSK
20	76	Dul	Okuma yazma bilmiyor	Ev hanımı	1.500 TL	SSK
21	78	Dul	Okuma yazma biliyor	Ev hanımı	2.000 TL	SSK
22	76	Dul	İlkokul	Ev hanımı	1.800 TL	SSK
23	66	Dul	İlkokul	Ev hanımı	7.000 TL	BAĞ-KUR

5.1.1. Yaş ve Medeni Durum

Yalnız yaşayan yaşlı kadınların gündelik hayat deneyimlerini konu edinen bu çalışmada görüşme yapılan yaşlı kadınların toplam sayısı 23'tür. Araştırmamızda belirli yaş grubu göz önünde bulundurulduğunda görüşme yapılan kadınlar 65 yaş ve üstü yaş grubundan oluşmaktadır. Bu doğrultuda görüşülen yaşlı kadınların yaş aralığı 65-87 şeklindedir. Yaşlı kadınların yaş ortalaması ise 70'tir. Yaşlılık döneminin kronolojik temelde kategorize edilen yaş dağılımları dikkate alındığında; kadınların 12 tanesinin “genç yaşlılık” (65-74 yaş), 10 tanesinin “orta yaşlılık” (75-84 yaş) ve 1 tanesinin de “ileri yaşlılık” (85 yaş ve üzeri) kategorisinde yer aldığı tespit edilmiştir.

Görüşülenlerin medeni durumlarına bakıldığında 21'inin dul, 1'inin bekâr ve 1'inin de boşanmak üzere olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kadınların büyük çoğunluğu (21 görüşülen) evlenmiş ancak eşleri vefat etmiş durumdadır. Kadınların erkeklere göre yaşam süresinin uzun olması yaşlılıkta kadınların dul kalma ihtimallerini de artırmaktadır. Erkeğin ortalama yaşam beklentisinin daha kısa olması, yaşlı nüfusta bilhassa dul yaşlı kadınların çoğalmasının temel nedeni olmaktadır. Bu durum görüşülen yaşlı kadınların genellikle dulluktan ötürü yalnız yaşadığını ortaya koymaktadır.

5.1.2. Eğitim ve Meslek Durumu

Görüşülenlerin eğitim durumlarına bakıldığında; 11'i okuma yazma bilmediği, 3'ünün okuma yazma bildiği, 8'inin ilkokul ve 1'inin ortaokul mezunu olduğu görülmektedir. Görüşülenlerin çoğunun okuryazar olmadığı ve eğitim düzeylerinin oldukça düşük olduğu gözlemlenmektedir.

Yaşlı kadınların meslek durumlarına bakıldığında; 22'sinin ev hanımı olduğu ve 1'inin mesleğinin ebe olduğu görülmektedir. Bu durum görüşülen yaşlı kadınların çalışma hayatı dışında bir yaşam sürdürmeleri nedeniyle genellikle ev hanımı olduklarını göstermektedir. Ancak yaşlı kadınların gelir durumuna bakıldığında yeterli maddi olanaklara sahip oldukları için ev kadınlığını tercih ettikleri söylenememektedir. Zira yaşlı kadınların çoğunlukla eşlerine ekonomik açıdan bağımlı oldukları görülmektedir. Türkiye'de kadınların işgücüne katılımlarını etkileyen faktörlerin çoğunlukla sosyal, kültürel ve geleneksel bir karakter taşıdığı ifade

edilmektedir. Toplumumuzda kadınların eğitim düzeylerinin düşük olması, kültürel alışkanlıklar ve gelenekler, ev işleri ve çocuk bakımını üstlendikleri ücretsiz aile işçiliği, kırdan kente göç ve işgücü piyasasında karşı karşıya kaldıkları ayrımcılık nedeniyle işgücüne katılım oranlarının oldukça düşük olduğu söylenebilmektedir (Kılıç vd., 2015: 46).

5.1.3. Gelir Durumu ve Sosyal Güvenlik

Yalnız yaşayan yaşlı kadınların gelir durumları incelendiğinde çoğunluğunun düzenli bir gelire sahip olduğu görülmektedir. Düzenli geliri sahip olan yaşlı kadınların 19'u eşinden kalan emekli aylığı ile geçimini sağlarken, 3'ü hem eşinden kalan emekli aylığı hem de kendi emekli aylığı ile geçimini temin etmektedir. Herhangi bir geliri olmayan 1 yaşlı kadın ise 65 yaş aylığı aldığı ve bu gelire geçindiğini ifade etmiştir. Yaşlılıkta emekli maaşı alanlar genellikle erkekler olup bu durum kadının aleyhine olmaktadır. Kadınların büyük bir çoğunluğu emekli maaşına sahip olmadığı için eşleri vefat edip dul kaldıklarında eşlerinin emekli maaşı ile geçimini sağlamaktadır. Zira Türkiye'de yaşlı bireyler çeşitli nedenlerden dolayı emekli olmasalar bile sosyal güvenlik yasaları doğrultusunda ölen eşlerinin emeklilik maaşından yararlanabilmektedirler. Ancak bu durum eşlerinin vefatından sonra maaşta belli bir kesintiye gidilmesinden kaynaklı emekli maaşlarında azalma meydana getirmektedir. Kadınların ortalama yaşam beklentisinin daha uzun olduğu göz önünde bulundurulduğunda ise yaşlı kadınların çoğunluğunun uzun süre eşlerinin eksilen emekli maaşları ile hayatlarını devam ettirdikleri söylenebilir.

Görüşülen 9 yaşlı kadının düzenli gelirlerinin yanı sıra ayrıca kira/dükkân gibi gelirlerle ya da çocuklarından aldıkları yardımlarla geçimini sağladıkları görülmüştür. Yaşlı kadınların herhangi bir kurumdan nakdi yardım almadıkları sadece 2'sinin ramazan ayında muhtardan gıda yardımı aldığı ve 1'inin de üç ayda bir belediyeden gıda yardımı aldığı tespit edilmiştir.

Yaşlı kadınların aylık gelirleri incelendiğinde çoğunlukla asgari ücretin³ altında bir gelire geçimlerini temin ettikleri görülmektedir. Görüşülen yaşlı kadınlardan 1'i

---

³ 2021 yılı için net asgari ücret 2.825,90 TL olarak belirlenmiş durumdadır (T.C Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2021).

65 yaş aylığı alması nedeniyle 750 TL aylık geliri olduğunu belirtirken, 10'u 1.000-1.800 TL arası bir gelire, 9'u 2.000-2500 TL arası bir gelire ve son olarak 1'i 4.200 TL, 1'i 4.000 TL ve 1'i de 7.000 TL aylık gelir ile geçimini sağladığını belirtmiştir.

Sosyal güvencesi olan yaşlı kadınların 16'sının SSK, 1'inin Yeşil Kart, 4'ünün Emeklilik Sandığı, 2'sinin de BAĞ-KUR'dan yararlandıkları tespit edilmiştir. Yaşlı kadınların çoğunluğunun yine eşlerinin sosyal güvencelerinden yararlandığı görülmektedir.

5.1.4. Barınma ve Mülkiyet Durumu

Oturulan evin sahiplik durumuna bakıldığında yaşlı kadınların 13'ü kendine ait bir evde, 5'inin oğluna ya da kızına ait bir evde, 5'inin de kirada oturduğu görülmektedir. Kirada oturan yaşlı kadınlardan 1'i ise kendisine ait başka bir muhitte evi olmasına rağmen çocuğu ile aynı mahallede yaşamak istemesi nedeniyle kiraya çıktığını söylemiştir. Böylece yaşlı kadın ev kirasından aldığı ücret ile kendi kirasını ödemektedir. Dolayısıyla görüşülen yaşlı kadınların çoğunlukla kendilerine ya da çocuklarına ait bir evde oturdukları görülmektedir. Yaşlı kadınların kendilerine ait evleri olması nedeniyle çoğunlukla (19 görüşülen) barınma sorunu yaşamadıkları söylenebilir.

Görüşülen yaşlı kadınların mülk sahipliğine bakıldığında 9 yaşlı kadın mal varlığı olarak sadece evinin olduğunu söylerken, 6 yaşlı kadın çeşitli mal varlıklarının bulunduğunu belirtmiştir. Çeşitli mal varlığı bulunan bu görüşülenlerden; 1'i üç evi ve bahçesi olduğunu, 1'i bir evi ve bir de kız kardeşiyle beraber bir ev hissesi olduğunu, 1'i köyde ve merkezde olmak üzere iki evi, bağı ve bahçesi olduğunu, 1'i sadece bağ evi olduğunu, 1'i iki evi olduğunu, 1'i üç evi ve dükkânı olduğunu söylemiştir. 8 yaşlı kadın ise hiçbir mal varlığının olmadığını belirtmiştir. Kendilerine ait mal varlığı olmayan yaşlı kadınların çoğunluğu bu durumu özellikle "*Allah'a bir can borcum var hiçbir şeyim yok*" sözleriyle dile getirmiştir. Dolayısıyla örneklem grubunu oluşturan yaşlı kadınların 15'i kendilerine ait özel bir mülkiyete sahipken, 8'inin mülkiyet sahipliği olmadığı görülmektedir.

5.2. YALNIZ YAŞAMA DENEYİMİ

5.2.1. Evliliğe Bakış: “*Olmaz Bu Yaştan Sonra*”

Yaşlı kadınların yalnız yaşamalarının en temel nedenlerinden biri yeni bir evliliğe bakış açıları olduğu söylenebilir. Toplumsal yaşam içerisinde evli olmak genel bir eğilimken, yaşlılıkla birlikte kadınların evli kalma olasılığı azalmaktadır. Nitekim yaşlı kadın nüfusun yalnız yaşamasının en büyük sebebi, hiç evlenmeme veya boşanmadan çok, dulluk durumudur (Tufan, 2003: 54). Genellikle kadınlar yaşça kendilerinden daha büyük erkeklerle evlendikleri ve erkeklerden uzun yaşadıkları için eşleri kendilerinden daha önce ölmekte ve dul kalmaktadır. Dul kalan yaşlı kadınların yeniden evlenme ihtimalleri ise çok daha düşük olmaktadır (Canatan, 2008: 352). Görüşme gerçekleştirilen 65 yaş ve üstü yaşlı kadının 21’inin dul olduğu ve dullukta geçirdikleri yılların uzun olduğu görülmektedir. Yaşlı kadınların yalnız yaşama süreleri -hiç evlenmeme, dul kalma yaşı, boşanma ve çocukların evden ayrılmasına göre- değişkenlik göstermekle birlikte ortalama yalnız yaşama süresi 16 yıldır. Görüşülenler arasında yalnız yaşama süresinin en fazla 48 yıl olduğu görülmüştür.

Yaşlı kadınların eşleri vefat ettikten ya da boşandıktan sonra yeniden evlenmeyi düşünmedikleri görülmektedir. Yaşlı kadınların yeniden evlilik üzerine olumlu bir fikre sahip olmamalarının önemli bir nedeni, toplum içerisinde kadınların evlenmesine karşı olan ataerkil kabuller ve kültürel kalıplardır. Hatta yeniden evlilik yaşlı kadınlar için, konuşulması bile uygun olmayan bir olgu olarak görülmekte ya da toplumsal olarak böyle uygun görüldüğü için bu şekilde ifade edilmektedir. Gaziantep’te yapılan bir çalışmada yaşlı kadınların yeniden evlilik üzerine olumsuz fikirlerinin geleneksel toplumsal yapı ile ilişkili olduğu ortaya konmuştur (Sever, 2018: 103). Görüşülen yaşlı kadınlardan 70 yaşında 20 yıldır yalnız yaşayan G8’in yeniden evlenme konusunda düşüncelerini,

“aman gülüm etme dur dağlara taşlara, yok gülüm yok yok evlenenlerde bizinkilerin yanına gitsinler ölsünler, insana yakışır mı öyle şey olmaz bizim şeyimizde” diyerek ifade etmesi, 81 yaşında 8 yıldır yalnız yaşayan G9’un ise

“*vuh amanın kızım sus, ağzından yeller alsın*” diye tepki göstererek “*yavrum altı dene bebeğe ben yüzüstü vuruyum da nasıl gidiyim, yok kızım öyle deme ne dersin de*” şeklinde ifade etmesi bu durumu destekler niteliktedir.

Kadınların yeniden evlenmesine toplumun olumlu bakmamasının bir yansıması olarak aile üyelerinin yeniden evlenmeye yönelik tutumları yaşlı kadınlar için bir diğer engeldir. Çocukların özellikle annelerinin evlenmesine karşı olumsuz tutumu yaşlı kadınların evliliğe yaklaşımını etkilemektedir. İran’da yapılan bir araştırmada dul yaşlı kadınların yeniden evlenmemesinde toplumun norm ve değerleri ve çocukların ebeveynlerinin yeniden evlenmesine karşı olumsuz tutumları gibi belirli sosyo-kültürel engellerin olduğu görülmüştür (Osmani vd., 2018: 63- 65). Çalışmamızda da 9 numaralı görüşülenin ifade ettiği gibi, bazı yaşlı kadınların çocukları uygun bulmadığı için yeniden evlenmeyi düşünmedikleri görülmektedir. Yaşlı kadınlar evlenme durumunda çocuklarının kendilerine yüz çevirmesi ve çocukları tarafından dışlanma korkusu yaşamaktadır. Bu durum özellikle erkek çocuklardan çekinme olarak karşımıza çıkmaktadır. Annesinin evlenmesini istemeyen erkek çocukların ise annelerinin ihtiyaçlarını karşıladığı görülmektedir.

“*Önceden çocuklarım sen evlenme şapkamızı aşağı düşürme biz esnafız dediler. Seni umreye yollıycak, sana ev alacak dediler. Onlarda her dediklerini yaptılar amma. Gelen insanları kovdular evden koymadılar benim oğullarım. Nası bi görseñ bi senin gibi bi güzeldim, bi bakan bi daha bakıyordu yani. Kocam öldü öyle kaç senecağız geldiler yani. Oğlanlara da söylediler. Oğlanlar dükkânlardan kovdular. Ya istemiyolar. İstemiyom ben koca. Ben artık işe yaramam yavrum 76 yaşımıdayım kendi işimi göremiyom.*” (G6, 76, 32)

“*Hayır hayır. Evlenme fikrine bi oğlanlar ters çevirir yüzünü. Yani ana demezler. Bi de hükümetten aldığım aylık bana yetiyor Allah bin bin bereket versin. İşte nedenlerim de bu. İhtiyacım yok. İhtiyacım olsa bile benim gücümün yetmediği bir şey varsa küçük oğluma diyom gidiyor getiriyor alıyor.*” (G21, 78, 8 ay)

Araştırmada elde edilen bulgulara benzer şekilde, Ankara’da yalnız yaşayan yaşlı kadınlarla yapılan bir çalışmada yaşlı kadınların yeniden evlenmeyi düşünmemelerinin nedenleri arasında bu durumun kadın olarak uygun olmadığını düşünme, ailelerinin-çocuklarının istememesi, çocuk büyütme telaşları ve çevreden çekinme gibi nedenlerin yer aldığı tespit edilmiştir (Buz ve Beydili, 2015: 560).

Yaşam seyri perspektifi, “cinsiyete dayalı eşitsizliklerin” yaşam seyrini etkileyen önemli durumlardan biri olduğunu ortaya koyar. Kadınlar tarafından yaşamlarının daha erken dönemlerinde deneyimlenen eşitsizliklerin, özellikle

yaşlılıkta daha da şiddetlendiğini ileri sürer (Hooyman vd., 2015: 150). Bu doğrultuda yeniden evliliğin hoş karşılanmamasına yönelik yerleşik tutumların toplumsal cinsiyet rolleri gereği içselleştirilmiş bir yatkınlık olarak yaşlı kadınların sonraki yaşamında önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Yaşam seyrinin önceki dönemlerinde karşılaşılan “cinsiyete dayalı eşitsizlikler” yaşlılık döneminde yeniden evliliğe karar verme konusunda kadınların yaşam seyrini etkilemektedir. Geleneksel cinsiyet rolleri sebebiyle kadınların ikinci kez evlenmesine toplum tarafından olumlu bakılmamakta ve anneliğin merkezi konumu itibarıyla yaşlı kadınların kendisini çocuklarına adanarak yeniden evlenmeyi düşünmemesi beklenmektedir (Buz, 2015a: 2). Görüşülen yaşlı kadınlardan birinin yine çocukları için evlenmeyi düşünmediği görülmektedir. Eğer evlenirse çocuklarını rahat ettiremeyeceğini düşünen 2 numaralı görüşülen, çocuklarına “babalık” getirmek istemediğini dile getirmiştir. Ayrıca hem ikinci bir evliliği huzursuzluk olarak gördüğünü hem de ikinci evlilikte erkeğin kadının parasına geleceğini ifade etmiştir.

“Kesinlikle hayır. Bir oğlum bir kızım var, benim iki tane kocam var. Eğer evlenirsem bu çocuklarımı ben rahat ettiremem, babalık olur. Ben huzurlu ekmeğimi huzursuz yerim. Bir de gelen kocalar karının parasına geliyorlar. İkinci evlilikte hiç huzur bulanı ben görmüyorum. Ben hiçbir zaman evliliği düşünmedim. Bir sefer evlendim şansımı denedim. Sonra düşünmedim. Ben çocuklarımla mutluym. Ben kendi başıma istediğim gibi yiyorum, istediğim gibi geziyorum, istediğim misafirimi alırım, istediğim yaşantımı yaşarım. Başka bir erkek olsa böyle olamazdım.” (G2, 73, 48)

G2'nin de ifadelerinden anlaşılacağı üzere, yaşlı kadınların ikinci bir evliliği düşünmemeleri aslında özgür yaşama istekleriyle de ilişkilidir. Nitekim istediği zaman yemeğini yemek, istediği zaman dışarı çıkabilmek ya da misafir kabul etmek, kısacası istediği gibi yaşayabilme özgürlüğüne sahip olmak için yaşlı kadınlar evlenmeyi düşünmemektedirler. Zira tekrar evlenmek emir altına girmek, aslında gündelik yaşamını kısıtlamak anlamına gelmektedir.

“Şimdi Asla. Huzurluyum kendi kafama göre geziyorum, gidiyorum, çalışıyorum şükür Allah'ıma. Ebedi düşünmüyüm. Niydiğim evleniyim de niye sıkıntıya giriyim. Evlensek sıkıntı olur. Neden çünkü emir altına girecen, gidemeyecen, kafam esiyor kızıma gelinime gidiyorum, kafam esiyor köye gidiyorum, kafam esiyor kızın birine gidiyorum. Ee kafam esiyor babamın köyüne gidiyorum. Karışan yok.” (G10, 65, 30)

Yaşlı kadının önceki evliliğinin durumu da yeniden evlilik isteğini etkilemektedir. Özellikle yaşam seyrinin önceki dönemlerinde eşinden çok baskı ve şiddet gören 65 yaşındaki bir yaşlı kadın, tekrar emir altına girmek için kesinlikle

evlenmek istemediğini ifade etmiştir. Ayrıca kendisini iyi birisinin değil aksine ihtiyar birisinin bulacağını, bir koca olunca onun bakımın da olacağını ve erkeğin bakımı ve hizmetiyle uğraşmak istemediğini belirtmiştir. Bu nedenle görüşülen yaşlı kadınlar için yeniden evlenmek, aynı zamanda yaşlılık döneminde hasta kocaya bakmak olarak görülmektedir. Dolayısıyla yaşlı kadınların yaşam seyri boyunca edindikleri olumsuz evlilik deneyimlerinin yaşlılık döneminde yeniden evliliğe karşı tutumlarını etkileyeceğini söylemek mümkündür.

“Koca emiri altına girmeyi istemiyom. Kocam çok baskı yaptı bana. Çok dövdü, kollarımı kırdı, kafamı yandı, gece sabahın üçlerine kadar kapıda koydu beni. İşte yavrum çok canımı yaktı, bi gün görmedim. Her gün dövme, her gün zopa. İşte 3 senedir gün yüzü görüyom biraz. Yalnızlık da pek zor ama kocayı kesinlikle Allah’a büyük konuşmayım istemiyom. Dolu yerden sağdan soldan dünürlerim çok, ben istemiyom hastayım kimseyle uğraşacak halim yok. Aha kendim siler, süpürür, yerser, Kur’an’ımı okursam, namazımı kılırsam benden iyi bahtiyar kimse yok. Bi koca olunca onun bakımı oluyor. Mesela iyisi beni bulmaz, mecbur ihtiyar olacak. Bunun yemeğine bakacan, öksürecek töhmürüne bakacan, her hizmetine gelecen, emir altına girecen git dediği yere gidecen zati bundan çektim ben.” (G4, 65, 3)

Erkeğe hizmet etme ve bakım verme rolünü kadının üstlenmesi nedeniyle yeniden evliliğe yaşlı kadınlar tarafından olumlu bakılmamaktadır. Kadınlar geleneksel cinsiyet rolleri çerçevesinde bakım vermeye özdeşleştirildiği için yaşlılık dönemlerinde de bu rollerini sürdürmeleri beklenmektedir (Buz, 2015b: 273). Gençliğinde çocuk büyüten bir kadın son olarak yaşlılığında hasta kocanın bakımıyla uğraşmaktadır (Canatan, 2008: 352). G4’ün ifade ettiği gibi, yaşlı kadınlardan bazıları evlenmeyi erkeğe hizmet ve bakım ile özdeşleştirmektedir. Ancak erkeğe hizmet etmek için yaşlı kadınların sağlık durumlarının buna uygun olması gerekmektedir. Yapılan görüşmelerde sağlık durumlarının erkeğe hizmet etmeye uygun olmadığını belirten görüşülenler bulunmaktadır. Yaşlılık döneminde sağlık sorunu yaşayan, kendilerine bile bakamayan yaşlı kadınlar başka bir erkeğin hizmetini ve bakımını üstlenmek istemediklerini dile getirmişlerdir. Hatta 14 numaralı görüşülenin eşinin ölümünün ardından *“iyi ki amcan ölmüş diyom şimdi onun bakımını kim yapacadı”* sözü dikkatlerden kaçmamıştır.

“Yok yavrum genç olsam dersin ki gencim yaşama şeyindeyim yanıma bi şenlik olsun dersin. Sen kendine bakamıyorsun kendinden mecalin yok, fazla gürültüyü götüremiyorsun. İyi ki amcan ölmüş diyom şimdi. Şimdi onun hizmetini kim yapacadı. Yok kızım yok Allah korusun.” (G14, 71, 6)

“Hayır, asla. Yapamam, yorgunum hastayım. Hastalık yönünden yapamam, gözüm kesmiyor. Halsizim, iştahsızım erkeğe hizmet edemem,

beceremem. Yabancı erkekle yapamam. İkinciye ona iş yapmalı gerek, güç yapmalı gerek, yemek filan beceremem yani.” (G1, 76, 6)

“Huu şimdiden sonra yavrum... Düşünmem ki... (...) Gayli şimdiden sonra her gün hasta her gün hasta ne yapayım kocayı. Ne yapıyım şimdiden sonra kendimi zor avutuyom. Kendimi zor avutuyom yavrum kocayı nerem avutsun şimdiden sonra.” (G9, 81, 8)

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere, evlilik düşüncesinde sağlık sorunlarıyla ilişkili olarak yaş algısı da ön plana çıkmaktadır. Bazı yaşlı kadınlar evlilik için yaşlarının geçtiğini belirtmişlerdir. Belirli bir yaştan sonra sağlık sorunları yaşayan yaşlı kadınların evlenmeyi istemedikleri görülmektedir. Yaşla ilişkili yeni bir evliliğin reddinde ise 3 numaralı görüşülenin ifade ettiği “*olmaz bu yaştan sonra*” söylemi ön plana çıkmaktadır.

“Evlenmeyi hiç düşünmedim. Kendime gücüm yetmiyor. Bir başkasına nasıl gücüm yetsin. (...) Hiç düşünmedim, aklımdan bile geçmedi evlenmek. Bundan sonra da düşünmem. Olmaz bu yaştan sonra. Çünkü ben kendime bakamıyorum. Ben buyum, bu kadarcığım artık. Parmaklarımda eklem romatizması var. Bir bardağı alıp şuraya koyamıyorum, bir tabağı alıp şuraya koyamıyorum. Çoğu zaman düşünüyorum elimden. Başkası ile nasıl olur. Başkası ile olmaz. Ama gençlikte olsaydı belki acaba iyi biri rastlar mıydı, olabilir miydi? Olmamış şimdikiye kadar. Öyle biriyle hiç karşılaşmadım. Şimdi de uğraşmam.” (G3, 70, 38)

“76-77 yaşındayım yavrum napıyım. Beni alan bana mı bakacak kendine mi bakacak. Benim zaten dizler yok, ta Salı günü geldim doktordan iğne yaptılar onun şeyine biraz rahatım. Kireçleme varmış iki dizimde de. Kendime güvencim yok. Ele güvencim olsa accık bi çorba bi yemek yapıp da adama bakabilsem giderim, evlenirdim o zaman. İlk kocam öldü sonuncuya gittik o da öldü, üçüncüye nasıl gidiyim yavrum.” (G20, 76, 9)

Dolayısıyla toplumsal yaşamda genel anlamda erkeklere bakım alan, kadınlara da bakım veren rolünün yüklenmesi yaşlı kadınların yeni bir evliliğe yaklaşımını etkilemektedir. İçli'nin (2008: 34) de belirttiği gibi, özellikle dul kalan erkekler yaşlılıkta sürekli kendilerine bakacak birine ihtiyaç duymaktadır. Nitekim bazı yaşlı kadınlar da yeniden evlilik meselesine, erkeğe hizmet etmek ve bakımını sağlamak nedeniyle çoğunlukla “başka bir adamın kahrını çekmek” olarak görmektedir. Yeni bir eşin kahrını çekmek istemediğini belirten yaşlı kadınlar ise yeni bir evliliğe tepki göstermektedir.

“Kız sus deli misin? Ben evlenmem kimsenin kahrını çekemem benim kocam iyiydi. Hem de yeter artık bundan sonra derdime ne olmuş da kocaya varıyım. Üç dene evladım var kocam var. Ben kocayı neyneyim yavrum.” (G15, 76, 13)

“Evlenmeyi mi vuhhh başını yesin. Ben huysuzdan kurtuldum. Ne yapıyım herifi kim bakacak. Ben şu yaşımda nasıl bakayım. Vuhhh Allah göstertmesin.” (G17, 87, 11)

“Amanın Allah korusun. Ben hastayım bir, bir de 20 sene 30 sene baktım ben eşime hastaydı. Koah hastasıydı oksijen kullanıyordu tüpleri taşıya taşıya belimde fitik var. O oksijen tüpleri taşıya taşıya hastaneden belimde fitik var bacağıma vuruyor hastayım. Kocası batsın. Gençler varmıyor da ben mi varıcam. Yok yok Allah korusun maaşım var, evim var.” (G13, 75, 2)

Yaşlı kadınların kahır çekmemek, kimseye katlanmak istememeleri nedeniyle yeniden evliliğe sıcak bakmamalarının bir nedeni, düzenli bir gelire ve kendilerine ait bir eve sahip olmalarıdır. Canatan’a göre (2008: 354), toplumumuzda genellikle kadınlar çok zor ekonomik şartlar altında değillerse yeniden evlenmeyi düşünmemektedirler. Yeniden evlenmeye ekonomik zorunluluk yoksa kolaylıkla karar verilmemektedir. Görüşülen yaşlı kadınlardan ekonomik durumu iyi olanlar evlenmeye ihtiyaçlarının olmadığını dile getirmişlerdir.

“Hayır düşünmedim yavrum maaşım var gelirim var, evim var diye düşünmedim. Yok benim evliliğe karşı düşüncelerim yok yavrum.” (G22, 76, 20)

“Hayır. Niye düşünüyüm canım gayet mutluyum ne demek. Benim için saçma bir durum gerek yok. İhtiyacım hiç kimseye yok.” (G23, 66, 40)

“Hayır. Hayır ne yaptım yavrum evlenmeyi. Ben kendim bi erkeğim. Hayır hiçbir evlenmek düşüncem yok yavrum. Allah’a şükür ben kendim evlatlarımdan irahatım. İhtiyacım yok Allah göstermesin.” (G18, 83, 14)

Dolayısıyla yaşlı kadınlar genel olarak evi, maaşı ve sosyal güvencesi olduğunda yeni bir evliliğe ihtiyaç duymamaktadır. Ancak ekonomik durumu iyi olan yaşlı kadınlar yeniden evliliğe ihtiyaçları olmadığı için kendileri evlenmeyi düşünmeseler bile ekonomik durumu olmayan başka kadınların evliliğine dair daha olumlu bir fikre sahip oldukları görülmektedir.

“Yok yavrum etme, düşünmüyom. Bu yaştan sonra bende bir erkek olmuşum. Bi de sosyal güvencem var elhamdulillah, ev var. Evlenenlere de saygı duyarım hani onlar olmayıpta, o durumlar olduğu zaman hiç gerek duymuyom yani başka yönden. Bu yaştan sonra bize böyle aşk meşk ilişkisi olmaz. Onda dolayı düşünmem.” (G7, 71, 9)

“Yok Allah saklasın. Çocuklarım, beş tane torunum var. Yok, kesinlikle. Ya bi gelirin olmaz başında evin olmaz hani kirayı ödeyemezsin e geçimin zorlaşır belki o zaman düşünürsün. Yani şimdiden sonra da zaten kendimizin de bedeni yok bi gün sağlamsak ertesi gün bi rahatsızlığın oluyor. Kendi çocuklarımızı neyi niye huzursuz edelim Allah saklasın.” (G16, 67, 4)

Yeniden evliliğin düzenli bir gelir ve evle ilişkilendirilmesinde sosyal çevrenin etkisi oldukça büyük gözükmektedir. Görüşülen yaşlı kadınlardan 5 numaralı görüşülenin anlattıkları tam da bu durumu kanıtlar niteliktedir. İlk evliliğinde eşini çok genç yaşta kaybettiği için evi ve maaşı olmaması nedeniyle ikinci evliliğini yapmak zorunda kalan 66 yaşındaki yaşlı kadın, komşularının da söylemleriyle özellikle kendinden 20 yaş büyük bir erkekle evlenmesini şu sözlerle dile getirmiştir:

“O zaman eşim öldüğünde 25 yaşındaydım. Cahillik düşünmüyorum. Senin evin yoosa, senin maaşın yoosa nerde durursun. Bunları düşünmüyon. (...) Komşular babalığın ölürse, annene bir şey olursa sen nerde kalacan, ev yok, maaşın yok napacan gençsin, nası edecen, napacan işte evlen dediler. Çok isteyen oldu. Hiç birini kabul etmedim. Ama kader böyleymiş. Bunu yaşlı diye tercih ettim. Evlendiysem de mecburluktan evlendim. Zor hayat ama mecburum mecburum yani. Ondan önce de bi evim olaydı başımda, bir maaşım olaydı. Yine evlenmeyecektim. Öyle işte yavrum benim kocam öldüğünde benim evim olaydı başımda bi de aylığım olaydı hiç evlenmezdim hiç.” (G5, 66, 3)

Dolayısıyla ikinci bir evlilik fikri, ekonomik zorluklarla başa çıkma noktasında yaşlı kadınların geliştirdikleri bir strateji olabilmektedir. Özellikle ekonomik olarak desteğe ihtiyacı olan yaşlı kadınların yeniden evliliği daha fazla tercih ettikleri düşünülebilir. Bu durumda tekrar evlenmek yalnızca maddi şartların zorunlu bir neticesi olarak görülebilir.

Sonuç olarak, yaşlı kadınların yeni bir evlilik konusuna pek sıcak bakmamaları yalnız yaşamalarının temel nedeni olarak gözükmektedir. Yaşlı kadınlar tarafından evlilik fikrine karşı oluşturulan bu bakış açısı, ileriki yaşlarda yalnız yaşama deneyiminin daha çok kadınlara mahsus bir durum olabileceğini göstermektedir. Bu durumun ise sadece yaşlılığın kadınlaşmasını değil, aynı zamanda *yaşlılığın yalnız kadınlaşmasını* ortaya çıkarabileceği düşünülmektedir.

5.2.2. Bir Tercih Olarak Yalnız Yaşama: “*Ha Bu Dünyada Kime Öte Git Desen Bura Benim Evim Der*”

Yalnız yaşama çoğunlukla yaşlı kadınların tercih ettikleri bir durum haline gelebilmektedir. Çoğunlukla eşi ölen ya da boşanan yaşlı kadınların tekrar evlenmemesi ve çocukları ile yaşamaması nedeniyle yalnız yaşadığı görülmektedir. Tufan’a göre (2003: 195), yaşlanmaya eşlik eden “*individueleşme süreci*” yaşlı ve genç kuşakların ayrı evlerde oturmasına yol açmıştır. Günümüzde yaşlıların küçük bir bölümü çocuklarıyla birlikte aynı evde yaşamaktadır. Yaşlı kadınların yalnız yaşamaya yönelik düşünceleri incelendiğinde, yalnız yaşamının yaşlı kadınlar için çoğunlukla tercih edilen bir yaşam biçimi olduğu görülmektedir. Yapılan görüşmelerde yaşlı kadınlara neden yalnız yaşadıkları sorulduğunda 16’sı sağlık, sosyal ve ekonomik bakımdan koşulları imkân verdiği ölçüde kendileri için en uygun olanın yalnız yaşamak olduğunu belirtmiştir. Mevcut yaşamlarından memnun olmaları ve yalnız yaşama alışkanlığı yaşlı kadınların yalnız yaşamalarında temel motivasyon

olduğu görülmektedir. Gündelik yaşantılarını ev içinde gürültüden uzak, sakin ve huzurlu geçirmek isteyen yaşlı kadınların yalnız yaşamayı kendileri için iyi bir strateji olarak benimsemiş oldukları söylenebilir. Bu konudaki ortak görüş ise aslında herkesin “kendi evi ve kendi düzeninin” olmasıdır.

Yapılan görüşmeler dikkate alındığında yaşlı kadınların genellikle kendi yaşamlarını tek başlarına sürdürebilecek durumda olduklarında yalnız yaşamayı tercih ettikleri görülmektedir. Yaşlı kadınlar gündelik yaşamlarını çoğunlukla kendi evlerinde çocukları dâhil kimseye muhtaç olmadan geçirmeye çalışmaktadır. Örneğin, yalnız daha rahat ve huzurlu olduğunu söyleyen 2 numaralı görüşülen, kimsenin yanında rahat edemeyeceğini ve çocuklarına muhtaç olmadığını şu şekilde dile getirmiştir:

“Oğlum okuttum öğretmen oldu, kızım sağlık memuru. Onları evlendirdikten sonra tek başıma kaldım. Tek başıma yaşıyorum. Ben kimsenin yanında rahat edemem. Yalnızlık bana daha rahat, huzurluyum. Misafirim olur kendime ait. Ben gidip de kızımın yanında yaşayamam, kendimi orda fazlalık hissederim. Şimdi torunlarım var. Onlara bir şey diyorum beni dinlemiyorlar. Sinirime gidiyor. Onun için ben yalnız daha huzurluyum. Yalnız yaşamak kendi tercihim. Gelin geldiği zaman kaynana ne olursa olsun göze batar. Muhtaçlığım yok onlara. Ben kendi aylıklarımınla çok şükür elim ayağım tutuyor çok güzel yaşıyorum. Ben kimsenin yanında mutlu olamam.” (G2, 73, 48)

Bu bağlamda yaşlı kadınların çocukları ile yaşamak istememelerinin nedenleri öncelikle kendilerini evlerinde daha rahat hissetmeleri, çocuklarını rahatsız etmek istememeleri ve yaşlı kadınların mekânsal ve ekonomik koşullarının da yalnız yaşamaya uygun olmasıdır. Benzer şekilde, 65 yaşında 30 yıldır yalnız yaşayan bir diğer görüşülen de yalnız yaşama tercihini şu şekilde açıklamaktadır:

“Yalnız yaşamak kendi tercihim. Kendim kafayı dinlendiriyom, evlatlarım mutlu olsun da bende mutluyum. Onlar mutlu olursa bende mutlu olurum. Niydiğim kader benim için. (...) Şimdi çocuklarımın niye huzurunu şeydiğim evim var. Gidip geliyok, yiyok içiyok güle boğuşa. Böyle daha huzurlu oluyor. Şimdi ne kadar da olsa ev evin üstünde olur mu, olmuyor. O da huzurlu olur ben de huzurlu olurum.” (G10, 65, 30)

Yalnız yaşayan 81 yaşındaki bir görüşülen de aynı konuda şunları söylemektedir:

“Öyle icap ediyor demek ki yavrum. Şimdi gelimlerin, kızları yanına girilmiyor zaten yavrum işte. Kendim elim ayağım tutuyor dedim şimdide bebeklerin yanına gitmeyim diye yalnız kalıyorum yavrum. Yalnız yaşamak kendi tercihim tabide. Emekliğim var dedim, elim ayağımda tutuyor bebelere yük olmayım diye onun içinde yalnızım yavrum. Kendi kendimi rahat ediyom.”

Piştiriyom kendi kendime yiyom, o yanna gidiyom bu yanna geliyom idare ediyom yavrum. Çocukların yanında olsa irahat edemem yavrum. Neden irahat edemem? Şimdi çocuklar kendi evlerinde kendi işlerinde kendi aşlarında şöyle bir gönül kırıklığı olsa benden oluyor zannederim onun için gidemem yavrum. Yoksa çocuklar koymuyor değil, götürüyorlar gidek beraber durak diyolar da... Hastalanıyom geliyolar, usanınca geliyolar götürüyolar 1-2 gün gezdirip getiriyolar işte öyleliğinen duruyom ben de yavrum. Kendi kendimi rahat ediyom deyî, çocukları rahatsız etmeyim diye gitmiyom yavrum.” (G9, 81, 8)

Dolayısıyla ileri yaştaki kadınlar açısından genel olarak yalnız yaşamak tercih haline gelmiş görünmektedir. G12 ve G18’in “herkesin kendi evi var, köyü var” ifadesi bu konudaki ortak hissiyatı dile getirmektedir.

“Ne yapayım. Nereye gideyim. Çocuklarımlan herkes ev olmuş köy olmuş. Şimdi sana bi kaynana gelse kabul eden mi? Haksız mıyım? Ben yalnız daha kendimi irahat ediyom öyle görüyom. Kendi tercihim beni kimse zorlamıyor. Ben kendim öyle istiyom. Benim rahmetlim ölürken sabahleyin oturdu çay içerken dedi ki, bu evi kapatma kız seni ölenece çıkartmaz dedi. Bak dedi oğluna kızına kredi çekme aklını başına al evinde otur, ben ölürsem hiç birine sığınma dedi. Vallaha böyle dedi. Ne yapayım kader buymuş. Çocuklar çok uğraşıyor gel diye de benim kafam kaldırmıyor. Herkesin bi hayatı herkesin bi gidişatı var. Kendine göre bir şeyi var. Yoksa Allah’a şükür beni zorunan buraya bağlayan yok.” (G12, 72, 4)

“E napıyım yavrum. Herkesin evi var köyü var yavrum, geçimsizlikten değil yani. Demek ki tercihim, irahatım Allah’a şükür yavrum. Allah’ıma şükrediyom oturuyom bi karnımı doyuruyom bi de namazımı kılıyom çok şükür Allah’ıma. İşte gördüm bu yavrum.” (G18, 83, 14)

Aközer vd. (2011: 118) de yaşlı bireylerin çocuklarla aynı evde oturmama nedeni olarak “böyle yaşamının daha rahat” oluşu, bir başka deyişle mevcut durumdan memnuniyet, yaşanan çevreyi değiştirmemek ve kendi kendine yetmek olduğunu bulmuşlardır. Bu çalışmada da yaşlı kadınlar artık çocuklarını, gelinlerini/damatlarını ve hatta torunlarını rahatsız etmemek ve onlardan rahatsız olmamak için şu an kendini idare edebiliyorken yalnız yaşamayı tercih ettikleri görülmektedir. Öyle ki, bu durum kimi zaman yaşlı kadınların gündelik hayatlarını kendi evlerinde geçirme konusunda ısrarlarına yol açmaktadır. Yaşlı kadınların çocuklarının evinde uzun süre misafir olarak dahi kalmak istemedikleri anlaşılmaktadır. Kendi evlerinde daha rahat olduklarını ifade eden yaşlı kadınların evlerine karşı yüksek derecede bağlılıkları gözlenmektedir.

“E evlatların yanına gidiyom geliyom aha gittim geldim. 3 ay durdum Antalya’da geldim. Evimde irahatım. Dur diyolarda durmuyom orda burda irahatım yatıyom, kalkıyom, namazımı kılıyom, Allah’a şükrediyom, filme bakıyom, komşularım geliyor oturuyok, ben aşağı iniyom komşuların yanına. Ev de irahatım yani. Diyolar dur diyolar ne kadar yalvardılar da ben duramadım. Kendi tercihim yalnız yaşamak ben istedim.” (G13, 75, 2)

“E napyım kimin yanına gidebilirim. Hiç birinin yanına gidemem. Rahat edemem. Onun için evimde yaşıyım evimde rahatım. Benim kendi tercihim ben kimsede rahat edemiyom yavrım. Hepsinden de memnunum çok çocuklarımdan damatlarımdan hepsinden de ama ben kendi evimi tercih ediyom evimde oturuyom.” (G22, 76, 20)

Kendi evlerinde daha rahat olmaları ve bağılıklarının yanı sıra ciddi sağlık sorunları da yaşlı kadınların yalnız yaşama tercihlerini belirleyebilmektedir. Sağlık sorunları yaşayan 79 yaşındaki yaşlı kadın, çocukları çağırarak halde gitmediğini, hasta olduğu için kendi evinde yalnız yaşamak istediğini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Kimiynen duruyum. Bebekler evli hep kızlar. İşte hastayım zaten gitmiyom o çağırıyor gitmiyom bu çağırıyor gitmiyom hastayım hasta. E yalnızlığa alıştım ben kaç sene oluyor. Adam öleli kaç sene oluyor yavrım yalnızlığa alıştım Bi tek oğlan vardı o da evlendi çoluğa çocuğa karıştı. O da burda değil ta şeyde Perşembe’de o da. Oraya gittim durdum 6 ay mı ne. Geldim ordan 6 ayda geleli oluyor buraya geleli.” (G11, 79, 27)

Yaşlı kadınların yalnız yaşama tercihlerinde belirtilen diğer nedenler, emir altına girmek istememe ve ev içinde istedikleri gibi hareket etme özgürlükleridir. Görgün-Baran vd. “Yaşlı ve Aile İlişkileri Araştırması: Ankara Örneği”nde ailesiyle yaşayan yaşlı bireylerin evde her istediğini yapamadıklarını, davranışlarında kısıtlamaların olduğunu ve sosyal yaşamdan koştuklarını tespit etmişlerdir (2005: 275). Bu çalışmada da yaşlı kadınların kısıtlamalardan kaçınmak, emir altına girmemek için kendi evinde yalnız yaşamayı tercih ettiği tespit edilmiştir. Böylece yaşlı kadınların yalnız yaşamaya yönelmelerinin aslında bağımsız ve özgür yaşama istekleriyle ilişkili olduğu söylenebilir.

“Oğlan dedi ben götürüyüm, kız dedi ben götürüyüm. Benim de eşim dostum geldiği için ne gelinin yanına girmeyi istiyom, ne kızın yanına girmeyi istiyom. Misafiriğe gidiyorum onların yanına sonra gerisin geri geliyom evime. Sıkıldığım zaman kaçacak yer arıyorum. Şimdi benim kız dedi ki büyük bir ev tutalım maaşı da ver dedi. Ben de ona gelmedim. Niye gelmedim, ben emir altına girmeyi sevmiyorum. (...) Yani yalnız kendi tercihim kimsenin emirinin altına girmeyi istemiyom. Gezmelere gidiyom, yiyom, içiyom, oturuyom. Kızın yanında bebek baktırıyolar, bebek çok yaramaz, Kur’an’ımı okuyamıyorum. Ne yaparsan yap kendin çocuğuna kendin bak dedim. Fazla sıkıntıya gelemiyorum. Ana yok, baba yok, kardeş dersin herkesin kendi evi ocağı var. E oğlan dersin gel diyor bebekleri var zır zır, gelin huysuz. E kızın bebekleri var, aha bebeğe bakıyor. Kavgasız başım azıcık aşım. Allah bedenimi versin evimde duruyum. Namusuma da bir şey olmasın. Onun için burayı tuttum. Kendim daha rahatım. İstedğim yere gidiyom, istediğimi yiyom, istediğimi de aliyom oturuyom.” (G4, 65, 3)

“Rahatım, huzurluyum, mutluyum, kimseye sorumluluğum yok, özgürüm. Yalnız yaşamak kendi tercihim.” (G23, 66, 40)

Öyle ki yaşlı kadınların çocuklarına ya da başkalarına ait olan bir ortamda özgürlüklerini kaybetmektense evlerinde yalnız yaşayarak ve kimseye yük olmayarak

gündelik yaşamını sürdürmeye çalıştığı gözlenmektedir. Bu konuda özellikle 38 yıldır yalnız yaşayan daha önce hiç evlenmemiş bir yaşlı kadının başkalarına “sığıntı” olmak yerine yalnız yaşamayı tercih etmesini “*ha bu dünyada kime öte git desen benim evim der*” şeklinde ifade etmesi dikkat çekici olmuştur.

“Yalnız yaşamak benim kendi tercihim. Kimsenin yanına sığınmak istemedim. Yalnız dururum ne yaparsam onu yerim otururum diye düşündüm. İyi kötü maaşımda var, kimseye sığınmak istemedim. Ha bu dünyada kime öte git desen bura benim evim der. Onun için ben kimseye sığıntı olmak istemedim. Yalnızlığı tercih ettim. En iyisi kendi evin, aç kal tok kal yat.” (G3, 70, 38)

Yaşlı kadınlar bir yandan yalnız yaşayabilme özgürlüğüne sahip olmak isterken diğer yandan da çocukları ile aynı apartmanda, sokakta ya da mahallede oturdukları tespit edilmiştir. Dolayısıyla yaşlı kadınlar kendi özerk yaşantılarını korumak adına yalnız yaşamak isteseler de aslından çocukları ile aynı çevrede yaşama biçimi çoğunlukla tercih edilen bir strateji olabilmektedir. Aykan ve Wolf’a göre, “Türkiye’de modernleşmeyle beraber geniş ailede azalma ve çekirdek ailede artma görünse de yaşlılar ve onların çocuklarının aynı muhitte yaşama biçimini tercih etmeleri, aile ilişkilerinin hala güçlü bir şekilde sürmekte olduğunu göstermektedir” (Akt. Kalaycıoğlu vd., 2003: 26). Görüşme gerçekleştirilen bazı yaşlı kadınların çocukları ile birlikte yaşamayı tercih etmediği bunun yerine, çocuklarına yakın çevrede oturarak hem çocukları ile ilişkilerini devam ettirdiği hem de çocuklarından yardım aldığı görülmektedir. Örneğin bu konuda 17 numaralı görüşülen, çocukları ile yaşamak yerine özellikle kızına yakın bir yerde yaşadığını ve kızının her gün kendisini yardıma geldiğini ifade ederken, 8 numaralı görüşülen de yine yakın çevrede oturan kızının kendisine gelip geldiğini belirtmiştir.

“Ben gelinlerinen duramıyorum, damatlarla da duramıyorum. Kızım bakıyor bana. Kızım her gün geliyor evi çok yakın, şu arada. Her gün burda, geliyor akşam gidiyor. Çok iyi bakıyor bana yeter. Gelinler bakmaz. Rahatım işte ben çok şükür. Ben kendime bakıyorum kız geleşda. Buraları temizliyorum çayımı yapıyorum. Ufak tefek işler görüyüm. Yalnız yaşamak benim isteğim. Gelinler çağırıyor duramıyorum duramıyorum. Duramıyorum rahat olamıyorum. (...) Ben rahat olamıyorum, çekiniyorum. Ben ev tuttum çok şükür herifin maaşını veriyom duruyom. Çok rahatım niye onları da rahatsız yapayım. Çok şükür oğullarım da iyi, torunlarım da iyi, gelinlerimde kötü değil ama duramıyorum. Rahat edemiyom yoksa kötülük yaptıklarından değil.” (G17, 87, 11)

“E ne yapak, neydicen. Çocuklarım var üç tane ama onlarda uzaktalar. Evinde daha ırahatsın. Gidek götürek diyorlar bana da e ben kendim gitmiyorum. Burada kızım var geliyor gidiyor. O yüzden burayı daha rahat görüyüm. Onlarda yazın geliyorlar görüşüyök. Kendi evinde daha rahat oluyon.” (G8, 70, 20)

Böylece yalnız yaşamının kendi tercihi olduğunu söyleyen yaşlı kadınların genellikle çocuklarına yakın çevrede yaşadığı ve bu şekilde daha sık görüştükleri de söylenebilmektedir.

“Çocuklarım evli baştan ayrı getirdik. Şimdi de evim de var ben birleşmek istemem. Kendi tercihim. Ya çocuklarım burda olduğu için bir akşam gelmeseler ertesi akşam geliyorlar, günlük arıyorlar. Onlarla yaşayamam. Elbette bi elden ayaktan düşen ne olur sonumuzu hiç bilmiyoruz ne olacağımız belli değil. Şimdilik kendimizi idare ettiğimiz için, gelirim de olduğu için, başında da evin olduğu için kızım yani olmuyor. Evlerimiz de yakın çocuklarımızın zaten.” (G16, 67, 4)

“Kendi tercihim. Belli bir yaşa gelince çoluk çocuk sesi kaldıramıyorsun yani. Belli bir düzenin oluyor, kurulu bir düzenin oluyor, sen o düzene adapte olmuş oluyon. O yönden başka bir şey yok. Ben görünüşte yalnız yaşıyorum ama evim merkezde olduğu için çoluğum çocuğum, eşim dostum beni yalnız bırakmıyorlar. Yani devamlı geliyolar yalnızlık hissetmiyorum.” (G7, 71, 9)

Benzer şekilde yaşlılığa ilişkin araştırmalarda da yaşlıların önemli bir kısmının çocuklarının en az biriyle yakın mekânlarda ikamet ettiği saptanmıştır (Kalaycı ve Özkul, 2017: 102). Yaşlıların çocuklarıyla yakın çevrede yaşamayı tercih etmesini geleneksel aile bağlarının korunduğuna ilişkin bir gösterge olarak kabul eden çalışmalar da bulunmaktadır (Aközer, 2011: 107). Bu çalışmada da görüşülen bazı yaşlı kadınların bir yandan kendi evinde isteğine göre yaşayabilme özgürlüğüne sahip olmak isterken, diğer yandan da çocuklarına yakın yerlerde yalnız yaşamayı tercih ettikleri görülmektedir. Yapılan görüşmeler sonucu 15 yaşlı kadının çocukları ile aynı apartmanda, sokakta ya da mahallede yaşadığı tespit edilmiştir. Böylece tüm yaşlı kadınların bu imkâna sahip olduğu söylenemese de çoğunluğu için çocuklarına yakın yaşama tercih edilen bir durum olabilmektedir. Yaşlı kadınların çocuklarına yakın yerlerde yaşamayı tercih etmeleri ise yaşlılıkta bir başa çıkma stratejisi olmaktadır. Kalaycıoğlu vd. de “Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri”nde aynı muhitte çocuklarıyla oturmanın yaşlılıkta bir baş etme stratejisi olan yaşam aranjmanlarından biri olduğunu ortaya koymuştur (Kalaycıoğlu vd., 2003: 76-77). Gaziantep’te yapılan bir çalışmada da yaşlı bireyler kendilerine en uygun yaşam aranjmanının tek başına yaşamak olduğunu belirtmeler de aile fertlerine yakın yaşamının kendileri için en iyi seçenek olduğunu belirtmişlerdir (Sever, 2020: 7).

Bu noktada çalışmamızda çocuklarıyla aynı çevrede yaşama biçimi, yalnız yaşayan yaşlı kadınların hayatını kolaylaştıran “taktiksel” bir tutum olarak görülebilir. Böylelikle çocuklarına yakın oturan yaşlı kadınlar hem kendi evlerinde yalnız yaşayıp bağımsız bir hayat sürdürebilmekte hem de gündelik işlerde çocuklarından yardım

alabilmekte ve çocuklarıyla daha sık görüşebilme imkânına sahip olabilmektedir. Kısacası hem kendi istedikleri gibi yaşamakta hem de çocuklarıyla maddi-manevi ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar.

5.2.3. Bir Zorunluluk Olarak Yalnız Yaşama: “Ne Yapayım Mecbur Gibiyim Sanki”

Yaşlı kadınların yalnız yaşamaları bir tercih olduğu gibi bir zorunlulukta olabilmektedir. Görüşme yapılan yaşlı kadınların çoğunluğu için yalnız yaşama bir tercih iken bazıları için de zorunluluk olduğu görülmüştür. Yaşlı kadınların zorunlu olarak yalnız yaşamalarının en temel nedeni çocukları ile yaşamak istedikleri halde onlarla yaşayamamalarıdır. Yapılan görüşmelerde bazı yaşlı kadınların eşleri vefat ettikten sonra tekrar evlenmeyerek çocukları ile yaşamaya daha meyilli oldukları anlaşılmıştır. Ancak değişen ve dönüşen aile yapısının yaşlı kadınların çocuklarından ayrı yalnız yaşama mecburiyetlerini arttırdığı gözlemlenmektedir. Örneğin, eşi vefatından sonra yalnız yaşamaya devam eden 1 numaralı görüşülen, çocukları ile birlikte yaşamayı çocukları istemediği için kendisi de istemediğini ifade etmiştir. Dolayısıyla yaşlı kadının yalnız yaşamaya yönelmesi aslında bir tercihten ziyade zorunluluğu gerekçelendirdiği bir “taktik” olmaktadır.

“Oğlum kendi evinde, kızım kendi evinde bana böyle gerekti. Eşim öldü, yalnız yaşamak kendi fikrim. Onlar istemiyorlar, bende istemiyorum. Yalnız yaşamayı sevmesem de seviyorum. Bana böyle gerekti. Gelinlerim ayrı yaşıyor birleşmeyi de istemiyorlar. (...) Yalnızlığı sevmiyorum hiç. Yani zoruma gidiyor. Ne yapayım mecbur gibiyim sanki. Evlatlarım hadi yalnız durma, gidelim bir ay sende bir ay öbüründe bir ay berikinde dense öyleye giderim. Aylıklarımı da veririm onlara mesela ama demiyorlar, diyorlar diye yalan mı konuşayım.” (G1, 76, 6)

Yaşlı kadınların zorunlu olarak yalnız yaşamaya yönelmelerinin bir nedeni de ailelerinde çocuklarından başka kimselerin kalmayıışıdır. Nitekim kadınların ortalama yaşam sürelerinin uzun oluşu nedeniyle erkeklere göre ailelerinde daha fazla kayıp yaşadıkları söylenebilir. Kadınların uzun yaşamı; annesinin, babasının, kardeşinin ve hatta eşinin vefatının ardından yalnız kalmasına neden olmaktadır. Bu durum artık çocuklarıyla da yaşayamayan bazı yaşlı kadınları yalnız yaşamaya sevk etmektedir. Artık ailesinin kalmadığını, çocuklarının da yurtdışında yaşadığını söyleyen 15 numaralı görüşülen, mecbur yalnız yaşadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Kimiynen yaşayım kim var ki. Sülalemdede anam yok babam yok hepsi öldüler. Bi kardeşim var telefonda bile bayramlarımı kutlamıyor, utanıyor ben ediyom da. Herkesin kendine göre derdi var. Biri de öldü kardeşimin gepencecik. İki de kız kardeşim var herkes kendi derdinde. Ben çocuklarımın yanına gidemem Avrupa’ya, Fransa’dalar. Biri de tır sürüyor o da şimdi aha Azerbaycan’a gitti. Kimse yok ki herkesin evi var gel diyemem ki. Ne deyim onlar Fransa’dan gelemezler zaten. Küçük de gitseydi beni götüreceklerdi. Üç çocuğum da orda olunca Türkiye’de bakacak kişisi yok diye oturum alacaklardı. Ben orda duramam ki. Gidiyom emaneten üç ay duruyom şimdi gitmiyom da artık ben bi hastalansam onların gücü yetmez bana zaten kalp hastasıyım. O yüzden mecburdanlıktan hiç sevmiyom yalnızlığı.” (G15, 76, 13)

Görüşülen yaşlı kadınlardan birinin yalnız yaşama nedeni ise kızının evinde dilediği zaman hareket etme ve beslenme özgürlüğünün olmamasıdır. Ayrıca damadının çekinmesi ve kendisinin de çekingen olması nedeniyle temel ihtiyaçlarını karşılamada zorluk çekeceğini söyleyen yaşlı kadın, yalnız yaşamaya mecbur kaldığını ifade etmiştir. Ayrıca şu an için yalnız yaşayabildiğini ileri de yaşlanıp düştüğünde kızı ile yaşayabileceğini belirtmiştir. Bu durum ise yaşlı kadınların sağlık problemleri arttığında ve fiziksel olarak bağımsız yaşamaları imkânsızlaştığında çocukları ile yaşamalarının mümkün olabileceğini göstermektedir.

“Kendi istediğim gibi yatıyorum kendi istediğim gibi kalkıyorum, kendi istediğim şeyleri yiyom. Ama kızımın evinde olursa öyle olmam. Onun bi gidecek yeri olur ben onun ayağına dolanırım. Hele hele yaşlanır da düşersen o zaman dururum. Şimdi kendimi idare ediyom. Bundan yani. Damadım çok çekingen. Tuvalete girer benden çekinir. Ben de çok çekingenim. Ben orda suyu çok içmem ki tuvalete gitmeyim diye. Onun için bundan yalnız yaşıyom yoksa çokta hoşuma gitmiyor yalnızlık yaşamak. Bazen çokta üzülüyom, ağlıyom. Geçen iki gün yağmur yağdı bir şeye canım sıkındı iki güncağız ağladım. E napacan hayat bu kızım. Mecbur yalnız yaşıyon... Kimseye muhtaç olmak istemiyom, kimseye yük olmak istemiyon.” (G5, 66, 3)

Görgün-Baran’ın belirttiği gibi, yaşlı birey için aile her ne kadar istikrarlı görünse de üç-dört kuşağın birlikte yaşaması, kuşakların yaş farklılıkları, norm ve değerleri ve algı düzeylerinin farklılığı nedeniyle birbirlerini anlama durumları ister istemez farklılık göstermekte ve bazı sıkıntıların yaşanmasına yol açmaktadır (2005: 23). Bu konuda 71 yaşındaki 14 numaralı görüşülen, gençlerin artık yaşlıları kabul etmediğini, torunu istemediği için mecbur yalnız yaşamak zorunda kaldığını ifade etmiştir. Dolayısıyla genç kuşakların yaşlılarla bir arada yaşamak istememesi de çalışmamızda yaşlı kadınları yalnız yaşamaya iten bir faktör olarak görülebilir.

“Napiyım kızım napiyım annem. Ne yapabilirim ki. Hiç düşünüyom mu siz artık yaşlıları kabul ediyor musunuz? İki dene torunum var asla duramadım bak. Konya’ya gittim de kabul etmedi küçük kız. Küçük kız beni asla kabul etmedi. Mecbur kaldım gelmeye. Artık yaşlıları kabul etmiyorlar. Yalnız istemiyorsun

ama mecbursun. Burdakinin de işte şimdi damadım var çekiniyorum rahat edemiyom. Evde yalnız yaşıyom.” (G14, 71, 6)

Yaşlı kadınların yalnız yaşmalarının en büyük nedenlerinden biri de “el kızı, el oğlu” olarak ifade ettikleri gelinlerle ve damatlarla birlikte yaşayamamalarıdır. Bu konuda özellikle erkek çocuklarıyla yaşamak isteyen bazı yaşlı kadınlar, gelinlerinin kendilerini istememesi nedeniyle ayrı yaşamak zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir.

“Ne yapıyım ne yapıyım kimiynen yaşıyım. Kızımın yanına gitsem el oğlu var, oğlumun yanına gitsem el kızı var. Nereye gideyim yavrum. Benim kendi huyum da kötü. Şu bebeğin birine hırsansa vuh ben burda oturuyom ya ondan benim yüzümden laf ediyor. Karı koca tartışa vuh ben burda duruyom da bundan tartışıyor. Emme ölen eşim irahmetlik dedi ki, karı sakın kimseyne durma senin huyun kötü kimseden bi cimcik ekme isteme dedi. Kimsenin dolabını açman acından ölüün dedi. Yine de aynıyım. Gidemiyon yavrum hiçbir yere sığamıyon. Şuraya sığıyonda başka yere sığmıyon. Kimin yanın gidiyim kızın yanına el oğlu var, oğlanın yanına gidiyom el kızı var.” (G19, 73, 10)

“Yavrum gelinler koymuyor. Şimdi oğluyla yaşayan var mı? Herkes benim gibi. Elin kızı gelince ana şöyle kalıyor. Öyle işte yavrum ne aç kalıyon ne tok oluyon işte. Yok ben istemez miydım çocuklarımla. O küçük oğlanın karısı asla dedi. O ona baktı öyle etti, o da ona baktı öyle etti. Bi benimki değil yavrum âlem öyle. Akşam da oluyor sabahta oluyor yavrum. Akşam olunca her yerden bi korku geliyor. Ya akşam ölürsem sabahınan kimse bilmesee, kapıyı açan olmasa. Yani aklıma her şey geliyor.” (G20, 76, 9)

“Beni hastaneden büyük oğlanın yanına getirdiler yavrum. Orda 24 gün deyince büyük gelin anahtarı benden istedi bende vermedim. Anam bana neler söyledi neler söyledi. Başladım zırl zırl ağlamaya. Ben gidecem kızım dedim bıraktım geldim derken oğlum geldi kalktık geldik. Git burdan diyor sen burda yatıyon diyor git burdan diyor. Kovdu resmen kovdu. İki gelinde kovdu. Geldim ordan küçük oğlum evine götürdü beni. Sandalyeyi sırkalıyor, şöyle otur, şöyle geçsene, nasıl oturuyon. Gelin git burdan dedi. Tamam gidicem dedim git bir daha gelme dedi. Şahsen böyle dedi yüzüme. Geldim ondan sonra. Oğlum getirdi bıraktı. İşte mesele böyle...” (G21, 78, 8 ay)

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı üzere, bazı yaşlı kadınların yalnız yaşama nedeninin özellikle gelin-kaynana arasındaki geçimsizlik olduğu görülmektedir. Görüşülen yaşlı kadınların ifadelerine göre gelinlerin kaynanalarıyla yaşamak istememeleri nedeniyle çocuklarından başka kimsesi olmayan yaşlı kadınların yalnız yaşamak zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Kalaycıoğlu vd. (2003: 85) yaptıkları çalışmada gelin kaynana arasındaki gerilimin günümüzde halen farklı şekillerde devam ettiğini tespit etmişlerdir. Toplumda geniş aileden çekirdek aileye doğru yaşanan dönüşümlerle birlikte gelin-kaynana arasındaki geçimsizlik büyük ölçüde nihayete erse de ileri yaştaki kadınların gelinlerle olan gerilimli ilişkilerinin hala sürdüğü görülmektedir.

5.3. GÜNDELİK HAYAT PRATİKLERİ

5.3.1. Gündelik İhtiyaçlar ve İşler: “Kızım Benim Desteğim, Elimde Değneğim”

Bu başlık altında yalnız yaşayan yaşlı kadınların gündelik ihtiyaçlarını (beslenme, banyo, tuvalet kullanma, kişisel bakım, giyinme, yürüyüş) karşılayıp karşılayamadıkları, gündelik işlerini (ev işi yapma, yemek hazırlama, alışveriş, telefon kullanma, mali durumu idare edebilme, ilaç kullanımı) nasıl gerçekleştirdikleri ve gündelik işlerinde kimlerden yardım ve destek aldıkları incelenmektedir. Yaşlı kadınların ihtiyaçlarını karşılayabilme ve işlerini gerçekleştirebilme durumunu etkileyen en önemli ortak faktörün sağlık durumları olduğu anlaşılmıştır.

Yapılan görüşmeler sonucu yaşlı kadınların sağlık durumları elverdiği şekilde genellikle temel ihtiyaçlarını kendilerinin karşılayabildiği görülmüştür. Vücudunda herhangi bir engeli olmayan yaşlı kadınların tümünün beslenme, banyo, tuvalet kullanımı, kişisel bakım, giyinme gibi günlük ihtiyaçlarını karşılama konusunda bağımsız oldukları gözlemlenmiştir. Ancak yaşın ilerlemesiyle ortaya çıkan hareket kabiliyetlerinde azalmalar yaşlı kadınların günlük ihtiyaçlarını yerine getirmelerinde zorlanmalarına neden olmaktadır.

“Yemeğimi kendim yiyebiliyorum. Kendim hazırlıyorum, kendim yiyorum. Banyomu kendim zoraki yapıyorum. Bazen gelinim yaptırıyor. Tuvaletimi de kendim yapabiliyorum öyle bir sorunum yok. Kendi bakımı kendim yapıyorum yalan değil. Çünkü üstümü başımı kendim hazırlıyorum. Kendim giyiyorum. Kendim kaldırıyorum. Çamaşırımı yıkayıp asıyorum. Zor olsa da yapıyorum yani. Her şeyimi kendim yapıyorum. Yürürken çok zorlanıyorum. Çok ayaklarım ağrıyor. Bastonla yürüyorum. Çoğu zaman düşüyorum. Bacağımda kemiklerimde kireçleme var. Bu sıra şişiyor, baksana gerildi. Bastonum olmadan yürüyemiyorum.” (G1, 76, 6)

“İhtiyaçlarımı kendim karşılıyorum. Allaha çok şükür elim ayağım tutuyor her işimi kendim yaparım. Beslenmemi, banyomu da yaparım, tuvaletimi, bakımımı da yapıyorum. Saçımı da geçen kestim. Yapıyorum Allaha şükür kendime ait bakımlarımı. Giyinmemi de kendim yaparım. Her yere giderim. Biraz ayaklarım da sıkıntım var ama kendi işimi yaparım.” (G2, 73, 48)

“Tabi tabi kendim yapıyorum. Gezmeyi, yemeyi, banyoyu kendim yapıyorum. Giyiniyorum eski küskü iyi kötü kendimi idare ediyom. Her işimi kendim görüyom. Ufami tefemi alıyorum, yapıyorum. Yapmasan napacan kim edecek. Oğlan, kız mı gelip görecektir. Ben hasta olsam mecbur bakacaklar. Elin kapısına gidemiyon bir de kadın dul. Gidemiyon derken yani kalamıyon. Yani kendi başına yalınızın her şeye kendin dönecektir. E oğlum kız ne kadar neyde ayrılır. Ben istedim ayrılığın da. Götürelim dediler gitmedim yanlarına ben sizin emrinizin altına giremem demem.” (G4, 65, 3)

“Yemeğimi kendim yapıyorum da kendim yiyom da. Banyomu kendim yapıyorum gücüm yetiyor hemen istediğim zaman soyunuyom yavrurum. Tuvaletimi neyi herşeyi kendim yapıyorum. Giyiniyorum yuyom. Herşeyimi kendim yapıyorum yavrurum. Bu yıl yürüyemiyom yavrurum. Dizlerim gitmiyor. Bazen iniyom bahçeyi dolaniyom şöyle bi dolanıp geliyom. Öyle fazla yürüyemiyom bu yıl.” (G18, 83, 14)

Yaşlı kadınların beslenme, tuvalet kullanma, kişisel bakım ve giyinme gibi temel ihtiyaçlarını genellikle kendinin karşıladığı ancak banyo yapabilme noktasında bazı kadınların zorlandıkları görülmektedir. Bu noktada yaşlı kadınlar kız çocuklarından yardım aldıklarını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla banyo ihtiyacının karşılanmasında kız çocukların öne çıktığı anlaşılmaktadır.

“Kendim yapıyorum onlarımı hep çok şükür. Banyomu yapıyorum, çok şükür. Bazen kendi kendimi sabunluyom sözlemek ayıp ecik kirlenirsem kızları çığrıyorum gelin sırtımı neyi keselen diye. Tuvalet ihtiyacıma kendim gidiyom. Yürüyüşümü kendim yapıyorum işte.” (G9, 81, 8)

“Yemeğimi kendim yiyom, yapıyorum. Banyomu kızım yaptırıyor, yıkıyorlar. Kendim yıkaniyorum aslında onlar sadece ilif sürüyolar. Ama kızlar yalnız girme diyolar biz gelince gir diyolar. Onlar gelince ben yıkaniyorum onlar ilif sürüyolar. Bez tutunuyom. Kendim değiştiriyorum. Kendim giyiniyorum kimse karışmıyor. Zor yürüyom, yürüyomda ağır ağır. Eskisi gibi olmuyor. Ben hiçbir yere gitmiyom oturiyom evde.” (G17, 87, 11)

“Yemeğimi kendim yiyom, banyomu kendim yapamıyorum. Kızlar yaptırıyor. Dünden geldi de kızın biri yaptırdı. Haftada hangisi gelirse o yaptırıyor. Birinden biri gelirse onlar yaptırıyor. Üfeleyemiyom başımı neyi üzerlerden irak ağrıyom buralarım neyim. Tuvaletimi üstümü kendim yapıyorum. İşte yürüyemiyom, pazara gidiyom da kaç yerde oturarak gidiyom, geliyom.” (G11, 79, 27)

Yapılan görüşmeler sonucu temel yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak konusunda ciddi bir zorluk yaşamayan yaşlı kadınların gündelik işlerin gerçekleştirilmesi noktasında birtakım zorlukla karşılaştıkları görülmektedir. Birçok araştırma, yalnız yaşayan yaşlı yetişkinlerin yardıma ihtiyaç duyduğunda aile üyelerine güvenme eğiliminde olduklarını ve ihtiyaç duyulan desteği çocuklarının sağladığını bildirmektedir (Grundy 1999'den akt. De Jong Gierveld, 2003: 97). Yaşlı kadınların gündelik yaşamın devam ettirilmesinde aile üyelerinden yardım ve destek almaları gündelik işlerde baş etmelerinde önemli bir destek kaynağı oluşturmaktadır. Eşi öldükten veya boşandıktan sonra yeniden evlenmeyen yaşlı kadınlar günlük hayatı sürdürebilmek için çocuklarından destek almakta ve yalnız yaşamaya devam etmektedirler. Böylece yaşlı kadınların gündelik yaşamlarını sürdürmelerinde çocukları önemli bir destek mekanizması olarak işlev görmektedir.

Yaşlı kadınların genellikle gündelik işlerini yapabilecek düzeyde sağlıklı olduklarında ev işlerini kendilerinin yaptığı görülmüştür. Ev işi yapabildiğini söyleyen yaşlı kadınların genellikle günlük ev işlerini sağlık durumları elverdiğince kendilerinin yaptığı ancak tüm evin temizliğinde düzenli olarak temizlikçi çağırdıkları görülmektedir. Bazı yaşlı kadınlar ise ekonomik durumları yetmediği için kendi ev işlerini zorlansalar da kendileri yapmak zorunda kalmakta ancak yapamadıkları işler için kız çocuklarından yardım almaktadırlar. Ancak her ay düzenli temizlikçi çağırmasalar da yılda bir veya iki defa genel temizlik için ücretli temizlikçi çağırdıkları görülmektedir.

“Ev işini 2-3 günde bir yapıyorum. Mecbur olarak yapıyorum. Zorlanarak da olsa yapıyorum. Evi kendim temizliyorum. Bir elime bastonu bir elime de şarjlı süpürge var onu alıyorum. Dayana dayana onunla süpürüyorum. Ceryanlı süpürgeyi taşıyamıyorum. Bir gün süpürdüm mü yarın siliyorum. Aynı günde hem sürüp hem silemiyorum. Bugün silersem yarın süpürüyorum. Ayda bir kadın tutuyorum camlarımı, pencerelerimi, kapımı, yerleri siliyor. Öbür ayda başka iş gördürüyorum.” (G1, 76, 6)

“Ev işimi kendim yapıyorum ha noluyor belki bir gün süpürge tutuyom kendini bi yorgun hissediyon ertesi gün de viladalıyon. Yani öyleliğinen kendini oyalamaya çalışıyon. Bir ayda bir iki ayda bir üç ayda bir camlara neye dip doruk temizliğine, ben viladaynan silidiğim için kadında hani elliyle yerleri sildiği için daha temiz oluyor diye o zaman iki ayda bir, üç ayda bir kadın çağırıyorum. Camları neyi, bütün evi, yerleri de siliyor.” (G16, 67, 4)

“Ev işi yapmaya çalışıyom işte. Aha bu kadar temizliğim benim yeter. Şu anda temizlikçi çağıracağım diyorum açıkçası bakıyom aybaşı para bitmiş çağırımıyom. Hesaplıyon kendine göre bütçeni o da aza gelmiyolar haklı olarak. 200 liraya geliyolarmış. Dolayısıyla yavaş yavaş kendim yapmaya çalışıyom işte. Kızlar da yapmaya çalışıyolar. Çok fazla dip köşe görmüyom, gördüğüm de oluyor da yani nadir.” (G7, 71, 9)

“Ev işini öyle oturduğum yerden şu kötü süpürgeynen oyannıyı çalıyom, oraya oturuyom bu yannıyı çalıyom. Şuralara dayana dayana şuralara çalıyom işte öyle idare ediyom. Başka iş görmüyom yavrum. Ayda yılda bi camlarımı, kapılarımı sildirmiyem adam getiriyom, temizlikçi getiriyom. Çocuklarım gelmiyolar onlar kendilerini anca temizliyolar.” (G9, 81, 8)

Ev işlerini yapamayan yaşlı kadınlarınsa sağlık durumlarının buna imkân vermediği için çoğunlukla kız çocuklarından yardım aldığı görülürken, ekonomik durumu müsait olanların ayda bir düzenli olarak temizlikçi tutarak işlerini hallettiği, olmayanlara ise belediyeden temizlik görevlisi geldiği görülmektedir. Sağlık durumları nedeniyle ev işlerini yapamadığını söyleyen bazı yaşlı kadınlar da ekonomik durumu temizlikçi tutmaya imkân vermediği için belediyenin temizlik hizmetine başvurduğunu ancak aylık geliri olduğu için bu hizmetten yararlanamadığını ve bunun ise yaşlılık sürecinde gündelik yaşamını zorlaştırdığını ifade etmektedir.

“Ev işini göremiyom. Cam silemiyom, perdeyi yıkıyamıyom, eve süpürge yapamıyom. Yemeğimi yapıyom iki kabımı yuyom. Kız geliyor görüyor işleri. Kız temizlikçi getiriyim diyorda ben her adamı eve tıkmam. Tıkmak istemiyom yalnız yaşıyom ya. Ben her adamı almam eve. Kızım haftada geliyor 15 günde bir de gelir.” (G13, 75, 2)

“Ev işimi kendim yapmam. Teyzemin gelini geliyor, temizliğe ayda bir gelir, ücretini veririm. Tüm işi o yapıyor. Arada da ben küçük süpürgem ile ortalığı alırım. Onun haricinde yapmam.” (G3, 70, 38)

“Ev işi yapamıyom, beni tanıyanlar geliyor yapıyor. Süpüre tutuyorlar, camlarımı siliyorlar. Kendi akrabalarımın, para da almıyorlar. E durumu biliyorlar ne alacaklar. Bir kere belediyeye başvurduğum senin aylığın var dediler. Oncaz aylık göze göründü.” (G20, 76, 9)

“Evimi göremiyom. Baksana üç kere dilekçe verdim temizlikçiye benim maaşım var deyip kabul etmediler. Ablama geliyolardı, onun kira diye evi bana gelmediler. Benim şu maaşım var ya 1800, halbuseki yetmiyor, çok zor geçiniyom.” (G6, 76, 32)

Yaşlı kadınların yemek yapma pratiklerine bakıldığında ise çoğunluğunun yemek yapma konusunda isteksiz davrandığı görülmektedir. Genel olarak yaşlı kadınların kendilerine yemek ihtiyacı konusunda özenli davranmadığı ve yemek yapıp yemeyi ihmal ettikleri söylenebilir. Artan sağlık sorunlarıyla birlikte ortaya çıkan fiziksel zorluklar yaşlı kadınların yemek yapmalarına engel teşkil etmekte ve kadınlar yemek yapmak istememektedir. Öte yandan yalnız başına yemenin de yaşlı kadınların yemek yapıp yeme konusunda motivasyonunu düşürdüğü gözlemlenmiştir. Her gün düzenli olarak yemek yapmayan yaşlı kadınların bir gün yemek yapıp günlerce aynı yemeği yediği ya da kız çocuklarının gelip kendilerine yemek hazırladığı görülmektedir. Düzenli olarak yemeğini yaptığını belirten yaşlı kadınlar da bir yemeği ortalama iki gün yemektedir. Ancak yemek konusunda ihmalkâr davranan yaşlı kadınların ilaç kullanımı konusunda oldukça titiz davrandıkları söylenebilir.

“Yemeğimi bugün pişiriyom üç gün yiyom. Öyle boğaz aramıyom. Soğanı ekmeğime dürer yerim. Aha evleri süpürüyom, yemek yapmaya halim kalmıyor. Yapamayınca hemen kalkıyom ecik peynir yiyom, süt içiyom yetiyor. Napayım gözüm kesmiyor. Gözüm kesmeyince yapamıyom yemek.” (G4, 65, 3)

“Yemeklerimi yapıyom dikeldiğim yerden. Bazen oluyor işte canımın sıkıldığı zaman böyle oturiyom moralim bozuluyor ekmeğe aş yeme canım istemiyor. Yemek bile yapmak istemiyom. E hiç kimse yok ki düşünede kalkada bir şeyler yapada bir şeyler edesin. Otururum otururum baktım ki ecik feniktim ya bir bardak süt içerim ya bicimcik yoğurt kor ecik içine ekmeğenen onu alır yatarım. Onuynanda kalkarım. İlaçlarımı işte eczanelerden alıyom, kullanıyom biliyom. Çok şükür aklım başımda.” (G12, 72, 4)

“Bir gün yemek pişirirsem iki gün yiyom. Her gün her gün yemeğin başına geçmiyom. Yemeğimi kendim yapıyom hazırlıyom. İlaçlarımı kullanıyom. Kalp hapi kullanıyom, mide koruyucusu kullanıyom, Kan cıvıdıcı kullanıyom, tansiyon kullanıyom, şeker hapi kullanıyom. Sabah 10da içtim hepsini. Ben biliyom haplarımı hepsini yutuyom.” (G13, 75, 2)

“Aha yemeği kız geliyor da yapıyor. Kızlar geliyor. Aman yemek hazırlayıp da bi tek yemek hazırlıyorum 2-3 gün sürünüyor. Onu da yiyemeyince döküyom. 2-3 gün sürünüyor bi tek yemek. İlaçlarımı hep ayırt etti kızlarım hepsini. Böyle ayrı ayrı koydular sabah içeceğimi öğlen içeceğimi karıştırmayım diye, ayrı ayrı baksana.” (G11, 79, 27)

“Her gün yemek yapmıyorum. Her gün kim yemek pişirir. Valla bir gün yapıyom beş gün yiyom yavrurum söylemek şey olmasın. Bi yemek yapıyom bazen beş gün yiyom. Anne beş gün yemek yenir mi diyor, yenir yavrurum diyom. İlaçlarımı da kendim kullanırım.” (G14, 71, 6)

Yaşlı kadınların gündelik işlerinde öne çıkan diğer bir husus alışveriş pratikleri olmaktadır. Yaşlı kadınlar yaşları ilerledikçe bedensel olarak alışveriş yapmakta zorlandıkları ve genellikle alışveriş konusunda yardım aldıkları görülmüştür. Sağlık durumu imkân veren yaşlı kadınların yakın mesafedeki markete ve pazara kendilerinin giderek alışverişlerini yaptığını belirtirken, gidemeyecek durumda sağlık sorunu yaşayanlar kadınlar da çocuklarından ve komşularından yardım aldıklarını ifade etmişlerdir. Alışverişe gidemeyen yaşlı kadınlar çocuklarına ayda bir toplu mutfak alışverişini yaptırdıklarını ifade ederken, kimisi de eksikliği oldukça çocuklarına bildirdiğini belirtmiştir.

“Alışverişimi de kendim yaparım kimseyi karıştırmam, alacağımı vereceğimi kimseye demem. Bana çocuklarım da torunlarım da karışamaz.” (G2, 73, 48)

“Yo öyle kendim alışverişini bir kilo bir şey kaldıramam. Kızımınan gidiyok, ya yazıyor böyle alıyor toptan ya da gidiyok usul yavaşıca şuralardan alıyok geliyok.” (G8, 70, 20)

“Alışverişimi kendim yapıyom bazen arkadaşlar. Geçen gün pazara gidiyormuş geldi kapımı çaldı ne istiyon teyze diye. Dereotu al, maydanoz ol dedim beşer deste almış. Ucuzsa dedim iki kilo kiraz al, kayısı al dedim. Kendime aldırıyorum böyle. (G15, 76, 13)

“Çocuklarım alıyorlar ben gidip alamıyorum. Pazarıma gidiyor, alışverişime markete gidiyorum onların alacaklarını alıyorum getiriyorlar evime teslim ediyorlar. Bende onu hallediyom yiyom.” (G22, 76, 20)

Baran'ın (2005: 280) yaşlı ve aile ilişkileri araştırmasında da, Türkiye'de aile ilişkilerinin güçlü olması ve sık dokulu olması nedeniyle yaşlıların her türlü ihtiyacını karşılamasında yetişkin evlatların katkıda buldukları tespit edilmiştir. Çalışmamızda da kadınların her türlü ihtiyaçta çocuklarına başvurabildikleri görülmüştür. Ancak ihtiyaçların karşılanmasında şüphesiz ki en önemli etkenin maddi kaynaklar olduğu söylenebilir. Yaşlı kadınların 17'si ihtiyaçlarını karşılamalarında gelirlerinin yeterli olduğunu söylerken, 6'sı gelirinin yeterli olmadığını söylemiştir. Yalnız yaşamlarına rağmen yüksek fatura, ev kirası, gıda ve giyim giderleri yaşlı kadınların gelirlerinin yetmemesinde öne çıkan nedenler olmaktadır. Gelirlerinin

ihtiyaçlarını karşılamada yeterli olmadığını söyleyen 6 görüşülen de çocuklarından maddi destek aldığını ifade etmiştir.

“Olmuyor. Niye olmuyor, hayat pahalı. Devletin verdiği parayı mesela ben 420 lira yakıt parası verdim bu yıl kış boyu. E aldığın 700-800 alsan mesela hani bunun düşün ne kalıyor eline. Şimdi kızım da yardım ediy bana. Hani oncacık paraynan ben şey yapamam. Elektrikimi kızım ödüyor hani damadım ödüyor. Ama benim ödediğimi düşünsen... Yani yetiştirirsen şöyle yetiştiriyon. Et almıyon, ekmek almıyon. Yani ben kurban bayramında millet ne verirse onuynan idare ediyom. Nasıl pazarı dedim sınırlı alıyom eti de öyle sınırlı yiyom. Şimdi benim dolabımda etim vardır. Niye, ben günlük haşlayıp yemiyom. Yemek pişiriyom içine katıyom. Bi misafir geliyor ona ediyom. Mesela her gün beyaz et alıp yemiyom. Yemeliyim ama balık almıyom. Bunları almıyom yani. Doğrusu bu. Allahın doğrusu. Üstüme kıyafete para vermiyom. Bunlarla idare ediyom ben. Mesela ben 10 senelik eteklerimi, 10 senelik mantomu giyerim. Böyle yetiriyom yavrum yoksa yeter mi yetmiyor.” (G5, 66, 3)

“Aylığım karşılamıyor. Oğlum elektrikimi ödüyor, suyumı ödüyor, doğalgazımı ödüyor yine parayı yetiremiyom. (...) Maddiyatım iyi değil de Allah bundan geri komasın. Borçlarımı veriyom, aldıklarımı veriyom, boğazıma yiyom böyle geçinip gidiyom. Yetmiyor, paranın adı para. Mesela ekmek alıyom, yoğurt yiyom tansiyondan dolayı. E hap alıyom, gözüme damla alıyom, aha dizlerime, 200 bi dizime, 200 bi dizime sıvı konacak aha konamadım dizlerime. Veremedim de alamadım da tedavi olamadım. Param yetmiyor, herif ölünce düşürdüler 300 lira. Kendimi zor geçindiriyom. Herkes kendini doyurdu da ben mi kaldım. Kızı kendine anca bakıyor anca yetiriyor. Bi faturalarımı oğlum ödüyor o kadar.” (G4, 65, 3)

“Yetmiyor da çocuklarım o ordan o ordan yardım ediyor yavrum. Aha biraz kızım yardım ediyor biraz oğullarım yardım ediyor. Yani aç kalmayacak kadar. Herifin sağlığında o her şeyimizi alıyodu. O gidinci de biraz kesildi para bana dönüncü. İyi kötü ev kirasıydı, doğalgazdı derken anca.” (G20, 76, 9)

Öte yandan mali durumlarını idare edebilme konusunda genel olarak yaşlı kadınlar paranın hesabını bildiği ve parayı kendilerinin idare ettiğini ifade etmektedirler. Ancak banka ve fatura ödeme gibi işlerin halledebilme becerisi yaşlı kadınların sağlık durumlarına göre çeşitlilik göstermektedir. Yaşlı kadınlardan bazıları maaşını kendisi çekip faturalarını kendisi yatırdığını belirtirken, sağlık durumları elvermediği için dışarı çıkıp maaşını çekemediğini ve faturalarını ödeyemediğini söyleyen bazı yaşlı kadınlar da bu işleri genellikle çocuklarına havale ettiklerini belirtmektedir. Bu durumun önemli sebeplerinden biri de kadınların tek başlarına dışarı çıkmaya ve bu tür işlerle uğraşmaya alışık olmamalarıdır. Dolayısıyla yaşam seyri perspektifiyle ilişkili olarak gençliğinde resmi işlerle uğraşmaya yatkınlık kazanmamış kadınların yaşlılık döneminde bu işleri kendisinin yapmadığı görülmektedir. Yaşlı kadınların bir kısmı da faturalarını otomatik ödemektedir. Yaşlı kadınların faturalarını otomatik ödemelerini sağlayan en önemli faktör öncelikle

düzenli bir gelire sahip olmalarıdır. Bu noktada ya kendi emekli maaşına ya da eşinin emekli maaşına sahip olan yaşlı kadınlar her ay faturalarının otomatik ödeme talimatı ile aylıklarından kesilerek yatırıldığını ifade etmişlerdir.

“Paramı takip edebiliyorum. Mesela doğalgaz geldi, elektrik geldi, telefon geldi, evde daha ne eksikse onları yazıyorum. Liste yapıyorum yani beceriyorum. İlkokul üçten çıktım ama hiç peşini bırakmadım okumanın, yazmamın. Faturalarımı bazen ben yatırıyorum mahallenin bakkalında. Her çeşit faturayı yatırıyor, kendine de ödeme payı alıyor. Her ay değişiyor. Bazen oğluma veriyorum. Aylığı kızım alıyor. O yatırıyor bazen.” (G1, 76, 6)

“Akıllıyım paramı biliyorum. Paramın gününü biliyorum bugün maaşım gelecek diyom. Büyük oğlum alıyor, getiriyor veriyor. O gün gelmese gelmedi, paramı getirmediyom. Parayı biliyorum. Faturaları hep oğullarım yatırıyor. Bana yük olmasın diye oğlum ödüyor.” (G17, 87, 11)

“Parayı bilirim. Faturaları banka otomatik ödüyor. İki milyar alıyorum da bir buçuk milyar alıyorum, beş yüzü faturalara kesiyor. Faturalarımı tümünü banka ödüyor. Ne kalırsa da ben alıyorum yani. Ben çekemiyom kız çekiyor, damat çekiyor getiriyorlar ben de harcıyacağımı biliyorum. Allah'ıma şükürler olsun bırakıp giden nur içinde yatsın mekânı cennet olsun.” (G14, 71, 6)

Yaşlı kadınlara yardım ve destek sağlanmasında cinsiyete göre farklılıklar görülmektedir. Genel olarak kız çocukların yemek, temizlik gibi ev ile ilgili işlerde, erkek çocukların ise alışveriş ve fatura ödeme gibi dışarıdaki işlerde başa çıkmalarında yardımcı oldukları söylenebilir. Ankara’da yalnız yaşayan yaşlı kadınların gündelik rutinleri yerine getirme durumlarını tespit etmeye yönelik gerçekleştirilen bir çalışmada, bu çalışmanın bulgularına paralel olarak, yaşlı kadınların çoğunlukla bağımlı olmadan gündelik rutinleri yerine getirdiği tespit edilmiştir. Kız çocukların banyo, yemek hazırlama, ev işleri yapma gibi yaşlı kadınların özel alandaki gereksinimlerinin; erkek çocukların da alışveriş, fatura gibi kamusal alandaki gereksinimlerinin karşılanmasında aktif olduğu belirtilmiştir (Buz ve Beydili, 2015: 566). Ancak her ne kadar çocukları önemli destekçileri olsa da her konuda özellikle kız çocukların öne çıktığı araştırmamızın bulguları arasındadır. Diğer yaşlı kadınların deneyimleriyle de benzerlik taşıdığı düşünülen 5 numaralı görüşülenin ifadesi bu durumu özetler nitelikte olmaktadır.

“Kızım benim desteğim, elimde değneğim yani öyle söyleyim. Hani şimdi ne kadar ayrı dursam da ben onun yiğitliğine duruyom. Kızım olmasa, Allah korusun o dışarda olsa ben burda olsam olmaz duramam öyle. Ben onun kuvvetine duruyom. O şimdi benim telefonuma bi ulaşamasın şu apartmanda hepsini ayağa kaldırıyor. Yani onun için ona güveniyom. Önce Allah.'a sonra ona. Hep onun şeyiyle yani.” (G5, 66, 3)

Son olarak yaşlı kadınların hepsinin cep telefonu ile iletişim sağlayabildikleri görülmüştür. Görüşülen 15 yaşlı kadın karşı tarafı arayacak ve gelen aramalara cevap verecek düzeyde telefon kullanma becerisine hâkim olduğunu söylerken, 8 yaşlı kadın da sadece gelen aramalara cevap verdiğini yoksa kendisinin arama yapamadığını ifade etmiştir. Örneğin bu konuda 81 yaşındaki 9 numaralı görüşülen,

“bi çalarsa kullanıyom yoksa kendim kullanmayı bilmiyom” derken; 78 yaşındaki 21 numaralı görüşülen de *“telefon kullanabiliyom, var telefonum arıyom da onlarda arayınca cevabını da veriyom”* demektedir.

Cep telefonunu aramak veya aramaya cevap vermek üzere kullanan yaşlı kadınların, cep telefonunun mesaj atmak ya da internete girmek özelliğini kullanamadıkları görülmüştür. Yaşlı kadınlar cep telefonunu genellikle çocuklarıyla, torunlarıyla ve arkadaşlarıyla/komşularıyla iletişim kurmak için kullanmaktadırlar. Diğer taraftan cep telefonu yaşlı kadınlara erişimi kolaylaştırmakta, takip edilebilmelerine ve ihtiyaçlarından haberdar olunmasına olanak tanımaktadır. Böylece cep telefonu yalnız yaşayan yaşlı kadınların çevrelerindeki tanıdıklarıyla her an iletişim imkânı sağlamak ve bu nedenle önemli bir iletişim aracı olarak hayatlarında konumlanmaktadır.

Görüldüğü üzere yaşlı kadınlar gündelik hayat pratiklerini çoğunlukla bir başkasına bağımlı olmadan devam ettirebilmektedir. Sağlıklı olma durumu gündelik işlerle ve ihtiyaçlarla başa çıkabilmenin ön koşulu olsa da, kadınların belirli bir yaşın üzerinde olmaları nedeniyle bu işleri yapmaları çeşitli derecelerde zorlanmalarına neden olabilmektedir. Yalnız yaşamak yaşlı kadınlar için bir takım zorluklar taşısa bile, kadınların kendi kurdukları gündelik yaşam düzenlerini bozmak istemedikleri görülmektedir. Yaşlı kadınların alışkın oldukları ortamda mevcut yaşantılarını sürdürmeye çalışmaları doğal bir başa çıkma stratejisi olmaktadır. De Certeau’cu anlamda “günlük uygulamalar” taktik türünden eylemler (De Certeau, 2009: 55) olarak değerlendirildiğinde, yaşlı kadınların günlük işlerini ve ihtiyaçlarını gerçekleştirirken karşılaştıkları zorluklara karşı çocuklarından ve komşularından yardım almaları, paralı temizlikçi tutmaları, belediyenin ücretsiz temizlik hizmetinden faydalanmaları ve faturalarına otomatik ödeme talimatı vermeleri “taktik” olarak okunabilir. Böylece zorluklar noktasında yardım alan yaşlı kadınlar bir yandan ev düzeninin kendilerine

ait olması noktasında ev içi özerklik yaşarken, diğer yandan da bir başkasına bağımlı hale gelmeden ve yük olduğunu düşünmeden gündelik yaşamını sürdürmektedir.

5.3.2. Boş Zaman Değerlendirme: “*Evimde Dolaştığım Yetiyor Bana*”

Boş zaman değerlendirilmesi olgusu yaşamın diğer dönemlerinde olduğu gibi yaşlılıkta da söz konusudur. Boş zaman aktiviteleri, yaşlı bir kişinin hayatını iyileştirebilecek fiziksel, psikolojik ve sosyal faydalar sunmaktadır. Özellikle boş zaman etkinlikleri, fiziksel sağlığı geliştirirken bir amaç duygusu verdiği ve sosyal bağları güçlendirdiği için yaşlı bireyler için faydalı gözükmektedir (Eifert vd., 2019: 248). Bu doğrultuda, yalnız yaşayan yaşlı kadınların genellikle bir günü nasıl geçirdikleri, boş zamanlarında neler yaptıkları, yapmak isteyip yapamadıkları şeylerin olup olmadığı, dernek ya da diğer gönüllü faaliyetlere; sosyal, kültürel, sanatsal etkinliklere katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Yapılan görüşmeler sonucunda yaşlı kadınların boş vakitlerinin büyük çoğunluğunu evde geçirdikleri tespit edilmiştir.

Yaşam seyri perspektifi kişilerin yaşlandığında sadece şimdiki durumlarından değil, geçmiş deneyimlerinden de etkilendiklerini ileri sürmektedir (Hooyman vd., 2015: 150). Dolayısıyla yaşam seyri perspektifine göre, yaşamın önceki dönemlerinde edinilen deneyimlerin yaşlılıkta da sürdürülmesi muhtemeldir. Bu noktada yaşlı kadınların yaşam seyri boyunca toplumsal cinsiyet rolleriyle de bağlantılı olarak zamanlarının çoğunu evlerinde geçirmelerinden kaynaklı yaşlanınca da gündelik yaşamlarının büyük bir kısmını evde geçirdikleri söylenebilir. Yaşlı kadınların gündelik yaşamlarını evde geçirmekten rahatsızlık duymadıkları ve normal yaşantılarını devam ettirdikleri görülmektedir. Gündelik yaşamlarının büyük çoğunluğunu ev içerisinde geçiren yaşlı kadınların ifadeleri ise şu şekildedir:

“Sabahleyin kalkıyorum, çayımı içiyorum, kahvaltımı yapıyorum. Öğlen sonu yemeğim varsa yiyorum, kaldırıyorum. İnisulin kullanıyorum, inisülünümü vuruyorum. Haplarımı içiyorum. İşte bulaşık varsa yıkıyorum. Yaparsan iş çok. Hep evdeyim. Televizyon izliyorum. Çiçeklerimi suluyorum. Bi inerssem bahçeye iniyorum bazen inmesem o da yok. Çünkü dizlerim taşıyor beni artık.” (G1, 76, 6)

“Saat 9’da kalktım. Ben iğne vurunuyom, hastayım saat 8’de. Şekerim var tansiyon hepisi var. Kalktım saat 8’de iğnemi vurundum. E neydiyim iş yok güç yok evin içinde. Eccik kafamı koydum uyuyum geri deyi, onu da uyuyamadım kalkayım dedim. Televizyona pek meraklıyım. Televizyonda ne varsa... Hocaları diyniyom açıyom ondan sonra da kalktım aha çayımı ekmeğimi aşımı yedim. O kadar. Evimde dolaştığım yetiyor bana.” (G8, 70, 20)

“Sabahınan namazımı kılıyorum, kalkıyorum iki bardak çay ediyom, kahvaltımı ediyom. Öğrenleyin acıkırsam ecik bir şey yiyom, acıkmasam bir yere gideceksem çıkıp gidiyom. İşte böyle vakit geçiyor. (...) Patik örerim, çocuk yeleği örerim işte elime ne geçerse. Başka da ne yapayım işte yeyip içip yatıyorum tosun gibi. Şuraya boş kalınca oturuyon elişiyen, televizyon izliyon başka niyden. Yasin okuyom, çok şükür Kur’anımı okuyom, hatim ettim işte öyle.” (G12, 72, 4)

Çalışmamızda tespit edilen önemli bulgulara benzer şekilde, Singapur'da yaşlı kadınlar üzerinde yapılan bir araştırmada, yaşam seyrine paralel olarak cinsiyet rollerinin ve kimliklerinin, yaşlı kadınları çoğunlukla ev içinde yaşanan boş zamanla sınırlandırdığı ve yaşlı kadınların birçoğunun eve bağlı faaliyetlerde bulunduğu tespit edilmiştir (Teo, 1997: 650). Günün büyük çoğunluğunu evde geçiren yaşlı kadınların gündelik hayat faaliyetlerine bakıldığında örgü örme, el işi yapma, çiçek yetiştirme, temizlik yapma, televizyon izleme ve ibadet etme gibi pratiklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Netice itibarıyla de yaşlı kadınların çoğu zaman bu etkinliklerden daha fazlasını aramadıkları söylenebilir. Ancak boş zamanın değerlendirilmesinde sağlığın etkisi oldukça büyük gözükmektedir. İlerleyen yaşla birlikte ortaya çıkan fiziksel rahatsızlıklar yaşlı kadınların bu etkinlikleri yapmasını ya kısıtlamakta ya da engel olmaktadır. Önceden el işi yapan, örgü ören bazı yaşlı kadınların yaşlandıkça artan sağlık sorunlarından dolayı artık bunları da yapacak fiziksel güce sahip olmadıkları ve bu nedenle bu etkinlikleri yapmakta zorluk çektikleri görülmektedir.

“Hiçbir şey. Evvel ne yazma oyaları yapardım, danteller örerdim. Şimdi bu kollar kalkmıyor artık. Kalkmıyor yapamıyorum. Daha da usanırsam çıkıyorum balkona oturuyom. Hiçbir şey yapmıyorum, yapıyom dersem yalan olur yapmıyorum. Çiçeklerim olmasa benim halim perişan. Çiçek bakıyom çiçeğe çok düşkünüm. Çiçeğe nerde görürsem görüyüm çiçeğe çok düşkünümdür. Çok güzel açarlar. Çiçek meraklısıyım. Ne yapıyım bende kendimi bunlarınan eğliyorum. Onları seviyom bunlarda benim torunum diyom. Bunlarına uğraşıyom işte yavrum.” (G19, 73, 10)

“Ne yapayım kurban olduğum gözlerim pek görmüyor, elim pek tutmuyor ne yapıyım. Önceden örgü falan örüyodum, paspas falan örüyodum çok da güzel örüyodum yapamıyorum artık. Ellerim pek tutmuyor, aynı yaptığım gibi yapamıyorum.” (G20, 76, 9)

“Şimdiye kadar ilif örüyodum artık onu da bitirdim. Gözüm görmüyor şimdi bi tane iğneyi saplayıpta bi tane dikiş dikemiyom. Gözüm görmüyor artık. Kulak da duymuyor, gözümde görmüyor. Ne yapabilirim oturuyom böyle, televizyon izliyom. Bu kadar işte yavrum benim vazifem. (...) Aha oğlumun spor yeri var mesela gidipte yapabilirim yani kilomu verebilirim ama nasıl vereyim gücüm yok. Gitmek istiyom ama gidemiyom yürümeye gücüm yok yani. Ah yavrum ah şu kilomu versen de çita gibi olsam bu kadar istiyom yani. Kendim yepyeni olmalıyım şöyle. Oturduğum yerden kalkamıyom, bi oraya bi buraya başka bi vazifem yok.” (G6, 76, 32)

“Vuyyy boş zamanlarımda şimdi gözüm görmüyor patik örüyodum, paspas örüyodum, boncuk örüyodum, şakşuk örüyodum, el işi yapıyodum şimdi bu sene göremiyom. Ameliyat olalı düştüm ben. Gözümde de katarakt var. Ameliyat oldum şimdi göremiyom. İlaçlarınan idare ediyom. Şimdi anca karnımı doyuruyom yiyom içiyom yuyom, namazımı kılıyom beş vakitimi yatıyom. Ne iş görecez artık çapa mı çapalıycam iş mi görücem öldük biz bittik gayli. 75 yaşında demek ne demek. 5 sene sonra 80 yaşında demek.” (G13, 75, 2)

Sağlık sorunlarından dolayı önceki faaliyetlerini yerine getiremeyen yaşlı kadınların çoğunlukla dini pratiklere yöneldikleri görülmektedir. Yaşlı kadınların boş zaman değerlendirme faaliyetleri arasında özellikle namaz kılmak, Kur’an okumak ve dua etmek gibi dinsel pratikler yer almaktadır. Dine yönelik gerçekleştirilen bu pratiklerin özellikle yaşlılık döneminde kadınların gündelik yaşamlarının önemli bir parçası olduğu tespit edilmiştir. Boş zaman faaliyetleri aynı zamanda yaşlılık sonucunda kişinin gündelik yaşantısında meydana gelen değişikliklerle baş etmesine yardım eden önemli yöntem olarak kullanılabilir (Raymore ve Scott, 1998; West vd. 1996’ dan akt. Şener, 2009: 7). Bu konuda önceden ilif ördüğünü belirten 14 numaralı görüşülenin sağlık sorunlarını nedeniyle artık bunu yapamadığını, boş zamanlarında sadece Kur’an okuduğunu ve herkese dua ettiğini ifade etmesi bu durumu destekler niteliktedir.

“Ben boş zamanlarımda Kur’an okurum annem. Ben Kur’an okurum, benim boş zamanım yok. Abdestimi alırım namazımı kılarım Allah’a şükürler olsun Kur’an okurum, durmadan Kur’an okurum kimseyen bir şeyim yok. Ben 15 günde bir hatim ederim. Evveli ilif ne överdim herkese hediyeler ederdim artık ilif ne öremiyom ellerim sakat oldu, kollarım çıktı yapamıyom artık da dua ederim artık herkese. Torun dua makinesi diyor bana.” (G14, 71, 6)

Öte yandan Kalaycıoğlu vd. (2003: 100) yaptıkları araştırmada, gün içinde dine yönelik gerçekleştirilen tüm yapıp etmelerin bir nevi “öteki dünyaya hazırlık” niteliğinde olduğunu belirtmektedir. Buradan hareketle, yaşlılıkla beraber yaşanan kayıpların artması ve ölümün yaklaşması nedeniyle yaşlı kadınların ibadete yönelerek zamanlarını geçirdikleri söylenebilir. Özellikle bu konuda “yapmak isteyip yapamadığınız şeyler oluyor mu?” sorusuna 18 numaralı görüşülenin “artık her şeyi geride bıraktım kafamı taktığım Allah’tan başka hiçbir şey yok” cevabı bu durumu kanıtlar nitelikte olmaktadır. Nitekim yaş ilerledikçe dini hayatı daha çok önemseyen yaşlı kadınların ibadete ağırlık verdikleri görülmektedir. Yaşlı kadınların yaşlandıkça dini davranışlara ve tutumlara başvurmalarının yaşlılık döneminin olumsuz etkilerine-sağlık sorunları, yaşanan kayıplar, yalnızlık, ölümün yaklaşması vs.- karşı önemli bir başa çıkma stratejisi olduğu söylenebilir.

“Boş zamanımda yavrım çoğunlukla abdestimi alıyorum aha böyle oturuncu Yasin’imi alıyorum Türkçe emme inşallah Rabbim kabul eder. Onu oturuyom şurda onuyunan vakit geçiriyom. Takvimin yapraklarını okuyom. Onların vakit geçiyor. Öyle elişim neyi bişeyim yok yavrım. (...) Başka bi işim yok yavrım Allaha’a yalvarıyom. Beş vakit namazımı kılıyom yavrım, gece de gündüz de namazdan başka bir işim yok. Namazımı bırakmam Allah’ın izniyinen inşallah. Yasin’in Türkçesini okurum, Allah kabul eder inşallah yavrım.” (G18, 83, 14)

“Napiyım aha şuraya geliyom yatıyom. Boş zamanım olmuyor ki Kur’an okuyom, ibadet ediyom, teşbih çekiyom. Başka birşey yapmıyom, televizyonda sohbetleri izliyorum.” (G15, 76, 13)

“Ben sadece Kur’ana gidiyom. Zaten dizlerim pekiyi değil, kütür kütür oyana buyana dönüyor. Bi Kur’ana gidiyom Allaha şükür ediyom, oturuyom.” (G4, 65, 3)

Öte yandan çoğunlukla bütün günü evde geçiren yaşlı kadınların ibadet dışında boş zamanlarını evde televizyon izleyerek geçirdikleri görülmektedir. Bu anlamda televizyon, bazı yaşlı kadınlar için önemli bir boş zaman değerlendirme aktivitesi olmanın yanı sıra yalnızlığa karşı “ses olsun” diye açık bıraktıkları bir başa çıkma stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta 22 numaralı görüşülenin televizyonu yalnızlığına eşlik eden bir “arkadaş” olarak tarif ettiği anlaşılmıştır. Bu nedenle televizyonun yalnız yaşayan yaşlı kadınların gündelik hayatında bir “taktik” olarak işlev gördüğü söylenebilir.

“Boş zamanlarım avara geçiyor. Hiçbir iş yapmıyorum. Bazen arada bir iki patık örüyorum ellerim iyi olursa. Elim iyi olmazsa hiçbir şey yapmıyorum. Gündüz televizyonla hiç işim olmaz, hiç açmam. Akşamda ses olsun diye açarım. Bu vakit böyle geçiyor.” (G3, 70, 38)

“Kahvaltımı yapıyom. Televizyonumu açıyom oturuyom, televizyon izliyorum. Nerde ne varsa izliyorum. Oyalanıyom işte arkadaş bana o. (G22, 76, 20)

“Ne yapacam kahvaltımı yapıyom işte, oturuyom, kızım geliyor bakıyor bana. Televizyonu hiç kapatmıyom bakıyom. Kızlarım gelince yemeği pişiriyolar, getiriyolar, yediriyolar işte.” (G17, 87, 11)

“Ne zaman akşam oldu ne zaman sabah oldu bilemiyorsun ki. Ama geceler çok uzun uyuyamıyorsun. İnsana gündüz değil de yalnızlık gece belli oluyor. Gece sabah olmuyor kızım, yatamıyorsun kalkamıyorsun. Geceleri çok uzun şurdan yatamıyom aha gidiyom içerde yatakta yatıyom geliyom şuraya yatıyom. Televizyonu açıyom izliyorum, ilahi dinliyorum.” (G14, 71, 6)

Boş zaman aktiviteleri, yaşlı bireylerin gündelik yaşam içerisindeki olumsuz olaylar ile başa çıkmasında stres faktörlerini azaltıp sağlığı iyileştirmek ve olumlu yönlendirmek adına önemli bir sosyal destek olarak nitelendirilmektedir. Oluşan tüm olumsuzluklara karşı bireyin hızla toparlanmasına yardımcı olmaktadır (Heung ve Yuendoke, 2012; Caldwell, 2005’den akt. Sevil ve Şimşek,2019: 57). Yaşlı bireyler için boş zaman aktiviteleri özündeki mutluluğu geri kazanmak, yaşamdan zevk almak

ve yaşam seviyelerini yükseltmek için terapi niteliği taşımaktadır (Sevil ve Şimşek, 2019: 60). Pandemi ile birlikte çevresinde kayıplar yaşayan 7 numaralı görüşülenin özellikle kız kardeşinin kaybıyla başa çıkmak için örgü ördüğünü, bunun kendisine terapi gibi geldiğini ifade etmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir.

“Örgü örüyom bu sene. Kız kardeşim sizlere ömür yeni vefat etti. Kız kardeşim ölünce bu terapi gibi geldi bana. Örgü örmeye çalışıyorum, pek de öyle inceliklerini bilmiyom da. Ev işi görüyom, namaz kıyıyom, Kur'an okuyom işte kendime göre şeylerim oluyor.” (G7, 71, 9)

Arkadaşlık, akrabalık ve sosyo-kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve sosyal desteğin sağlanması konusunda boş zaman etkinliklerinin önemli araçlar olduğu bilinmektedir (Sasidharan, 2006'dan akt. Sevil ve Şimşek, 2019: 57). Özellikle yaşlıların sosyal etkinlik biçimleri içerisinde aile, akraba ve komşu ziyaretleri önemli yer tutmaktadır (Aközer vd., 2011: 115; Kalaycı ve Özkul, 2017: 103). Çalışmada yaşlı kadınların gündelik yaşamlarında çoğunlukla aile bireyleriyle görüştüğü ve boş vakitlerini aile üyeleri, komşuları ve akrabaları ile geçirdikleri tespit edilmiştir. Bu görüşmeler karşılıklı ev ziyaretleri şeklinde çay sohbetleri ve günler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu durumsa kadınların geleneksel olarak özel alanda ev odaklı sosyalleştiklerini göstermektedir. Ancak pandemiden önce komşularına ve akrabalarına gidip gelen yaşlı kadınlar artık “hastalıktan dolayı” kimseye gidemediklerini ifade etmişlerdir. Hatta pandemi öncesi düzenli olarak aile, komşu ve akrabalarıyla gün yaparak bir araya gelen yaşlı kadınların eve kapanma ile bu etkinliği de sonlandırmak zorunda kaldıkları görülmektedir.

“Sadece günümüz var komşularla ayda. Önceleri sende mi sana geliyorduk, bende mi bana geliyorduk. Herkes elinden ne geliyorsa yapıyordu. Yemek hazırlıyorduk yiyorduk. Çay demliyorduk, güle oynaya içiyorduk. Şimdi korona çıktı. Parayı peçeteye sarıyoruz, kapıdan verip dönülyor. Şimdi evlere gitmiyoruz. Gün kimdeyse parasını veriyoruz.” (G1, 76, 6)

“Koronadan önce günlerimiz iyiydi. Yani günlerimiz vardı bayanların olan günlerimiz. Bugün şu günümüz var bugün gün bende gelen var. Yani öyleliğinen kendimiz bi zaman geçiriyorduk. Şimdi şu 1,5 senedir biraz kendini insan şey yapıyor.” (G16, 67, 4)

“Ailemden evvelden gün yapıyorduk o günler kalktı şimdi hastalık gelince. Abiminen, emmimin kızınan, komşularınan. Bu hastalık olalı bağda görüyom gelinleri de.” (G21, 78, 8 ay)

Boş zaman etkinlikleri içerisinde aile, akraba ve komşularla olan ilişkilerden oluşan destek mekanizmaları kadar yaşlılar için önemli bir yaşam desteği de gönüllü faaliyetlere ve etkinliklere katılımdır (Şentürk, 2018: 248). Ancak görüşme gerçekleştirilen yaşlı kadınların dernek ya da diğer gönüllü faaliyetlere üyeliği

olmadığı; sosyal, kültürel, sportif ve sanatsal etkinliklere katılmadıkları tespit edilmiştir. Bu konuda istisnai olarak yalnızca 66 yaşındaki 23 numaralı görüşülen, bir yardım kuruluşuna dikiş, nakış ve örgü yaparak destek verdiğini ifade etmiştir. Yapılan bu malzemelerin yardım kuruluşunca satılarak paralarının hasta bireyler için kullanıldığını belirtmiştir. Bu durum yaşlı kadınların toplumsal alana katılımları konusunda çoğunlukla aktif olmadıklarını ve alternatif sosyalleşme alanlarının bulunmadığını göstermektedir.

Çeşitli faaliyetlere/etkinliklere katılımında sağlık durumları etkili olsa da bu durumun temel nedeninin, yaşam boyu ev kadını olma ile özdeşleştirilen yatkınlıkların etkisiyle, yaşlı kadınların ev içi pratiklere yönelmeleri olduğu düşünülmektedir. Zira yaşlı kadınların verdiği cevaplardan anlaşıldığı üzere bu etkinliklere gençlikte de hiç katılmadıkları anlaşılmıştır. Dolayısıyla yaşlı kadınların yaşam seyrinin önceki dönemlerinde edindikleri “ev merkezli” alışkanlıklarını yaşlılıkta sürdürdükleri gözlemlenmektedir. Yaşlı kadınların ev dışı sosyal etkinlik olarak çoğunlukla Kur’an kursuna gittiklerini ve dini sohbetlere katıldıklarını ifade etmişlerdir. Bu noktada özellikle Kur’an kurslarının kadınlara sosyalleşme imkânı sağladığı, arkadaş gruplarıyla birlikte katıldıkları bir faaliyet alanı sunduğu anlaşılmıştır. Yaşlı kadınların arkadaş grupları ile birlikte dini içerikli bu etkinliklere katılımı sosyal bağlarını güçlendirme imkânı sunmasıyla yalnızlığa karşı güçlü bir başa çıkma stratejisi olmaktadır. Ancak pandemi dönemiyle birlikte gelen yasaklar ve kısıtlamalarla hem Kur’an kurslarının kapatılması hem de sokağa çıkma yasağının kendilerine yönelik olmasından kaynaklı olarak yaşlı kadınların bu faaliyetlere ara vermek zorunda kaldıkları görülmektedir. Dolayısıyla pandemi ile birlikte yaşlı kadınların gündelik hayat rutinlerinin bozulduğu ve bunun boş zaman etkinliklerine yansıdığı söylenebilir.

“Hiç katılmadım, üyeliğimde yok. Arkadaşlarla cuma günleri Yasin’imiz olurdu. Ona giderdim. Bu olunca hepsi bitti. Kapattılar bizi eve. Hiçbir yere gidemiyoruz.” (G3, 70, 38)

“Sohbetlere gidiyoduk. Benim büyük kızım vaaz hocasıydı komşuları topluyodu, komşular geliyodu sohbete öyleydi. Bu yanda yok bişey olsa da gidemiyom zaten, yakında olsa gidemiyom. O yanda gidiyodum birikiyoduk, gidiyoduk şimdi yok.” (G9, 81, 8)

“Yok derneklere neye katılmıyom öyle bir şeye. Kur’an’ımız dağıldı bak. Kur’an’a gidiyodum Kur’an’dan da olduk. Benim gözüm görmüyor, dizim tutmuyor ferim yok fesi yok ne yapacam bundan sonra.” (G13, 75, 2)

“Yok katılmıyorum. Bir Kur’an kursuna gidiyordum o da kapandı. Yine açılınsın yine giderim. Çünkü orda arkadaşlarımız vardı. Sonra bu ortamdan dolayı kaldı.” (G2, 73, 48)

Öte yandan yaşlı kadınların gündelik yaşamlarında yapmak isteyip yapamadıkları şeyin olup olmadığı sorulduğunda çoğunlukla “ev işleri dışında” isteyip yapamadıkları şeylerin olmadığı görülmüştür. Yaşlı kadınlar artan sağlık sorunlarından dolayı artık her şeye gücünün yetmediğini ve eskisi gibi ev işi göremediğini ifade etmişlerdir. Yaşlılıkta sağlık sorunu yaşayan bu kadınların ifadelerinden tek istedikleri şeyin “sağlıklı kalmak” olduğu anlaşılmıştır. Bu konuda ayağındaki rahatsızlığından dolayı çarşıya gitmek isteyip gidemediğini belirten 76 yaşındaki 1 numaralı görüşülenin, “*çarşı insanın efkârını dağıtıyor, gidenlere imreniyorum*” sözleri dikkat çekici olmuştur.

“Ayaklarım filan tutmaz halde. Çarşıya gidemiyorum. İstediyimi alamıyorum. Çarşıya gidince sanki başka memleketten gelmişim gibi yabancılıyorum. Gidemiye gidemiye yabancı geliyor. Yoksa hani bir söz vardır “çarşı insanın efkârını dağıtıyor.” Gidenlere imreniyorum. Maşallah diyorum. Varsın gitsinler. Hani varsın olsun ama kendim için zor.” (G1, 76, 6)

Sonuç olarak, yaşlılık literatürünün popüler kavramlarından biri olan aktif yaşlanma göz önünde bulundurulduğunda daha az sosyal etkinlik daha pasif bir hayat anlamına gelmemelidir (Tufan, 2016a: 7). Yapılan çalışmada karşımıza çıkan ifadelere bakıldığında yaşlı kadınların evden çıkmamak için çeşitli nedenlere sahip oldukları görülmektedir. Yaşam seyri alışkanlıkları, yaşanan kayıplar, sağlık sorunları ve Covid-19 pandemisi yaşlı kadınların boş zaman değerlendirme tutumlarını etkileyen önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.4. SOSYAL İLİŞKİLER

5.4.1. Aile İlişkileri: “Ben Deli Olurum Çocuklarıma, Ömrümü Veririm”

Sosyal ilişkiler içerisinde aile ilişkileri, en uzun süreli ve en dayanıklı olan ilişki olarak görülmektedir. Yaşlılık döneminde aile ilişkileri, her türden desteği (sosyal, psikolojik, ekonomik) ve yakınlık ihtiyacını sağlaması bakımından önem taşımaktadır (Canatan, 2015: 23-24). Bu hususta aile, yaşlılar açısından destek sağlayan en önemli araç durumuna gelmektedir (İçli, 2008: 35). Yaşam süresinin uzun olması ve yalnız yaşamları nedeniyle de yaşlı kadınlar için aile ilişkilerinin daha fazla önem taşıdığı söylenebilir. Özellikle eşin ölümü durumunda yaşlılar için çocuklarından alınan sosyal

destek daha önemli hale gelmektedir (Özkul vd., 2019: 84). Örneğin bu konuda 4 yıl önce eşini kaybeden ve ailede çocuklarından başka kimsesi kalmayan 12 numaralı görüşülen, çocukları ile ilişkilerinin kendisi için ne kadar önemli olduğunu “*ben deli olurum çocuklarıma, ömrümü veririm ben çok düşkün bir anayım*” sözleriyle ifade etmiştir. Bu bağlamda yalnız yaşayan yaşlı kadınların aile ilişkilerine bakıldığında öncelikle çocukları ile olan ilişkileri ön plana çıkmaktadır. Ardından kardeşleri ve torunları ile olan ilişkileri yer almaktadır.

Görüşme yapılan yaşlı kadınların tamamının çocukları, torunları ve kardeşleri ile ilişkilerinin iyi olduğu ve ilişkilerinden çoğunlukla memnun oldukları görülmektedir. Yaşlı kadınlar aile üyeleriyle çeşitli zaman aralıklarında hem yüz yüze hem de telefon aracılığıyla görüştiklerini ifade etmektedirler.

“Kızım var, oğlum var. Akşam oğlan aradı, sabah kız aradı. Ne yapıyon neydiyon diye her gün arıyorlar. Çorumdaki kızın arabası var arz ettiğinde geliyor. Oğlanda geliyor da oğlanın arabası yok. Oğlan ev aldı. O çalışıyor hafta da bir geliyor.” (G13, 75, 2)

“Evlatlarımla görüşüyom. Bi tek işte kız kardeşim var yakında olarak karaca köyde. Onuynan telefonunan neyinen görüşüyok. (...) Çocuklar geliyorlar, iki kızım iyi gelir. Gelirler anne yapıyon oturuyom bakarlar. Gelirkende telefon ederler anne bi eksiğin var mı? Ne yerseniz onu alın gelin diyom. Öyleliğinen iyi kötü idare ediyok kızım.” (G19, 73, 10)

Kalaycıoğlu vd. (2003: 77), ileri yaşlarda çocuklarla kurulan iletişimin ve çocukların maddi-manevi desteklerinin yaşlılıkla baş etmede kritik önemde olduğunu belirtmektedir. Yaşlılık döneminde aile üyelerinden alınan destek başta yalnızlık sorunu olmak üzere yaşlı bireylerin birçok sorunun üstesinden gelmesinde yardımcı olmaktadır. Bu araştırmamızda da tespit edilmiş önemli bir husustur. Yapılan görüşmelerde yalnız yaşayan yaşlı kadınların çocukları ile görüşmelerinin yaşlılıkta özellikle eşlerinin yokluğunda yalnızlıklarına karşı güçlü bir başa çıkma stratejisi olduğu görülmüştür. Özellikle bu konuda her gün çocukları ile yüz yüze olmasa bile telefonla görüştüğünü belirten 76 yaşındaki 22 numaralı görüşülen, çocuklarıyla görüşemediği zamanlarda kendisini kötü hissettiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Şimdilik sadece çocuklarımla görüşüyorum. Herkesin ihtiyacına göre benim ihtiyacıma göre geliyorlar. En geç bir hafta, üç gün de bir, iki günde bir. Hepsi de Çorum’da. Sekiz tane torunum var. Onlarda gelir gider. (...) Ben onların seslerini duymaya her gün 10.30da başlıyom 12ye kadar seslerini duyucam diye. Ya onlar eder ya ben ederim. Telefon ederim seslerini duyarım ondan sonra telefonum kapanır şuraya atarım. Hiç duramıyom çünkü onlara alışmışım. Onları seslerini duymayınca bunalıma girmiş gibi kötü oluyom. Bi noksanlık hissediyom onları aramadığım zaman.” (G22, 76, 20)

Genel olarak yaşlıların çocuklarıyla görüşme sıklığını mekânsal mesafeler etkilemektedir (Perlmutter ve Hall, 1992'den akt. Canatan, 2008: 24). Bazı yaşlı kadınların çocuklarının başka şehir ve ülkelerde yaşamalarından kaynaklı olarak her zaman görüşemediği ve dolayısıyla da çocuklarıyla yüz yüze görüşme sıklığının azaldığı tespit edilmiştir. Mekânsal uzaklık nedeniyle çocuklarıyla görüşemeyen yaşlı kadınlar telefon aracılığıyla görüştüklerini ifade etmişlerdir. Bu anlamda telefon üzerinden iletişim, yaşlı kadınların çocuklarıyla iletişimini sürdürebilmesine önemli bir imkân sunması açısından geliştirdikleri bir "taktik" olarak işlev görmektedir. Böylece çocuklarından ayrı kalan yaşlı kadınların çocukları ile telefon aracılığıyla görüşmesinin hem özlemini gidermeye yardım olduğu hem de yalnızlık duygusunu hafiflettiği söylenebilir. Örneğin bu konuda çocuklarının yurtdışında yaşadığını belirten 14 numaralı görüşülen ve çocuklarının 4'ünün farklı şehirlerde 1'inin de yurt dışında yaşadığını belirten 12 numaralı görüşülen çocukları ile telefon görüşmelerini şu şekilde ifade etmiştir:

"Çocuklarımla telefonun görüşüyüm. 3 senedir oğlum da gelmiyor. Niye gelmiyor biliyon mu, onlar beni hiçbir şeysiz koymazdı amma ordan aldığı aylık sadece evine yetiyor. Bi de burdan emekli oldu para çekti onu ödüyor. Bi oğlum bir ayda iki ayda on beş günde geliyor. Ana napyon diyor gidiyor. Fransa'dakiler arıyor. Daha dün akşam aradı. Her gün aramıyorlar, günü yokki canları ne zaman isterse arıyorlar. Hele ortancılık çoktan aramıyor. Ben arıyorum, arayınca görüşüyök." (G15, 76, 13)

"Çocuklarımla görüşüyüm. Her gün ararlar gün Allah'ın günü. Yurt dışındaki de arar, o da arar, beriki de arar beşide arar çocuklarımla ben görüşürüm. Hiç birinde bir kusur yok benim çocuklarım çok düşkün bana. Şu binada diyorlar ki senin çocukların günlük arıyor ne iyi çocukların var. Şimdi nasıl inkâr edeyim. Aramız çok iyi, hiçbiriyen tartışmamız olmadı." (G12, 72, 4)

Dolayısıyla mekânsal mesafe, genellenemese de, yalnız yaşayan yaşlı kadınların çocuklarıyla olan ilişkilerini etkileyen önemli bir değişken olarak ele alınabilir. Yaşlıların çocuklarıyla aynı çevrede yaşamaları birçok araştırmada geleneksel aile bağlarının korunduğuna ilişkin bir gösterge olarak okunmaktadır (Aközer vd., 2011: 107). Böylelikle yalnız yaşamaya başlayan yaşlı bireyler birbirlerine yakın yerlerde oturarak aile ilişkilerini sürdürmeye ve yalnızlıklarını gidermeye çalışmaktadırlar (Tufan ve Yazıcı 2009: 48). Kalaycı ve Tuna Uysal'ın (2020: 34) Eskişehir'deki yaşlı bireylerle yaptıkları araştırmalarında yaşlı bireylerin yalnız kalmak istemedikleri ve sosyal destek ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çocuklarıyla sık sık görüştükleri tespit edilmiştir. Çalışmamızda da annelerine yakın çevrede bulunan çocukların anneleriyle

daha fazla bağlantı içerisinde oldukları ve daha sık ziyaret ettikleri bulunmuştur. Yaşlı kadınlar her ne kadar çocuklarından ayrı yaşasalar da onlara yakın bir yerde ikamet etmekte ve onlarla sıklıkla görüşmektedirler. Böylece yaşlı kadınların ve çocuklarının karşılıklı duygusal ve sosyal destek içerisinde aile ilişkileri devam ettirdikleri görülmektedir.

“Çocuklarımla ayda da görüştüğüm oluyor, haftada da, 3 günde 4 günde görüştüğüm de oluyor. Telefonun her gün görüşüyorlar zaten. Arıyorlar kendim hasta olduğum için. Gün de arıyorlar hergün görüşüyorlar. Ekmeğimi getiriyorlar, suyum getiriyorlar işte öyle idare ediyom yavrum. Ekmeğimi şurdaki kızımın çocukları alıyor. Hergün 2 ekme getiriyorlar iki öğün gidiyor işte söylemesi ayıp.” (G9, 81, 8)

Nitekim yaşlıların çocukları ile ilişkilerini sürdürmelerinde cinsiyet faktörü de etkili olabilmektedir (İçli, 2008: 36). Kız çocukların erkek çocuklara göre yalnız yaşayan anneleri ile gün içerisinde daha sık görüştüğü ve daha yakın ilişki içerisinde olduğu bulunmuştur. Özellikle kız çocukların mekânsal olarak anneleriyle aynı çevrede yaşadıkları tespit edilmiştir. Mekânsal olarak kızları ile yakın yaşayan bazı yaşlı kadınların kızları ile her gün yüz yüze görüşme imkânına sahip oldukları, gün içerisinde de anne-kız sürekli iletişim içerisinde oldukları görülmektedir. Dolayısıyla yalnız yaşayan yaşlı kadınların kız çocukları ile aynı muhitte oturmanın avantajlarından yararlandıkları söylenebilir.

“Günlük kızıyla görüşüyom, ne haftası. Geliyor gidiyor, eve varıyor telefonunu açıyor, ben açıyom. 10 kere açtık aha şimdi, o arıyo ben arıyom. Kalktın mı kalktım, ne yiyecek şunu. Öyle görüşürük, çok görüşüyok. Her gün geliyor valla hemen hemen günlük geliyor.” (G8, 70, 20)

“Ben ailemden hiç kimseyle görüşmüyom. Bir tane kız kardeşim vardı vefat etti. Onu da ev yüzünden mal yüzünden çocukları hiç benimle görüşmüyor. Diğer kardeşimin çocukları da ne gelir ne gider. Bizim birbirimize tutkunluk yok, tutkunluk olmayınca da görüşülüyor hiç samimilik yok. Çocuklarımla görüşüyorum. Konyadakiyle telefonda görüşürüz. Çorum’daki kızımın her zaman görüşürüm. Aha şimdi görüştüm zaten. Gel derim gece demez gündüz demez damlar gelir. Öyle şey yapmaz. Telefonunanda görüşürük kendi de gelir dolaşır gider.” (G14, 71, 6)

“Pek geniş ailem yok. Çocuklarım var onlarla görüşüyorum. Oğlum, kızım iki tane çocuğum var. Torunlarım var. Ben devamlı kızıma giderim. Sabah kalkarım ordayım. Onlar bende, ben onlardayım. Ama oğlan Albayrak’ta oturuyor onun asansörü yok dizlerim pek çıkamıyor. Oraya pek gidemiyorum. Arada gidiyorum oraya da. Onlarda geliyorlar. Oğlum çok sık gelmez biraz tembeldir. Öğretmen okula gidiyor, “yoruluyorum, anne dinlenmem lazım” diyor. Ayda görüşüyoruz öyle.” (G2, 73, 48)

Dolayısıyla fiziksel yakınlık ve uzaklık ilişkilerin sürdürülebilirliği noktasında önem teşkil etmektedir. Hatta pandemi sürecinde bu uzaklık-yakınlık ilişkisinin yaşlı

kadınların karşılaştıkları zorluların üstesinden gelebilmelerinde avantaj sağladığı görülmüştür. Genellikle çocuklarıyla yakın oturan yaşlı kadınlar bu süreçte de çocuklarıyla görüşme imkânı bulabilmişlerdir. Özellikle yalnız yaşayan yaşlı kadınların pandemi döneminde geliştirdikleri “taktik” çocuklarından yardım ve destek almaktır. Görüşülen 23 yaşlı kadından 21’i bu süreçte temel ihtiyaçlarının karşılanması ve gündelik işlerin gerçekleştirilmesi noktasında çocuklarından yardım ve destek aldığını dile getirmiştir. Bu noktada yaşlı kadınlardan biri hiç evlenmediği ve çocuğu olmadığı için bu süreçte aynı apartmanda yaşayan kardeşinden yardım aldığını belirtirken, biri de çocuklarının yurt dışında yaşamasından kaynaklı bu süreçte en büyük destekçilerinin komşuları olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla yaşlı kadınların bu dönemde de çoğunlukla yine en önemli destekçilerinin aile bireyleri (çocukları, torunları ve kardeşleri) olduğu görülmüştür. Eve kapatılmalarla birlikte yaşlı kadınların özellikle market alışverişleri aile bireyleri tarafından karşılanmıştır. Ailelerinden yardım alan yaşlı kadınların bu dönemde çok fazla zorluk yaşamadıkları anlaşılmaktadır.

“Yok hiçbir zorluk yaşamadım. Dışarı çıkamam işlerimi yapamam, alışverişimi yapamam zorlanırdım. Hepsini oğlumla gelinim yaptı halletti. Bi de o dönemde hiç misafir kabul etmedim eve gelinim baktı bana. Bazen oğlumla aşağıda bahçede oturduk hava aldım geri geldim.” (G18, 83, 14)

“Alışverişimi ekmeğimi neyi çocuklarım getirdi. Getirenim var, yakında markette var gidip alıyorum. Hiç zorluk yaşamadım. Çocuklarım sayesinde yaşamadım zorluk. Her şeyim geliyor ne deyim. Şimdik getirmediler desem birine desem biri getiriyor birine desem biri getiriyor. Ben çocuklarımdan yardım aldım akrabalarımdan almadım, komşulardan da almadım.” (G22, 76, 20)

“Yasakların olduğu dönemde torunum destek oldu. Beraber gidiyorduk çarşıya işte markete yük taşıyıyordum. Çünkü artık halim yok gidince Pazar arabasıyla gitcem çekerek getiricem o yavrum yardım ediyordu. Alıyordu bana bir şey değdirmiyodu getiriyodu. Getirir de öyle kızlar gibi yerleştirir, yemeğimi yapar. Yavrum yardım ediyodu. En çok torunum yanımda oldu destek oluyodu.” (G2, 73, 48)

“Çocuklarım geliyorlardı her hafta, Cuma günleri saat 7de geliyorlar yasak oluyor ya yemek yiyolar çay içiyolar bırakıp gidiyolardı ceza yemek diye. Her hafta geliyorlardı yani. Getirceklerini getirdiler, götürceklerini götürdüler. Beni hiç darda komadılar.” (G6, 76, 32)

“Çocuklar korona oldu o zaman bana çok gelmediler, bulaşmadı da çok şükür. Hep evimdeydim. Kızım hep geldi yasaklarda. Evi çok yakın ya. Benim evim var kiraya verdim, kız ben yakına getirdi bakmak için. Uzaktı evim. Orda da oğlumun yanındaydım gerçi altımda gelinim duruyordu üstte ben duruyordum buraya kız yakın diye geldim.” (G17, 87, 11)

Nitekim pandemi ile birlikte yaşlı kadınların aile ilişkilerinin değişmediği sadece yüz yüze görüşme sıklığının azaldığı görülmektedir. Pandemi sürecinde aile bireyleri

ile her zaman yüz yüze görüşme imkânına sahip olmayan yaşlı kadınların da bu süreçte geliştirdikleri “taktiğin” çocukları, torunları ve kardeşleriyle sık sık telefonda konuşmak olduğu görülmüştür.

“Kardeşleriminen, hanımlarıynan. Yani şimdide artık fazla gidemeyince de telefonlarının görüşüyok nasılsın iyi misin hal hatır sormak için hep telefonlarla görüşüyok. Kardeşlerimin biri vefat etti. Öbür kardeşim var, hanımları var. Zaten bu ölen kardeşimin hanımıynan neyiye görüşüyo.. (...) Yani samimiyiz hemen hemen iki güne bir arar. Hele büyük kardeşiminki günlük arar abla napıyonuz diye. Çocuklarımla hafta geçmez. Eğer onlar bi uğrayacaklarsa bir gün arayan da uğrarlar. Hemen hemen her gün telefon açarlar. Telefon açar anne bir şey diyon mu napıyon, iyiyim oğlum kendinize iyi bakın diyom ben ona der o bana der yani çocuklarımla böyle.” (G15, 76, 13)

“Kardeşlerimin hepsiyle de görüşüyorum. 7 kardeşimin hepsiyle de görüşürüm. Kimseyle bir sorunum yok. Hepsi de çağırdığım zaman gelirler. Yani birisine gel desem gelmem demez. Hepsi de gelir. Bende giderim onlarda gelirler. Bu hastalık çikalı görüşemiyoruz. Anca telefonla görüşüyoruz. Mesela abimle yazın bir tarlaya gidiyorduk bir şeyler yapıyorduk görüşüyorduk hani. Bu yaz ne tarlaya gittik ne de dışarı çıkabildim. Anca telefonun ucunda... Hiç kimseye gitmiyorum. Bir ihtiyacım var mı diye bir kardeşim geliyor gidiyor arada.” (G3, 70, 38)

Aile ilişkilerinin iyi olduğu görülen yaşlı kadınlara aile bireylerinden ne tür beklentileri olduğu sorulduğunda; onlardan herhangi maddi bir beklenti içerisinde olmadıkları, daha çok “sevgi ve saygı görmek”, “hal hatır sorulmak” gibi manevi destek beklentisi içerisinde oldukları görülmektedir. Bu konuda en büyük beklentileri ise çocuklarının ve torunlarının kendilerini ziyaret etmeleridir. Hatta bazı yaşlı kadınlar çocuklarının ve torunlarının kendilerini ziyaret edip ev işlerine yardım etmelerini beklediklerini ifade etmişlerdir. Bu beklentilerin ise yaşlı kadınların hem kendilerini yalnız hissetmemelerine hem de ailelerinden destek almalarına imkân sağladığı görülmektedir.

“Mesela muhabbet olsun, yani hatırımlı sorsunlar. İhtiyarsın sevgi saygı istiyon. Kardeşim gidiyo geliyor Allah razı olsun, kızım geliyor gidiyor, oğlum geliyor, gidiyor. Bana şöyle güzel sohbet olacak, tatlılık olacak bu istiyom ben.” (G4, 65, 3)

“Ben ne bekleyim hiçbir şey. Bi telefon açıp da nasılsın dedim mi o kadar mutlu oluyom ki dünyalar benim oluyor. Ya beni aradılar sordular ne güzel bir şey diyom. İnsan seviniyor ama aramayınca sormayınca üzülyosun.” (G14)

“Sadece beni yoklasınlar yeter ben onlardan bir şey istemiyom. Bi yoklasınlar ne yapıyon nasılsın desinler o bana yeter. Başka benim onlardan bir isteğim yok.” (G13, 75, 2)

“Manevi beklentim oluyor misal. E gelseler mesela hani hal hatır sorsalar, kıyımı köşemi süpürseler, tozumu alsalar misal hani, gönlüümü alsalar. Yani o tür.” (G7, 71, 9)

“Aile bireylerinden maddi hiçbir beklentim olmaz. Manevi anlamda torunlarımda gelsinler benim evimi süpürsünler, silsinler isterim. Temizlik yapsınlar. Gelinimden beklerim mesela. Ayda gelsin camlarımı silsin. Bir temizlik yapsın. Genç, eline yapışmaz. Büyüksün ya bunu istiyorsun.” (G2, 73, 48)

5.4.2. Komşuluk ve Akraba İlişkileri: “Akraba Gelene Kadar Komşu Çenemi Bağlar”

Kadınların yaşlandıkça özellikle fiziksel ve bilişsel gerilemeler karşısında sosyal ilişkilerinden daha fazla yararlandıkları ve destek aldıkları belirtilmektedir (Fiori ve Rauer, 2021: 345). Bu nedenle özellikle ileri yaştaki (yani 60 yaş ve üzeri) kadınlar için komşu ve arkadaş gruplarıyla olan sosyal ilişkilerin önemli olduğu öne sürülmektedir (Arber, 2004: 92).

Yapılan görüşmelerde yaşlı kadınların mahalledeki komşularını uzun süredir tanıdığı ve komşuları ile yakın ilişkiler geliştirdiği tespit edilmiştir. Yaşlı kadınların yakın mesafedeki komşuları aynı zamanda sıklıkla görüştüğü arkadaş gruplarını da oluşturmaktadır. Yaşlı kadınların komşularıyla kurdukları sosyal ilişkileri gündelik yaşamlarında yalnız yaşamalarından da kaynaklı olarak önemli bir yer teşkil etmektedir. Zira eşin ölümüyle yalnız kalan yaşlı kadınlar için komşuluk ve arkadaşlık ilişkisi- fiziksel sağlığı ve hareket yetisi bozulmamışsa- ortaya çıkan yalnızlık ve yalıtılmışlık duygundan kurtulmaktır (Canatan, 2015: 26-27). Bu çerçevede yaşlı kadınların yalnız kalmamak adına komşularıyla sıklıkla görüştüğü ve komşularına fazlaca önem verdikleri görülmektedir. Birlikte geçirilen sürenin uzunluğu, birbirlerine yakın yaş aralığı ve sosyal yakınlık sağlayan benzer yaşam deneyimleri yaşlı kadınların komşuluk ilişkilerini sürdürmesinde önemli hususlar olmaktadır. Kadınların komşuluk ilişkileri “sohbet etme, birlikte yemek yeme, alışveriş yapma, ihtiyaç anında destek olma, borç alma ve verme” gibi birçok durumu kapsamaktadır.

“İyiyim iyim komşularıyla 24 taneyik yavrım. 24’üynende böyle kuzu sarması olacak halim yok. Selami aleyküm napıyon neydiyon. 4-5 tanesine, 2’sine selam verir geçerim, üçüynen sofradayık yani diycemizi diyok, oturacağımızı oturuyok dertleniyok, alacağımızı hadi beraber gidek şurdan alışverişe, hadi yürümeye gidek diyok şurdan şöyle başlıyok dolaniyok geliyok, parka gidek diyok azcık parka gidiyok. Aklım esse aha şimdi giderim. Yani sıklık yok aklımın estiği gibi.” (G15, 76, 13)

“Komşularım çok iyi. Yani bulunmuyacak komşularım desem inan. Aşağıda oturanla dün akşama kadar burda oturduk. Şimdi burda hepimiz

aşağıya inerek toplanıp otururuk. Bazı balkonumda oturuyom inmiyom aşağıya. Her gün görüşüyom komşularımla. (G20, 76, 9)

“Çok iyi. Hiçbiriynen ben kötü değilim. Aha üç sene olacak aşağıdaki kiracı hiç kötü olmadım. Haftada bir gelir o, ben gitmiyom kocası var namahrem diye. Ama karı geliyor ben yalnız yaşıyom. Diğer iki komşumdan başkasına çok gitmem. Her günde gitmem. Bi ben giderim bi onlar gelir. Bak ben daha pencereme tık diyeni duymadım. (...) Komşularım iyi, biz birbirimize para veririk para alırık. Ben ona veririm o bana verir. İyiyik Allah’a çok şükür. (G13, 75, 2)

Çalışma bulgularımıza paralel olarak Baran (2005: 275), özellikle yaşlı kadınların çoğunluğunun ev hanımı olmalarından dolayı komşuları, yakın mesafedeki arkadaşları ile yakın ilişkiler içerisinde bulduklarını, İçli (2005: 12) ise yaşlıların komşularıyla yakın ilişkiler içerisinde olmalarının yaşamlarını anlamlı hale getirdiğini saptamıştır. Araştırmamızda da genellikle ev dışında aktif bir sosyal hayata sahip olmayan yaşlı kadınlar için komşuluk ilişkilerinin önemli olduğu anlaşılmıştır. Öyle ki kimi durumlarda bu komşuluk ilişkileri gündelik yaşamlarının ayrılmaz parçalarından biri haline gelmektedir. Yaşlı kadınların komşuları ile iyi geçindiği ve ihtiyaç duyduğu durumlarda onlardan yardım ve destek aldıkları görülmektedir. Bu konuda yaşlı kadınlara gündelik yaşamlarında herhangi bir problemle karşılaştıklarında kimlerden yardım alabilecekleri sorulduğunda görüşülen bir yaşlı kadının “*akraba gelene kadar komşu çenemi bağlar*” ifadesi dikkat çekici olmuştur. Aniden koronavirüse yakalanarak hastalandığını söyleyen 76 yaşındaki bir yaşlı kadın, alt katında oğlunun oturmasına rağmen komşularından aldığı yardım ve desteği şu sözlerle ifade etmiştir:

“Komşularım var. “Akraba gelene kadar komşu çenemi bağlar” derler. Mesela aniden hastalandım koronaya tutuldum. Bitişimdeki çocuk geldi. Hep komşular geldi. Oğlum duymuş hemen gelmiş, sırtına aldı merdivenlerden indirdi. İnemiyordum yoksa o derece hastalandım. Komşularımdan kimi ayakkabılarımı verdi, kimi başımı örttü sağolsunlar. Erkekler bunlar biliyor musun. Çok iyi güzel bir duygu komşunun yardım etmesi. Ambulans getirtirdiler de ona bile zor yürüdüm. İki tarafımdan tutarak bindirdiler. Hem güzel hayat hem çirkin.” (G1, 76, 6)

Bu durum gündelik yaşamda komşuluk ilişkilerinin yaşlı kadınlar için ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Nitekim yaşlı kadınların yaşadıkları zorlukların üstesinden gelme hususunda komşularıyla aktif ve destekleyici sosyal ağlara sahip oldukları görülmektedir. Özellikle ailenin yokluğu ya da fiziksel olarak uzaklığı durumunda komşularla olan ilişkiler ön plana çıkmaktadır (Aközer vd., 2011: 107). Kendisine yakın yaşayan bir çocuğu ya da yakın akrabası bulunmayan yaşlı kadınlar, komşularını önemli bir sosyal destek kaynağı olarak görmektedirler. Komşularının fiziksel olarak yakınlığı zor durumda kaldıkları zamanlar için

komşularını bir güvence olarak görmelerine imkân sağlamaktadır. Yaşlı kadınlar çocuklarının ya da akrabalarının yardımına gelene kadar komşularının daha erken müdahalede bulunabileceğine inanmaktadır. Bu nedenle yaşlı kadınlar için komşuluk, ihtiyaç anında duyulan en büyük destek olarak görülmektedir. Böylece komşuları ailelerinden önce başvurdukları kişiler olabilmektedir. Yaşlı kadınların acil bir durumda akrabalarından önce komşularına başvurmaları De Certeau’cu bağlamda bir “taktik” olarak görülebilir. Bu konuda 76 yaşında 32 senedir yalnız yaşayan 6 numaralı görüşülen çocuklarından önce komşularından yardım alacağını şu şekilde ifade etmiştir:

“Ya oğullarımdan istiyecem ya komşudan, en çok da komşu. Oğullarım, gelinlerim geleşda komşularım çenemi bağliyacak yani. Bu kelimeyi unutmayın sizde daha gençsiniz. Bizim taa kemiklerimiz aşındı kemiklerimiz her şeyi gördük geçirdik bu zamana kadar. Yani komşu bağlar çeneni en azından o yetişir yani oğlun kızın geleşdane. Etrafını toplar mesela etrafın kötüyse. Onlardan yardım alacan şimdi. En önce onlar yani. Başka kimseden yardım olmam.” (G6, 76, 32)

Benzer bir şekilde, 70 yaşındaki 8 numaralı görüşülen ve 66 yaşındaki 5 numaralı görüşülen de ilk önce komşularından yardım isteyeceğini dile getirmiştir.

“Kimden isteyecem yakın komşumdan isterim. Şöyle tık tık kapısına ya o vuruyo bana ya ben vuruyom ona. Ne yapıyon, ne ediyon, nasılsın diyok. Gelip gitmiyok amma oğlun kızın anan baban gelene kadar yakın komşun daha iyi diyolar ya yakın komşularımdan isterim.” (G8, 70, 20)

“Kızımdan önce karşı komşum var, alttaki var. Telefonları hepsinin var zahten. Aşağıdaki benle taşındı onu kendi gelinim gibi hissediyom. Kocası da çok çok iyidir. Bana şunu git al desem gider alır gelir. Yani kızıma en son çok gerekli, acil hastaysam kızımı ararlar. Ama önce bunlar duyar. Mesela şimdi tansiyonum çıkıyo onu kızıma demiyom. Komşuya diyom tansiyoumu ölçen mi diyom, ölçüyo İşte telefonumda bir sorun çıkıyo komşuya koşuyom şunu düzeltir misin? Ha ben kendi kendimi iyi hissediyosam kızımı ararım gel beni hastaneye götür diye ama kötü oldum çok gidemedim telefonumu şey yapamadım o zaman zor gidiyosam karşı kapıyı çalarım.” (G5, 66, 3)

Dolayısıyla kimi durumlarda komşuların çocuklarından ve akrabalarından daha önce gelebileceği anlaşılmaktadır. Yakın mesafedeki komşuluklar yaşlı kadınlar arasında sık görüşme olanağını sağladığı gibi, aynı zamanda aile üyeleri kadar destek sağlamalarını da kolaylaştırmaktadır. Böylece bu destek ağının varlığının çocuklara duyulan ihtiyacı azaltmaktadır. Yaşlı kadınlar birbirlerini güvence olarak görmekte ve komşuluğun önemini bunun üzerinden okumaktadır. Nitekim Büyükgümüş ve Şentürk (2019: 368), İstanbul’da yaşayan yaşlı bireylerle yaptıkları çalışmada da acil durumlarda komşuların ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuşlardır. Aynı

çalışmada yalnız yaşayan yaşlıların sağlık problemi yaşamaktan endişe ettiğinde komşularının çok daha önemli hale geldiği bulunmuştur. Komşulara duyulan güven ve destek hem kadınların karşılıklı paylaşımlarına bağlı olarak ilişkilerini sürdürmelerini hem de komşularıyla olan ilişkilerini güçlendirmelerini sağlamaktadır. Bu durum yaşlı kadınların komşularıyla olan sosyal ilişkilerinin gündelik yaşamın olumsuzluklarıyla daha kolay baş edebilmelerine yardımcı olduğunu göstermektedir. Böylece yaşlı kadınların komşularıyla olan ilişkilerinin yardımlaşma ve dayanışma içerdiği söylenebilmektedir.

Aynı apartmanda yaşayan yaşlıların komşuluk ilişkilerinin ayrı binalarda oturanlara göre daha yüksek bir orana sahip olduğu da önemli bir bulgudur (Canatan 2001'den akt, Canatan, 2015: 27). Nitekim görüşmelerimizde kadınların apartmanda yaşamalarından kaynaklı çoğunlukla aynı apartmanda yaşayan kişilerle komşuluk ilişkilerini sürdürdüğü gözlenmiştir. Bu konuda 16 numaralı görüşülenin yaşadığı apartman dairesinin eski olmasına rağmen başka bir yere taşınmak yerine 28 yıldır yaşadığı evine tadilat yaptırması, “yerinde yaşlanma” olgusu açısından da komşuluk ilişkilerinin uzun vadede önemini ortaya koymaktadır. Yerinde yaşlanan bireyler için özellikle komşular ve onların desteği önemli hale gelmektedir (Erber, 2013'den akt. Canatan, 2005: 27). Dolayısıyla kadınların yaşadıkları yerdeki yerleşiklik süresi arttıkça komşularıyla sosyal ilişki bağlarının daha önemli hale geldiği söylenebilir. Yaşlı kadınların buldukları alandaki/mekândaki komşuluk ilişkilerini hâlâ önemseydiği görülmektedir.

“Komşularıyla çok iyi kızım. Kimseyle bir şikayetimiz yok. Komşularım var. Önceden apartman günümüz vardı hani bu korona ne olmadan önce ayda bir görüşüyoduk. Şimdide girerken çıkarken selamlaşıyoruz, görüşüyoruz. Ben buraya tadilat yaptırдыm. Çocuklar dedi ki hatta anne evi değiştirelim annem dedim ben bir daha başka yere alışamam. Çünkü komşular abla napıyon nasılsın diye hep hal hatır soruyorlar. Ben bir daha başka yere alışamam annem beni şey yapma dedim. Bazen asansör bozuluyor da hani çıkması zor oluyor diye. Yok dedim. Komşularımız çok iyi öyle zararlı bi komşularımız yok çok şükür.” (G16, 67, 4)

Komşuluk ilişkileri sorulduğunda 71 yaşındaki yaşlı kadının da aynı apartmanda yaşayan genç komşularıyla birlikte gittiği tatil anısını anlatması dikkat çekici olmuştur. Yaşlı kadının anlattığı bu anısı komşularıyla olan ilişkilerinden çok memnun olduğunu gözler önüne sermektedir:

“Dördüncü katta duran bir kiracımız var kızı kızım kocası oğlum. Hemen bi çitlatıyım anında damrlarlar. (...) Beni tatillere götürdüler. Sinop'a tatile

gidiyorlarmış beni aldılar tatile götürdüler. Ordaki pansiyoncu karı güle güle öldü. Anayı babayı getirmiyorlar komşuyu almışlar gelmişler diye. Şimdi ne diyolar ille gel bizde duralım, bize gel. Bak şimdi iki ev ötü yanı da duranlar karı-koca. Eşi hemen kırığıcı çıkığıcı gelir anında yapar. Karısı da pazara gider, çarşıya gider teyze bir şey alıyon mu bir ihtiyacın var mı pazara gidiyom der. Bak böyleler çok iyiler yavrum, herkes çok iyi. Sen iyiyse bitanem herkes çok iyi.” (G14, 71, 6)

Birçok çalışmada dulluk bir dezavantaj olduğu halde yaşlı kadınların hem aile üyeleriyle hem de arkadaşlarıyla ilişkilerinin aktif olduğu ve dul yaşlı kadınların özgür hallerinden memnun oldukları bulunmuştur (Canatan, 2015: 24). Bu araştırmada da görüşme yapılan yaşlı kadınların 21’inin dul olduğu görülmekte ve eşin yokluğunda yalnız yaşamalarıyla ilişkili olarak komşularıyla ilişkilerini aktif olarak sürdürdükleri ve daha özgür oldukları anlaşılmaktadır. Örneğin eşi olmadığı için komşuları ve arkadaşları ile istediği gibi vakit geçirdiğini söyleyen 65 yaşındaki yaşlı kadının yaşadığı özgürlüğü “*nerde akşam orda sabah*” ifadesiyle dile getirdiği görülmektedir.

“Kocalı adam gibi değilim. Nerde akşam orda sabah. Arkadaşlarla oturuyok akşamüstü geliyom. Mesela komşularım var, yaş günlerine neyi gidiyom. Komşularımı çağırıyom onlar geliyolar buraya. Şimdi virüsten her yer kapandı, tıkağı kaldık.” (G4, 65, 3)

Komşuluk ilişkileri yüz yüze ilişkiler açısından önemli bir fırsattır. Ancak 4 numaralı görüşülenin de belirttiği gibi, pandeminin yaşlı kadınların gündelik yaşantılarında komşuları ve arkadaş çevreleriyle ilişkilerini etkilediği görülmektedir. Kadınların en önemli sosyal destek kaynaklarından birinin komşuları olmasına rağmen pandemiyle birlikte komşularıyla yüz yüze görüşme sıklığı da azalmıştır. Komşularıyla pandemi öncesi sürekli görüştiklerini söyleyen yaşlı kadınlar, pandemi ile birlikte artık eskisi gibi bir araya gelemediklerini dile getirmişlerdir.

“Bu mahalleye geleli 3-4 sene oldu. Komşularım la en ufak bir şeyim olmadı. İyi komşularım, hiç kötü komşum yok. Herkes evinde işinde gücünde. Görüşüyorum komşularım la. Sık görüşürdüm şu hastalık olmasaydı. Baya iyiydik, birbirimize gider gelirdik. Yazında bahçede semaver yakıp hep beraber oturuyorduk. Yine hastalık gitsin otururuz. Şimdi hastalıktan çekildik eve. Yoksa komşularım la hiç sıkıntım yok.” (G2, 73, 48)

“Hiç biriynen bi tartışmamız yoktur. Ben burda 17 senedir oturuyom daha biriynen karşı karşıya geldiğim yoktur, çok iyi komşularım. Her gün aşağıda yaz günü otururuz. Bu hastalık çikalı bir araya gelmiyok. Yoksa bir gün birimize otururduk bir gün birimizde otururduk öyle günümüz geçerci.” (G12, 72, 4)

“Üç kişiyiz. Bir komşum la çok sık görüşüyorum ama hasta olalı onun la da görüşmüyorum. Yoksa her gün görüşüyorduk. Her gün ben aşağı iniyordum, bağırıyordum balkonun ordan ya da atkestanesi atıyordum cama, hemen çıkıyordu. Hadi şurda bir oturalım hava alalım falan diye.” (G3, 70, 38)

“Komşularım iyi. Komşular geliyordu, gidiyordu. Aha şura bi teyzem var o geliyordu. İşte 5-6 kişi geliyordu o da bana yetiyodu napayım. Bana gelirler ben giderim. Kapının önünde otururduk güzelgine. Bazı akşamları geliyolardı çay yapıp getiriyodum. Bu virüs gireli Hiçbir şey yapamıyok.” (G4, 65, 3)

Salgın döneminde evde kalarak komşuları ile yüz yüze görüşemeyen yaşlı kadınlarinsa komşularıyla görüşmek için bazı taktikler geliştirmiş oldukları görülmektedir. Komşularıyla “kapıdan kapıya görüşmek” ve “telefon görüşmesi yapmak” bu süreçte geliştirdikleri birtakım taktikler olmuştur.

“Bunaldık daraldık. Konuya komşuya gidemez olduk. (...) E birbirimizi göremez olduk, yanına varamaz olduk. 50 milyonluk telefon faturası geldi onla bunla konuşuyom deydi. Komşumla her gün konuşurduk her gün. Ne yapıyon aman bunaldım, daraldım, usandım, bittim, halimiz kalmadı, bu neydi başımıza gelen, o da Allah'tan derdik. Birbirimize konuşurduk öyle.” (G13, 75, 2)

“Komşularımla virüs gelmeden önce iyiydik. Öyle bi girip çıkma yok virüsten dolayı. Virüsten önce yine aşağı iniyoduk masamıza beraber oturuyoduk. Amma şimdi virüsten dolayı karşıdakini bile bazen bir ay görmemiş gibi oluyorum, 10 gün görmemiş gibi oluyom. Kapıdan kapıya birbirimizi çöp koyarken görüyök, konuşuyok.” (G5, 66, 3)

“Buraya geleli de daha kimseyen görüşmedik. Bi altımda iki tane komşu var. İşte onlarla görüşüyom başka da görüştüğüm yok. Gidip geliyoduk onlara da şimdi bu şeyde gidip gelemiyok, virüsten dolayı. Düzelsin giderik yine. Kapı da yine görüşüyök. Kapıdan kapıya görüşüyök öyle hiç aralık vermiyok. İyi komşularım Allah razı olsun. Zaten üçüçük komşu var kimse yok burda. Onlarda iyiler hamdolsun.” (G9, 81, 8)

“Telefon idare etti bizi. Birbirimizi aradık konuştuk, şükredip oturduk. Devlet verdiyse bu yasağı biz de ona uyduk. (...) Telefonla haberleştik, bazen yolda yürürken görüştük. O şekilde, başka yapmadık bir şey.” (G23, 66, 40)

Pandemi sürecinde her ne kadar yüz yüze görüşme fırsatları her zaman mümkün olmasa da bazı yaşlı kadınların bu süreçte komşularıyla birbirlerine destek oldukları anlaşılmıştır. Örneğin pandemi sürecinde kimseye gidemediği ve kimse gelemediği için zorluk yaşadığını söyleyen bir yaşlı kadın yaşadığı bu zorluğun üstesinden yine komşuları ile birbirlerine destek olarak geldiklerini ifade etmiştir. Bu karşılıklı destek alışverişinin varlığının ise bu süreçte kadınların psikolojik ve zihinsel sağlık durumları üzerinde olumlu etkiler yarattığı düşünülmektedir.

“Ha insan birbirine gelip gidemeyince bi de biz böyle gelmeyi gitmeyi hani sevdiğimiz için o zorluklar oldu. Kimsenin gelememesi benim dolanamamam. Hani çocuklara gidiyodum ecik torunları seviyim diye. Gidiyodum bir saat-iki saatte olsa evleri yakın olduğu için çocukları sevip bi çay içip geliyodum. Öyle gidememe gelememe işte yani o zorluklar oldu. Zorlukların üstesinden geldik sağ olsunlar komşularla samimi olduk. Yani o bizi çok iyi geçirdi çok şükür. Birbirimize destek olduk.” (G16, 67, 4)

Covid-19 pandemisinin yalnız yaşayan yaşlı kadınların günlük rutinlerinde yer alan komşularıyla ilişkilerinin yanı sıra akrabalarıyla olan ilişkilerini de etkilediği

görülmüştür. Bu süreçte pandemi nedeniyle yaşlı kadınların akrabaları ile görüşme durumlarının sekteye uğradığı, yüz yüze iletişim kurmanın her zaman mümkün olmadığı ve kadınların akrabaları ile gün gibi ortak faaliyetlerini zaruri olarak durdurduğu görülmüştür.

“Akrabalarla da iyi. Bacım, kardeşim, amcamın kızları ve oğulları öyle. Çok sık görüşemiyok. Düğün gibi ölü gibi mesela hani bi cenaze gibi bi şey olursa -olay- görüşüyok. Başka türlü hususi gidipte eskiden gidiyoduk şimdi gidemiyok.” (G7, 71, 9)

“Akraba çokta işe yaramıyor. Gelip giden yok akrabalarından işte bu hastalıktan dolayı. Ondan önce az çok gelip gidiyolarıdı varıdı. Bu hastalıktan dolayı şimdi kimse gelmiyor. Eltilerim varıdı, bebekleri varıdı gelen giden çoğudu şimdi kimse yok. Bu sene kimse yok yavrum. Telefon açıyolar konuşuyok bazıları. İdare ediyok işte. Eltim arıyor, öbür eltimin kızı arar, torunlarım arıyor, abimin çocukları arıyolar. İşte bu hastalıktan dolayı arıyolar yavrum.” (G18, 83, 14)

“Akrabalarımınla görüşüyom. Abimin yanına gittim işte bir hafta yattım. Can parçalanyor can. 60 sene hiç gidip de yatmamışım uzun boylu da oturmamışım. (...) Başka akrabam yok ki kızım emmimim kızı var onuyunan görüşüyom. Emmimin torunları var onlara da pek uzun boylu gidemiyom evleri uzakta. İşte günümüzü yaptığımızda gidiyoduk. İşte bu hastalık çıkınca günü de bıraktık. Akrabalar arasındaydı gün. Bi zaman evde yaptık bi zaman lokanta da yaptık. İşte böyle. Ne zaman akıllarına gelirse o zaman arıyorlar, ay sürmüyör da 15 günde 10 günde.” (G21, 78, 8 ay)

Yukarıdaki anlatılarda da görüldüğü üzere, bazı yaşlı kadınlar akrabaları ile ilişkilerinin iyi olduğunu pandemiden önce daha sık görüştiklerini belirtirken, bazıları da akrabaları ile çok sık görüşmediklerini ve pandemi süreciyle de ilişkilerinin tamamen koptuğunu belirtmektedir. Yaş ilerledikçe yaşlı kadınların akrabalarıyla olan ilişkilerinin zayıfladığı ve azaldığı görülmektedir. Çoğunlukla kadınlar artık çok fazla akrabalarının kalmadığını dile getirmektedir. Özellikle ileri yaş grubundaki yaşlıların birçoğunun hayatta olmaması nedeniyle kendi yaş grubundan daha az sayıda bireyin hayatta kalmış olması akraba ilişkilerinde azalma meydana getirirken; yaşlandıkça artan sağlık sorunları ve birbirlerine uzak mahalle, ilçe ve şehirlerde yaşamaları da akraba ilişkilerini zayıflatmaktadır. Sağlık sorunları artması, aralarındaki mesafelerin uzaması ve pandemi nedeniyle de yaşlı kadınların akrabaları ile yan yana gelme sıklıklarının azaldığı ve bunun yerini karşılıklı telefon görüşmelerinin aldığı görülmektedir.

“Yaşlının kimse kapısını açmıyor kızım dur. Yaşlının yüzü soğuk yavrum herkes gence geliyor. Şu anda yanımda akrabam bi apartmandaki var başkaları yok. Gidip gelemiyom, göremiyom. İlişkiler kopuk. Telefonda konuşuyom ahbablarımınan, eltilerimle de akrabalarım yakınımnda olmadığı için hiç arayıp soramıyom. Soruduğum o kadar bi teyzem var telefon ediyom nasıl sağlığın

sıhatin diyom, iyiyim diyor. Her zaman aranmıyor tabi. Beni de arıyorlar. Önce daha iyiydi pandemi de böyle oldu. Yine telefonla görüşüyoduk gidip gelemiyom ben burda pek akrabam yok, var akrabalarım Çorum'da da gidip gelemiyoduk. Arkadaşlarım çoğudu, günüm varıdı hepsine gidiyodum. Çocuklarım günümü hazırlıyolarıdı. Hepsi kaldı, bitti.” (G22, 76, 20)

“Akrabam hani ki, kimsem yok ki burda. Zaten yavrum adam ihtiyarladıkça gençler senden kaçıyor. Öyle oluyor, kimsem yok yavrum. Kimsem yok ki bende kalkam da gidem. Evlatlarıman görüşüyom kimsem yok yavrum.” (G19, 73, 10)

“Akrabalarımıla da iyi, bir şikâyetim yok. Görüşüyoruz. Özel günlerde telefon açarız birbirimize, evleri uzaklarda. Bir elimle görüşüyordum şimdi bu ortamdan dolayı görüşemiyorum. Yalnız başına olsa daha sık görüşürdük o elimle ama geliniyle duruyor. Elkızı olunca insan biraz daha çekiniyor. Sene de bir iki sefer görüşürüz. O kadar sık değil. Valla yaşlandım artık dizim tutmuyor pek görüşemiyorum başka. Bir elim var geri kalan hep cahiller. Onlar bana gelirler bayramda ben onlara pek gidemem. Ben yaşlıyım. Gençler bana geliyorlar. Onun dışında ben gidemem. (G2, 73, 48)

5.5. KONUT VE GÜVENLİK

Yapılan görüşmelerde yaşlı kadınların çoğunluğun alışkın oldukları kendi evlerinde ve çevrelerinde yaşamak istedikleri tespit edilmiştir. Yaşlı bireylerin alıştığı yeri değişmeden yaşamını sürdürmesi “yerinde yaşlanma” ilkesi açısından oldukça işlevseldir. Yerinde yaşlanma yaşlıların “bildik bir ortamda yaşama arzusu olarak” yaygın olarak kullanılan yaklaşımdır (Kalınkara ve Arpacı, 2016: 408). Bu ikamet değiştirmek zorunda olmadan mümkün olduğu kadar yaşamını sürdürdüğü ortamda yaşlanma ve yaşamın geri kalan yıllarını burada geçirme anlamını taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle “yerinde yaşlanma” aşına olduğu ev ve çevrede dostlarıyla yaşamını sürdürmektir (Aydiner Boylu, 2003: 147). Bu açıdan ev yaşlıya aşinalık sağladığı gibi yaşlı bireyin bağımsızlık ve özerkliğinin de önemli bir göstergesi olmaktadır (Feng, Chen, Zhu ve Xiong, 2018'den akt. Kalınkara ve Kalaycı, 2019: 65). Bu nedenle olumlu yaşlanma stratejisi içerisinde değerlendirilen “yerinde yaşlanma” ile yaşlı bireyin bağımsızlığını sürdürmesi için evde kalmasına teşvik edildiği bilinmektedir (Kalınkara ve Arpacı, 2016: 401).

Yapılan araştırmada yaşlı kadınların uzun süredir yaşadıkları konutlarında yaşamaya devam etmek istedikleri görülmektedir. Yaşlı kadınların çoğunluğu sağlığı elverdiği ölçüde rahat ettiği ortamda, kendi evinde kalmayı tercih etmektedir. Bu açıdan yerinde yaşlanma stratejisi yaşlı kadınların kendilerini bağımsız hissetmesi açısından oldukça fonksiyonel gözükmektedir. Aşına olunan ortam, eve olan duygusal

bağlılık, yalnız yaşama alışkanlığı, yakın çevreyle kurulan ilişkiler ve bağımsızlık isteği yaşlı kadınların evde yalnız yaşamalarının temel nedenleri arasında yer almaktadır. Yaşadıkları evi ve çevresini huzur, rahatlık ve bağımsızlık yeri olarak gören yaşlı kadınların çoğunluğunun yaşadıkları evlerinden memnun oldukları görülmektedir.

“E evimden memnunum etrafımdan da memnunum açık kalsa bir şey olmuyor. 24 senelik evim. Bu yaştan sonra taşınmak da istemem artık. Alıştığım baba vatanım, babam verdi gidemem bir yere.” (G22, 76, 20)

“Yalnız yaşamaya alıştım. Geçen kızıma gittim kendimi eve zor attım. Çocuklara gidince de duramıyorum hemen eve gelmek istiyorum. Kendi evimde rahat ediyorum. Kapımı kitliyorum yatıyorum.” (G21, 78, 8 ay)

“Her şeyim düzgün. Oğullarım bir şey olursa usta getiriyor, yaptırıyor. Çok güzel ısınıyor amma. Banyoda da ısınıyor, mutfakta da ısınıyor, her yerde petek var böyle. Amma çok geliyor işte. Diyom ya 450’i hiç geçmedi. Kiler gibi balkonum var memnunum evimden. Hiç kimsenin evine gitmiyorum. İşte ben rahatım ki demek ki gitmeyi istemiyorum yani evimden.” (G6, 76, 32)

“Tabi memnunum çok şükür elhamdülillah. Her şeyim çok güzel, her şeyim var yavrum. Allah’ıma bin kere şükürler olsun hiçbir sıkıntım yok. Odalarım uygun bana. Banyomda klozetim var. Şurası misafir tuvaleti, oraya ben girmiyorum misafir için ora. Diğer klozete gidiyorum ben. Kombim var çok şükür, sıcak suyum var. Balkonum içine kapanık işte. Amcan rahmetlik balkonu içeriye aldı. Balkon camla kapattı, cam taktırdı. Böyle cam yaptırdı o kapalı.” (G14, 71, 6)

“Evden her zaman memnunum yavrum Güzel iyi. Sağlıklı. Her şeyi var. Eski değil yeni ev. Camlarını yeni değiştirdiler pimapen oldu şimdi de boya olacak. Kapılar da boyanacak beyaza. Bahçemden, balkonumdan memnunum yavrum.” (G18, 83, 14)

Uzun süre aynı evde ve çevrede yaşayarak yaşlanan kadınların genellikle evlerinden memnun oldukları, alıştıkları ortamdaki vazgeçmek istemedikleri ve hayatlarını orada tamamlamak istedikleri anlaşılmıştır. Ancak bildik bir ortam bile yaşa bağlı olarak artan rahatsızlıklar nedeniyle fiziksel engeller yaratabilmektedir. Örneğin iki katlı müstakil bir evin ikinci katında oturan bir yaşlı kadın evinden memnun olduğunu yalnızca merdivenlerde zorluk yaşadığını dile getirmiştir. Bu durum ileri yaşla birlikte hareket kabiliyetinde azalma meydana gelen yaşlı kadın için sadece eve kapalı bir yaşam tarzını ifade etmektedir.

“Evimden memnunum, bahçem de var. Sadece merdivenler sıkıntıya düşürüyor. Bir elimle baston alıyorum bir elimle de duvara yaslanıyorum. Öyle usul usul iniyorum. Zaten mecburi inmiyorum. Bazen çöp indiriyorum kokmasın diye. Yoksa başka sıkıntım yok.” (G1, 76, 6)

Bu nedenle yaşlandıkça sağlık sorunları yaşayan ve özellikle diğer bireylere göre evde daha fazla zaman harcayan yaşlı kadınlar için yaşanılan ev önemli bir hal

almaktadır. Bu gibi engelleri aşmak için, yaşlılık literatüründe, yaşlı bireylerin evindeki yaşam ortamının ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde yeniden düzenlenmesi gerektiği belirtilmektedir (Kalıncara ve Arpacı, 2016: 402). Böylece yaşlı için yaşanan evin engel oluşturacak yönleri varsa değiştirilir; eskiyen yerler yenilenir; fakat yaşlının evi pek çok özelliğini devam ettirir (Erber, 2013'den akt. Canatan, 2015: 27). Görüşmeler sonucunda yerinde yaşlanan bazı kadınların ihtiyaçlarına göre evlerini yeniden düzenledikleri görülmüştür. Evlerini ihtiyaçlarına göre düzenlemelerinin ise yaşlılıkta azalan fonksiyonel yetenekleriyle başarılı bir şekilde başa çıkmalarına yardımcı olduğu söylenebilir.

“Çok şükür yeni yaptırım. Eskiydi biz taşınalı fazla bir şey yaptırmıydık sadece badanadan başka işte mecbur kaldık artık su boruları neyi eskiydi. Su boruları değişsin, mutfak dolapları değişsin derken o da benim annemgilden birşeyler düşmüştü mirastan onunla yaptırım yani. 70 milyar harcadım tuvalet, banyo, kapılar değişti yani hepsi. Her yer yapıldı. Mutfakla odayı birleştirdim. 28 yıllık evim.” (G16, 67, 4)

“Evimi kendime göre dizayn ettim mesela. Güneş enerjim var misal hani, en üst kattayım müstakil gibi, sorunum yok şükür. Mesela çok affedersin normal tuvalete oturamıyorum klozet koydurdum, bu oda küçüktü balkonu içeri aldurdum. Öbür taraf küçüktü balkonumuz orayı da oraya aldurdum bir oda gibi oldu misal. Yazında pikniğe filan gidemiyoz arabamız olmadığı için, birazda nüfusumuz kalaba, çocuklarım da geliyor Avrupa'dan. Orayı da öyle bi oturma alanı yaptırıldı. Oturuyok yani onun için diyom kendim yaptırım onları.” (G7, 71, 9)

“Konutum benim yaşamıma uygun, uygun olmayan yerde ben duramam. Hatta evin bir odası küçüktü duvarı kırdırdım mutfağa kattım. Bankonu da boydan boya cam ettim. Yemem, içmem, oturmam mutfakta. Bir de kanepem koydum. Komşular gelince oturur, manzarası da iyi. Sokağı görüyor. Orda rahatım. Her odam yanar benim. Evim sıcaktır. Bahçeyi de ortak kullanıyoruz. Yazın orda yerimiz var, oturuyoruz çay içiyoruz. Evimin güvenliği de iyi. Arka odanın penceresinin oraya kömürlük yapmışlar. Pencereye yakındı bende arkayı demirlettim. Diğer pencereler demir istemiyor, yol üstüleri.” (G2, 73, 48)

Yaşlı kadınların gündelik hayatını önemli ölçüde ev içerisinde gerçekleştiği göz önünde bulundurulduğunda evin özellikleri, evin bulunduğu yer, şartları vb. önemli hususlar olmaktadır. Ancak yaşanan evin durumu herkes için eşit olmamaktadır. Ekonomik düzeyi düşük olan yaşlı kadınlar için yaşadıkları ev daha olumsuz koşullar barındırabilmektedir. Ekonomik durum elvermediğinde ise temel bir ihtiyaç olan evin sorununun çözümü hayli zor olabilmektedir. Örneğin 26 senelik evinde yaşadığını söyleyen 12 numaralı görüşülen evinin artık eskidiğini, her gün yeni bir sorunla karşılaştığını ifade etmektedir.

“Evde duruyom Allah razı olsun çocuğum kira almıyor duruyom ne yapayım. Evim öyle ısınmıyor da öyle bir odada idare ediyom ne yapayım. Açarsan para açmazsan yok. Kendi kendini idare ediyon. Soğuk oluyor şuraya

basamazsın kışın. Bu yanda imkânı mı var oturmanın alt bol üst boş. Elektrikli battaniye kullanıyorum sürekli kışın. Onu seriyom onuynan ecik ısıtıyorum kapatıyorum yatıyorum. Ecik gazı açıyorum işte pek üşürsem açıyorum pek üşümezsem de ecik idare ediyom işte senin anlayacağını. Eski yapı yavrum eski şeyler ne olacak. Her gün bir arızası çıkıyor. Aha şimdi çeşme bozuluyor dururken bi yer bozuluyor. Eski borular buralar eski yapı. Geçen gün klozetin arkasındaki boru yarılmış anam banyoya girdim ki basıncı cimbadan su. Yarabbi neydiyim vanadan kestim e ben o olmayınca da kullanamıyorum. Hemen yukarıdan Allah razı olsun komşunun birine dedim ki böyle böyle tamam teyze ben boruyu alayım getiriyim takıyım dedi. Getirdi taktı da kurtuldum. E çoluğun çocuğun yetişenece ne yapacan. Bu sorunlardan sıkıntı çekiyom yoksa başka değil. Eski ev eski deee 25 senelik 26 senelik ev.” (G12, 72, 4)

Oysa sağlık sorunlarından muzdarip olan yaşlılar için fiziksel sağlığın ve psikolojik refahın sürdürülmesinde uygun yaşam koşulları oldukça önemlidir (Kalınkara ve Kalaycı, 2019: 65-66). Görüşülen iki yaşlı kadın da yaşadığı evin durumunun iyi olduğunu sadece kışın ısınamadıklarını ifade etmişlerdir. Ancak yaşlılarda vücudun ısı düzenleyici mekanizması hava akımı ve ısı değişimlerine daha duyarlıdır. Bu nedenle yaşlı bireyler sağlıklı diğer yetişkinlere kıyasla daha yüksek iç ortam sıcaklığına ihtiyaç duymaktadır (Aydın Boylu, 2013: 152). Dolayısıyla soğuk ev koşulları yaşlı kadınların yaşaması için elverişsiz koşullar olmaktadır. Bu gibi olumsuz koşullarının ilerleyen zamanlarda yaşlı kadınların hem fiziksel hem de ruhsal sağlık durumları üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir.

“İyi yeter napacan bitecik kendim ne yapacam yetiyor. Her şeyim yetiyor. İyisi iyi para yavrum. Dışından bakıncık bu ev çok güzel ama öyle değil, kileri neyi bicimcik. Öteyi beriye dışarda bırakıyor. İyisi iyi para burada iyi kendine göre Allah razı olsun diyon oturuyon yavrum. Doğalgazlı sıcak suyu var ama ısıtmıyor kışın tir tir titriyorum. Yaksanda şeyet sende soğuk oluyor çok soğuk oluyor bu evler. Soğuktan yani birinciye gelir bu evler. Parası iyi diyon susuyon. 600e nerden ev bulacan. Aha şimdi 700 mü olacak ne olacak bilmiyom. Senede artıyor.” (G19, 73, 10)

“Evim iyi, evimde rahatım. Bi tek soğuşundan şikâyetçiyim. O soğuk buraya güneş düşmediği için ben işkence çekiyorum kışın. (...) Üşümeye gelince çok üşüyom. 420’yi ben elektriğe versem herhâlde sıcacık otururum. Ama ben o parayı boşa veriyom. Merkezi sistem var. Ayırsalar bi, ayırsalar benim bu evim dört dörtlük. Mutfağım kullanışlı güzel. Camın önünden böyle oturuyom, izliyorum ondan da biraz sıkılmıyom. Sanki sokak evimin içinde gibi oluyor. Perde kapatmıyom gece oturuyom millete, arabalara gelene gidene bakıyom. Ondan korku gelmiyor heralde. Bu eve alışmışım. Çok sükkür ben bu eve taşınalı 30 seneye yaklaştı.” (G5, 66, 3)

Evinin kişisel ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamadığını halde diğer dairelere kıyasla kirasının daha az olması nedeniyle kapıcı dairesinde oturduğunu söyleyen 65 yaşındaki bir kadın da yaşadığı evin durumunu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Karşılamiyor. Şimdi karşılıyor desem yalan söylerim. Ev küçük misafirlerim torunlarım gelmiyor. Paran varsa herkes var, paran yoksa tumarhane yolun, açıkçası bu. Aylık yetmiyor, şuraya bir bulaşık makinesi olsam kötü mü olur. Her zaman bulaşık yıkıyamıyorum. Ev ısınmıyor. Evin kapıları atın kapısı gibi kapılara baksana örtülmüyor yavrumsun. Kapı bozuldu kitlendi açılmadı üç gün dışarda kaldım. Sonra kapıyı yaptırdım da 100 lirasını verdiler, 50 lirasını sen ver diyolar. Ora ordan kırık yıkık, bura burdan örtülmüyor. Her yer perişan ev düzgün değil. İyi bir ev bulsam taşınırım, emme yüksek olsun rutubette götüremiyom. Gittiğim yer bodrum kat olmasın. Yoksa rutubet oluyor. Bi de pislik akıyo, sel su vuruyor. Sonra eşyan filan hep suda kalıyor. Banyomdan hiç memnun değilim, hem tuvalet hem banyo. Yıkanırken oturağın üstünde yıkandım düştüm. Sorun oluyor orda yıkanırken. Aha şimdi üşüyeceğim diye yıkanamıyorum. Buz gibi oluyor. Balkonum yok, çamaşır takacak bir şeyin yok. Ondan sonra şöyle dolanacak bi bahçem yok. Çıkıp bi hava alacak yerin yok. Düzgün bir mutfak yok, tren yolu gibi mutfak.” (G4, 65, 3)

Yaşanan yerin fiziksel eksiklikleri yaşlı bireylerin günden güne azalan fiziksel ve mental sağlık durumunu derinleştirebilmektedir. Yaşanılan ev, yaşama uygun düzenlenmediğinde bu durumun yaşlı bireylerin zihinsel ve fiziksel durumunu, hareket yeteneğini ve fonksiyonel bağımsızlığını etkileyeceği ve yeni sorunlara yol açacağı düşünülmektedir (Aydın Boylu, 2013: 152). Dolayısıyla ev, bir çatıdan fazlası anlamına gelmektedir. Bir ev, aynı zamanda kullanıcının beklentisini karşılayabilen bir yerleşim ortamıdır. Ev, öncelikle yaşam tarzının ve kimliğinin belirleyicisi, yaşlı bireyin mahremiyetini koruyan ve güvenliğinin sağlayan kalesidir (Kalınkara ve Kalaycı, 2019: 76). Bu nedenle konut ve çevresinin de yaşlılıkta ayrı bir önemi vardır. Yaşlı birey yaşadığı çevrede ve evinde kendisini güvence altında hissetmek ve yabancı olmadığı bir yerde yaşamak istemektedir (Tufan, 2003: 140). Bu noktada yaşlı kadınlara yaşadıkları çevrede ve konutta kendilerini güvende hissedip hissetmedikleri sorulduğunda, çoğunlukla eşlerinin ve çocuklarının yokluğunda yalnız yaşamaya alıştıklarını ve kendilerini yaşadıkları çevrede (çocuklarına da yakın olmalarıyla) ve evlerinde güvende hissettiklerini ifade etmişlerdir. Kendilerini bu denli güvende hissetmelerinde yaşadıkları mahalledeki komşularının rolü büyük gözükmektedir. Kadınların komşularına güven duymaları, kendilerini güvende hissetmelerinde kayda değer bir etki yaratmaktadır. Belirli bir yerde uzun süre yaşayan kadınlar buldukları yeri iyi tanımaktadır ve bu da onlarda güven duygusunun gelişmesine neden olmaktadır. Bu duygular ise yaşlı kadınların eve ve komşulara olan duygusal bağlılığını arttırmaktadır. Örneğin komşulara duyulan güven söz konusu olduğunda 15 numaralı görüşülenin ifadelerinin öne çıktığı görülmektedir. Yaşlı kadın komşularının içeriye daha rahat girebilmesi için kapıyı kilitlemediği hatta açık bile

bıraktığını ifade etmektedir. Yaşlı kadının bu tutumu yüksek derecede komşulara duyulan güveni gözler önüne sermektedir. Bu güveninse aslında mahalle üzerinden yaşanılan eve de anlam kattığı söylenebilir. Dolayısıyla yaşanılan ev yalnızca yaşlı kadınlar için yalnızca bir konut anlamı taşımamakta, aynı zamanda komşuları ile olan ilişkilerini de içermektedir.

“Valla kapım bile açık uyuyormuşum. İleri gün oğlum geldi ki ana niye bu kapı açık. Çelik kapı ya kapıyı tarkıdan çarpınca ev zanlıyor. Bende iti veriyomuşum öyle kalıyomuş. Anahtarı üstünde koyomuşum sabah haber veriyolar. Allah’a şükür güvensizlik hissetmiyom. Allah’a sığınuyom okuyom yatıyom neydiyim. Kapıyı kitlemiyom ki kolay açsunlar diye. Çocuk kilidi varya onu bile çevirmiyom açamazlar diye.” (G15, 76, 13)

“Mahallemizde hiç bişeyimiz yok, apartmanımızda da. Şu kapım açık kalsa örterler, şu camım açık kalsa örterler. Ben bir yere gideyim şura açıksa hemen girerler örterler. Öyle korkum yok.” (G6, 76, 32)

Yaşlının rahatı, huzuru ve sağlığı açısından önemli faktörlerden biri de onun yaşam çevresini değiştirmemesidir. Belirli bir yaşa gelmiş kişinin, yaşama yerine veya kendini ait hissettiği ortama bağlılığı artmaktadır (Şentürk, 2018a: 250-251). Bulunduğu ortamdan farklı bir çevreye taşınması güven duygusunun zarar görmesine neden olabilmektedir. Yaşlı bireylerin kendilerine olan güven duygularının azalması ile yaşamlarının büyük bir çoğunluğunun geçtiği toplumsal çevreden ayrılması stres düzeylerini arttırabilmektedir (Korkut ve Dikmen, 2019: 97). Dolayısıyla kadınların bir yandan yalnız yaşamaya alışık olmaları bir yandan da yaşadıkları çevreye aşina olmaları ve komşularına güven duymaları nedeniyle güvenlik sorunu yaşamadıkları söylenebilir. Yaşlı kadınlar için ev ve çevresi tanıdık ve güvenli bir yer olmaktadır. Her ne kadar güvenlik sorunu yaşanmasalar da gece yatmadan önce kapıyı, pencereyi kilitlemeleri ve dua etmeleri geliştirdikleri ortak stratejilerdir.

“Güvende hissediyom. Mahlemize diyecek yok... Çok iyi mahalle temiz insanı şeyi. Yok hiç de öyle bir şey olmuyor oğlum var yukarda diyom. Bazen oluyor ki gelin kocası burda yok köyde duruyor kızına gidiyor oğluna gidiyor. Şöyle kendimi düşünüyom acaba korkar mıyım, kızın yanına mı gidiyim oğlanın yanına mı aman herkesin kendine göre çatalı kaşığı var diyom ondan sonra yatsıyı gözlüyom kılıyom elham külhuvalla onları okurum yanıma yöreme üfürürüm taş gibi yatarım. Kapıyı kitlerim hemi sürgüsünü takarım, balkonu kitlerim, öbür balkonu kitlerim.” (G19, 73, 10)

“Güvende hissetmediğim olmuyor. Alışım yalnızlığa, bilmiyom. Kapılarımı kitliyom, pencerelerimi kapatıyom, vuruyom kelleyi yatıyom. Tabi ne kadar olursa gürültü mürültü olursa mecbur kalkıyom. Öyle bir şeyde olmuyor mahallemiz de hiçbir şey. Mahallemiz çok iyi.” (G21, 78, 8 ay)

“Hiç güvenmediğim bir şey olmuyor. Ne biliyim daha bir zarar ziyan görmediğimden mi olmuyor yoksa öyle alıştım ondan mı olmuyor. Çünkü ben hiç mahlemden bir şey görmedim. Hiçte bi, korku bi ürkü bir şey gelmiyor. Yalnızlığa da alışığım zaten. Bebekler gitti ben yalnız kaldım işte. Adamcağıza da 8 sene oldu. Yatarken kapıyı kitliyorum. Otururken şu arkayı bükü veriyom işte o kadar.” (G9, 81, 8)

“Güvende hissediyom. Nebim hissediyom. Hiç de aklıma gelmez. Şimdik ben namazı kılarım, okurum, dua ederim yatarım. Allah’ım sana teslim oldum derim aklıma hiçbir şey gelmez.” (G10, 65, 30)

“Çorum’dan da mahallemden de memnunum. 40 sene oluyor ben buraya geleli. Güvende hissetmediğim olmuyor hep komşuları tanyom, hepsinden memnunum. Bi mahlemiz başka yer tanımiyom. Akşam korkmam ama kapıyı kitlerim. Hiçte korkmam telefon var ki benim yedi kardeşten ileri. Telefon var ki yedi kardeşin içinden polisi var, polis akrabam var. Bi alo deyim hemen dakika da gelir başıma. Aşağıda kiracı var bi depik vuruyum çıkar yukarı.” (G13, 75, 2)

Gündelik yaşamda yalnız yaşamaktan kaynaklı olarak bazen kendisini güvende hissetmediğini ve korktuğu zamanların olduğunu dile getiren yaşlı kadınlar da olmuştur. Bu kadınların ise güvenliğe yönelik kaygılarının olması halinde bu endişelerle başa çıkmak adına kapıyı kilitlemek, televizyonu açmak ve dua okumak gibi stratejiler geliştirdikleri görülmektedir. Böylesi zamanlarda geliştirdikleri bu stratejilerin gündelik yaşamda karşılaştıkları korkuları hafifletmede “taktik” işlevi gördüğü söylenebilir.

“Güvende hissetmediğim zaman oluyor bazen. Paturdı oluyor, gürültü oluyor, köpekler havlıyor tedirgin oluyon. Ses duyunca tedirgin oluyon. Çünkü yalnızsın. Korkuğum zaman kapımı bacamı kitliyorum, televizyonumu açıyorum. Televizyon adam sesi yapsın evde kimse yok gibisine olmasın diye açıyorum. Sonra namaz kıliyorum, okuyom, yatıyom uyuyom.” (G4, 65, 3)

“Ben buraya alıştım güvende hissediyom. Bura hoşuma gidiyor benim, bir yerde duramıyom. Gitse bir gece bir yerde beni yalvarsalar yatıramazlar. Daha ben burda 17 senedir oturuyom da kapıma tık diyen olmadı, bi kimse görmedim. Güvende hissetmediğim olmuyor da sadece yalnızlık... Şöyle Allah kimseye vermesin şimdi gece kapını bacanı kitedin oturdun acep ölürüm kimse mi görmez, acep nasıl olurum, bi takırtı olsa onu diyen acep ne var, hırsız mı girer. Aklına onlar geliyor. Hüdükleniyon uyku gidiyor, yoksa korktuğumdan değil vesvese. Kapıları kitliyorum, okuyom üfürüyom ayetel kürsiyi okuyom yatıyom.” (G12, 72, 4)

Son olarak bir yaşlı kadının yaşadığı konutta güvenlik sorunuyla başa çıkmak için geliştirdiği taktiğin “kamera taktırmak” olduğu görülürken, bir yaşlı kadının da yaşadığı korkuyla başa çıkmak için “uyanıkmiş gibi televizyonun sesini açtığı” ve “yatağının yanına iki tane balta koyduğu” tespit edilmiştir.

Kapı çaldığında gelen kişiye bakmak için çareyi kamera taktırmakta bulunduğu görülen 71 yaşındaki yaşlı kadının ifadeleri ise şu şekildedir:

“Kapımı kitliyom. Kamera var dışarda. Mesela hani şey yapığım zaman böyle kapı çalar kimse gelmedi mesela açıyom bakıyom kim acaba kim diye. Kim acaba diyom epeyce gelmeyince hani. Acaba gelen geri gidiyo mu kimse bakayım diye. Taktırak dedim razı olmadılar, şimdide onlar komple taktıralım diyorlar ben razı olmuyom. Onu taktırırken ben herkese gezdim. Böyle bir düşüncem var beraber taktıralım toplu dedim. Kimse razı olmadıydı, şimdide onlar taktırarak diyo bende diyom ki ben taktırdım bir daha ben ikinci bir masraf yapamam. Geçen komşu ayakkabı almış, ertesi gün çalmışlar kapının önünden. Hiç olmuyodu da bilmiyom. Ben yalnız yaşadığım için kapı çalındığı zaman bazı gidiyon kimo diyom cevap vermiyolar ya burdan bakıyım diye hani. Ordan geldi aklıma taktırdım.” (G7, 71, 9)

Daha önce duyduğu bir olayın etkisi nedeniyle kendisini güvende hissetmediği ve korktuğu zamanlarının olduğunu söyleyen 6 yıldır yalnız yaşayan 76 yaşındaki bir yaşlı kadın da hırsızın eve girme ihtimaline karşı yaşadığı korkuyu ve geliştirdiği taktikleri şu şekilde anlatmıştır:

“Güvende hissetmediğim zaman oturuyorum “guguk gibi.” Bir ses duysam, heyecanlansam oturuyorum. Televizyonu açıyorum ışığı söndürüyorum. Mesela geçen oğlum köye gitti. Köyde kaldılar gece yarısına kadar. O zaman çok korkuyorum uyku da gelmiyor. Hissim çok kötü. Ne zaman bunalıp da uyku gelirse o zaman uyuyorum. Mesela hırsız gelse ne yapacağım diyorum. Başucuma balta koydum. Bazanın yanına bir tane de değil iki tane balta koydum. Bir ses duyduğum da elim üstünde. Televizyonu da ses olsun diye açıyorum, uyanıkmiş gibi. Hırsızlıktan korkuyorum. Mesela önceden Bahçelievler’de oturduğum da bekâr bir kızın kolunda bilezikler vardı, parka her gün uğrardı. Bir gün yaklaştım dedim ki kızım sen bu bilezikleri gösterme, bluzunun altına koy. Bana kimse bir şey edemez dedi. Aradan 2-3 gün geçti yeğeni çatıdan girip banyoda kızın kolunu kesiyor, bilezikleri alıyor. Bizim eve de çok yakındı. Bir zaman uyuyamadım. Daha da hala unutmuyorum. Etkileniyorum.” (G1, 76, 6)

5.6. SAĞLIK DURUMU VE HASTALIKLAR

Yaşlı kadınların yaşam seyri boyunca içinde buldukları koşullar, yaşama biçimleri ve yaşam beklentisi yaşlılık dönemindeki sağlık durumlarını etkilemektedir. Kadınların sağlık durumu gündelik hayat pratiklerinden yaşam beklentisi süresine kadar geniş bir yelpazede belirleyici olmaktadır. Bu nedenle yaşlı kadınları gündelik yaşamı sağlık durumlarından ve yaşadıkları hastalıklarından bağımsız düşünülemez. Yaşlılık dönemindeki fizyolojik ve biyolojik değişimler genellikle kayıplar şeklinde kendini gösterdiği için yaşlılık kadınlar için sağlık problemleriyle en çok karşılaştıkları bir döneme karşılık gelmektedir. Nitekim yaşlılıkta görülen hastalıklar ve dönemin kendine özgü kayıpları yaşlı kadınlar açısından yaşlılığı en çok sağlık sorunlarının yaşandığı bir dönem haline getirmektedir.

Yapılan görüşmelerde yaşlı kadınların bir veya birden fazla kronik hastalıklara sahip oldukları tespit edilmiştir. Yaşlı kadınlarda tansiyon, şeker, kolesterol ve kalp hastalıklarının en yaygın hastalıklar olduğu görülmektedir. Diğer yaygın hastalıklar da kemik erimesi, kireçleme, romatizma, astım, eklem ağrıları, bel ve boyun fıtığı, görme ve işitme bozukluğu ve parkinson başlangıcıdır. Yaşlı kadınların bu hastalıklarının ne zamandan beri var olduğu sorulduğunda zaman aralıkları değişiklik göstermekle birlikte genellikle uzun yıllar olduğu görülmektedir. Yaşlı kadınlar çoğunlukla bu hastalık türlerinden birini ya da birkaçını bir arada yaşamaktadır.

“Hastalık sorarsan hastalık çok. Kalp var, tansiyon var, şeker var, dizimde kireçleme var, belim tutmuyor. Bunlar var yavrum hastalık her yer hastalık. Nefes darlığı var astım da var. Yüyemiyom nefesimi alamıyorum. Kalpten iki kere anjiyo oldum. Bu hastalıklar hemen hemen yalan söylemeyim de 15-20 senedir var.” (G18, 83, 14)

Kalp yetersizliği var mı, aslım bronşitim var mı, tansiyonum var mı. Yol yürüyemiyom şuram dıkanıyo mu astım bronşitten. Pazara gidiyom ya mesela üç yerde oturuyom pazardan geleşdane. Gücüm o kadar yok yani. (...) 40 senedir var bunlar. 40 yaşımıdaydım daha bu hapları 40 senedir kullanıyom yani. Kocam öleli 32 sene oldu daha hep bunları kullanıyom. Günlük gidiyom yazdırıyom bittikçe. İğne de veriyo ağrı kesicilerimi. Aha şimdi şu omuzuma şu ilacı hergün sürüyom. Omuzumda ağrı var. Yaşlılıktan her yerin ağrıyo yavrum. (G6, 76, 32)

“Bacaklarım çok ağrıyor, tansiyonum çıkıyor, kolesterolüm yüksek, kalp hastasıyım işte bu, var da var. Göğsümden kanser tedavisi gördüm. Şimdi göğsümden yok da boğazımdan sorunum var. Tiroit bezlerinin üstünde iki tane kitle var. Kaç senedir duruyor hemen üzüleyim sesim gidiyor. Ameliyatta edemiyorlar. O sorunum var. Bunuyunan böyle yaşıycan eğer biz onu ameliyat etsek tiroit bezlerinin üstünde ses soluksuz kalın mal gibi bakan diyorlar. Benim göğsümden olalı tam 9 sene oldu. Rahime sıçramış iki tane. O da iyi huylu çıktı çok şükür, o silindi gitti. Sırf boğazımdaki tıkanıklık kaldı. Eccik şöyle bi üzüleyim veya üşüdüyüm veya bişey edeyim hemen sesim soluğum gidiyor rahatsızlanıyom. Bacaklarımda kireçlemelere tamamen ameliyat diyorlar ikisinede. Olamıyom korkuyom. Aşağı yukarı 10 senedir çekiyom. Kalp sorunum olalı da işte bu giden ramazan değil de öteki ramazandı 2 yıl oldu. Başka yok çok şükür.” (G12, 72, 4)

“Kalp sorunum zaten var. Ecik hızlanınca kalbim çarpıyor, sıkışıyor, birşeyler oluyor işte oturuyon duruyon yatıyon kalkıyon geçiriyon böyle, haplarımlı kullanıyon. Haplarım var, haplarımlı kullanıyom. Kalp şeyi varmış nasılısa kalbime stent taktılar. Evvelce biyo balon patlattılar kalbimden. 3 kere Ankara’da oldum, 2 kere de burda oldum İşte 5 sefer anju oldum. Apandisten ameliyat oldum. Zaten kötüyüm elleham böyle doktorlarınan uğraşıyom. Başka şeker var, tansiyon var, kolesterol var, var yavrum. Başka yok hamdolsun. Kalp çoktan var yavrum. Çünkü 3 sefer Ankara’da kalpten oldum. 20 sene olmuştur. Şeker, tansiyon kalpten sonra çıktı. Bel ağrısı zaten var bel fıtığı, bel fıtığı var. Bel fıtığımlı da ilk yakalandığımlı da doktora götürdüler amcanlar, amcan sağ idi. Doktora gittik, teyze sen ameliyat olamazsın dedi. Ameliyat olsan felç olursun dedi. Öyle deyince korktuk olamadık. Ondan sonra da ağrılar hızlandı, bel ağrısı. Bi de başka bi doktora gittik o da dedi sen ameliyat olamazsın teyze seni böyle tedavi ederik diye. İğne, ilaç işte onları verdi. Oyle böyleler derken 1-2 sene öyle idare ettim yine hızlandı bel ağrısı.” (G9, 81, 8)

Dolayısıyla yaşlı kadınların yaşam süresi arttıkça yaşadıkları sağlık sorunlarının da arttığı söylenebilmektedir. Yaşlı kadınların genellikle eşlerine göre daha uzun yaşadıkları ama uzun yıllar süren hastalıklarla birlikte gündelik yaşamlarını sürdürdükleri görülmektedir. Yaşam süresinin daha uzun olması nedeniyle kronik hastalıkların görülme sıklığı kadınlarda daha fazla olabilmektedir. Bu nedenle yaş ilerledikçe yaşlı kadınların daha fazla hastalıklarla yaşamak zorunda kaldıkları görülmektedir. Literatürde yaşlanma süreci içinde kadınların en sık karşılaştığı sorunların; hareket kısıtlamalarına neden olan, osteoartrit (eklem kireçlenmesi) ve osteoporoz (kemik erimesi), kalp ve damar hastalıkları, mental (zihinsel) hastalıklar ve çeşitli kanserler olarak belirtilmektedir (Gökçe-Kutsal, 2005). Görüşme gerçekleştirilen kadınların çoğunluğunun da gündelik yaşamlarında bu hastalıklar muzdarip oldukları görülmektedir. Yaşlı kadınlarda görülen bu çok sayıda kronik hastalık önemli oranda gündelik yaşam pratiklerinde fiziksel kısıtlık yaratabilmektedir.

Yaşlı kadınların gündelik yaşam içerisinde eşlerinin kaybı ya da yakın çevrelerinde yaşadıkları kayıplarının da sağlık durumlarını etkilediği görülmektedir. Eşin kaybı ya da aile bireylerinden birinin kaybı karşısında bazı yaşlı kadınların sağlık problemlerinin arttığı söylenebilir. Bu konuda çeşitli hastalıklara sahip olan yaşlı kadınlardan 4 numaralı görüşlen, eşinin ölümünden sonra tansiyonun yükseldiğini belirtirken, 14 numaralı görüşülenin de oğlu vefat ettikten sonra şeker hastası olduğunu ifade etmiştir.

“Tansiyonum var, şekerde de sınırdasın dedi doktor. Herif ölünce yandım, bi de tavuklarıma pek yandım. Aynı kalamadım bi zaman sağolsun eş dost yanımda oldu. İşte kiraya çıkıverdim. E bu eve öte beriyi de aldım sıkıştım. Aha bu ay 330 daha vericem sobaya. Ondan sonra işte bu da boğazından kesiliyor. Oraya buraya veriyom, yetiremiyom, yetiremeyince de bana zor oluyo. Bu sefer vücudumdan çıkmaya başlıyo kafam dolunca. Üzülünce ne oluyo, tansiyonum çıkıyo. Tansiyonum evvel kocam varken hiç bu kadar değildi. Kocam ölünce fazlalaştı. 3 yıldır fazlalaştı, 3 yıldır var.” (G4, 65, 3)

“Kolesterolüm var, şekerim var, tansiyonum var yavrurum. Vitaminsiz kalmışım, yiyemediğimden dolayı. Oğlum vefat ettikten sonra şeker hastası oldum. 2002’deydi oğlumun vefatı. Ondan beri şeker hastasıyım. Tansiyonumda var, şekerimde var. Kolesterolüm de hareketsizlikten hareket edemediğimden var. Bi de ciğerlerimden hastayım. Ciğerlerimde de duman kalmış. Kalp kapağım kalınlaşmış, aralık var dedi kalbinde hem de dedi.” (G14, 71, 6)

Yaşlılık döneminde kadınlar çeşitli hastalıklara sahip olsalar bile bu hastalıklarla nasıl baş edeceklerini bildikleri görülmektedir. Yaşlı kadınların neredeyse tamamı

hastalığına bağlı olarak günlük düzenli ilaç kullanmaktadır. İlaçları bittiğinde ise kendisi, oğlu, gelini veya torunları tarafından yazdırılmakta ve tekrar kullanmaya devam etmektedirler. Ancak yaşlılarda ilaç kullanımı ile ilgili yapılan çalışmalarda kadınların ilaç kullanımının erkeklere oranla daha yüksek olduğu bildirilmiş ve çoklu ilaç kullanımı ile ilgili faktörler arasında cinsiyet (kadın) faktörünün yer aldığı belirtilmiştir (Simons LA ve diğerleri, 1992'den akt. Gökçe Kutsal ve Bal: 2003). Öyleki yaşlı kadınlarda çoklu ilaç kullanımının daha çok olması ilaç yan etkileri ve ilaç etkileşimleri açısından dikkatli olmayı da gerektirmektedir (Gökçe Kutsal ve Bal, 2003).

Sağlıkla ilgili yaşanan güçlükler yaşlı kadınların bunlarla başa çıkmak için birtakım stratejiler geliştirmesine neden olmaktadır. Yaşlı kadınların yaşadıkları sağlık sorunlarının üstesinden gelme adına De Certeau'cu anlamda birtakım "taktikler" geliştirerek gündelik yaşam içerisinde sağlık sorunlarıyla mücadelelerini sürdürmektedirler. Özellikle şeker ve tansiyonu olan yaşlı kadınların bu sağlık sorunlarıyla baş etme noktasında geliştirdikleri ortak birtakım "taktikler" söz konusudur. Bunlar; gerektiği kadar yemek yemek, bazı yiyeceklerden kaçınmak ya da sağlığa iyi gelecek yiyecekler tüketmek şeklindedir.

"İki tane tansiyon hapım var. Yoğurt alıyorum yiyorum. Yoğurt iyi geliyor. Helkeyle alıyorum yiyorum. Bi de narçiçeği var onu her gün çay gibi demliyorum içiyorum. 3 gün 5 gün gitmiyor bitiyor. O da tansiyona iyi geliyor, indiriyor. Başka da yok. Bi de ceviz yiyorum kolesterola. Cevizi kırıyorum suya koyorum, onun suyunu içiyorum. Kolesterola iyi geliyomuş." (G4, 65, 3)

"İstirahat edersem zararım olmuyor ve de yememe dikkat ediyorum. Soğan, sarımsak yediğim zaman zararım olmuyor. İyi geliyor onlar. Mesela mantı ve hamur ileri yersem zorlanıyorum. Her işin başı diyet. Çok faydasını görüyorum." (G1, 76, 6)

"Artık ilaç da fayda etmiyor sadece birşeyler yemiyerek başa çıkıyorum. Hamur yemiyom, tatlı yemiyom, yani pilav hiç yemiyom, patates hiç yemiyom. Hayatım çok değişik.. Sebzeynen geçiriyom ömrümü. Bazen diyom ki bıktım diyom sebze ye sebze ye... Bazen kuşburnu pevredesi yiyom, kendim özel yapıyom şekersiz. Şeker yemeyi yemeyi bu sefer miden temelli ekşi oluyo. Tatlı istiyom canın. Kapak alıyorum hiç şeker atmadan pişiriyom, onu yiyom. Kıyma haşlayıp yiyom en azından çok yemesem de arada yiyom, yumurta yiyom bunlarla geçiriyom. Amma kendime göre kafama göre buzdolabına ne koyduysam, pazardan canım ne istiyosa onu alıyorum mesela. Bi gün pırasa istiyom onu alıyorum, bi gün ıspanak istiyom onu alıyorum. Meyve alıyorum. Meyveyi de öyle çok yemiyom ekşi elma alıyorum. Onunda tatlısını almıyorum. Portakalı çok yemiyem, mandalınayı çok yemiyem. E o adam ne yesin, ne yapsın. Bende ona göre dikkat ediyom. Dokunmadık şeylere bakıyorum, bir aldığımı iki hafta yiyom zaten." (G5, 66, 3)

"E ne yapayım şeker düştümüydü hemen şeker sarılıyom. Aha oralara şeker koyuyom kesme şeker. Hemen o şekerini alıyorum eccik şöyle kafamı bitarafta"

koyuyom geçiyor. Aç kalmamaya şeydiyim. Aç kalınca daha düşürüyor. Tansiyona ilaçlarımı var ilaçlarımı kullanıyorum. Tuzlu neyi öyle yemem pek. Tatlı, şekerli yemiyom öyle. E hamuru da şimdide zaten önceden geziyoduk dolaşıyoduk komşuyu yiyoduk. Şimdi evde pek öyle... Ayda yılda bir işte. İnsülin vurunuyom başka da yok öyle hapım var işte hap içiyom onu kullanıyorum.” (G8, 70, 20)

Yaşlılık döneminde sağlık sorunları yaşayan kadınlardan özellikle 10 numaralı görüşülen yaptığı “köy ilacıyla” astım hastalığını sildiğini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Şimdik sağlık sorunumu sildim. Benim astımum vardı. Allah’ıma şükür ben köy ilacını çok yaparım. Ben televizyonlarda dinlerim hani doktorlar var ya... Dedi ki televizyon da maden suyu, havuç, madeniz bunları robotta çek, 5 bardakta su aç karnına iç dedi. Onu 3 ay yaptım. Gördüm şükür. Astımum vardı faydasını gördüm. Benim damat yumurtanın dışını yudu kabuğunu, ilimonu sıktı, kavanoa doldurdu (şişe kavanozlar var ya), bi kilo limonu sıktı doldurdu, 3 kabuk attı ondan sonra ağzını kapattım 15 gün durdu. 15 gün sonra bu tuz gibi eridi o kabuk. Elekten süzdüm aç karnına küçük bardağınan bir bardak bir bardak içtim Şükür Allah’ıma. O da iyi geldi. Şimdi ne iğne kullanıyomi ne hava kullanıyom, ne hap kullanıyom. Deey benim eşim öldükten sonra karaciğer büyümesi vardı, eşim öldükten sonra çok kötüydüm. Hatta komşular eyvah dediler bu bebekler kalacak dediler babası da öldü dediler. Ben çok kötüydüm bu kardeşim beni çok doktora götürdü o zaman, çocuklarım ufağıdı. Geldim böyle köyden özellere gittiydim. İşte bunları yaptım şükür Allah’ıma sildim. Başka hastalığım yok şükür Allah’ıma.” (G10, 65, 30)

Dolayısıyla yaşlı kadınlar tarafından sağlık sorunları karşısında geliştirilen başa çıkma yöntemleri çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Göğsünden kanser tedavisi gören ve kalp sorunu yaşayan 72 yaşındaki bir yaşlı kadın da yaşadığı bu sağlık sorunlarıyla başa çıkmak adına kendini üzmemeye çalıştığını ve eş-dost ile görüştüğünü ifade etmiştir.

“İlaçlarımı vaktinde alıyom. Kendimi üzmemeye çalışıyom. Birşeye pek daralı canım sıkılırsa aşağı iniyom, evin etrafında dönüyom, çıkıyom. Ne bileyim işte eşinen dostunan telefonda çok görüşüyom. Böyle günüm geçiyor. O telefon olmasa ben kafayı yerim. O telefon var ben çocuklarınan görüşüyom, kardeşleriminen konuşuyom. Eşinen dostunan konuşuyom. Televizyon arkadaşım. Hayat böyle bitiyor kızım.” (G12, 72, 4)

Yaşlı kadınlara gündelik yaşamlarını kısıtlayan engellilik sorunu olup olmadığı sorulduğunda ise çoğunluğunun en çok şikâyet ettikleri sağlık sorununun bacak ağrıları ve rahat yürüyememeleri olduğu görülmüştür. Kadınların çoğunluğu fiziksel güçte azalma sorunu yaşamaktadır. Yaşlanma ile birlikte yaşlı kadınların hareket yeteneğindeki bu azalmalar beraberinde ağrıya neden olmaktadır ve bu durum yaşlı kadının günlük yaşam aktivitelerini yerine getirmede kısıtlılıklara neden olarak yaşam kalitesini azaltabilmektedir.

“Ayaklarım var başka yok. Bacağım da kemik erimesi var. Dizlerimde ayaklarım da kireçleme var. Gün güne kısıtlanıyor ve de dizimden aşağıya baya zayıfladı. İki bacağım da rahatsızlık var da sağ bacağım da daha çok var. Bacağım engelliyor beni. Diyorlar ki şu bastonu niye alıyorsun, çok mu hoşuna gidiyor. Hoşa gidilir mi şu baston! Şu tık tiki at, kullanma diyorlar. Ama o olmazsa yürüyemiyorum. Mesela bahçedeyim o basamakları çıkamıyorum. Çıkamayınca ne yapayım mecbur bu destek olacak. Evde de yeni başladım kullanmaya. Eşikleri atlayamıyorum. Kim ne derse desin ne yapayım.” (G1, 76, 6)

“Sadece ayaklarım da sorunum var. Ayaklarımın altı şişiyor yavrum. Şöyle eccik yürüyüncü topularım dönüyor düşüyom yere. Hiç bir şey demedi doktorlar. Kimi dedi damar tıkanıklığı kimi dedi ondan bir şey yok. İşte öyleliğinen duruyom şimdilik bilmiyom yavrum. Üzüliyorum, hastalanıyom böyle yürürken düşüyom. Ya yürüyemiyom onun için bastonunan işte şuraya iniyom çıkıyom başka bir şey de görmüyom. Çarşı, pazar hiç görmüyom zaten. Bebekler getiriyolar götürüyolar işte.” (G9, 81, 8)

Bu konuda özellikle dizlerinin sıvısını bittiğini söyleyen bir yaşlı kadın bu sağlık sorunuyla baş etmek için eş dosttan duyararak yaptığı ilacı şu şekilde anlatmıştır:

“Dizlerime iğne vurursam şükür. Dizlerimin sıvısı bitmiş. Bir dizine 200, bi dizine de 200 para lazım. Bi vurunca 3 ay gidiyo. Vurundum biyo. 3 ay sonra yine bi daha gel dedi. E gidemiyom. Belediyenin doktoruna kalsa 600 lira bi dizin. 600 600 nereye vericen. Orayı buldum işte oraya gidiyom özel doktor, o ucuz yapıyo. Onu da yaptırmadım daha kaldı. Romatizma, dizlerim kireçliyo dizlerimin sıvısı kalmıyor. Bamyı alacam gidiyim 5 milyonluk alayım da onu da kaynatıp suyla yutacam. O yuttuğum bamyı dizlerime su veriyomuş. Halbuki ağzımla yuttuğum dizlerime su verir mi veriyomuş. Bamyanın tohumunu ıslayacam içecem. Doktor değil de böyle eş dost iyi geldiğini söylüyor. Başka da yok.” (G4, 65, 3)

Dizlerinde romatizma olduğunu söyleyen bir yaşlı kadın da bununla başa çıkmak için kalın giysiler giydiğini ve sürekli mesh giydiğini dile getirmiştir.

“Dizlerimde de romatizmam var. Meshlerle geziyorum. Ayaklarımı üşütmeyim diye. Soğuklar başlayınca meshi ayağıma giyerim bahara kadar, ayağım yanana kadar çıkartmam. Romatizma var dizlerim de. Bazen şu dizlerim, bacaklarım diken diken olur. Kalın giyerim, öyle kısa giyemem. Önceden gençliğimde giyiyordum. Şimdi değişiklik oluyor. Gençliğinde giydiklerini giyemiyorsun.” (G2, 73, 48)

Dolayısıyla görüşülen yaşlı kadınların gündelik yaşam içerisinde pek çok sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kaldıklarını ve bu sorunlarla başa çıkma noktasında çeşitli stratejiler geliştirdiklerini söylemek mümkündür.

Öte yandan 2019 yılında ortaya çıkan Covid-19 pandemisi de yaşlı kadınların sağlık durumlarını etkilediği görülmüştür. Görüşme yapılan yaşlı kadınların bazıları koronavirüse yakalandığını ve bu sürecin çok zor geçtiğini ifade etmiştir. Hastalığın atlansalar bile hastalığın etkilerinin hala devam ettiğini belirten yaşlı kadınlar olmuştur.

“Parkinson başlangıcı var, Hipertansiyon var, kalp sorunum var. Bir de covid geçirdim. Hem unutkanım hem de böyle oturduğum yerden uyuyom. 3-4 ay oldu covid geçireli ama etkisi hale geçmedi, gidiyo geri geliyo, gidiyo geri geliyo. Bana uyku yapıyo unutkanlığınan. Komşular gelmişler gece oturduk, çok oturuyok biz. Komşular şurda oturmuş ben de şurda otuduğum yerden uyumuşum. Kadın hastalığım vardı ameliyat oldum. Başka yok şu an, iyiyim şükür. 20-21 senedir var hastalıklar.” (G7, 71, 9)

Pandemi sürecinde sokağa çıkma yasağı ve sosyal hayat kısıtlamalarından bazı yaşlı kadınları etkilendiği de görülmektedir. Sokağa çıkma yasağı nedeniyle yaşlı oldukları için evden çıkamadıklarını ve kimseyle görüşemediklerini belirten yaşlı kadınlar bu konuda özellikle yalnızlıktan psikolojilerinin bozulduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla yalnız yaşayan yaşlı kadınların pandemi sürecinde eve kapanmaları psikolojik sağlıkları açısından bir sorun oluşturduğu görülmektedir. Bu bağlamda bazı yaşlı kadınların bu yasak ve kısıtlamalardan etkilendiği söylenebilmektedir. Yaşanan bu durumun yaşlı kadınların ruhsal sağlıkları üzerinde yarattığı etkileri özellikle G6 ve G13’ün şu sözlerinde görmemiz mümkündür:

“Beni çok etkiledi kafayı yiycem gide gide. Kimsenin kapısına varamiyon, kimseye gidemiyon, oğluna kızına gidemiyon, yiycem yani kafayı tansiyon hastasıyım kendi kendimi zor idare ettim yani. Ya yavrurum.” (G6, 76, 32)

“Kafamız ağrıdı, başımız ağrıdı bunalımda kaldık. Çok bunaldık. (...) Oğlum bile gelirdi şöyle geriden kapıdan bakardı giderdi. O zamanlar evvel çok sıkı olduğunda şimdi o kadar değil gelip oturuyorlar. Bunaldık daraldık ama psikolojimiz bozuldu.” (G13, 75, 2)

5.7. YAŞLILIĞA BAKIŞ VE GELECEK BEKLENTİSİ

5.7.1. Yaşlılığa Bakış: “Yaşlılık Hastalık”

Yaşlı kadınların gündelik yaşamları üzerinde etkili olan önemli bir değişken de yaşlılığa bakış açılarıdır. Bu nedenle araştırma kapsamında yaşlı kadınlara yaşlılık dönemini nasıl tanımladıkları, kendilerini yaşlı olarak görüp görmedikleri ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Böylece yaşlılık dönemi hakkında nasıl bir bakış açısı geliştirdikleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu noktada kadınların yaşlılığa bakış açılarının yaşam seyirlerindeki deneyimlerine bağlı olarak geliştiği görülmüştür. Yaşam olaylarının ve yaşlanmaya neden olan fiziksel etkenlerin kadınların yaşlılığa karşı olumsuz bir bakış açısı geliştirmelerine neden olduğu tespit edilmiştir. Özellikle yaşlanmayla beraber ortaya çıkan fiziksel rahatsızlıkların, yaşlılığı en çok fiziksel açıdan sorunlar yaşadıkları bir dönem olarak görmelerine sebebiyet verdiği

anlaşılmıştır. Yaşlı kadınların neredeyse tamamına yakını yaşlılığı sağlık sorunları yaşadıkları bir dönem olarak görmektedir. Sürekli sağlık sorunu yaşayan yaşlı kadınlar içinse “yaşlılık hastalık” olmaktadır.

“Ele avuca düşürmezse Allah iyiyim şimdi. Kendim yiyom kendim koyom. Acıkırsam yiyom, surarsam içiyom, uyukum gelirse de buraya yatıyom işte o kadar. Yaşlı nebim hiç ben yaşlılıktan bir şey anlamadım. Yani kendim bir şey anlamadım. Başkasını da bilemiyom zaten. Kendilerini avuturlarsa yaşlıları iyi görüyom. Yaşlılık hastalık, zor oluyor. Hastalık, kötü tövbe estagfurullah. Yaşlılık hastalık.” (G9, 81, 8)

Buna benzer eğilim Şentürk ve Altan’ın (2015: 254) İstanbul’da gerçekleştirdikleri bir yaşlılık çalışmasında tespit edilmiştir. Yaşlı bireylere yaşlılığı nasıl tanımladıkları sorulduğunda genel cevapları ‘hastalık’ olmuştur. Yaşlılık dönemi sağlık sorunlarının en yoğun yaşandığı dönemlerden biri olduğundan yaşlı kadınlar açısından da yaşlılığın hastalıkla binişik olduğu gözlemlenmiştir. Böylece kadınların yaşlılığı belirli bir zaman aralığıyla tanımladıkları söylenebilmektedir. Kadınların çoğunlukla yaşlılığın getirdiği sonuçların kendilerini olumsuz bir şekilde etkilediğini ve yaşlandıklarını kabul ettikleri görülmektedir. Kadınlar açısından yaşlılık çoğunlukla fiziksel sağlığın bozulması, fiziksel yetersizlik ve bakıma muhtaçlık olarak görülmektedir. Yaşlılıkta yaşanan bu fiziksel değişimler yaşlılığın gerileme ve kayıplar dönemi olarak görülmesine neden olmaktadır. Tuna Uysal’ın (2020: 3167-3168) yaşlı bireyler üzerine yaptığı çalışmasında da benzer bir durum tespit edilmiştir. Yaşlı bireylere yaşlılığı nasıl tanımladıkları sorulduğunda, yaşlılığın daha çok olumsuz yanlarına vurgu yaparak hem fiziksel hem de sosyal anlamda bir kayıplar dönemi olduğuna işaret ettikleri ve “elden ayaktan düşme, işe güce yetmeme” gibi ifadelerle yer vererek yaşlılık sürecine ilişkin betimlemelerde buldukları görülmüştür. Araştırmamızda da yaşlı kadınların yaşlılığı elden ayaktan düşme ve bakıma muhtaçlıkla özdeşleştirme yönünde bir eğilim sergiledikleri görülmektedir. Yaşlılık dönemini elden ayaktan düşme ile özdeşleştiren 10 numaralı görüşülenin ifadeleri bu durumu gözler önüne sermektedir.

“Allah’ım yatağa düşürtmesin, oğlum kızım dedirtmesin. Yatağa düşürtmeden, oğlum kızım dedirtmeden, elim tutarken, ayağım tutarken, gözlerim görerken emanetimi alsın. Böyleyken iyi yaşlılık. Yaşlılar yatağa düşen, elden ayaktan düşen. Muhtaç olur, çoluğu çocuğu bakmaz.” (G10, 65, 30)

Görüşülen kadınların büyük bir çoğunluğu fiziksel gücün gerilemesi nedeniyle yaşlılık döneminin güzel hiçbir yanının olmadığını düşünmektedir. Hatta bu konuda

79 yaşındaki bir yaşlı kadının hiçbir şeye gücü yetmediği için yaşlılığı “çok kötü” olarak tanımladığı görülmektedir.

“Aman hiç istemiyom yaşlılığı. İyi bir şeye gücün yetmiyor. Mesela bir şey alırsan gidemiyon, pazara gidiyon hepsini alamadan hemen ağızdan alıyon geliyon. Hiç iyi olmadı da napiyım. Çok kötü yaşlılık, hiç kimse yaşlanmasın çok kötü çokkk. Yaşlı çok kötü, kötü olarak görüyon ben kendimi. E hiçbir şeye gücün yetmiyor, hiç bir şey yapamıyon. Kötü görünmez mi o? Kötü olarak görünür.”
(G11, 79, 27)

Bedenin eski yeteneklerini yerine getirememesi ile fiziksel hareket geriliği yaşayan bazı yaşlı kadınların yaşlılığı gençlik ile karşılaştırdığı görülmektedir. Yaşlılık süreciyle birlikte sağlık sorunlarının artması, kadınların gündelik yaşamda pek çok etkinliği yapabilme kapasitelerini düşürmektedir. Gençken yapılabilen şeyler artık yaşlılıkta yapılamaz hâle gelebilmektedir. Bu nedenle yaşlı kadınların çoğunlukla yaşlılığa olumlu anlamlar yüklemedikleri ve yaşlılığı sorunlarla dolu bir süreç olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

“Yaşlılık çok zor bir şey yine Allah bundan geri komasın da. Gençlik çıta gibi, her yere gidiyon, yiyon içiyon, geziyon. Yani yaşlanınca yapamıyon. Şuraya çıkıyom şu perdeleri takamıyom. Dizlerimde su kalmadığı için oraya çıkıp takamıyom perdeleri. Camı siliyom iyi kötü ama perdeleri takamıyom. Yaşlılık çok zor çok... İstedğini yapamayon yaşlanınca. Yoksa ben şuraya çıkmam mı! Siler süpürürüm mis gibi. Aha şuncacık iş gördüm yoruldum aha. Bu gençliğin bi de kocalığı oluyor işte. Yaşlı insan, yardıma muhtaç oluyor, hasta oluyor, istediğini yapamıyor, istediğini alamıyor, yiyemiyor, hastalanıyor bu sefer işini de yapamıyor.” (G4, 65, 3)

“Yaşlılık iyi değil, kapıya konacak bir şey değil. Gözün görmüyor, elin tutmuyor, bacağın tutmuyor, Şu güpür güpür merdivenlere bi inipte bi silemiyom ki, canım çıkıyor. O pencere nasıl kirlenmiş silemiyom işte kızı gözliüyom. Yaşlılık iyi değil gençlik gibi var mı? (...) Gözün görüyor, elin tutuyor, ayağın tutuyor gençlik gibi var mı? Ben gençlikten memnun olmasam sekiz dene çocuk doğur muydum bir metre boyumunan. Aldırmadım geleni doğurdum. Yani zor çok zor yaşlılık, kapıya konacak bi hacet değil. Allah kimseyi yaşlı etmesin. O gençliğinizin kıymetini bilin. Sizin gibiykene ben aha şöyle sinekleri tutuyodum. Herif benim o atıklığıme gözü düşmüş de almış beni, öyle atığıdim.” (G13, 75, 2)

Kadınların olumsuz yaşam olaylarının yaşlılığa bakış açılarını etkileyen diğer önemli bir etken olduğu görülmektedir. Özellikle kadınlarda derin izler bırakmış olayların yaşlılık tanımlamaları üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Örneğin iki sene önce eşinin kendisini bırakıp gitmesi nedeniyle yalnız yaşayan 66 yaşındaki yaşlı kadın, yaşlılığı terk edilmekle ve yalnızlıkla özdeşleştirmiştir.

“Yaşlı kimdir, terk edilmiş bir insan. Öyle tanımlarım bilmem yanlış mı? Ben öyle biliyom. Allah yine kimseyi de yine de yalnız koymasın, her zaman için şenlik iyidir. (...) Kendiliğinden gittiği zorum gitti. Şu yaşında beni bıraktı.

Yaşlılık ha sokakta bi köpeği görmüşün yalnız, kediyi görmüşün yalnız, ha da seni yalnız. Öyle yorumluyom ben.” (G5, 66, 3)

Eşinin vefatıyla yıkıldığını belirten başka bir yaşlı kadının da yaşlılığı bunun üzerinden tanımladığı görülmektedir. 10 sene önce kaybettiği eşinin yokluğunun kendisini çeşitli imkânlardan mahrum bıraktığını düşünmektedir. Bu durum yaşlı kadının gündelik yaşamında değişiklik yaratarak yaşlılık hissini pekiştirmektedir.

“Yaşlılık çok zorumuş. Sanıyodumki ben ebedi, kaynatam derdi ki yavaş yavaş bu günleri aran. Aman neyi arayacam nereye gidecek bu günler derdim. Öyle değilmiş. Yaş geçti mecbursun. Ne yapacan işte. Yaşlı aha ben gibi oluyor işte. Yaşlanıyon gençliğin kalıyor mu bi cimcik bebeğidin niye büyüdün. İşte ihtiyarlıyon git gide. Benim eşim 63 yaşında toprağa düştü beni o yıktı. Kocan varısa her şey senin, kocan yoksa kapıdaki kibrit çöpü de senin değil. Böyle oluyor adam meydanda kalıyon. Kimseye halim şu da diyemiyon, evladına diyemiyon ki oğlum benim param yok bana bi ekmek parası ver diyemiyon. Çok zor. Bi suyu almaya gözün kesmezse bi canının istediğini pişirip yiyemezsen ne olur. Tabi yaşlandım yavrurum.” (G19, 73, 10)

Öte yandan 18 numaralı görüşülenin “bir kimseye evvelki gibi sözün geçmiyor” ifadesi de yaşlılığı otorite kaybı ile ilişkilendirdiğini göstermektedir. Yaşlılığı aynı zamanda yaşadığı rol kaybıyla ilişkilendirdiği görülen yaşlı kadının, yaşlı insanı da “kendi halinde” olarak tanımladığı görülmektedir. Yaşanan rol kaybının ise kendisini hayattan çekmesine yol açtığı söylenebilir.

“Bişeye gücün yetmiyor, bi kimseye evvel ki gibi sözün geçmiyor. İşte bunlar yaşlılık. Yaşlı insan işte oturuyor, kalkıyor kendi halince yaşıyor. Kimseyen bi ilgisi yok. Bi lafi sözü de yok.” (G18, 83, 14)

Hem yaşlılıktaki fiziksel kısıtlıklar hem de toplumdaki yaşlılara karşı olumsuz tutumlar nedeniyle yaşlılığı sevmediğini söyleyen 76 yaşındaki bir yaşlı kadın ise yaşama hevesi olmadığını, bir insanın 70 yaşı geçtikten sonra ölmesi gerektiğini belirtmiştir.

“Yaşlılık aklıma hiç iyi gelmiyor. Yaşlılığı hiç sevmiyorum. Çünkü bir yere gidip alışveriş yapamıyorum. Güzel gezemiyorum. Herkes de yaklaşıyor. İhtiyar, beceremez gibisine mi artık bilemiyorum. Hiç hoşuma gitmiyor yaşlılık. Yaşlanınca gücün yetmiyor her şeye. Yetmiş yaşını geçtikten sonra bir insan erkek olsun kadın olsun ölmeli. Ben yaşlıları çok severim, ilgilenirim. Onlar da çok sevimli oluyorlar. Ben de ilgi bekliyorum. İlgilenmeyince acaba bu bana niye kızdı, hep mi kızacak diyorum. Alay etmeleri var. Yaşlılık hiç iyi bir şey değil. Nice yaşlılar var geziyorlar ama ben bir şey yapamıyorum. O zaman içinde değişik bir duygu oluyor yaşlılık. Hem güzel hem zor. Allah bana bu yaşı vermiş de ne güzel yaşayım hevesi yok içimde.” (G1, 76, 6)

Öte yandan yaşlılıkla ilgili olumsuz yargıların aksine bazı yaşlı kadınların yaşlılığa olumlu anlamlar yükledikleri de görülmüştür. Bu konuda yaşlılığın “Allah’ın

herkese verdiği bir nimet” ve “her yaşın ayrı bir güzelliği olduğu” şeklindeki ifadeler öne çıkmıştır.

“Allah’ın herkese verdiği bi nimet kıyım. Çocuk olduk büyüdük, genç olduk yürüdük. E şimdi yaşlı olduk çocukluğa dönüyok Allah’a şükür. Yaşlı kim olur yaşını alan yaşlı. Akıllı uslu biridir yeter ki Allah aklımızı almasın. Yaşayan adam yaşlanacak muhakkak kıyım. Ben yaşlıları çok seviyom.” (G15, 76, 13)

Bedenen yaşlı ancak ruhen daha genç hissettiğini söyleyen 83 yaşındaki yaşlı kadın, vücudunun doğal olarak yaşlanmış olduğunu, ama ruhunun hala genç olduğunu düşünmektedir. Ancak bedenen yorulunca yaşlı olduğunu anladığını ifade etse de her yaşın bir güzelliği olduğunu dile getirmiştir.

“Bedenin yaşlı kıyım gönlün yaşlı değil. Bak gönlüm kaç yaşında biliyor musum? Gönlüm 30 yaşında. Bedenim yaşlı. İnsan bilmiyor yaşlılığını bilmiyor kıyım. Yaşlandığını zannetmiyon hiç zannetmiyon. Çünkü için yaşlı değil. Onun için bilemiyosun yaşlandığını. Bedenin yürüyemeyince halin ferin olmayınca diyon ki yaşlıyım. Yoksa insan yaşlandığını hiç bilmiyor. Yorulunca halin olmayınca dermanın olmayınca biliyon ki yaşlandın. Yaşlı gönlünü kocatan, dünyaya küsen, bir şeyden zevk alamayan, yediğinden içtiğinden oturduğundan kalktığından zevk alamayan yaşlı. Niye? Kendine güveni yok. Ben kendime niye güvenmeyim ki. Allah’ıma şükürler olsun yavrum her yaşın bir güzelliği var.” (G14, 71, 6)

Görüşülen bir yaşlı kadın da yaşlılığın çocuklarını yetiştirmiş olmak ve bedenini dinlendirmek gibi güzel taraflarının olduğunu ifade etse de yaşlılığın eksi yönlerini de tarif ettiği görülmektedir.

“Her yaşın bir güzelliği vardır mesela hani. E yaşlılığı şöyle tanımlıyom, güzel tarafları da var. Çoluğunu çocuğunu yetiştirmiş oluyon, yerleştirmiş oluyon. Oturuyon bedenini dinlendirmeye çalışıyon beden yorgun oluyo zaten. Onun da güzelliği var, yani ben böyle tanımlıyom. Tabi eksileri de var. Mesela hareketlerin kısıtlı oluyo, gücün kuvvetin olmuyo eskisi gibi öyle. Kulağı duymaz, gözü az görür, iğneyi saplayamaz, durmadan tuvaleti gelir, tuvalet sorunu olur. Başka türlü bilmıyom ki. İşte bazı sabırsız olur, aklına geleni konuşur yerli yersiz istem dışı amma bunlar.” (G7, 71, 9)

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı üzere, 65 yaş ve üzeri görüşülen yaşlı kadınların “sizce yaşlı kimdir?” sorusuna verdikleri yanıtlardan “yaşlı”yı çoğunlukla negatif özelliklerle tarif ettikleri anlaşılmıştır. Kadınların yaşlı olduklarını düşündüren sebeplerin başında hastalık gelmekte ve yaşlı tanımlamaları çeşitlilik göstermektedir. Yaşlı kadınlar tarafından yaşlı bir kimse; gücü yetmeyen, fiziksel olarak gerileyen, görünüşü değişen, çeşitli sağlık sorunları yaşayan, kendine bakamayan, kendi işini göremeyen, ihmalkâr davranan, başkasına muhtaç olan, bakıma ihtiyaç duyan, huysuzlanan, bir şeyden zevk almayan, artık sözü geçmeyen, yalnız kalan olarak tanımlanmıştır. Bu hususta yaşlı kadınların çoğunluğu kendisini yaşlı olarak

gördüğünü ifade etmiştir. Hatta bazı kadınların “yaşlı işte ben gibi yaşlılar” dediğine tanık olunmuştur.

“Sağlık sıhhatli olursa iyi bir şey. Sağlık sıhhat olmazsa ele ayağa düşersen kötü. Yaşlı işte ben gibi yaşlılar. Ne kadar olsa bazı şeylere gücün yemeyi veriyor. Mesela şuraya çömelemiyom. Evvelden sıçırıyoduk, şimdi çömelemiyon. Kendini hissediyon. Yaşlı fersiz olur, güçsüz olur, ondan sonra ümitsiz olur ama ben ümidimi bırakmıyom Cenabı Allah’ımdan. Kimi adam vardır kendini bırakır ben bilmiyom kendimi bırakmadım.” (G21, 78, 8 ay)

“Canın herşeyi isteyip gücün yetmez. Gitmeye gelmeye gücün yetmez. Sen beni görüyon yaşlıyım. Canı bir şey yapmak istemez. Ulan kalkıyında şuraya bi süpürge tutuyum diye istemez. İşte bu. Ben kendimi yaşlı görüyorum tabiki. 76-77 yaş az yaş değil yavrum. Kendimi yaşlı hissediyom.” (G20, 76, 9)

Bu durumun yanı sıra bazı yaşlı kadınların da kendi yaşlılığına ilişkin böyle bir farkındalık geliştirmedeği görülmüştür. Bu kadınlar da henüz kendilerini yaşlı olarak görmediklerini belirtmişlerdir. Bu yaşlı kadınların ise başkalarına muhtaç olduklarında ve bağımsız olarak yaşayamadıklarında yaşlanacakları kanaatinde oldukları anlaşılmıştır.

“Yaşlanınca e yavrum işte elimiz, kolumuz tutmaz. Ya ölürük ya da muhtaç oluruk dedüğü gibi. E yaşlılıkta öyle. Allah kimseye muhtaç etmesin ele ayağa da düşürmesin. Daha başka nasıl görölür acaba. Hep yaşlanacak işte. Sen de yaşlanacan ben de yaşlanacam. Yaşlı olunca ölürük. Kendimize bakalamayınca ölecek. Öyle olmuyor mu? Yaşlılık ne olacak gücün yetmeyince birşeye. Valla görmüyom ben kendimi yaşlı.” (G8, 70, 20)

“Yaşlanınca çok değişiklikler oluyor. İstemiyorum yaşlılığı, kimse istemez ben de istemiyorum. Bu da ayrı bir güzellik ama saçın ağrıyor, kaşların dökülüyor, dizlerin tutmuyor, gençler gibi giyemiyorsun, giysini uyduruyorsun yaşına göre. Ellerim mesela güzeldi ama böyle oldu, dizlerim böyle oldu. Çok değişiyor insan yaşlanınca. Yaşlı kendine bakamayan, çok mağdur kalandır. Öyle insanlara da acıyorum. Kendine bakamazsın, mağdur kalırsın, kapıdan bir geleni beklersin gelsin işimi yapsın diye. Yaşlılık budur. Şimdi ben yaşlı değilim. Elim ayağım tutuyor. Kendimi yaşlı hissetmiyorum ben. Kızıma gidiyorum, işimi yapıyorum, yemeğimi yapıyorum, çamaşırimi yıkıyorum. Bunu yapamayınca ben yaşlanacağım.” (G2, 73, 48)

Dolayısıyla yaşlılıkta olumsuz bakış açısı geliştirmelerine neden olan temel faktörlerin yaşla beraber gelen hastalıklar, fiziksel gerilemeler, hareket kısıtlılığı, ölümün yaklaşması, toplumdan izole olma, yalnızlık, eş kaybı ve otorite kaybı olduğu görülmektedir. Yaşlı kadınlar bu belirtilerin yaşlılığın bir göstergesi olduğunu ifade etmektedir. Sonuç olarak, hem “yaşam seyri” deneyimlerinin hem de toplumdaki “yaşlılık söylemi”nin yaşlı kadınların yaşlılığa ilişkin tutumlarını etkilediği görülmektedir. Yaşlı kadınlar tarafından yaşlılığın negatif yönlerinin dile getirildiği ve yaşlılık üzerinde olumsuz bir bakış açısı geliştirildiği söylenebilmektedir.

5.7.2. Geleceğe Dair Beklenti: “Üç Gün Yatak Dördüncüsü Gün Toprak”

Yaşlılık dönemini hastalıkla ilişkilendiren kadınların yaşlılığa yüklediği bu anlamın gelecek beklentileri üzerinde ciddi bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Yapılan görüşmeler ve gözlemler neticesinde yaşlı kadınların büyük bölümünün geleceği öngörmekte zorlandığı ve çoğunlukla herhangi bir gelecek beklentisine sahip olmadıkları tespit edilmiştir. Bu anlamda kadınların yaşlılıkla ilgili olumsuz bakış açılarının geleceğe dair bir hedefe sahip olmaları yönünde bir engel oluşturduğu, hatta ölüm duygusunu körüklediği söylenebilir. İçli'nin (2010:9) Denizli'de gerçekleştirdiği araştırmada da benzer bulgulara rastlanılmış, kendileri için gelecek düşünmeyen dul yaşlıların ölümü daha sık düşündükleri ve ölümü kabullendikleri tespit edilmiştir. Çalışmamızda yalnız yaşayan yaşlı kadınların önemli bir kısmı duldur ve gelecekle ilgili bir beklentileri sorulduğunda sıklıkla ölümü dile getirmişlerdir.

Yaşlı kadınların ölümün kendisinden daha çok elden ayaktan düşmekten, fiziksel olarak bakıma muhtaç olmaktan, çocuklarına yük olmaktan, yalnız kalmaktan ve kendine yetememekten korktukları görülmektedir. Kadınların önemli bir kesimi “Allah ele avuca düşürmeden, kimseye muhtaç etmeden, yatağa düşürmeden bir ölüm versin” demektedir. Bu doğrultuda yaşlı kadınlar açısından sorun, ölüm olgusundan ziyade ölümün nasıl olacağı konusunda ortaya çıkmaktadır. Bu konuda özellikle ölmekten ziyade ortada kalmaktan korkan 72 yaşındaki yaşlı kadının “*yarabbi elden avuçtan düşürme, üç gün yatak dördüncüsü gün toprak*” şeklindeki ifadesi öne çıkmaktadır.

“Yok hiçbir planım yok. Allah'a şükrediyom Yarabbi elden avuçtan düşürme, üç gün yatak dördüncüsü gün toprak. Allah ele avuca düşürüp şu kapılardan bakıtmasın. Kim zilime basacak, hangi yavrum gelecek diye bakıtmasın.” (G12, 72, 4)

“Yo yo yo hiçbir şeyim yok. Cenabı Mevla'm dünyada Kur'an'sız ahirette imansız koymasın. Benim başka bir şey istediğim yok. Kurban oluyum yeter ki ele ayağa düşürüp de kapılara bakıtmasın. En zoru o. Allah yatak ömrü vermesin. İşte bu.” (G19, 73, 10)

Böylece ölüm'ün hakkında zor konuşulan bir konu olmadığı, araştırma boyunca ölüm konusunun kadınlar tarafında sıklıkla dile getirildiği gözlemlenmiştir. Önder Erol'a göre yaşlılar açısından kendi ölümlerinin kaçınılmaz olarak yaşlılık dönemi içerisinde herhangi bir zamanda gerçekleşeceği tartışılmaz bir gerçekliğe dönüşmektedir. Bu nedenle genel kanının aksine yaşlıların ölüm hakkında rahatlıkla

konusabilmeleri, yaşam seyri boyunca ilerleyen yaş ile birlikte kişilerin “ölüm” fikrine alışmaları sonucu ortaya çıktığı düşünülmektedir (Önder Erol, 2011: 190). Bu noktada dikkat çekilmesi gereken şey, yaşlı kadınların gelecek beklentilerini açıklarken ölüm fikrine yaslanmalarının zemininde dinsel faktörlerin etkili olmasıdır. Yaşlı kadınların ölüm olgusuna yükledikleri anlam temelde din ekseninde şekillenmektedir. Böylece ölüm konusunda hâkim söylemi kabullenmiş görünen kadınların, yaşlılıkla ölüm zamanının yaklaştığını düşünerek ölümden kaçınmak yerine onu kendilerine daha yakın görme eğiliminde oldukları ve doğal karşıladıkları gözlemlenmiştir. Yaşlı kadınların din ile kurduğu bu ilişkinin ise gündelik yaşamda ölüm kaygısıyla başa çıkmada bir işlev gördüğü söylenebilir. Görüşme yapılan yaşlı kadınların aşağıda yer verilen alıntıları bu durumu kanıtlar niteliktedir:

“Hiçbir planım yok yavrum. Şimdiden sonra benim ne istediğim planım olur yavrum. Umreye hacca gücüm yetse bugün giderim, gitmeyi isterim ama gücüm yok. Allah’ıma çok şükür bir sefer gittim yavrum. Valla yavrum Allah’tan başka hiçbir planım yok gece gündüz ölüm aklımda. Namazım, abdestim, sağlığımla düşünüyorum. Allah’ım ele ayağa komasın yattırmasın. İşte bu.” (G18, 83, 14)

“Yok yavrum geleceğimden umudum yok ki. Bugün iyiyiz de yarına çıkmaya kefilimiz var mı? Öyle şeylere umudum yok. Yaşadığım müddetçe şeyim var yaşamadığım müddetçe hiçbir şey koyamam. (...) Olabilir her şey olabilir kızım. Vadesi gelen gider, vadesi yetmeyende yatar. O yüzden hiç planım yok kızım. Akşama çıkmaya kefilim var mı yok, hiç kimsenin yok. Cahil canlının bir ölüm saati var. Ne zaman öleceğimizi Rabbimde gayli kimse bilemez.” (G14, 71, 6)

Nitekim Kalaycıoğlu vd. (2003: 52) de Ankara’da yaptığı bir araştırmada gelecek planı olarak ölmekten başka bir şey söylemeyen ve ‘yaşlılık’ söylemini⁴ yoğun olarak yaşayan yaşlı kimselerin çoğunlukta olduğunu belirtmektedir. Çalışmamızda da yaşlılığa karşı oluşturulan yaşlılık söyleminin bir sonucu olarak yaşlı kadınların kendi hayatlarına ilişkin bir beklenti içine girme isteklerinin olmadığı görülmektedir. Yaşlılığa ilişkin bazı kalıp yargılarının olduğu ve bu nedenle “bu yaştan sonra” ifadesini ağırlıklı olarak kullandıkları tespit edilmiştir. Yaşlılıkla birlikte ileriye yönelik bir planı olmayan bu yaşlı kadınların gelecekte tek beklentilerinin de ölmek

---

⁴ Yaşlılık söylemi, bazı insanları bu sığfata layık görülen özellikleriyle birlikte ‘yaşlı’ olarak adlandırarak özneleştirir. Bu sözü edilen ileri yaştaki bireylerin etiketlenerek toplum dışına itilmeleri anlamına gelmektedir. İleri yaştaki insanlar, ileri yaştta olma özellikleriyle diğer insanlardan ayrılırlar ve bu insanlara artık bu sıfatlarının gerektiği şekilde davranılır. Bu durum literatürde, yaş ayrımcılığı (ageism) olarak ifade edilir (Kalaycıoğlu ve diğerleri, 2003: 49).

olduğu görülmektedir. Ölüm hakkındaki bu düşünceleri ise yaşlılık söylemine daha fazla girmelerine sebep olabilmektedir.

“Yok, hiç yok. Artık ahiretimi istiyom. Bu yaştan sonra ne isteyim kızım.”
(G22, 76, 20)

“Allah imanımdan ayırmasın, hırdırlığa gidip herifin yanına yatmak başka bir planım yok evladım. Bu yaşta ne planın olacak ki. Zaten yapmışın planlarını uygulayabildiysen uyguladın. Uygulayamadıysan geri yannı yok. Bilmiyom ben böyle düşünüyom yavrum, belki farklı düşünenler vardır.” (G7, 71, 9)

“Ne planım olsun benim bu yaşında. Nereye gitmeyi istiyom ben bu yaşında biliyon mu bir an evvel yere yere. Bir an evvel yere gitmeyi istiyom. O planım var başka bir şeyim yok.” (G11, 79, 27)

Bazı yaşlı kadınların yaşlılık söyleminin de etkisiyle kendilerine yönelik hiçbir beklenti içerisinde olmadıkları görülmüştür. Çocuklarını büyüterek ve evlendirerek vazifeleri yerine getirdiklerini belirten yaşlı kadınlar, ileriye yönelik artık başka bir beklentilerinin bulunmadığını dile getirmişlerdir.

“Ne olacak ki. Yok valla. Oğlumu kızımı everdikten sonra daha geriye neyin, neyim kalacak da benim şey yapacağım. Allaha şükür. Başım içeride ne olacak ki...” (G8, 70, 20)

“Öyle plan ne olsun yavrum oğlan büyüdü kız büyüdü neyine plan düşünecen. Kendi kendimizi idare edersek işte planımız o. Başka bir şey yok. Bin başa ne lazımsa bir başa o lazım dediği gibi çoğa çok yapıyon aza iki üç dene yapıyon koyon dolabına ihtiyacını gideriyon. Kızı büyüttüm gelin ettim, oğlanı everdim diyenin hava. Şimdi bırakıp da arkasından ağlayanım yok. Çok şükür Allah'ıma hepsinin de evi yerinde yurdu yerinde ana-baba vazifesini gördük.”
(G21, 78, 8 ay)

Öte yandan görüşülen yaşlı kadınlar içerisinde gelecek beklentisine sahip olanların çok az olduğu görülmektedir. Yaşam seyrinin son aşamasında kendi hayatlarına ilişkin plan yapma ya da beklenti içine girme isteklerinin azlığı bu noktada göze çarpmaktadır. Geleceğe dair beklenti içerisine giren bazı kadınların bu beklentileri incelendiğinde hacca ya da umreye gitmek ve torunlarının evliliğini görmek istediklerini dile getirdikleri görülmektedir.

“Yok. İstedğim planım torunlarımı evlendirip görmek. Üçünü gördüm, dört tane torunumu gördüm elleham. Şimdi ikisini daha görmek istiyom. Başka da yok. Umre istiyom ama bir daha nasıl gideyim bacak tutmuyor, göz görmüyor.” (G17, 87, 11)

“Var planlarım. Allah'ım torunumun düğününü görüp bana müsaade et diyom. İstekler ne olur torunlarının düğününü görmek istersin, hanımlarını görmek istersin. Başka da yok.” (G20, 76, 9)

“Ben bi umreye gittim bi de hacca gideydim ölürsem de gam değil. Bi de şu torunumun düğününü göreydim. Başka planım yok. Allah hayırlı ölüm versin, ele avuca düşürmesin, oğlum kızım dedirttirmesin. Ele avuca düşürsem ne yaparım ben.” (G13, 75, 2)

“İnşallah bi umre yaparız. Hacca da bilmiyom kısmet olursa, yazılmadım. Bi umre yaptydık beyimle de bir umre daha hep gözümün önünde insallah kısmet olursa... Başka da yok.” (G16, 67, 4)

“Hiç bi planım yok. Sadece diyom ki yarabbi diyom dua ederken o kalabalık kabelelerini bomboş koydun sen diyom, sen istersen ben haccımı eda etmek istiyom, imanla gitmeyi istiyom. Sen benim rabbimsin sen yarattın beni diyom. Her şeyi verirsin diyom hacı da nasip edersin diyom.” (G15, 76, 13)

Kendileri adına hac ya da umre dışında bir gelecek beklentisi olmayan yaşlı kadınların yanı sıra görüşmeler esnasında iki kadının ileriye yönelik gerçekleşmesini istedikleri başka beklentilerinin de olduğu görülmüştür. Bu kadınlardan ekonomik durumu iyi olmayan ve kirada yaşayan 4 numaralı görüşülen; ileride daha büyük bir ev tutmak, evinde misafir ağırlamak ve eşya/giysi almak istediğini belirtmiştir. Yaşlılık aylığı ile geçimini sağlayan ve eşinden boşanmak üzere olan 5 numaralı görüşülen ise mahkeme bittiğinde yaşadığı evin kendisine kalmasını istediğini ve ölen ilk eşinin de maaşını ve soyadını almak istediğini söylemiştir. Çeşitli hedeflere yönelik bu istek ve hayallerin ise bu kadınlara yaşama hevesi ve amaç duygusu verdiği görülmüştür.

“Geleceğe dair planım, bulaşık makinesi alayım. Büyük bir ev tutayım, gelenim gidenim olsun. Bende eller gibi misafirimi ağırlayım. Güzel güzel yaşayım, güzel güzel gezeyim, güzel güzel üst baş alayım bunları istiyom. Tatlılık istiyom, sevgi, saygı istiyom. Başka hiçbir şey istemiyom. Mesela şura üç oda olsa benim eşim dostum gelse yese içse otursa benim gönlüm mutlu olur. Yani garip kalıyom. Başka planım umreye gidecem Allah izin verirse. İstiyom da beş kuruş para biriktiremiyom. Oraya paraynan gidicen. Ecik güvencen olacak da gidicen.” (G4, 65, 3)

“Allah sağlık versin evim başımda kalsın. Hani şu yaşta kiraya çıkmayım. Yani eşya taşımakta da zor, düzeni bozmak, komşularım için gitmeyi yine istemiyom. Onun için bunları istiyom. Ölen rahmetlinin maaşını alayım. Soyadım, babamım soyadını taşıyım. Olursa ölen rahmetlinin soyadını yaptıracam. Eğer onu kanun bir şey demezse ölen rahmetlinin soyadını alacağım. Eğer olmaz hani ölmüş kocanın soyadını taşıma derlerse bu sefer babaminkini taşıyacam bunlara hevesim var. Maaşa hevesim var. Her istediğimi alacam, olmayanlara verecem inşallah. Torunlarıma bi gün markete götürüp her şeyi alacam. Onların ihtiyacı yok da benim almam onlara daha bi mutluluk veriyor. Onları istiyom iste, hayallerim bunlar. Kim kalmış ki yalan dünyaya ben kalayım.” (G5, 66, 3)

SONUÇ

Kadınların uzun yaşamasına bağlı olarak ortaya çıkan “yaşlılığın kadınlaşması” olgusu bir yandan yaşlı kadınların sayısının artışı ifade ederken diğer yandan da yaşlılık döneminin çoğunlukla kadınlar tarafından deneyimlendiğini göstermektedir. Ortalama yaşam sürelerinin uzun olması ve genellikle eşlerinin kendilerinden daha önce vefat etmesi, yaşlı kadınların yaşlılıkta çoğunlukla yalnız yaşamasına sebep olmaktadır. Bu noktada yaşlılık dönemini yalnız deneyimleyen yaşlı kadınların gündelik hayatı önem kazanmaktadır.

Yalnız yaşayan yaşlı kadınların gündelik yaşamlarına dair deneyimlerini ele almak amacıyla yapılan bu çalışmada yaşlılık döneminde kadınların yalnız yaşama deneyimlerine, gündelik hayatlarında karşılaştıkları zorluklara ve bu zorluklara karşı geliştirdikleri başa çıkma stratejilerine yer verilmiştir. Bu kapsamda Çorum ilinde yalnız yaşayan 65 yaş ve üzeri 23 yaşlı kadın ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Böylece yapılan görüşmelerden hareketle yalnız yaşayan yaşlı kadınların gündelik hayatlarının bütüncül bir resmini ortaya koymak hedeflenmiştir. Görüşülen yaşlı kadınların gündelik yaşamları; evliliğe bakış, yalnız yaşama, gündelik ihtiyaçlar ve işler, boş vakit, aile ilişkileri, komşuluk ve akraba ilişkileri, sağlık durumu ve hastalıklar, konut ve güvenlik, yaşlılığa bakış ve gelecek beklentisi olarak belirlenen temalardan hareketle analiz edilmiştir. Bu doğrultuda alan araştırmasından elde edilen veriler yaşlılık ve gündelik hayat ilişkisi çerçevesinde yapılan literatür araştırması eşliğinde yorumlanarak sunulmuştur.

Bu çalışmada elde edilen veriler ve bulgular doğrultusunda ilk olarak, kadınların yalnız yaşama sürelerinin -hiç evlenmeme, dul kalma yaşı, boşanma, çocukların evden ayrılması- değişkenlik göstermekle birlikte ortalama 16 yıl olduğu görülmüştür. Yaşlı kadınların yalnız yaşamlarının temel nedeni, yaşam seyri ile ilişkili olarak toplumsal cinsiyet rolleri gereği yeni bir evliliğe sıcak bakmamalarıdır. Görüşme gerçekleştirilen yaşlı kadınların eşleri vefat ettikten ya da boşandıktan sonra yeniden evlenmeyi düşünmedikleri görülmüştür. Yaşlı kadınlar tarafından evlilik fikrine karşı oluşturulan

bu bakış açısı temelinde, toplum tarafından hoş karşılanmaması ve çocuklarının evlenmelerini istememesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Eşten baskı ve şiddet görmek, emir altına girmek gibi önceki edinilen olumsuz evlilik deneyimleri de yeniden evlilik isteğini etkilemektedir. Erkeğe hizmet etme ve bakım verme rolünü üstlenmeye devam etmek istememe ve yaşlılık döneminde artan sağlık sorunları kadınların yeniden evlenmeme sebeplerinden bir diğeridir. Yeniden evliliğin reddinin bir nedeni de yaşlı kadınların düzenli bir gelire, sosyal güvenceye ve çoğunlukla kendilerine ait bir eve sahip olmalarıdır. Böylece ekonomik olarak kimseye ihtiyacı olmayan, kendi ayakları üzerinde durabilme gücüne sahip olan yaşlı kadınların evlenmeyi istemediği görülmüştür. Bu noktada yeniden evliliğe hoş karşılamayan yaşlı kadınların geliştirdiği strateji “yalnız yaşamaktır.” Bu durum modernleşme sürecine paralel olarak Tews (1993)’in yaşlılıkta tek başına yaşama ve yalnızlaşma olarak tanımladığı “tekillleşme” ile açıklamaktadır (Akt. Tufan, 2003: 28). Ancak yalnız yaşama kimi yaşlı kadın için bir gönüllü tercih iken, kimileri içinde bir zorunluluktur. Yalnız yaşayan yaşlı kadınlardan 16’sı sağlık, sosyal ve ekonomik bakımdan koşulları imkân verdiği ölçüde kendileri için en uygun olanın yalnız yaşamak olduğunu belirtirken, 7’sinin yalnız yaşamayı zorunlu olarak kabul ettikleri tespit edilmiştir.

Yalnız yaşayabilme alışkanlığı ve kendine bakabilme becerisinin görüşülen yaşlı kadınların yalnız yaşamayı tercih etmelerinde temel motivasyon olduğu görülmüştür. Yaşamlarını tek başlarına sürdürebilecek durumda olan yaşlı kadınların çocukları dâhil kimseye yük ve muhtaç olmadan kendi evinde yalnız yaşamayı tercih ettiği görülmüştür. Bu bağlamda yaşlı kadınların çocukları ile yaşamak istememelerinin nedenleri öncelikle kendilerini evlerinde daha rahat hissetmeleri, çocuklarını ve torunlarını rahatsız etmek istememeleri ve yaşlı kadınların mekânsal ve ekonomik koşullarının da yalnız yaşamaya uygun olmasıdır. Görüşülen yaşlı kadınların yalnız yaşamaya yönelmeleri bağımsız ve özgür yaşama istekleriyle de ilişkilidir. Görüşülenlerin çocuklarına ait olan bir ortamda özgürlüklerini kaybetmektense kendi evinde yalnız yaşamayı tercih ettiği görülmüştür. Kadınların bir yandan yalnız yaşayabilme özgürlüğüne sahip olurken diğer yandan da çocukları ile aynı apartmanda, sokakta ya da mahallede oturdukları tespit edilmiştir. Kendi özerk yaşantılarını korumak adına yalnız yaşayan yaşlı kadınların diğer yandan da çocukları

ile aynı çevrede ikamet etmeleri “taktiksel” bir tutumu ortaya koymaktadır. Böylece bir yandan bağımsız kendi kurallarını kendisinin koyduğu bir ortamda yaşama fırsatı bulurken, diğer yandan da çocuklarına yakın olma ve sık görüşme fırsatlarından yararlanmaktadırlar. Yalnız yaşamaya zorunlu olarak yönelmelerinin temel nedeni ise çocukları ile yaşamak istedikleri halde onlarla yaşayamamaları olduğu görülmüştür. Genç kuşakların yaşlılarla bir arada yaşamak istememesi ve gelin-kaynana arasındaki gerilimli ilişkilerin kadınların yalnız yaşama mecburiyetlerini arttırdığı tespit edilmiştir.

Yalnız yaşayan yaşlı kadınların ihtiyaçlarını karşılayabilme ve gündelik işlerini gerçekleştirebilme pratiklerine baktığımızda, kadınların sağlık durumları elverdiği şekilde genellikle temel ihtiyaçlarını ve işlerini kendilerinin karşılayabildiği anlaşılmıştır. Ancak yaşlanmayla birlikte artan sağlık sorunlarının ve hareket kabiliyetlerindeki azalmaların görüşülen yaşlı kadınların günlük ihtiyaçlarını ve işlerini yerine getirmelerinde zorlanmalarına neden olduğu görülmüştür. Gündelik hayatını idame ettirebilme konusunda birtakım zorluk yaşayan yaşlı kadınlarınsa yaşama tutunabilmek için De Certeau’cu anlamda birtakım “taktikler” geliştirdikleri görülmüştür. Günlük işlerini ve ihtiyaçlarını gerçekleştirirken karşılaştıkları zorluklar noktasında çocuklarından ve komşularından yardım almaları bu taktiklerden biridir. Bu noktada yaşlı kadınların ev işi ve yemek konusunda kız çocuklarından; alışveriş, fatura ve banka gibi işlerin gerçekleştirilmesinde de öncelikli erkek çocukları olmak üzere çocuklarından ve komşularından yardım ve destek aldıkları tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra ev işlerinde paralı temizlikçi tutmak, belediyenin ücretsiz temizlik hizmetinden yararlanmak, faturalara otomatik ödeme talimatı vermek gibi birtakım taktikler geliştirerek bu zorlukların üstesinden gelmeye çalıştıkları görülmüştür. Böylece bir yandan ev düzeninin kendilerine ait olması noktasında ev içi özerklik yaşarken, diğer yandan da bir başkasına bağımlı hale gelmeden gündelik yaşamını sürdürdükleri gözlemlenmiştir.

Yaşlı kadınların gündelik yaşamlarının büyük bir kısmını evde geçirdikleri tespit edilmiştir. Bu durumun temel nedeninin “yaşam seyri” boyunca edindikleri toplumsal cinsiyet rolleriyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Gençlik yıllarının çoğunu evlerinde geçiren kadınların yaşlılıkta da gündelik yaşamlarının büyük bir kısmını evde geçirdikleri söylenebilir. Günün büyük çoğunluğunu evde geçiren yaşlı

kadınların boş zaman faaliyetlerine bakıldığında örgü örme, el işi yapma, çiçek yetiştirme, temizlik yapma, televizyon izleme, komşuları ve akrabaları ziyaretleri gibi pratiklerin ön plana çıktığı görülmüştür. Görüşülenlerin ortak boş zaman değerlendirme faaliyetleri arasında özellikle namaz kılmak, Kur'an okumak ve dua etmek gibi dinsel pratikler yer almaktadır. Yaş ilerledikçe dine yönelik gerçekleştirilen bu pratiklerin yaşlılık döneminin olumsuz etkileriyle başa çıkmalarında da işlev gördüğü söylenebilir. Günün büyük çoğunluğunu evde televizyon izleyerek geçiren yaşlı kadınlar için televizyonun boş zaman değerlendirme aktivitesi olmasının yanı sıra yalnızlığa karşı "ses olsun" diye açık bıraktıkları bir "taktik" olduğu görülmüştür. Görüşülen yaşlı kadınların dernek ya da diğer gönüllü faaliyetlere üyeliği olmadığı; sosyal, kültürel, sportif ve sanatsal etkinliklere katılmadıkları tespit edilmiştir. Ev dışı sosyal etkinlik olarak yalnızca Kur'an kursuna gittiklerini ve dini sohbetlere katıldıklarını ifade etmişlerdir. Bu etkinliklere katılımları sosyal bağlarını güçlendirme imkânı sunmasıyla yalnızlığa karşı güçlü bir başa çıkma stratejisi olarak görülebilir. Fakat pandemi dönemiyle birlikte gelen yasaklar ve kısıtlamalarla bu faaliyetlere ara vermek zorunda kaldıkları görülmüştür. Ancak Şentürk'ün (2020: 391) de belirttiği üzere, yaşamın büyük bir kısmını evinde geçiren ve çoğunlukla hayatını evi ve çocuklarıyla sınırlı bulan yaşlı kadınların, pandemi sürecinde evde kalma uygulamalarına yabancı kalmadıkları da söylenebilir.

Nitekim yaşlılıkta kadınların sosyal ilişkileri içerisinde aile ilişkilerinin çoğunlukla birincil destek kaynakları olduğu görülmüştür. Genel olarak görüşülenlerin söylemleri dikkate alındığında, aile ilişkilerinde çocukları, torunları ve kardeşleri ile ilişkilerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Kadınların tamamının çocukları, torunları ve kardeşleri ile ilişkilerinden memnun oldukları ve çeşitli zaman aralıklarında hem yüz yüze hem de telefon aracılığıyla görüştikleri tespit edilmiştir. Çocuklarla kurulan bu iletişimin eş yokluğunda yalnızlıklarına karşı güçlü bir başa çıkma stratejisi olduğu görülmüştür. Ancak çocuklarıyla görüşme sıklığını mekânsal mesafeler etkilemektedir. Annelerine yakın çevrede bulunan çocukların anneleriyle daha fazla iletişim içerisinde oldukları ve daha sık ziyaret ettikleri bulunmuştur. Öte yandan kadınların çocukları ile ilişkilerini sürdürmelerinde cinsiyet faktörünün de etkili olduğu görülmüştür. Kız çocukların erkek çocuklara göre yalnız yaşayan anneleri ile gün içerisinde daha sık görüştüğü ve daha yakın ilişki içerisinde olduğu anlaşılmıştır.

Böylece anne-kız ilişkilerinin sosyal destek noktasında daha yakın olduğu öne sürülebilmektedir. Mekânsal uzaklık nedeniyle çocuklarıyla görüşmeyen yaşlı kadınlar da telefon aracılığıyla görüştiklerini ifade etmişlerdir. Bu noktada telefon aracılığıyla görüşmelerinin hem özlemlerini gidermeye hem de yalnızlık duygularını hafifletmeye imkân sunması açısından geliştirdikleri bir “taktik” olarak işlev gördüğü söylenebilir. Dolayısıyla mekânsal mesafe, genellenemese de, yalnız yaşayan yaşlı kadınların çocuklarıyla olan ilişkilerini etkileyen önemli bir değişken olarak ele alınabilmektedir. Hatta pandemi sürecinde çocuklarına olan bu uzaklık-yakınlık ilişkisinin karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmalarında avantaj sağladığı görülmüştür. Özellikle yaşlı kadınların pandemi döneminde geliştirdikleri “taktik” yakın mesafede oturan çocuklarından yardım ve destek almak olmuştur. Nitekim pandemi ile birlikte yalnız yaşayan yaşlı kadınların aile ilişkilerinin değişmediği sadece yüz yüze görüşme sıklıklarının azaldığı görülmüştür. Pandemi nedeniyle aile bireyleriyle her zaman yüz yüze görüşme imkânına sahip olmayanlarında aile üyeleriyle sık sık telefonda görüşerek bu zorlu süreçle başa çıkmaya çalıştıkları bulunmuştur. Araştırma bulgularımıza benzer şekilde, Öğüt vd. (2021: 139-140)’nin Covid-19 sürecinde yalnız yaşayan yaşlı kadınlarla yaptıkları bir araştırmada da pandemi döneminde yaşlı kadınların sosyal etkileşim/iletişim rutinlerinin bozulduğunu tespit edilmiş, hatta yasağın kaldığı zamanlarda bile katılımcıların sosyal çevre ile yüz yüze iletişimden kaçınmaya devam ettiği bulunmuştur. Bu süreçle başa etme noktasında ise çocukları, arkadaşları ve akrabaları ile uzun süre sadece telefonla iletişim kurdukları ve gündelik temel ihtiyaçlarını kapıya gelme-kapıdan alma gibi minimum temasla karşıladıkları tespit edilmiştir.

Öte yandan görüşülenlere aile bireylerinden tür beklentileri olduğu sorulduğunda, aile bireylerinden maddi herhangi bir beklenti içerisinde olmadıklarını daha çok çocuklarının ve torunlarının kendilerini ziyaret etmeleri gibi manevi beklenti içerisinde olduklarını dile getirmişlerdir.

Araştırma sonuçlarında dikkat çeken bir diğer nokta ise yaşlı kadınların komşularıyla kurdukları sosyal ilişkilerinin gündelik yaşamlarında yalnız yaşamalarıyla ilişkili olarak önemli bir yer teşkil ettiğidir. Yapılan görüşmelerde kadınların mahalledeki komşularının çoğunlukla uzun süredir tanıdıkları ve sıklıkla görüştikleri arkadaş gruplarını oluşturduğu tespit edilmiştir. Yaşlı kadınların

komşularıyla kurdukları sosyal ilişkilerinin sohbet etme, birlikte yemek yeme, alışveriş yapma, borç alma ve verme ve ihtiyaç anında destek olma gibi birçok durumu kapsadığı görülmüştür. Komşularını özellikle ihtiyaç anında duyulan en büyük destek olarak gördükleri anlaşılmıştır. Yaşlı kadınlar zor durumda kaldıklarında ya da ihtiyaç anlarında birbirlerinin yardımına gereksinim duymaktadırlar. Bu noktada komşularının ailelerinden önce başvurdukları kişiler olabildikleri görülmüştür. Acil bir durumda çocuklarından ve akrabalarından önce komşularına başvurmaları ise De Certeau'cu bağlamda bir “taktik” olarak yorumlanabilir. Dolayısıyla aile ilişkileri yaşlı kadınlar için her ne kadar en önemli güven ve sosyal destek mekanizması olarak görülse de, kadınların aileleri dışında komşularıyla olan ilişkilerinin de bir destek ve güven mekanizması olarak işlev gördüğü anlaşılmıştır. Komşularıyla yüz yüze aktif sosyal ilişkiler geliştiren yaşlı kadınların pandemiyle birlikte bu görüşme sıklığının azaldığı tespit edilmiştir. Pandemi nedeniyle komşularıyla bir araya gelemeyenlerin de komşularıyla kapıdan kapıya görüşmek ve telefon görüşmesi yapmak gibi “taktikler” geliştirdikleri görülmüştür. Komşularıyla bu denli destekleyici sosyal ağlara sahip olması ise gündelik yaşamın zorluklarının üstesinden gelme hususunda geliştirdikleri bir başa çıkma stratejisi olarak görülebilir.

Öte yandan Covid-19 pandemisinin yalnız yaşayan yaşlı kadınların komşularıyla ilişkilerinin yanı sıra akrabalarıyla olan ilişkilerini de etkilediği görülmüştür. Bazı yaşlı kadınlar akrabaları ile ilişkilerinin iyi olduğunu pandemiden önce daha sık görüştiklerini belirtirken, bazıları da akrabaları ile çok sık görüşmediklerini ve pandemi süreciyle de ilişkilerinin tamamen koptuğunu belirtmektedir. Sağlık sorunları artması, aralarındaki mesafelerin uzaması ve pandemi nedeniyle akrabaları ile yana gelme sıklıklarının azaldığı ve bunun yerini karşılıklı telefon görüşmelerinin aldığı görülmüştür. Sonuç olarak görüşmeler esnasında elde edilen bilgiler, yaşlı kadınlar için akrabalarla olan ilişkilerinden daha çok komşuluk ilişkilerinin ön plana çıktığını göstermektedir.

Yapılan araştırmada görüşülen yaşlı kadınların çoğunluğunun uzun süredir yaşadıkları konutlarında alışkın oldukları çevrede yaşadıkları tespit edilmiştir. Çoğunlukla alıştıkları ortamdan vazgeçmek istemedikleri ve hayatlarını orada tamamlamak istedikleri anlaşılmıştır. Yaşlı kadınların kendi evlerinde yaşamak istemeleri “yerinde yaşlanma” stratejisi (Kalınkara ve Arpacı, 2016: 408) açısından da

oldukça işlevsel gözükmetedir. Aşına olunan ortam, eve olan duygusal bağlılık, yalnız yaşama alışkanlığı, yakın çevreyle kurulan ilişkiler ve bağımsızlık isteği evlerinde yalnız yaşamalarının temel nedenleri arasında yer almaktadır. Ancak hem yaşlandıkça artan sağlık sorunları ve yaşa bağlı fiziksel engeller hem de yaşanan evin zamanla birçok özelliğini yitirmesi ve eskimesi birtakım düzenlemeleri gerektirmektedir. Ancak bu sosyo-ekonomik durumu müsait olmayanlar bu şartlar içinde yaşamaya devam ederken, durumu iyi olanların kendilerine daha iyi bir yaşam ortamı sağladığı görülmüştür.

Öte yandan kadınların yaşadıkları konutta ve çevrede kendilerini çoğunlukla güvende hissettikleri tespit edilmiştir. Kadınların çoğunlukla hem mahalledeki komşularının desteği hem de yalnız yaşamaya alışık olmaları nedeniyle güvenlik sorunu yaşamadıkları görülmüştür. Güvenliğe yönelik kaygılarının olması halinde ise birtakım taktikler geliştirerek bu endişelerle başa çıkmaya çalıştıkları görülmüştür.

Görüşme gerçekleştirilen yaşlı kadınların her ne kadar sağlığı görece olarak yalnız yaşamaya müsait olsa da kadınların çeşitli sağlık sorunları yaşadıkları görülmektedir. Yapılan görüşmelerde bir veya birden fazla kronik hastalıklara sahip oldukları tespit edilmiştir. Kadınların yaşam süresi arttıkça fiziksel ve zihinsel sağlıklarında düşüşler yaşadıkları görülmüştür. Dolayısıyla görüşülen yaşlı kadınların eşlerine göre daha uzun yaşadıkları ama uzun yıllar süren hastalıklarla birlikte gündelik yaşamlarını sürdürdükleri gözlemlenmiştir. Yaşlandıkça çeşitli sağlık sorunları yaşayan kadınların çeşitli “taktikler” geliştirerek gündelik yaşamlarında bu sağlık sorunlarıyla baş etmeye çalıştıkları görülmüştür.

Yaşlılık döneminde çok fazla sağlık sorunu yaşayan yaşlı kadınların yaşlılığı olumsuz nitelendirdikleri tespit edilmiştir. Sürekli sağlık sorunu yaşayan kadınlar yaşlılığı temelde hastalıkla ilişkilendirilmiştir. Temelde kötüleşen sağlık durumu ve bunun yanı sıra yalnızlık duygusu, eş ve statü kaybı gibi yaşanan olumsuz yaşam olayları yaşlılık üzerinde olumsuz bakış açısı geliştirmelerinde temel faktörlerdir. Çoğunlukla yaşlı’yı negatif özelliklerle tarif ettikleri ve kendilerini tanımladıkları “yaşlı” kategorisinde gördükleri anlaşılmıştır. Yaşlılık sadece fiziksel yönden bir gerileme olarak kabul edildikçe de yaşlılık hakkındaki bu olumsuz bakış açılarını ortadan kaldırmak bir hayli zor gözükmetedir.

Kadınların yaşlılığa yüklediği olumsuz yargıların gelecek beklentileri üzerinde ciddi bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Gerçekleştirilen görüşmeler ve gözlemler neticesinde yaşlı kadınların büyük bölümünün geleceği öngörmekte zorlandığı ve çoğunlukla herhangi bir gelecekle ilgili beklentisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Kadınların önemli bir kesiminin kendilerini ölüme daha yakın hissettikleri gözlemlenmiştir. Yaşlılığa ilişkin bazı kalıp yargılarının olduğu görülen ve bu nedenle yaşlılık söyleminin ağına takılma eğiliminde olan yaşlı kadınlar, gelecekte beklediklerinin “elden ayaktan düşmeden, kimseye muhtaç olmadan” ölmek olduğunu belirtmişlerdir.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde araştırmaya dâhil edilen yaşlı kadınların, yalnız yaşama alışkanlığına, belli bir ekonomik gelire ve kendilerini idare edebilecek kadar sağlık durumuna sahip olmaları nedeniyle yalnız yaşadığı söylenebilmektedir. Nitekim dulluğun/yalnızlığın kadınların dezavantajlarını arttırdığına ilişkin çalışmalar bulunsa da (Arber, 2004; Arun ve Karademir Arun, 2011; Dericioğulları Ergun, 2017; Tufan, 2003; Tufan, 2015) hem kadınların dezavantajlarının nedenleri hem de bunlarla başa çıkma stratejileri farklılaşmaktadır. Yaşlı kadınlar yalnız yaşamalarına karşın, gündelik yaşam içerisinde karşılaştıkları sorunların üstesinden gelebilmek adına pek çok strateji geliştirmektedir. Özellikle gündelik yaşamlarında sosyal ilişki ağlarından sosyal ve duygusal destek alma gibi stratejileri kullandıkları görülmektedir. Bu nedenle genel kanının aksine, yaşlı kadınların genetik faktörler, kişilik özellikler ve sosyokültürel etmenler neticesinde yaşam seyri boyunca edindikleri gündelik yaşam deneyimlerinin farklılık gösterdiği ve yaşlı kadınların heterojen bir grubu oluşturduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Aydiner Boylu, A. (2013). Yaşlılıkta Yaşam Kalitesi ve Konut İlişkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(1), 145-156.
- (2021, 11 29). T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı: <https://www.csgeb.gov.tr/asgari-ucret/> adresinden alındı
- Adler, P. A., Adler, P., & Fontana, A. (1987). Everyday Life Sociology. *Annual Review of Sociology*, 13, 217-235.
- Akçay, C. (2015). *Yaşlılık ve Emeklilik Kavramlar, Kuramlar, Sorunlar*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Akış, A., & Korkmaz Yaylagül, N. (2020). Yaşam Seyri Perspektifi ve Yaşlılık. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(38), 276-309.
- Aközer, M., Nuhurat, C., & Say, Ş. (2011). Türkiye'de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler Araştırması. *Aile ve Toplum*, 7(27), 103-128.
- Aktaş, D., Şahin, E., & Terzioğlu, F. (2013). Kadın Sağlığı Açısından Yaşlılık ve Yaşam Kalitesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 16(1), 65-71.
- Alptekin, D. (2011). Gerontososyoloji Ekseninde Yaşlılık Sürecinin Sosyo-Ekonomik Boyutları. *Yardım ve Dayanışma Dergisi*, 2(3), 7-15.
- Arber, S. (2004). Gender, marital status, and ageing: Linking material, health, and social resources. *Journal of Aging Studies*, 18(1), 91-108.
- Arber, S., Davidson, K., & Ginn, J. (2003). Changing Approaches to Gender and Later Life. S. Arber, K. Davidson, & J. Ginn içinde, *Gender and Aging Changing Roles and Relationships* (s. 1-14). Maidenhead: Open University Press McGraw-Hill Education.
- Arpacı, F. (2016). Geçmişten Günümüze Yaşlılık. H. Ceylan içinde, *Yaşlılık Sosyolojisi* (s. 1-19). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Artan, T. (2016). Huzurevinde Kalmakta Olan Yaşlılarda Yaşlı İstismarının Bir Türü Olarak Ekonomik İstismar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 3(1), 48-56.
- Artan, T., & Irmak, H. S. (2018). Feminist Gerontoloji Bağlamında Yaşlılığın Kadınsallaşması. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 5(2), 236-243.
- Arun, Ö. (2018a). Arayışlar: Türkiye'nin Yaşlanma Serüveni. Ö. Arun içinde, *Yaşlanmayı Aşmak* (s. 7-20). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Arun, Ö. (2018b). Türkiye'de Yaşlanmak Bir Armağan ya da Lanet? Ö. Arun içinde, *Yaşlanmayı Aşmak* (s. 23-52). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Arun, Ö., & Karademir Arun, B. (2011). Türkiye'de Yaşlı Kadının En Büyük Sorunu: Dulluk. *Gaziantep Üniveristesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(4), 1515-1527.
- Austad, S. N. (2006). Why Women Live Longer Than Men: Sex Differences in Longevity. *Gender Medicine*, 3(2), 79-92.
- Backes, G., & Clemens, W. (2017). Yaşlanma ve Yaşlılık Sosyolojisi. İ. Tufan, & M. Durak içinde, *Gerontoloji Kapsam, Disiplinlerarası İş Birliği, Ekonomi ve Politika* (s. 107-126). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bayraktar, S. (2018). Gelişimsel ve Travmatik Krizler Bağlamında Yaşlılık "Hasat Zamanı". Ö. Arun içinde, *Yaşlanmayı Aşmak* (s. 121-134). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Bengtson, V., Burgess, E., & Parrott, T. (1997). Theory, Explanation, and a Third Generation of Theoretical Development in Social Gerontology. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 52(2), 72-88.
- Bennet, A. (2018). *Kültür ve Gündelik Hayat*. (N. Tokdoğan, Burcu Şenel, & U. Y. Kara, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Bernburg, J. G. (2019). Labeling Theory. M. Krohn, N. Hendrix, G. Hall, & A. Lizotte içinde, *Handbook of Crime and Deviance, Second Edition* (s. 187-207). Switzerland: Springer Nature Switzerland.
- Bilgili, N. (2015). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Yaşlı kadın İstismarı ve İhmali. *Kimlik Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 62-72.
- Binay, B., & Tatlıcan, Ü. (2018). Sembolik Etkileşimcilik ve Gündelik Hayat Sosyolojisi. A. Esgin, & G. Çeğin içinde, *Gündelik Hayat Sosyolojisi Temalar, Sorunsallar ve Güzergahlar* (s. 147-190). Ankara: Phoenix Yayınevi.

- Binici, U., & Tatlıcan, Ü. (2018). Harold Garfinkel'in Etnometodolojisinde Gündelik Hayat. A. Esgin, & G. Çeğin içinde, *Gündelik Hayat Sosyolojisi* (s. 213-234). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Buz, S. (2015a). Toplumsal Cinsiyet ve Yoksulluk Odağında Yaşlılık Olgusu. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, 1304, 1-10.
- Buz, S. (2015b). Yaşlı Bireylere Yönelik Yaş Ayrımcılığı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(53), 268-278.
- Buz, S., & Beydili, E. (2015). Ankara Örneğinde Yalnız Yaşayan Yaşlı Kadınların Gereksinimleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), 557-570.
- Büyükgümüş, R. B., & Şentürk, M. (2019). Kentte Yaşlanma Deneyimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım. V. Kalınkara içinde, *Yaşlılık Yeni Yüzyılın Gerçeği* (s. 353-378). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Büyükyörük, N. (2020). Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısından Yaşlılık. D. Say Şahin içinde, *Yaşlılık Sosyolojisi* (s. 207-222). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Calasanti, T., & Slevin, K. (2001). *Gender, Social Inequalities, and Aging*. United States of America: AltaMira Press A Division of Rowman & Littlefield Publishers.
- Canatan, A. (2008). Yaşlılıkta Kadın. *Ekev Akademi Dergisi*, 12(34), 339-356.
- Canatan, A. (2015). Yaşlılıkta Sosyal İlişkiler ve Toplumsal Cinsiyet. *Kimlik Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 18-27.
- Canatan, A. (2016). Yaşlılıkta Sosyal İlişkiler ve Kuşaklar Arası Etkileşim. H. Ceylan içinde, *Yaşlılık Sosyolojisi* (s. 139-167). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ceylan, H. (2016). Toplumsal Yaşlanma ve Yaşlılık Sosyolojisi. H. Ceylan içinde, *Yaşlılık Sosyolojisi* (s. 169-178). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ceylan, H. (2020). Sosyal Değerlerden Sosyal Soruna Yaşlılık: Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Değişen Yaşlılık Algısı. H. Ceylan içinde, *Modern Hayat ve Yaşlılık* (s. 25-53). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Crow, G., & Pope, C. (2008). Sociology and Everyday Life. *Sociology*, 42(4), 597-600.

- Cruikshank, M. (2013). *Learning to Be Old Gender, Culture, and Aging*. United States of America: Rowman & Littlefield Publishers.
- Çetin, E. (2013). *Gündelik Hayat Sosyolojisi "Türkiye'de Modernleşme ve Gündelik Hayat"*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Dağ, A. (2016). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Yaşlılık ve Sosyal Dışlanma. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4(28), 480-500.
- Danış, M. Z. (2011). Yaşlılık, Yoksulluk ve Yalnızlık. *H.Ü. GEBAM*.
- Daşbaşı, S. (2020). Yaşlı İstismarının Önlenmesi. H. Ceylan içinde, *Modern Hayat ve Yaşlılık* (s. 207-227). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Davidson, K. (2011). Sociological Perspectives on Ageing. I. Stuart-Hamilton içinde, *An Introduction to Gerontology* (s. 226-250). New York: Cambridge University Press.
- De Certeau, M. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi-I Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*. (L. Arslan Özcan, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Deniz, A., & Kentel, F. (2016). De Certeau: Operasyonlar, Strateji, Taktik ve Kent. *Tarih Okulu Dergisi*, 9(XXV), 747-761.
- Dericioğulları Ergun, A. (2017). Türkiye'de Yoksulluk ve Dezavantajlılık Halleri: Yaşlı Kadın Olmak Üzerine Bir Okuma. *Toplum ve Demokrasi*, 11(24), 17-36.
- Duben, A. (2018). Türkiye'de ve Avrupa'da Nüfus Yaşlanması, Aile, Piyasa ve Devlet . A. Duben içinde, *Yaşlanma ve Yaşlılık Disiplinlerarası Bakış Açılımları* (s. 67-78). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Efe, A., & Aydemir, M. (2015). Yaşlı Kadın Olmak: Psiko-Sosyolojik Kuramlar Çerçevesinde Yaşlılık ve Kadın- Isoarta Huzurevi Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(34), 193-223.
- Eifert, E., Hall, M., Hall Smith , P., & Wideman, L. (2019). Quality of Life as a Mediator of Leisure Activity and Perceived Health Among Older Women. *Journal of Women & Aging*, 31(3), 248-268.
- Erden Aki, Ö. (2012). Yaşanan Kadın ve Psikiyatrik Sorunlar. *Turkish Journal of Geriatrics*, 15(2), 229-236.

- Ergin, N. B. (2018). Sıradan İnsanların Gündelik Sanatlar: De Certeau ve Gündelik Hayat. A. Esgin, & G. Çeğin içinde, *Gündelik Hayat Sosyolojisi Temalar, Sorunsallar ve Güzergahlar* (s. 343-370). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Esgin, A. (2016). *Sosyolojik Soruşturmalar Gündelik Olanın Analizinden Kesitler*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Esgin, A. (2018). Gündelik Hayat Sosyolojisi: Tarihsel Süreç ve Temel İlkeler. A. Esgin, & G. Çeğin içinde, *Gündelik Hayat Sosyolojisi Temalar, Sorunsallar ve Güzergahlar* (s. 13-34). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Esgin, A., & Özben, M. (2018). Klasik Sosyoloji ve Gündelik Hayat: Durkheim'dan Parsons'a. A. Esgin, & G. Çeğin içinde, *Gündelik Hayat Sosyolojisi Temalar, Sorunsallar ve Güzergahlar* (s. 35-52). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Fadıloğlu, Ç., & Şenuzun Aykar, F. (2012). Yaşlıda İstismar ve İhmale Yaklaşım. *Ege Tıp Dergisi*, 51(0), 69-77.
- Featherstone, M. (2000). *Undoing Culture Globalization, Postmodernism and Identity*. London: SAGE Publications.
- Gardiner, M. (2016). *Gündelik Hayat Eleştirileri*. (D. Özçetin, B. Taşdemir, & B. Özçetin, Çev.) Ankara: Heretik Basın Yayın.
- Giard, L. (2009). Bir Araştırmanın Hikayesi. M. De Certeau içinde, *Gündelik Hayatın Keşfi-I Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları* (s. 9-37). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Giard, L. (2015). Mutfak İşleri. M. De Certeau, L. Giard, & P. Mayol içinde, *Gündelik Hayatın Keşfi-II Konut, Mutfak İşleri* (Ç. Eroğlu, & E. Ataçay, Çev., s. 183-292). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Giddens, A. (2013). *Sosyoloji*. (C. Güzel, Çev.) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gierveld, D. (2003). Social Network and Social Well-Being of Older Men and Women Living Alone. S. Arber, K. Davidson, & J. Ginn içinde, *Gender and Ageing Changing Roles and Relationships* (s. 95-110). London: McGraw-Hill Education.
- Goffman, E. (2014). *Damga*. (Ş. Geniş, & L. Ünsaldı, Çev.) Ankara: Heretik Yayıncılık.

- Gökalp Yılmaz, G. (2018). *Michel de Certeau'nun Gündelik Hayat Sosyolojisiyle Bir Analiz: Almanya'daki Türklerin Gündelik Hayat Pratikleri ve Taktikler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Gökçe Kutsal, Y. (2016). Sağlık ve Yaşlılık. H. Ceylan içinde, *Yaşlılık Sosyolojisi* (s. 61-76). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gökçe-Kutsal, Y. (2005). Yaşlanan Kadının Sağlık Sorunları. 10 10, 2021 tarihinde <http://www.gebam.hacettepe.edu.tr/yayinlar/yaslanankadin.pdf> adresinden alındı
- Gökçe-Kutsal, Y., & Bal, S. (2003). Yaşlılık ve Kadın Sağlığı. 10 11, 2021 tarihinde http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/yaslilik_ve_kadin_sagligi.pdf adresinden alındı
- Görgün Baran, A. (2016). Yaşlılıkta Sosyal İzolasyon ve Yalnızlık. H. Ceylan içinde, *Yaşlılık Sosyolojisi* (s. 77-97). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Görgün Baran, A., Kalnkara, V., Aral, N., Akın, G., Baran, G., & Özkan, Y. (2005). *Yaşlı ve Aile İlişkileri Araştırması*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Gültekin, T. (2020). Gerontolojinin Doğuşu ve Gelişimi. D. Say Şahin içinde, *Yaşlılık Sosyolojisi* (s. 2). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Gündüz, G. (2013). Yaşam Uzunluğunun Cinsiyetlerarası Farklılığının Biyolojik Nedenleri. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 6(2), 136-139.
- Hablemitoğlu, Ş. (2016). Yaşlanmanın "Kadınlaşması". H. Ceylan içinde, *Yaşlılık Sosyolojisi* (s. 119-138). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Hooyman, N., & Kiyak, H. (2018). *Social Gerontology: A Multidisciplinary Perspective*. United States of America: Pearson Education.
- Hooyman, N., Kawamoto, K., & Kiyak, H. (2015). *Aging Matters An Introduction to Social Gerontology*. Boston: Pearson Education.
- İçli, G. (2008). Yaşlılar ve Yetişkin Çocuklar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*(1), 29-38.
- İçli, G. (2010). Yaşlılar ve Yaşlılığın Değerlendirilmesi: Denizli İli Üzerine Niteliksel Bir Araştırma. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*(1), 1-13.

- İçli, G. (2016). Sosyal Statü ve Rol Bağlamında Yaşlılık. H. Ceylan içinde, *Yaşlılık Sosyolojisi* (s. 41-60). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kalaycı, I., & Özkul, M. (2017). Geleneksel Kalabilsem Modern Olabilsem: Modernleşme Sürecinde Yaşlılık Deneyimleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(18), 90-110.
- Kalaycı, I., & Tuna Uysal, M. (2020). Yaşlanma Sürecinde Yalnızlık ve Aile İlişkileri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*(48), 25-41.
- Kalaycıoğlu, S., Tol, U. U., Küçükural, Ö., & Cengiz, K. (2003). *Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri*. Ankara: TÜBİTAK Matbaası.
- Kalekin-Fishman, D. (2013). Sociology of everyday life. *Current Sociology Review Article*, 61(5-6), 714-732.
- Kalınkara, V. (2016). *Temel Gerontoloji: Yaşlılık Bilimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kalınkara, V., & Arpacı, F. (2016). Yerinde Yaşlanma. V. Kalınkara içinde, *Yaşlılık Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler* (s. 399-422). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kalınkara, V., & Kalaycı, I. (2019). Yaşlı Sağlığı ve Konut. V. Kalınkara içinde, *Yaşlılık Yeni Yüzyılın Gerçeği* (s. 65-92). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karadeniz, O., & Öztepe, N. (2013). Türkiye'de Yaşlı Yoksulluğu. *Çalışma ve Toplum*, 3(38), 77-102.
- Kılıç, C., Kurnaz, I., & Bülbül, O. G. (2015). Sosyal Güvenlik Sistemi İçerisinde Toplumsal Cinsiyetçi İzler Taşıyan Uygulamalar. *Kimlik Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 41-53.
- Kırış, E. (2019). Fransız Sosyoloji'sinde Gündelik Hayat Çalışmaları. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 5(9), 131-145.
- Korkmaz, N., & Yazıcı, S. (2014). Küreselleşme ve Yaşlanan Dünya. N. Korkmaz, & S. Yazıcı içinde, *Küreselleşme ve Yaşlılık Eleştirel Gerontolojiye Giriş* (s. 9-20). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Korkut, G., & Dikmen, T. (2020). *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(22), 93-118.

- Kümbetoğlu, B. (2019). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Lefebvre, H. (2016). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. (I. Gürbüz, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Mandıracıoğlu, A. (2010). Dünyada ve Türkiye'de Yaşlıların Demografik Özellikleri. *Ege Tıp Dergisi*, 49(3), 39-45.
- Marshall, V., & Bengtson, V. (2011). Theoretical Perspectives on the Sociology of Aging. R. Settersten , & J. Angel içinde, *Handbook of Sociology of Aging* (s. 17-33). New York: Springer Science+Business Media.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma*. (S. Turan, Çev.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Morgan, L., & Kunkel, S. (2016). *Aging, Society, and the Life Course*. New York: Springer Publishing Company.
- Müftüler, H. G. (2021). *Yaşlılık Sosyolojisi Kurumsal Yaklaşımlar*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Osmani, N., Matlabi, H., & Rezaei, M. (2018). Barriers to Remarriage Among Older People: Viewpoints of Widows and Widowers. *Journal of Divorce & Remarriage*, 59(1), 51-68.
- Öğütte, V. S., Sönmez Öğütte, F., Sevlü, H., & Sarımuratoğlu, D. (2021). Covid-19 Sürecinde Yalnız Yaşayan Yaşlı kadınların Baş Etme Stretajileri: İlişkisel Perspektiften Nitel Bir Araştırma. *Strata İlişkisel Sosyal Bilimler Dergisi*(6), 117-145.
- Önder Erol, P. (2011). Sosyolojik Perspektiften Demografik Yaşlanma: Toplumsal, Ekonomik ve Politik Alanlarda Yaşlı Failliği. *Doktora Tezi*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özgün Başbüyük, G., & Başbüyük, H. H. (2019). Yaş, Yaşlanma ve Antropoloji. V. Kalınkara içinde, *Yaşlılık Yeni Yüzyılın Gerçeği* (s. 157-186). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özkuş, M., Kalaycı, I., & Atasoy, M. (2019). Yaşlıların Toplumsal İlişki Kurma Biçimleri: Sorunlar ve İmkanlar. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*(37), 77-97.

- Özmete, E. (2015). Yaşlılıkta Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Yansımaları: Bakım Veren ve Bakım Alanlar İçin Psiko-Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Kanıtlar. *Kimlik Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 28-39.
- Özmete, E. (2016). Hwalek-Sengstock Yaşlı İstismarı Tarama Testi: Türkçeye Uyarlama Çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(1), 45-52.
- Öztop, H., & Şanlı Akkurt, S. (2016). Yaşlılıkta Uyum Sorunları. V. Kalınkara içinde, *Yaşlılık Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler* (s. 43-77). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Phillipson, C. (2014). Yaşlanma ve Küreselleşme: Eleştirel Gerontoloji ve Ekonomi Politik Sorunları. N. Korkmaz, & S. Yazıcı içinde, *Küreselleşme ve Yaşlılık Eleştirel Gerontolojiye Giriş* (s. 67-91). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Poloma, M. M. (2010). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. (H. Erbaş, Çev.) Ankara: Palme Yayıncılık.
- Powell, J. L. (2012). *The Sociology of Care Exploring Theory, Policy and Practice-The Case of Aging*. New York: Nova Science Publishers.
- Powell, J. L. (2014). Küresel Yaşlanma: Eğilimler, Sorunlar ve Karşılaştırmalar. N. Korkmaz, & S. Yazıcı içinde, *Küreselleşme ve Yaşlılık Eleştirel Gerontolojiye Giriş* (s. 135-166). Ankara: Ütopya Yayınları.
- Quadagno, J. (2018). *Aging and the Life Course: An Introduction to Social Gerontology*. New York: McGraw-Hill Education.
- Riley, M. W. (1971). Social Gerontology and the Age Stratification of Society. *The Gerontologist*, 11(1), 79-87.
- Russell, C. (2007). What Do Older Women and Men Want? Gender Differences in the 'Lived Experience' of Ageing. *Current Sociology*, 55(2), 173-192.
- Samancı Tekin, Ç., & Kara, F. (2018). Dünyada ve Türkiye'de Yaşlılık. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 219-229.
- Santrock, J. W. (2011). *Life-Span Development*. New York: McGraw-Hill.
- Sever, H. (2018). Yaşlılıkta Bir Yaşam Aranjmanı Olarak Tek Başına Yaşamak: Gaziantep'te Yaşlanmak. *Yüksek Lisans Tezi*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Sever, H. (2020). Yaşlı Bireylerin Geniş Aileden Kopuş Nedenleri ve Alternatif Yaşam Aranjmanlarına Dair Algıları: Gaziantep Örneği. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 13(1), 1-9.
- Sevil, H. T. (2005). *Yaşlılığın Sosyal Anatomisi*. Ankara: Sosyal Hizmetler Araştırma Belgeleme Eğitim Vakfı Yayını.
- Sevil, T., & Şimşek, K. Y. (2019). Yaşlıların Boş Zaman Aktivitelerine Katılımlarında Algıladıkları Boş Zaman Tahminin Demografik Özelliklere Göre Analizi. *GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism, Recreation and Sport Sciences*, 1(2), 54-70.
- Slattery, M. (2015). *Sosyolojide Temel Fikirler*. (Ü. Tatlıcan, & G. Demiriz, Dü) İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Street, D. (2007). Sociological Approaches to Understanding Age and Aging. J. A. Blackburn, & C. N. Dulmus içinde, *Handbook of gerontology: Evidence-Based Approaches to Theory, Practice, and Policy* (s. 143-168). Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons.
- Şahin, Ö., & Balta, E. (2001). Gündelik Yaşamı Dönüştürmek ve Marksist Düşünce. *Praksis*(4), 185-217.
- Şener, A. (2009). Yaşlılık, Yaşam Doyumu ve Boş Zaman Faaliyetleri. 1-18. 09 20, 2021 tarihinde <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/yasamdoyumu.pdf> adresinden alındı
- Şentürk, Ü. (2018a). *Yaşlılık Sosyolojisi Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri*. Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım.
- Şentürk, Ü. (2018b). Husserl ve Schutz Fenomenolojik Perspektif. A. Esgin, & G. Çeğin içinde, *Gündelik Hayat Sosyolojisi Temalar, Sorunsallar ve Güzergahlar* (s. 235-268). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Şentürk, Ü. (2020). Pandeminin Etkisi Altına Aldığı Önemli Bir Demografik Birim: Yaşlılar ve Yaşlılık. F. Kaleci, & E. Başaran içinde, *Pandemi Sürecinde Sosyoekonomik Değişimler ve Dönüşümler Fırsatlar, Tehditler, Yeni Normaller* (s. 369-404). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları.

- Şimşek, H., & Yıldırım, A. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2022). *Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü*. 01 10, 2022 tarihinde <https://corum.ktb.gov.tr/TR-58670/genel-bilgiler.html> adresinden alındı
- Tekin, A. (2020). Yaşlılığa İlişkin Sosyolojik Yaklaşımlar. D. Say Şahin içinde, *Yaşlılık Sosyolojisi* (s. 15-34). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Teo, P. (1997). Older Women and Leisure in Singapore. *Ageing and Society*(17), 649-672.
- Tews, H. P. (1993). *Lebenslagen im Strukturwandel des Alters*. Heidelberg: Westdeutscher Verlag.
- Tufan, İ. (2001). Yaşlanan Dünyada Bir Delikanlı Türkiye. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 12(3), 27-49.
- Tufan, İ. (2002). Yaşlanan Kadınıımız Bağımsızlığına Nasıl Kavuşur? *Toplum ve Siyaset Dergisi*, 13(2), 11-37.
- Tufan, İ. (2003). *Modernleşen Türkiye'de Yaşlılık ve Yaşlanmak*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Tufan, İ. (2014). *Türkiye'de Yaşlılığın Yapısal Değişimi*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Tufan, İ. (2015). Kadın ve Yaşlılık: Türkiye Gerontoloji Atlası Araştırması. *Kimlik Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 10-16.
- Tufan, İ. (2016a). *Antik Çağ'dan Günümüze Yaşlılık ve Yaşlanma*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tufan, İ. (2016b). Yaşlanan Toplumun Riskleri, Problemleri, İhtiyaçları. H. Ceylan içinde, *Yaşlılık Sosyolojisi* (s. 99-117). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tufan, İ. (2019). Türkiye'de Gerontoloji Atlası: Yaşlı Yoksulluğu ve Yalnızlık Üzerine Bulgular. *Geriatrik Bilimler Dergisi*, 2(1), 1-7.
- Tufan, İ., & Yazıcı, S. (2009). Yaşlılıkta Kuşaklararası İlişkiler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1), 47-52.

- Tuna Uysal, M. (2020). Toplumsal Değişme Sürecinde Yaşlı Bireylerin Yaşlılık Algısı. *Turkish Studies - Social Sciences*, 15(6), 3161-3177.
- Tuna, M., & Tenlik, Ö. (2017). Türkiye'de ve Dünyada Yaşlanma. İ. Tufan, & M. Durak içinde, *Gerontoloji Kapsam, Disiplinlerarası İşbirliği, Ekonomi ve Politika* (s. 3-26). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Turner, J., Beeghley, L., & H. Powers, C. (2013). *Sosyolojik Teorinin Oluşumu*. (Ü. Tatlıcan, Çev.) Ankara: Sentez Yayıncılık.
- TÜİK. (2021, 03 18). İstatistiklerle Yaşlılar, 2020. 05 6, 2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Elderly-Statistics-2020-37227> adresinden alındı
- Uluocak, Ş. (2018). Gündelik Gerçeklikte "Anlamın" Sosyal İnşası: Peter Berger ve Thomas Luckman. A. Esgin, & G. Çeğin içinde, *Gündelik Hayat Sosyolojisi Temalar, Sorunsallar ve Güzergahlar* (s. 269-303). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- United Nations. (2019). *World Population Prospects 2019: Highlights*. Department of Economic and Social Affairs Population Division. New York: United Nations Publication.
- United Nations. (2020). *World Population Ageing 2020: Highlights*. Department of Economic and Social Affairs, Population Division. New York: United Nations Publication.
- Uysal, A. (2002). Dünyada Yaygın Bir Sorun: Yaşlı İstismarı Ve İhmali. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 5(5).
- Üçok, A. (2018). Yaşlılıkta Aktivite Kuramı ile Yaşamdan Kopma Kuramının Karşılaştırılması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(56), 451-456.
- Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2009). Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek. *Çalışma ve Toplum*(2), 25-40.
- Venn, S., Davidson, K., & Arber, S. (2011). Gender and Aging. R. Settersten, & J. Angel içinde, *Handbook of Sociology of Aging* (s. 71-81). New York: Springer Science+Business Media.
- Victor, C. R. (2005). *The Social Context of Ageing A Textbook of Gerontology*. New York: Routledge Publishing.

- Vikipedi, özgür ansiklopedi.* (2021, 12 17). 01 09, 2022 tarihinde [https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87orum_\(il\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87orum_(il)) adresinden alındı
- Wise, R. (2018). Yaşlanmanın Psikolojisi. A. Duben içinde, *Yaşlanma ve Yaşlılık* (s. 47-66). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu Raporu. (2018). *On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı.
- Yazıcı, S. (2014). Gerontoloji ve Gelişim Süreci. N. Korkmaz, & S. Yazıcı içinde, *Küreselleşme ve Yaşlılık Eleştirel Gerontolojiye Giriş* (s. 21-38). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Yıldırım, M. (2019). Örneklem ve Örneklem Yöntemleri. S. Şen , & İ. Yıldırım içinde, *Eğitimde Araştırma Yöntemleri* (s. 61-93). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yuvakgil, Z. (2020). Yaşlılığa İlişkin Yaklaşımlar ve Teoriler. D. Say Şahin içinde, *Yaşlılık Sosyolojisi* (s. 107-124). Bursa: Ekin Yayınevi.

EKLER

EK 1: Sosyal Araştırmalar Etik Kurulu Etik Onay Belgesi

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL ARAŞTIRMALAR ETİK KURULU
ETİK ONAY BELGESİ

ARAŞTIRMANIN BAŞLIĞI	Yalnız Yaşayan Yaşlı Kadınların Gündelik Hayat Deneyimleri ve Başa Çıkma Stratejileri: Çorum İli Örneği
SORUMLU ARAŞTIRMACININ ADI SOYADI	Melike Özlem UYGUN
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ KARAR	Bu araştırmada Çorum ilinde yalnız yaşayan yaşlı kadınların (65 yaş +) gündelik hayat deneyimlerini ortaya koymak amaçlanmaktadır.
ETİK KURUL KARARI	Yukarıda bilgileri verilen başvuru dosyası ile ilgili belgeler araştırmanın /çalışmanın gerekeçe, amaç, yaklaşım ve yöntemleri dikkate alınarak incelenmiş ve araştırmanın / çalışmanın başvuru dosyasında belirtilen kişilerle gerçekleştirilmesinde etik ve bilimsel sakınca bulunmadığına oy birliği ile karar verilmiştir.

ETİK KURUL ÜYESİNİN ADI SOYADI

İMZA/01.07.2021

1. Prof. Dr. Muhsin AKBAŞ
2. Prof. Dr. Özer KÜPELİ
3. Prof. Dr. Kerem BATIR
4. Prof. Dr. Çiğdem ÜNAL
5. Prof. Dr. Cengiz DEMİR
6. Prof. Dr. Sinan NARDALI
7. Prof. Dr. Kurtuluş ÖNGEL
8. Doç. Dr. Levent ÇETİN
9. İmge ERCAN DİKÇAM (katılmadı)

EK 2: Yalnız Yaşayan Yaşlı Kadınlara Yönelik Görüşme Formu

Sosyo-Demografik Bilgiler

- 1) Kaç yaşındasınız?
- 2) Medeni durumunuz nedir?
- 3) Eğitim durumunuz nedir?
- 4) Mesleğiniz nedir?
- 5) Aylık gelir durumunuz nedir?
- 6) Sosyal güvenceniz var mı? Varsa nedir?
- 7) Oturduğunuz ev kime ait?
- 8) Kendinize ait mal varlığınız var mı? Varsa nedir?
- 9) Kaç çocuğunuz var?
- 10) Çocuklarınızın eğitim durumu ve mesleği nedir?

Yalnız Yaşama

- 11) Ne zamandan beri yalnız yaşıyorsunuz?
- 12) Neden yalnız yaşıyorsunuz? Yalnız yaşamak sizin tercihiniz mi?
- 13) Evlenmeyi/tekrar evlenmeyi düşünüyor musunuz? Neden?
- 14) Aynı apartmanda, sokakta ya da mahallede yaşayan yakınlarınız var mı? Varsa kimler?
- 15) Kendinizi yalnız hissediyor musunuz? Neden?

Günelik Yaşam Pratikleri

- 16) Bir gününüzü anlatır mısınız?
- 17) Günelik hayatınızda ihtiyaçlarınızı (beslenme, banyo, tuvalet kullanma, kişisel bakım, giyinme, yürüyüş) kendiniz karşılayabiliyor musunuz?
- 18) Günlük işlerinizi (ev işi yapma, yemek hazırlama, alışveriş, yolculuk, telefon kullanma, mali durumu idare edebilme, ilaç kullanımı) kendiniz yapabiliyor musunuz?
- 19) Günelik yaşantınızın sorumlulukları ve zorluklarıyla nasıl başa çıkıyorsunuz? Yardım veya destek alıyor musunuz?
- 20) Pandemi süreci günelik yaşamınızı nasıl etkiledi?

21) Pandemi döneminde gündelik yaşantınızda zorluklar yaşadınız mı? Eğer yaşadıysanız bu zorlukların üstesinden nasıl geldiniz? Çevrenizdeki kimlerden yardım aldınız?

Ekonomik Durum

22) Geçiminizi nasıl temin ediyorsunuz?

23) Geliriniz ihtiyaçlarınızı karşılamada yeterli oluyor mu? Ailenizden ya da akrabalarınızdan maddi destek alıyor musunuz?

24) Herhangi bir kurum ya da kuruluştan yardım alıyor musunuz?

Aile İlişkileri

25) Aileden kimlerle, ne sıklıkla görüşüyorsunuz?

26) Yaş ilerledikçe aile içi ilişkilerinizde bir değişiklik oluyor mu?

27) Aile bireylerinden ne tür beklentileriniz oluyor?

Sosyal İlişkiler

28) Komşularınızla ve akrabalarınızla ilişkileriniz nasıl, ne sıklıkla görüşüyorsunuz?

29) Gündelik yaşamınızda herhangi bir problemle karşılaştığınızda yardım isteyeceğiniz kişi/kişiler var mı? Varsa kimler? Bu konuda daha önce yaşadığınız sizi etkileyen bir olay/olaylar var mı? Anlatabilir misiniz?

Sosyal Faaliyet

30) Boş zamanlarınızda neler yapıyorsunuz?

31) Dernek ya da diğer gönüllü faaliyetlere üyeliğiniz var mı? Sosyal, kültürel, sportif ve sanatsal etkinliklere katılıyor musunuz?

32) Yapmak isteyip yapamadığınız şeyler oluyor mu? Varsa neler?

Sağlık

33) Gündelik yaşamınızı kısıtlayan engellilik sorunuz var mı? Varsa bahsedebilir misiniz?

34) Sağlık sorunlarınız var mı? Varsa ne zamandır var, neler var?

35) Gündelik hayatınızda sağlık sorunlarınızla nasıl başa çıkıyorsunuz?

İhmal

36) Kendinizi ihmal ettiğiniz oluyor mu? Hangi konuda (sağlık, temizlik, dinlenme, yemek, kültürel ve sosyal etkinlik, spor, vs.) ihmal ettiğinizi düşünüyorsunuz?

Konut

37) Yaşadığınız konut kişisel ve sosyal ihtiyaçlarınızı (oda sayısı, mutfak ve banyo kullanımı, sıcak su, ısınma, balkon, bahçe, güvenlik vs.) karşılıyor mu? Bahsedebilir misiniz?

Güvenlik

38) Yaşadığınız ilde/semtte/mahallede kendinizi güvende hissediyor musunuz? Güvende hissetmediğiniz oluyor mu? Bahsedebilir misiniz?

Yaşlılık Algısı ve Gelecek Beklentisi

39) Yaşlılığı nasıl tanımlarsınız? Sizce yaşlı kimdir?

40) Geleceğe dair planlarınız nelerdir?

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı Soyadı: Melike Özlem UYGUN

Eğitim Durumu:

Lise 2009-2013: Mehmetçik Anadolu Lisesi

Lisans 2014-2018: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

2016-2021: Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Uluslararası
İlişkiler

Yabancı Dil: İngilizce